
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
8 D
31

IN HOC VOLVMINE HAEC CONTINENTVR.

ALDI P. M. AD ANDREAM NAVGERIVM PATRITIVM VENETVM, COMPATREM, IN LIBROS DE ARTE RHETORICA PRAEFATIO.

OMNES Andrea Naugeri, qui se uel componendis nouis operibus, uel instaurandis, corrigendis'ue antiquis tradunt: ut non solum sibi, sed & alijs prosint: quoniam, ut præclare scriptum est à Platone: non nobis solum nati sumus: sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant, partem amici: otium sibi sumant, & quietem: ac à cœtu hominum, frequentiáq; in solitudinem, tanquam in portum se recipiant. Sacra enim studia literarum, & Musæ ipsæ, semper quidem otium amant: & solitudinem: sed tunc præcipue, cum quæ scripturus es: uictura cupias:

» Atq; linenda cedro, & leui seruanda cupresso. Quam quidem rem tu mi Naugeri persæpe, & feliciter facis. relicta enim urbe, & frequentia hominum, rus te confers, & in loca quietis, & tranquillitatis plenissima: ut superioribus annis, in laureta, & oliueta Benaci, cum diræ ferro, & compagibus arctis clausæ essent belli portæ: ubi & tu uacuus curis, & molestijs ijs, quæcunq; impediunt præclara studia literarum,

» Tale facis carmen docta testudine: quale
» Cynthius impositis temperat articulis.

At mihi duo sunt præter sexcenta alia, quibus studia nostra assidua interpellatione impediuntur: crebræ scilcet literæ uirorum doctorum, quæ undiq; ad me mittuntur: quibus si respondendum sit: dies totos, ac noctes consumam scribendis epistolis: Et ij, qui ad nos ueniunt partim salutandi gratia: partim perscrutaturi, siquid noui agitur: partim, quæ longe maior est turba, negotij inopia. tunc enim eamus, aiunt, ad Aldum. ueniunt igitur frequentes, & sedent oscitabundi,

» Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo.

Mitto qui ueniunt recitaturi alij carmen, alij prosa oratione aliquid: quod etiam excusum typis nostris publicari cupiant, idq; rude, & incastigatum plerunq;: quod & eos offendat limæ labor, & mora: nec aduertunt, reprehendendum esse carmen: quod non

» Multa dies, & multa litura coercuit: atq;
» Perfectum decies non castigauit ad unguem.

A` quibus me cœpi tandem permolestis interpellatoribus uindicare. nam ijs, qui ad me scribunt: uel nihil respondeo: cum, quod scribitur, non magni interſit: uel, ſi interſit: laconice. Quam quidem rem, quoniam nulla id à me fit superbia, nullo contemptu: ſed, ut quicquid est otij: conſumam edendis bonis libris: rogo, nequis grauius ferat: ne'ue aliorſum, atque ego facio: accipiat. Eos autem, qui uel ſalutandi, uel quacunque alia cauſa ad nos ueniunt: ne poſthac moleſti eſſe pergant: ne'ue importuni interpellent labores, & lucubrationes noſtras: curauimus admonendos epigrammate: quod quaſi aliquod edictum uidere licet ſupra ianuam cubiculi noſtri, his uerbis.

QVISQVIS ES: ROGAT TE ALDVS ETIAM ATQVE ETIAM: VT, SIQVID EST, QVOD A` SE VELIS: PERPAVCIS AGAS: DEINDE ACTVTVM ABEAS: NISI TANQVAM HERCVLES, DEFESSO ATLANTE, VENERIS SVPPOSITVRVS HVMEROS. SEMPER ENIM ERIT, QVOD ET TV AGAS: ET QVOTQVOT HVC ATTVLERINT PEDES. *Id ipſum & hic propterea inſeruimus: ut magis, magisq; innoteſcat.*

Sunt tamen multi & græce, & latine docti: qui frequentando ædes noſtras: Herculem, mihi ſuppetias ueniendo, ſedulo agunt. ex qbus tu Naugeri excellentiſſime, hiſce Marci T. de præceptis oratorijs, deq; dicendi copia, & ſtudio eloquentiæ libris, accuratiſſime cum antiquis exemplaribus conferendo recognoſcendis, uel Atlas requieſcente me, factus es. Idemq; nunc in illius orationibus, & in diuinis de philoſophia libris aſſidue, atque adeo feliciter facis; ut breui & correctiſſimi, ab ijsq;, qui paſſim habentur: longe alij exire poſſint in manus ſtudioſorum. Taceo quàm diligenter, quàm ingenioſe, quàm docte cum alios proſa oratione ex bonis codicibus indefeſſus emendaueris libros: & penes te habeas: tum præcipue optimos quosq; poetarum: quos mihi, quæ tua eſt humanitas, qui tuus amor erga bonas literas: daturum te, cum publicare eos excuſos typis noſtris uolucro: benigniſſime polliceris. immo ſæpe etiam inſtas, ſic inquiens: Alde, quid facis? cur non petis à me Vergilium, Horatium, Tibullum, Ouidium, & alios quoſdam? uix credas, quàm ſint penes me emendati ex antiquis codicibus. Quamobrem ſic me tibi deuinxiſti: ut te non ſecus amem, quàm me ipſum: tibiq; æque, ac mihi longiſſimam uitam exoptem. nam

cum adeo

cum adeo iuuenis, tantus & prosa, & carmine euaseris: ut te uel antiquis, qui utroq; in genere summa cum laude elaborarunt: ferè aequaueris: non dubito, quin futurus sis maximum decus, & gloria nostrorum temporum: & unà cum Bembo nostro magnae spes altera Romae. *Etsi non me fugit: haec te, qui tuus est pudor: non libenter audire: tamen, quia scio me uera dicere: & te abs te cognosci*
» *quamoptime: atque illud γνῶθι σεαυτὸν, non ad arrogantiam minuendam solum esse dictum: uerum etiam, ut bona nostra norimus: sic tibi de te loqui uolui multorum exemplo, & doctorum uirorum. & ut taceam caeteros & graecos, & latinos: qui hoc ipsum factitarunt: Plinius Iunior in panegyrico illo ingeniosissimo, ac diuino: quem, initurus Consulatum, Traiano imperatori dixit frequenti Senatu: summas illius laudes coràm ipso dicere, dignissimum, accommodatissimumq́; esse existimauit: quod & uerissimas esse illas certò sciret: & principem suarum uirtutum maxime conscium. Fuit enim Traianus non solum imperator, sed & homo omnium optimus: unde & nunc inter creandum Imperatorem, hoc illi primum imprecantur: sis felicior Augusto, & melior Traiano. Adde, quod id est huiusmodi nostrarum uel epistolarum, uel praefationum genus: ut sic licere nobis uel ea ratione uideatur: quod & si uni priuatim uidemur scribere: publice tamen, ijsq; omnibus scribimus: qui nostra haec amice legerint. Ob eam quoque causam licere nobis arbitramur: ut ei, ad quem scribimus: non nihil quasi argumentum dicamus de ijs libris: in quibus huiusmodi uel epistolas, uel praefationes praeponimus: non ut ipsum doceamus: (arrogantis esset id quidem) sed ut & tueatur nostra: & sit eorundem iudex: & qui nesciunt (semper enim prodesse uolumus) id discant è nobis. Quamobrem idem & hic faciendum censuimus: & te Naugeri doctissime iudicem elegimus, cum propter alia, tum etiam, quod omnia, quae his libris de ratione dicendi tractantur: sic teneas, ut digitos, unguesq́; tuos. Debemus enim, quae publicanda elucubramus: ijs recitare, uel scribere: qui possint, si bona sunt, laudare: sin mala, reprehendere: ut olim Quintilio poëmata recitabantur: qui,*
» *cum aliquid non probaret: corrige sodes hoc, aiebat, & hoc.*

Laudandus igitur peripateticus ille Phormio: prudenterq́; fecisse existimandus est: quod coràm Annibale de officio imperatoris, & de omni re militari disputauerit: non ut illum doceret: nunquam enim tantum insaniisset Phormio: sed ut Poenus uel delectaretur ea audiens: quorum esset peritissimus: praesertim, si copiose, ornate,

docte à philosopho dicerentur: uel ut iudicaret potius, an perite
ea de re disputatum esset. Rustice contra, & inhumaniter fecisse
Annibal: (semper enim fuisse dicitur insuauis, & difficilis) qui, cum
Phormionem audisset: & cæteri, qui interfuerant: uehementer de-
lectati, quæsiuissent, quid nam ipse de illo philosopho iudicaret: re-
sponderit: multos se deliros senes sæpe uidisse: sed qui magis, quàm
Phormio deliraret: uidisse neminem. Quod contumeliosum respon-
sum tantopere probari à M. Tullio miror: atque eò magis, quod non
propterea delirare Phormionem uisum esse ait: quia inepte, aut
indocte de re militari præcepta narrauerit: sed tantum, quia An-
» nibali: cuius nomen erat magna apud omnes gloria: quiq; tot an-
» nos de imperio cum populo Ro. omnium gentium uictore certaue-
» rat. Cum potius delirus uere fuisset Phormio: si apud rusticos, &
id genus alios, qui non intelligerent: de re militari disputauisset.
quemadmodum si surdis quispiam suauiter canat: aut narret fabu-
lam: uel si coràm cæcis in numerum quis quamoptime ludat: aut ma-
nuum celeritate præstigiatoriam agat.

Tu autem mi Naugeri hæc tibi dici à nobis facilè patieris: quod si-
mul & doctissimus sis, & humanissimus: tum etiam quia, cum tibi
sic dicuntur: omnibus dicuntur: in quorum manus hæc nostra per-
uenerint. Quamobrem leges tu quidem, quæ breuiter de his libris
quasi argumenta scribuntur: & leges non, ut Phormionem Anni-
bal, contumeliose (barbarum id quidem) sed benigne, ut soles, me, cum
ea legeris: dimissurus. Ea uero sunt hæc:

In primo, & secundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, &
non nihil in tertio, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetori-
ces tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuisionem, & pau-
ca quædam de confirmatione, & confutatione continet. Secundus
reliquas inuentionis partes: &, quemadmodum ad omnem iudicia-
lem causam inuentionem rerum accommodari oporteret: ostendit.
Tertius inueniendarum rerum, quæ pertinent ad causas deli-
beratiuas, & demonstratiuas: rationem absoluit. hinc quomodo
quæ inuenimus: disponamus, atque in ordinem redigamus: & qui-
bus rebus ad dicendum pronuntiatio, quibus item inuentorum the-
saurus, atque omnium partium rhetorices custos memoria compa-
randa sit: docet. Quartus reddita ratione: quare præter Græco-
rum consuetudinem, suis author utatur exemplis: præcepta elocutio-
nis, quæ est ultima pars ex iis quinque: quas in oratore esse oportet:
non indiligenter tradit.

P rimus autem liber, inchoati tantum operis, exposito genere artis rhetoricæ, & officio, & fine, & materia, & partibus; continet genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones: deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in cæteris de rebus distinctius dictum est: disperse autem de confirmatione, & reprehensione: certi in secundo libro confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera loci traduntur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes: in primo libro accurate expositum est; in secundo tantum inuenta unamquanq; in rem exponuntur simpliciter sine ulla exornatione: ut ex secundo inuenta ipsa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Postremo, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est: deq; inuentione satis dictum uidetur: reliquas parteis orationis, quæ oratori necessariæ sunt: se deinceps dicturum Cicero pollicetur. sed postea mutato consilio, sic inchoatum opus reliquit, puto, quia rude uidebatur: sibiq; puero, aut adolescentulo, ut ipse in primo libro de oratore testatur: exciderit atque ob eam causam rogatus à fratre, treis libros de omni ratione dicendi adeò doctos, ingeniosos, elegantes, copiosos composuit: ut qui in alijs libris semper omneis, in his se ipsum Cicero superauerit. ipse etiam illos tanti faciebat: ut in epistola
» quadam ad Leptam hæc scripserit. Oratorem meum tantopere
» abs te probari, uehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo: me,
» quicquid habuerim iudicij de dicendo: in illum librum contulisse.
» qui si est talis: qualem tibi uideri scribis: ego quoq; aliquid sum:
» sin autem aliud: non recuso, quin quantum de illo libro, tantundem
» de iudicij mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de oratore,
ea, quæ tribus diebus uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; de omni ratione dicendi uel disseruerant: uel docuerant: complectuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipso uolumine continentur: breuiter narranda hoc ordine uisa sunt.

I n primo libro, Ludorum romanorum diebus, cum L. Crassus colligendi sui causa, se in Tusculanum suum cum adolescentibus C. Cotta, & P. Sulpitio contulisset: uenissetq; eodem Q. Mutius Scæuola Augur, Crassi socer: & M. Antonius, homo & consiliorum in Rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus: primo die de temporibus illis, deq; uniuersa Rep. quam ob causam uenerant: multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. sed ea alibi sunt à M. Tullio mandata literis.
Postero autem die, cum illi maiores natu satis quieuissent: atque in

ambulationem uentum esset: & Scæuola duobus spatijs, tribus'ue
factis, quod infirmis esset pedibus: dixisset, ut imitantes Socratem
illum: qui est in Phædro Platonis: sub Platano & ipsi quiescerent:
allatis puluinis, omnes in ijs sedibus, quæ erant sub Platano: di-
cuntur consedisse. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi
omnium: cum Crassus sermonem quendam de studio dicendi intu-
lisset: & quædam ab Scæuola contra ea, quæ dixerat Crassus: co-
miter dicta fuissent: ab Antonio, & Crasso de rhetorices materia,
& de ijs, quæ oratori necessaria sunt: in toto primo libro ornate, co-
piosé'q; disseritur. cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex
Scæuola: sed quoniam in Tusculanum suum ire constituerat: ser-
moni, qui de arte dicendi instituebatur: non interfuit. cur autem il-
lius persona ab reliquis libris dimota sit: docet ipse Cicero in quar-
» to libro epistolarum ad Atticum, his uerbis. Quod in his ora-
» torijs libris, quos laudas: personam desyderas Scæuolæ: non eam
» temere dimoui: sed feci idem: quod in πολιτείαι Deus ille no-
» ster Plato. Cum in Peiræum Socrates uenisset ad Cephalum locu-
» pletem, & festiuum senem: quoad primus sermo ille haberetur:
» adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime
» locutus esset: ad rem diuinam dicit se uelle discedere: neq; postea re-
» uertitur. Credo Platonem uix putasse satis consonum fore: si homi-
» nem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multo ego
» satius hoc mihi cauendum putaui in Scæuola: qui & ætate, & ua-
» letudine ea, qua esse meministi: & ijs honoribus, ut uix satis deco-
» rum uideretur, eum plures dies esse in Crassi Tusculano. &
» erat primi libri sermo non alienus ab Scæuolæ studijs. reliqui libri
» τεχνολογίαν habent, ut scis. huic ioculatoriæ disputationi senem il-
» lum, ut noras, interesse sanè nolui. Die tertio, cum iam in Tu-
sculanum Lælij soceri sui abijsset Scæuola: & Q. Catulus senex,
& C. Iulius Cæsar fratres è Tusculanis suis in Crassi Tuscula-
num ad audiendum Antonium uenissent: cuius esse partes, ut eo die
de arte dicendi loqueretur: ab Scæuola Iulius, cum ad fratrem ue-
niret: audiuerat: in secundo quidem libro ante meridiem ab Anto-
nio de inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinq; quasi mem-
bris eloquentiæ, interpellantibus interdum alijs uel interrogando,
uel approbando, uel etiam addendo, uel utcunq; aliter uideretur: do-
ctissime agitur. Et quoniam suauis est, & uehementer sæpe utilis io-
cus, & facetiæ: hæc Iulio pars, quod in eo genere alijs excelleret: con-
sensu omnium datur. quamobrem ille coràm consumatissimis, ac di-
uinis

uinis oratoribus Antonio, & Crasso tanquam in scena gestum spectante Roscio acturus: uerecunde quidem, sed cum iam defessus esset disputando Antonius: cum perpauca adhuc restarent: peropportune se interposuit: munusq; suum diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die, Crassus de elocutione, & actione reliquis rhetoricae partibus, quae ei ab Antonio ex constituto relictae fuerant: disertissime, & copiosissime loquitur. In his libris non ieiunas rhetorum artes, sed locupletissimos Aristotelis libros secutus uidetur Cicero: idq; in Crassi maxime sermone: ut hinc quoq; perspici possit: hoc ab eo uere in Oratore dictum esse: se oratorem, si modo sit: uel quicunque sit: non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatijs extitisse.

In libro de claris oratoribus, qui Brutus dicitur: deplorata summo cum dolore morte Hortensij: quicum Cicero semper coniunctissime, & amantissime uixerat: sociusq;, & consors gloriosi laboris fuerat: enumerat, quicunque usque ad sua tempora latini oratores clari extiterant: ante tamen graecis, qui excelluerant: quasi in transcursu, breuiter enumeratis.

In libro, qui Orator appellatur: cum à Cicerone M. Brutus per literas petiuisset: ut, quod optimum esset genus dicendi: sibi ostenderet: id ille diligentissime, & copiosissime facit. Et quamuis de elocutione tantum à Bruto requisitus uideretur: non nulla tamen de inuentione, dispositione, actione, ut plenius foret opus: adiecit.

In topicis de communibus locis, unde argumenta ducuntur: breuiter quidem internauigandum, cum etiam libros Cicero non haberet: sed docte, & dilucide agitur. Exempla tamen, quod ad Trebatium iurisconsultum scribatur: ex iure sumuntur.

In partitionibus in omne causarum genus praecepta colliguntur.

In libro, qui de optimo oratorum genere inscribitur: cum falsam Cicero eorum uellet opinionem ostendere: qui eos solos Attice dicere contendebant: qui tenui quodam, & sicco scribendi genere uterentur: Aeschinis, & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit: ut, cum hi Attici omnium consensu haberentur: neq; tenui solum genere, sed amplissimo etiam, ac mediocri nonnunquam uterentur: manifestus illorum error deprehenderetur. Sed ipsae orationes ad nos non peruenerunt. id, quod habetur: praefatio est quaedam.

Sed quoniam sunt, qui libros de arte rhetorica ad Herennium Ciceronis esse contendant: non ab re facere mihi uideor: si, quod ipse ea de re sentiam: hoc loco breuiter disputauero. Qui libro-

rum ad Herennium, authorem esse Ciceronem uolunt: duorum alterum fateantur necesse est: ut aut ante, quàm quae inchoata, atq; rudia puero, aut adolescentulo sibi excidisse ait: aut post Cicero illos composuerit. ante, non puto dicturos: quia, si puer, aut adolescentulus illa imperfecta, hoc est duos illos libros de inuentione composuit: quando hos ad Herennium componere potuit? num puerulus? quis hoc credat? At à uiro etiam maturae aetatis, ac patrefamilias, & philosopho compositi illi uidentur: id quod ex ipso authore facile est cognoscere: cum & haec dicat: Etsi negotijs familiaribus impediti, uix
» satis otium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur
» otij: libentius in philosophia consumere consueuimus: & haec, quae
» habentur in fine quarti libri. Nam & simul libenter exercemur
» propter amicitiam: cuius initium cognatio fecit: caetera philosophiae 1
» ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt: quae multo intensius
» petimus in uita: & etiam, si non peruenimus in dicendo: quo uolumus: parua pars uitae perfectissimae desyderetur. Impediri negotijs familiaribus: & uix propterea esse otium ad studendum: & siquid superesset otij: in philosophia consumere consueuisse: tum paruam uitae perfectissimae partem desyderari: non puero, sed uiro conueniunt, & patrifamilias. Adde, quod cum consueuisse dicat: quod daretur otij, in philosophia consumere: praetermisso studio eloquentiae, diu uidetur philosophiae dedisse operam. Praeterea in ijs ipsis libris de inuentione, fecisset aliquam eorum, qui sunt ad Herennium, mentionem: cur. s. de arte rhetorica iterum scriberet: quemadmodum in libris oratorijs eorum meminit: quae inchoata, atq; rudia sibi puero, aut adolescendo excidisse refert. non ante igitur hos ad Herennium, quàm illos de inuentione libros composuit. Post autem si dixerint parum diligenter uideantur eam rem consyderasse. quia si ita sit: sequeretur, politiores, & magis cultos esse hos ad Herennium: quàm illi ipsi quos de inuentione composuit: quod & doctior, & plures natus annos eos elucubrasset. Sed longe est secus. Rudes quodammodo hi uidebuntur: si ijs, quos de inuentione composuit: comparentur. Et quanquam sunt docti: tamen longissimo distant interuallo à diuina illa M. Tullij eloquentia. immo siquis accuratius consyderauerit: plurima in his ad Herennium libris, dure, & ieiune dicta deprehendet. Adde, quod in libris de oratore, ubi inchoatorum à se rhetoricorum meminit: & horum ad Herennium meminisset: atque eo magis, quod perfecta, & absoluta sunt:

omniaq́; artis rhetoricæ præcepta contineant : ut ipſe author oſten-
» *dit his uerbis. Et uiam, quam ſequamur, habemus : propterea quod*
» *in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Ergo ad*
Herennium libri ſi nec ante, nec poſt, quàm illi de inuentione, à Ci-
cerone compoſiti ſunt : nō ſunt Ciceronis. nam poſt diuinos illos ora-
torios, ad Herennium libros compoſitos dicere : amentia eſt. Illud
præterea non præterierim : exiſtimandum eſſe Hieronymum, &
Priſcianum, & alios, qui aut illa ætate, aut poſt extiterunt: huius
rei inueſtigandæ minimum ſategiſſe : ſed alterum alterius indili-
genter, ut ſolet accidere: errorem ſecutos. Quis autem illorum au-
» *thor fuerit: Grammatici certant: & adhuc ſub iudice lis eſt.*
Sunt tamen, qui authorem fuiſſe dicant M. Gallionem : propte-
rea quod in libro quodam rhetoricorum ad Herennium antiquiſſi-
mo, qui dicitur eſſe Romæ in bibliotheca palatina: ſic eſt titulus: M.
Gallionis Rhetoricorum ad C. Herennium liber primus: ubi Gallio-
nis deletum eſſe aiunt : ita tamen, ut legi poſſit: & ſupra Gallio-
nis ſcriptum. T. cum binis utrinq; punctis : inde Ciceronis. quod ſi
ita eſt: puto eum, qui deleuit : quod exiſtimarit perperam ſcriptum
Gallionis : deceptum cum prænomine M. S. quod idem in utroque eſt
titulo: tum ſimilitudine quadam Gallionis, & Ciceronis, appoſuiſſe
pro Gallionis, T. Ciceronis. Quam quidem rem cum aut ipſe uide-
ro : aut ab alio audiuero, cui fidem habeam: tunc credam: cura-
boq́; Gallioni librum ſuum, quo tot ſecula uel iniuria temporum,
uel ignorantia ſcriptorum priuatus eſt : reſtituendum. cuiuſcunq; ta-
men fuerit liber: ei fatendum eſt, multum Ciceronis hos, quos dixi-
mus, de inuentione libros, ad ea, quæ ſcripſerit : præcepta contuliſ-
ſe. Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius
in quarto libro de Ponto conſolatoriam ſcripſit epiſtolam ob mor-
tem uxoris. cuius epiſtolæ hoc eſt initium.

» *Gallio crimen erit uix excuſabile nobis:*
» *Carmine te nomen non habuiſſe meo.*

Doctum etiam illum fuiſſe, his eiuſdē epiſtolæ oſtenditur carminibus.

» *Sed neq; ſolari prudentem ſtultior auſim:*
» *Verbaq́; doctorum nota referre tibi.*

HAEC habui mi Naugeri: quæ ſuper his dicerē pro tempore. Habeo
enim aſſidue plus negotij : quàm fortaſſe alius quiſquam uel occu-
patiſſimus. Adſit Deus: qui me & his malis, & grauiſſimis, qui-
bus premor, moleſtijs eripiat: ac uelit, ut dum amiſſis agris, & ipſe
» *hæc queror. En quò diſcordia ciues*

» Perduxit miseros: en queis consevimus agros. aut hæc:
» -Viui peruenimus, aduena nostri,
» Quod nunquam veriti sumus: ut possessor agelli,
» Diceret, hæc mea sunt: ueteres migrate coloni:
Tu quoque diuinus poëta (es enim alter ab illo) consolans compatrem tuum, mihi aut hæc canas:
» Fortunate senex, etiam tua rura manebunt:
» Et longo quoq; seruitio te exire licebit:
» Et cito præsenteis alibi cognoscere diuos.
Aut tale aliquid: quod cum fuero adeptus: saxo, quod tot annos indefessus uoluo: in montis apicem tandem perducto, & collocato, recu-
» bans sub tegmine fagi: & ipse queam dicere:
» -Deus nobis hæc otia fecit.

Vale ingens decus musarum.

Index rerum memorabilium, quæ toto opere continentur, per ordinem alphabeti. notandum autem, primum numerum significatre chartas, secundum uersus.

N

P. Lentulus

FINIS.

Illud hic subiungere libuit: considerandum diligentius: utrum in epistola ad Leptam, cum scripsit Cicero, Oratorem meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo. &c. id dixerit de libris oratorijs ad Quintum fratrem, an de eo libro: quem ad Brutum scripsit: qui quæsiuerat, quod nam eloquentiæ genus Cicero probaret maxime: & quale ei uideretur illud, cui nihil addit posset: quod summum, & perfectissimum indicaret. cui libro Oratori inditum est nomen. idq́; quoniam in præfatione nostra ad Naugerium, de tribus illis de Oratore libris dixisse Ciceronem scripsimus: cum potius de eo ipso libro ad Brutum illud dixisse uideatur.

PAVLVS MANVTIVS ALDI .F. STVDIOSIS. S. D.

FECIT *meum erga uos perpetuum ſtudium, & animi propenſio quædam eximia, ut cum haberem clariſſimos uiros uel multos, quibus nuncupationem operis huius ob eorum in nos officia deberi merito cognoſcerem, nulli tamen maluerim hanc primam induſtriam in excudendo noſtram, q̃ uobis ipſis eſſe dicatam. Quanquam cum etiam diligentius mecum cogito, non uideo quibus conuenientius quàm uobis, ideſt literariæ reip. uniuerſæ recentes hi fœtus officinæ noſtræ conſecrari debeant. Atq; utinam tantum in me ſit ingenij, quantum uobis iuuandis in hoc ipſo excudendi ſtudio laboris, et diligentiæ adhiberi à me uelim. Qui quidem labor meus etiã ſi non eam fortaſſe laudem aſſequetur, cuius ego cupiditate inflammatus ad hanc prouinciam acceſſi, meus tamen hic animus ad optima propenſus, ut puto, laudabilis erit apud bonos uiros: mihi certe uoluntatis huiuſce meæ conſcientia glorioſa ſatis ipſa per ſe fuerit. Vobis, ut dixi, quantum erit in me ſtudij, quantũ induſtriæ, totum id ad patris imitationem & libenter, & diligenter impendam. De his uero libris, qui ſub ueſtro nomine nunc apparebunt, illud uobis affirmare non dubitem, eſſe caſtigatiores omnibus, qui quidem in hunc diem impreſſi legantur. Quare bonam ſpem habebitis, & expectabitis in dies meliora. Ego, ne quid indignum expectatione iſta ueſtra contingat, omnibus uiribus enitar. Interim cœptis noſtris hilari animo fauete, plaudite, & Valete.*

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

E TSI Negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus: tamen tua nos C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. & eo studiosius hoc negotium suscepimus: quod te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis: si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quae graeci scriptores inanis arrogantiae causa sibi assumpserunt: reliquimus. nam illi, ne parum multa scisse uiderentur: ea conquisiuerunt, quae nihil attinebant: ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere: sumpsimus. non enim spe quaestus, aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum caeteri: sed ut industria nostra tuae morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio: de re dicere incipiemus: sed si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas hanc rationem praeceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

O RATORIS Officium est, de ijs rebus posse dicere: quae res ad usum ciuilem moribus, ac legibus constitutae sunt, cum assensione auditorum,+ quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quae recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem, uel uituperationem. Deliberatiuũ est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has causas tractari conueniat: ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem.

[Marginal handwritten note: officium est, quod quis facere debet. / + quantum in ipso erit]

Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quae causam probabilem reddãt. Dispositio est ordo, & distributio rerum: quae demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elo-

cutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, & uerborum dispositionis perceptio. Pronuntiatio est uocis, & uultus, et gestus moderatio cum uenustate. Haec omnia tribus modis assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est praeceptio, quae dat certam uiam, rationemq; dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorũ similes in dicẽdo uelimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorẽ recipere, quasq; res habere conueniret: nũc, quẽadmodum ad orationẽ possint oratoris officia accõmodari: dicẽdũ uidetur.

i NVENTIO in sex partes orationis cõsumitur, exordiũ, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationẽ, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris, uel iudicis constituitur: uel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus, quid conueniat: & quid in controuersia sit: & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi. Cõfirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Cõclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniã unà cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior esset: producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur: & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendũ uidetur. CAVSA posita, quo cõmodius exordiri possimus: genus causae est consyderandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubiũ, humile. Honestum causae genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendẽdũ uidetur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere: ut pro uiro forti contra parricidam. Turpe genus causae intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur: aut defenditur turpis.

Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cũ haec ita sint: conueniet exordiorũ rationem ad omne genus causae accommodari. Exordium duo sunt genera, principium, quod graece προοίμιον appellatur: & insinuatio, quae ἔφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur: ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causae dubiũ habebimus: à beneuolentia principiũ constituemus: neq; illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile genus erit causae: faciemus attentos. Sin

turpe causæ genus erit: insinuatione utemur: de qua posterius dicemus: nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam capere possimus. Sin honestum causæ genus erit: licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus: aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta: aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus: à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principiū capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus: quo modo quidq; confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus: & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, q attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, q audient, aut ad deorū immortaliū religionem: & si rogabimus, ut attente audiant: et si numero exponemus res: qbus de rebus dicturi simus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A` nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos: aut in eos ipsos, qui audiunt: aliqd referemus: dummodo hæc omnia ad eam ipsam rē, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio: & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitum, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus: & his adiumentis magis, q̄ ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorū proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A`rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus: aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. TRIA sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consy-

deranda: aut cum turpem causam habemus: hoc est cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab ijs, qui ante contra dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit: exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem spectari oportere: nō placere nobis ipsis quae facta dicantur ab aduersarijs: & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus: nihil simile à nobis factum ostendemus: aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus: & similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos: & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit: idest si oratio aduersariorū auditoribus fidem fecerit (neq; enim nō facile scire poterimus: quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus: his rebus nos insinuabimus ad causam: si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint: primū nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur: quid potissimum dicamus: aut cui loco primum respondeamus, cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quae risum mouere possit: exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione, praeterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: et si promiserimus aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut caeteri soleant, uerba facturos: quid alij soleant: qd nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest: quod principium huiusmodi debet esse: ut statim apertis rationibus, quas praescripsimus: aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse: ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus: ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire possimus. Verum hae tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandae: hoc est ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos praebeant: tamen id per exordium causae maxime comparandum est. Nunc, ne quando uitioso exordio utamur: quae uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, & usitata uerborum consuetudo: ut non apparata ora-

tio uideatur esse. VITIOSVM exordiũ est, quod in plureis causas potest accommodari: quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti: quod cōmune appellatur. Itē illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Itē uitiosum est, quod nimiū apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est: & quod non ex ipsa causa natum uideatur: ut proprie cohæreat cum narratione: & quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorē. De exordio satis dictum est. Deinceps ad narrationem transeamus.

NARRAtionum tria sunt genera: unū, quo exponimus rem gestam: & unūquodq; trahimus ad utilitatē nostrā uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de qbus iudiciū futurū est. Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertiū genus est id, quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotijs, alterum, quod in personis positū est. Id, quod in negotiorum expositione positum est: treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neq; ueras, neq; uerisimiles continet res: ut eæ, quæ tragœdijs traditæ sunt. Historia est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentū est ficta res, quæ tamen fieri potuit: uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est: debet habere sermonis festiuitatem, animorū dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desyderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerū. Verum hoc in exercēdo transigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet: quomodo tractari cōueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit. quæ quoniam fieri oportere scimus: quēadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit: & si non ab ultimo initio repetere uolemus: et si summatim, non particulatim narrabimus: & si nō ad extremū, sed usq; eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur: & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sunt, sciri possint: tametsi nos reticuerimus: qđ genus, si dicam me ex prouincia redisse: profectiū quoq; in prouinciam intelligatur: & omnino non modo id, quod obest: sed ēt id, quod neq;

obest, neque adiuuat: satius est praeterire: et ne bis, aut saepius idem dicamus, cauendum est: etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megaram uesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini: insidias postquã fecit, uim in loco
10 attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primum gestum erit: ita primum exponemus: & rerum, ac temporum ordinem conseruabimus: ut gestae res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit consyderandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid noue dicamus: nequam in aliam rem trãseamus: ne ab ultimo repetamus: ne longe prosequamur: nequid, quod ad rem pertineat, praetereamus: & si persequemur ea, quae de breuitate praecepta sunt: nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat dicemus: si spatia temporum, personarũ dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit: aut temporis parum fuisse: aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse: aut homines ipsos facere: aut pati non potuisse. Si uera res erit: nihilo minus haec omnia narrando conseruanda sunt: nam saepe ueritas, nisi haec seruata sint: fidem non potest facere. Sin erunt ficta: eo magis erunt conseruanda. De his rebus caute confligendum est: quibus in rebus tabulae, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quae dicta sunt, arbitror mihi constare cum caeteris artis scriptoribus: nisi quia de insinuatione noua excogitauimus: quod eã soli praeter caeteros in tria tempora diuisimus: ut planè certam uiã, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandũ est: in qua singulare consumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilo minus industrie, quàm rei utilitas postulabit, quaesisse uideamur: si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

c AVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. Primum, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs: si ea, quae nobis utilia erunt: conueniens: quid in controuersia relinquatur, hoc modo. Interfectam esse ab Oreste matrem, conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit: & licuerit'ne facere: id est in controuersia. Item è contrario. Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de

rebus dicturi sumus. eam plusq̃ trium partiũ numero esse non oportet: nam & ꝑiculosum est, nequando plus, minusue dicamus: & suspicionem afferet auditori meditationis, et artificij: quæ res fidẽ abrogat oratori. Expositio est, cũ res, q̃bus de rebus dicturi sumus: exponimus breuiter, & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

t OTA spes uincendi, ratioq́; ꝑsuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. Nam, cum adiumenta nostra exposuerimus: contrariaq́; dissoluerimus: absolute nimirũ munus oratoriũ confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes treis putauit esse: non ut de illorum quicquam detraheret inuentione: sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere: illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cũ accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaq;, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam: gladio incubuit. Vlysses interuenit: occisum conspicatur: è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet: capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur: de facto erit controuersia: et ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur.

deprecatio id est refutatio: deprecor enim, refuto significat

Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scriptis aliq̃d controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex, scriptum, & sententiam, cõtrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto, & sententia nascitur cõtrouersia, cum uidetur scriptoris uolũtas cum scripto ipso dissentire, hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, ꝗ propter tempestatem nauim reliquerint: omnia ꝑdere: eorum nauim, cæteraq́; esse, si nauis conseruata sit, ꝗ remanserunt in naui. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt: & in scapham conscenderunt, præter unũ ægrotum. is propter morbũ exire, & fugere nõ potuit. casu, & fortuna nauis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto, & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cũ alia lex iubet, aut ꝑmittit: alia uetat q̃dpiam fieri, hoc modo. Lex uetat eũ, ꝗ de pecunijs repetundis damnatus sit: in cõcione orationẽ habere. Altera lex iubet, Augurẽ, in demortui locũ ꝗ petat, in cõcione nominare. Augur q̃dam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locũ ꝗ petat, nomina-

uit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas, aut plures res significat, hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredẽ faceret: testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ. xxx. pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit: Tullius se quæ uelit ipse. xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi. Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset: Cepio, qui per id temporis Quæs. urbanus erat: docuit Senatum, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere: ille nihilo minus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra S.C. intercedentibus collegis aduersus remp. uidit ferre: cum uiris bonis impetum facit: pontes disturbat: cistas deijcit: impedimento est, quò secius feratur lex. accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem.

Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Siquis peculatus accusatur, quod uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse: possit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuatæ actione prætoriæ exceptiones fiunt: & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat: utrum illi liceat accusare, nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium: quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. ea est huiusmodi. Lex est, Si furiosus existet: agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto. & lex. Qui parentem necasse iudicatus erit: is obuolutus, & obligatus corio deijciatur in profluentem. & lex.

Paterfamilias, uti super familia, pecunia'ue sua legauerit: ita ius esto. & lex. Si paterfamilias intestato moritur: familia,

pecuniáq; eius agnatorum, gentiliumq́; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse: ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est: & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt: & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsente conscribunt: testes rite affuerunt: de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui hæredes erant: testamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo: suam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus. nunc de iuridiciali constitutione dicamus. IVRIDICIALis constitutio est, cum factum conuenit: sed iure, an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ: quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. ea est huiusmodi. Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit: hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scriptæ dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re, cõprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, cõparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunã, ut Cepio ad Tribb. pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat: supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit: cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem cõmeatus non uenit: quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto fecisse confitetur: & tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non potest ferè usu uenire: nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta esse constant. Hoc modo, in loco cõmuni per amplificationem inijciemus: quod, si hoc fecisset: tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret: uerũ nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non uenit: at in Senatum, aut ante Imperatorem, & in consiliũ talis causa potest uenire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus: sed aliorũ peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in ma-

trem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum à no bis nō crimen, sed culpam ipsam amouemus: & uel in hominē transferimus: uel in rē quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, & id iussu Coss. defendat: & eos dicat non modo imperasse: sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut siquis ex testamento, quod facere iussus sit, ex plebiscito uetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrū facere: & id, quod fecerimus, satius fuisse facere: ea causa huiusmodi est. C. Pompilius, cum à Gallis obsideretur: neque effugere ullo modo posset: uenit cum hostiū ducibus in collocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret: exercitū educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit: impedimenta reliquit. accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionū partes sint: satis uideor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandū est: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari: quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo: ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrem: nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset: illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem: sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendū est: id est, quod accusationem continet: quod affertur contra rationem defensionis: de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, iure occidi: illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo. Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur, oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo. Cum dicat Orestes se patris ulciscendi causa matrem occidisse: rectum'ne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionū, hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali cōstitutione: in ea enim nec ratio quæritur, quare fece-

rit(fecisse enim negatur)nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio,quare ex intentione,& infictiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio:occidisti Aiacem. Infictiatio:non occidi. Iudicatio:occideritne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut ante dictum est,ad hãc iudicationem conferenda est. si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum:iudicationes quoq; plures erũt in una causa:sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & diluade quibus de rebus adhuc dicendum fuit,diceremus. Nunc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit: commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare.sed, si quidem hæc tardius,quàm studes,absoluentur:cum rerum magnitudini,tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus:et quod negotio diminutum fuerit,exæquabimus industria:ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio,munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

Ratio animaduersio.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER SECVNDVS.

N Primo libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret:et in quibus officijs artis elaborare conueniret:& ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum, quod neq; de omnibus rebus simul dici poterat:et de maximis primum scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur: ita nobis placitum est,ut ea,quæ difficillima essent: potissimum scriberemus. CAVsarum tria genera sunt,demonstratiuum, deliberatiuum,iudiciale:multo difficillimum est iudiciale: ergo id primum absoluemus:hoc & priore libro egimus,cum de oratoris officijs tractabamus:quorum inuentio & prima, & difficillima est:ea quoq; nobis erit hoc in libro propémodum absoluta: & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio,narratione,diuisione,nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit:nec minus diluade, quàm te uelle existimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit: quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur,quomodo constitutionem,& partes constitutionis causa posita re-

periri oporteret. Deinde docuimus, indicationẽ quemadmodũ quæri conueniret: qua inuenta, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas quamplureis, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad unamquãq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare: & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & qualeis uitari oporteret: quorum utrunq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: q locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanq; causam tractari conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est: potissimum consyderemus.

Arguere dixerunt ueteres ostendere, unde et argumentũ dicitur ostensio

IN Causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas habere debet: ut nihil actũ, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum: nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem, & dilucidã expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius cõstitutionis ratio in sex parteis est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare: & à simili turpitudine hominẽ nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, et in uitã. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione: ut cum quæritur, num quod cõmodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationẽ: num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere: aut num quod incõmodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in uitatione incommodi, formidinẽ augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit: aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit: in suspicionẽ maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum consyderabit accusator, num quãdo simile quid fecerit. Si id non reperiet: quæret, num quando uenerit in similẽ suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit: uita hominis possit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse: ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si non pote-

Huius constitutionis ratio, hoc est tractationis animaduersio

rit par uitium cum causa reperire: reperiat dispar. Si non poterit auarũ demonstrare: demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit personam. deinde, qui fecerit illud tam nequiter: eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus, & integer existimabitur: aduersarius dicet, facta, non famam spectari oportere: illum ante occultasse sua flagitia: se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primũ demonstrabit uitam integram, si poterit. id si non poterit: confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus uituperatio eorũ, quæ extra id crimen erunt: non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia: prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi: rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil horũ fieri poterit: utatur extrema defensione: & dicat, nõ se de moribus eius apud Cess. sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur: alij nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse: aut non æque commode potuisse: aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet, aut alijs quoq; bono fuisse: aut alios quoq; id, quo de ipse insimuletur: facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem cælandi. Locus quæritur, celebris, an desertus: semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loca attingant: num qui est passus, pspectus, aut exauditus esse possit. Horũ qd reo, qd accusatori conueniat: pscribere nõ grauaremur: nisi facile quiuis causa posita, posset iudicare. Initia. n. inuentionis ab arte debent proficisci. cætera facile cõparabit exercitatio. Perscribere, præcipere, tradere præcepta.

Tempus item quæritur: qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factũ esse dicatur: & cuiusmodi tẽporibus. Spatiũ item consyderatur: satis ne longum fuerit ad eam rẽ transigendã: & potuerit'ne scire, satis ad id pficiendũ spatij futurũ. nam parui refert, satis spatij fuisse ad id perficiendũ: si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea'ne satis fuerit ad rẽ adoriendam, an alia melior: quæ aut præterita sit: aut nõ expectata. Spes perficiẽdi quæ fuerit, spectabitur hoc mo=

do: si quae supradicta sunt signa, concurrent: si praeterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. per quas res scire poterimus, utrum diffidendũ, an confidendum fuerit. Spes caelandi quae fuerit, quaeritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut utrisq;. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, praeteritum, instans, consequēs.

coarguitur. i. ostenditur. Arguere enim ueteres clare dixerant. unde argumentum pro demonstrationem futurarum rerum, et illarum que non uidentur significat.

In praeterito tempore oportet considerare, ubi fuerit: ubi uisus sit: quocum uisus sit: num quid apparauit: num quē conuenerit: num qd dixerit: num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis: num quo in loco praeter consuetudinem fuerit, aut alieno tēpore.

In instanti tempore quaeritur, num uisus sit, cum faciebat: num q strepitus, clamor, crepitus exauditus sit: aut deniq; num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odore, gustatu. nam quiuis horũ sensus potest cōflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta, relictum sit: quod indicet aut factũ esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo. si tumore, aut liuore decoloratũ est corpus mortui: significat eum ueneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit: aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis: aut si in eo loco comprehensus, aut uisus sit transacto negotio: quo in loco res gesta dicatur. Consecutio est, cũ quaeritur, quae signa nocentis, et innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum uentum sit, erubuisse: expalluisse: titubasse: inconstanter locutum esse: concidisse: pollicitum esse aliquid: quae signa conscientiae sunt. Si reus horũ nihil fecerit: accusator dicet, eum usq; adeo praemeditatum fuisse, quid sibi esset usu uenturum: ut confidentissimè resistēs responderet: quae signa cōfidentiae, non innocentiae sint. Defensor, si pertimuerit: magnitudine periculi, non cōscientia peccati cōmotum esse dicet. Si non pertimuerit: fretum innocentia negabit esse cōmotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atq; cōmunes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator, nemo potest uti: & ij, quibus nisi defensor.

Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere: & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat: & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum

accusatoris, tum defensoris, à testibus contra testes, à quæstionibus contra quæstiones, ab argumentis contra argumenta, à rumoribus contra rumores. A` testibus, dicemus secundum authoritatem, & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut non fieri potuisse dicemus: aut non factum esse, quod dicatur: aut scire illos non potuisse: aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A` quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores ueri inueniendi causa tormentis, & cruciatibus uoluisse quæri: & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erũt argumentando, iisdem uiis, quibus omnis coniectura tractatur: trahemus ad uerimilem suspicionem: idemq; hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones: cum, quæ uere dicerentur, seruari: quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent: hoc modo. Quo in loco quid positum sit: & siquid esset simile: quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset. Deinde, dolori credi non oportere: quod alius alio recentior sit in dolore: quod ingeniosior ad cõminiscendum: quod deniq; sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio cõprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idq; partibus cõiecturæ, quas ante exposuimus: facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio: dicere hoc modo cõuenit. Cum multa cõcurrant argumẽta, et signa, quæ inter se consentiant: rẽ perspicuã, non suspiciosam uideri oportere. Item, plus oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus: hæc enim eo modo exponi: quo modo re uera sint gesta: testes corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quã non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde, unãquanq; suspicionem extenuabimus: & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus esse, sine testibus coniecturã, & suspicionẽ firmamenti satis habere. A` rumoribus dicemus, si negabimus temere famã nasci solere, quin subsit aliquid: & dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea, si cæteri falsi soleant esse: argumentabimur hunc esse uerum, Contra rumores dicemus primũ, si do-

cebimus multos esse falsos rumores: & exēplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxisse dicemus: & aliquam, aut fictam fabulā in aduersarios afferemus: quam dicemus omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen ei rumori nos fidē habere dicemus: ideo qđ quiuis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre: & confictam fabulam dissipare. Veruntamen, si rumor uehementer probabilis esse uidebitur: argumentando, famæ fidem poterimus abrogare. Quod et difficillima tractatu est constitutio coniecturalis: & in ueris causis sæpissime tractanda est: eò diligētius omnes eius partes perscrutati sumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur: si ad hanc rationem præceptionis assiduitatem exercitationis accōmodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes trāseamus.

CVM Voluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur: si à scripto dicemus: his locis utemur secundū narrationem. Primum scriptoris collaudatione. Deinde scripti recitatione. Deinde percunctatione: scirentne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat. Deinde collatione: quid scriptum sit: quid aduersarij se fecisse dicant: quid iudicem sequi conueniat: utrum id, quod diligenter perscriptum sit: an id, quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa: cōtemnetur, et infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut nō potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia aperietur: & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demōstrabitur scriptum esse illud dilucide, breuiter, cōmode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur: quæ res, cū ab aduersarijs sententia redderetur: & uoluntas afferretur: à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere.

Locus cōmunis est contra eum: qui, cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit: fecisse: tamen facti quærat defensionem. A' sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris cōmoditatem, atq; breuitatem: quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit: non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, uerba, & literas sequi: negligere uoluntatem. Deinde id, quod scriptum sit: aut non posse fieri: aut non lege, non more, non natura, non bono, & æquo posse fieri: quæ omnia uoluisse scriptorem quā rectissime fieri, nemo

ri, nemo dubitet, at ea, quae à nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullā esse, aut stultam, aut iniustā, aut non posse fieri, aut non cōstare cū superioribus, & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à uoluntate, & contra scriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legū, & stipulationum breuiter exscripturū, in quibus intelligatur scriptorum uoluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & uoluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duae leges inter se discrepent, uidendum est, primum, num quae abrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera uetet: an ita, ut altera cogat, altera pmittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse, quod cogeretur, cū altera lex permitteret. plus. n. ualet sanctio pmissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostēditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, uel derogatum sit, id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum haec erunt consyderata, statim nostrae legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde cōtrariae legis enodabimus uoluntatem, & eā trahemus ad nostrae causae cōmodū. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationē iuris, & quaeremus partem iuris: utrū cū ea faciat: de qua parte posterius differemus. Si ambiguū esse scriptū putabitur, quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sit'ne ambiguum, quaerendum est: deinde, quo modo scriptum esset: si id, quod aduersarij interpretātur, scriptor fieri uoluisset, ostendendū est. Deinde id, quod nos interpretemur et fieri posse, & honeste, recte, lege, more, natura, bono, & aequo fieri posse: quod aduersarij interpretentur à cōtrario: nec esse ambigue scriptū, cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt q arbitrantur ad hāc causam tractandū, uehementer ptinere cognitionem amphibologiarum eā, quae à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quae ex altera parte sententiā nullam possunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti interpellatores: & scripti tū odiosi, tū obscuri interpretes sunt, & dū caute, expediteq; loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Ita, dū metuunt, in dicendo neqd ambiguū dicant, nomen suum pronuntiare nō possunt. Verū horum pueriles opiniones rectissimus rationibus, cum uoles, refellemus. In praesentia haec interserere non alienum fuit, ut huius infantiae garulam disciplinam contemneremus. Cum definitione

derogari est ex calumniam, et in ... rationem uenire. Abrogari est totam penitus legem tolli. derogatur aut aliqua parte commutatur

infantissimi, qui nullo modo loqui ... deantur.

huius infantiae, eloquentiae inscitiae

utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo.
Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitu-
do constat: quæ sunt ea, que capiunt suffragia populi, & magistratus
consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratũ con
silio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem
is minuit, qui amplitudinẽ ciuitatis detrimento afficit. Ego non affico,
sed prohibui, detrimento: ærariũ enim conseruaui: libidini malorum
restiti: maiestatem omnem interire non passus sum. Primũ igitur uo-
cabuli sententia breuiter, & ad utilitatẽ accommodatam causæ descri
betur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur.

uerbi descriptione, interpretatione.

Deinde cõtrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut in-
utilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur de
iuridiciali absoluta: de qua iam loquemur. Quæritur in translatio-
nibus, primũ, num aliquis eius rei actionem, petitionẽ, aut executionẽ
habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco,
num alia lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & mori-
bus, æquo, & bono reperientur: de quibus dicetur in iuridiciali abso-
luta. In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus
aut minoribus, aut similibus, similiter scriptũ, aut iudicatũ sit: dein-
de, utrũ ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis: deinde
utrũ cõsulto de ea rescriptũ nõ sit, quod noluerit cauere, an qđ satis
cautũ putarit propter cæterorũ scriptorũ similitudinẽ. De parti-
bus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialẽ reuer
tamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam
rem, quã nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assum-
ptione extrariæ defensionis. in ea conuenit quæri, iuré ne factum sit.
de eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet,
cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consue-
tudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius est, quod cognatio-
nis, aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à
parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitũ
est: quod genus: ut in ius eas, cum uoceris. Consuetudine ius est id,
quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id:
qđ argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis.

Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretũ interposi-
tum: ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut Præt. aut Cos. aut
Tr. pl. placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decre-
uerit, aut iudicauerit: quod genus. M. Drusus Præt. urbanus, quod cũ
hærede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sext. Iulius non red-

didit. Item C. Cœlius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat. P. Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo, quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo, & bono ius constat, quod ad ueritatem, & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus: ut maior annis LX. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt: si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit: idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur. CUM ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, aut id, quod accusator dicat oportuisse fieri, primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum uenustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. deinde interponetur ab accusatore suspicio ex coniecturali constitutione, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis: de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum; qui inutile utili præposuerit: cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur: in qua primum quærendum est, iure'ne in alium crimen transferatur. deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud, quod reus suscepisse fateatur: deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit: deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri: deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus com

munis accusatoris, contra eũ, q plus censeat uim, quàm iudicia ualere oportere: & ab aduersarijs pcunctabitur accusator, qd futurũ sit: si idẽ cæteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicãt. quid si ipse accusator idẽ facere uoluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rẽ, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, q audient, existiment, aut non potuisse, aut nõ fuisse utile rẽ in iudiciũ uenire. Concessio est, p quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationẽ. Purgatio est, cũ consulto à nobis factũ negamus. ea diuiditur in necessitatem, fortunam, imprudẽtiam. De his primũ partibus ostendendũ est: deinde ad deprecationẽ reuertendũ uidetur. Primũ cõsyderandũ est, utrũ p culpam uentum sit in necessitudinẽ: num culpam ueniendi necessitudo fecerit. deinde quærendum est, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari: deinde, is, q in necessitudinẽ causam cõferet, expertus'ne sit, qd cõtra facere, aut excogitare posset: deinde, num quæ suspiciones ex cõiecturali cõstitutione trahi possint: quæ significent id cõsulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur: deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, cõueniat'ne eam satis idoneam putari.

Si autem imprudẽtia reus se peccasse dicet, primũ quæretur, utrũ potuerit scire, an nõ potuerit: deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non: deinde, utrũ casu nescierit, an culpa. nam q se propter uinum, aut amorẽ, aut iracundiam fugisse rationẽ dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, nõ imprudentia. quare nõ imprudentia se defendet, sed culpa cõtaminabitur. deinde, cõiecturali constitutione quæretur, utrũ scierit, an ignorauerit: & cõsyderabitur, satis'ne imprudẽtia præsidij debeat esse, cũ factũ esse cõstet. Cũ in fortunam causa cõferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere, eadẽ omnia uidentur cõsyderanda, quæ de necessitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgatiõis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadẽ ferè possint accõmodari. Loci cõmunes in his causis accusatoris, cõtra eũ, q cum se peccasse cõfiteatur, tamen oratione iudices moretur: Defensoris, de humanitate, misericordia: uolũtatẽ in oĩbus rebus spectari conuenire, & quæ cõsulto facta nõ sint, in ijs fraudẽ esse nõ oportere. Deprecatione utemur, cũ fatebimur nos peccasse, neq; id imprudẽter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscẽdi ratio quæritur ex ijs locis, si plura, aut maiora officia quam maleficia uidebuntur cõstare. siqua uirtus, aut nobilitas erit in eo, q supplicabit, siqua spes erit, usui futurũ, si sine supplicio discesserit, si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus

ostendetur

ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, sed officio, & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoq; ignotū est. si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur: si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iuditialis fieri non potest, ut in primo libro osten dimus: sed quod potest uel ad Senatum, uel ad consilium uenire, non uisa est supersedenda. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem, nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, nū consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, et hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consyderanda erunt. Quoniam satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in uno quoq; genere causæ iudicialis uti conueniret, consequi uidetur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate, & absolute tractare possimus. nam ferè nō difficile est inuenire, quid sit causæ adiumento: difficilimum uero est, inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit, ut neq; diutius, quàm satis sit, in eisdē locis commoremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatā argumentationem relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps transeamus. itaq; hac ratione et ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius causæ, tum uniuscuiusq; argumentationis distributionē percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinq; parteis est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit, quod probare uolumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id uerum esse, quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Cōplexio est, quæ cōcludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hisce igitur quinq; partibus ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus

Arguere, ostendere [illegible] erant Veteres, unde uenit argumentum, et argumentatio. Argumentum, est ra[illegible] dubiæ rei faciens fi[illegible] Argumentatio est oratione argumen[illegible] explicatio.

argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse, quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimũ de medio tollere uolebat: à quo sibi non iniuria summum periculũ metuebat. uidebat illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimicis exitium machinari: cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium uerebatur: & consuetudo peccandi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationẽ. Omnes enim, qui minima peccata cum causa suscipiũt, tum uero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes: si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate: si multi leue compendium fraude maxima cõmutauerunt, cui mirum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinẽ non temperasse? Virum fortissimum, integerrimũ, inimicitiarũ persequẽtissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandẽ hoc mirum uidebitur? Nam, cum feras bestias uideamus alacres, & erectas uadere, ut alteri bestiæ noceant, non est incredibile putandũ, istius quoque animum ferum, crudelẽ, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestijs nullam neque bonam, neque malam rationem uideamus: in isto plurimas, & pessimas rationes semper fuisse intelligimus. Si ergo pollicitus sum, me daturũ causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium: & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui, non est dubiũ, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus cõstat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim cõplexione supersedendum est, si res breuis est, ut facile memoria cõprehendantur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quã exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. GENERA duo sunt uitiosarũ argumentationũ, unũ, quod ab aduersario reprehendi potest, idque ptinet ad causam: alterũ, quod tametsi nugatoriũ est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueni-

at, quæ tacite contemni, atq; uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio uitiosarū argumentationum duplicem utilitatem afferet: nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sint, consyderemus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, et aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributū, ut siquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò, et iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorē incidere: nam, cum non nemo deuenerit in amorē uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item uitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rē idoneam præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est, aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredē testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt uisi. inimicum nullū habebat: relinquitur, si neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione, reprehensione utemur: siquos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficiū, ostēderimus, uelut in hoc exēplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorū collectionē disturbauerimus, nobis latiorē locū defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandū est in expositione, nequando, cū omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione, ut si, cū plura sint, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt iudices, quæ oēs ad maleficiū impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquid quispiam, quid ambitio? qd

religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid deniq; alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ omnes homines soliatunt, metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixisse metum, & cupiditatem, quoniam ægritudinem cũ utraq; re coniunctam esse necesse est. Itẽ uitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates infinitæ, & immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admisẽrunt. Hic id, quod extremũ dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam, ne in nemore pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nominé
Argo', qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægrã, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, qđ esset satis, curasset poëta.

Vtinam, ne hera errans mea, modo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedẽdũ est: non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte uitiosa est. Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem nõ est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem.

Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum.

Amicum castigare ob meritam malã noxam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio est: uidemus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxa.

Ex eo, quod ipse facturus est, non, ex eo, quod fieri conuenit, utile qđ sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa cõstat, hoc modo. Amor fugiẽdus nõ est: nam ex eo uerissima nascitur amicitia: aut

hoc modo. Philosophia uitanda est: affert enim socordiam, atq; desidiam. Nam hae rationes, nisi falsae essent, expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quae non necessariam causam affert expositionis, uelut Pacuuius.
Fortunam insanam esse, & caecam, & brutam perhibent philosophi,
Saxoq; instare globoso praedicant uolubili.
Quia quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Caecam, ob eam rem esse iterant, q a nihil cernat, quo sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutum, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contra fortunã negant
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi: id magis
Verisimile aiunt, quod usus reapse experiundo edocet,
Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est.
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.
Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius esse temeritate, q̃ fortuna res regi. Nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quae uidetur pro ratione afferri: sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo. Magno malo est omnibus auaritia, idcirco, quod homines magnis, & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniae cupiditatẽ. nam hic alijs uerbis idem ꝑ rationem dicitur, qđ dictum est ꝑ expositionem. Item infirma ratio est, quae minus idoneam, q̃ res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo. Vtilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatẽ colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere: habes enim, quibus cum iocari possis. nam huiusmodi in rationibus non uniuersali, neq; absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quae uel alij expositioni potest accõmodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare caeca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. IN Confirmatione rationis multa uitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia, proptereaq; diligentius consyderanda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo.
Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam, si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus est, bene locaui: sin autem est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum:
Erraui: post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo. Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si nō cætera quoq; similia concurrant: quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionē.

Item uitiosum est, cū uel in alium, uel in eum ipsum, qui dicit id, quod in aduersarium dicitur potest, conuenire, hoc modo.

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarē habet defensionem, hoc modo. Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim depreactiones si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item uitiosum est, cū id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas, motus superum, atq; inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure, hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est, qđ iā quasi sero, atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo. In mentem mihi si uenisset Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res ueniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tū hæc ratio fugit.

Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentissimo
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Item uitiosum est, quod aliam in partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut siqs potens, ac factiosus in concione dixerit. Sa

tius est uti regibus, q̃ malis legibus: nã hoc, tametsi rei arguendæ cau sa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicatur sine atroci suspicione. Item uitiosum est, falsis, aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, siquis dicat iniuriã nullam esse, nisi quæ ex pulsatione, aut cõuitio cõstet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt, ut siquis dicat: quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est: est enim improbus, & pestifer ciuis. nã nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumẽto sumere, quod in disquisitione positum est, ut siquis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum; ei rei testimoniũ esse; quod sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo. Nõ conuenit Cens. istũ nobis satisfacere, ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat. quod si ad exercitum non uenisset, id'ne Tr. mil. diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur. Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antedixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam, si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non accusaret: Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatẽ, aut eorũ, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum

alia de re controuersia sit: inq; huiusmodi uitio consyderandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiã de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorũ controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & uirtutis utilitatem consumitur. Itẽ consyderandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustijs causæ coacti. uti si quis accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorũ oratione obseruauerimus, sæpe deprehẽdemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea re, q̃d dicant, nõ habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiã, aut studiũ quodpiã uituperare, propter eorũ uitia, qui in eo studio sunt, ueluti qui rhetoricã uituperãt propter alicuius oratoris uituperãdam uitã. Item uitiosum est, ex eo, quod perperam factũ esse constet, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum constat fuisse: ergo ueneno necatus est. deinde, si sit usqueadeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenũ datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim factũ ne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est, in cõparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur, utrũ satius sit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re, curet, enumerare. quæ in altera re incõmoda sint, uelut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item uitiosum est, in rebus cõparandis necesse putari, alteram rem uituperari, cum alterã laudes, quod genus, si quæratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus, an Veientibus, quod reip. & populo R. profuerunt, & is, q̃ dicat, alteris alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim potest, ut cum alteros magis laudaris, aliquam alteris partem laudis attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine, & uocabulo eius rei controuersiam struere: quam rem consuetudo optime potest iudicare: uelut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur. Idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominũ commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quasi non omnes, q̃bus aqua, & igni interdictũ

est,exules appellētur. Verum illi fortasse ignoscimus,si cum causa fecit. nos tamen intelligamus uitiosum esse intendere cōtrouersiam propter nominum mutationem. Quoniam exornatio constat ex similibus & exemplis, & amplificationibus, iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerādam, & collocupletandam argumentationem,quæ sint his rebus uitia,consyderemus. Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est,nec habet parem rationem cōparationis aut sibiipsi obest,qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est,ut reprehendatur,aut si improbum, ut non sit imitandū, aut maius,aut minus,q̄ res postulabit. Res iudicata uitiose profertur,si aut dissimili de re proferatur,aut de ea re,de qua cōtrouersia non est,aut si improba,aut eiusmodi,ut aut plures,aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est id, quod aduersarij factum esse confitentur, de eo argumentari,& planum facere factum esse:nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum est,id augere,quod conuenit doceri,hoc modo. Vt siquis, quē arguat hominem occidisse,& ante,q̄ satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum,& dicat,nihil indignius esse, q̄ hominem occidere. non enim utrum indignum sit,an non, sed factum'ne sit,quæritur. Complexio uitiosa est, quæ non ut quicq; primum dictum est, primum complectitur,& quæ non breuiter concluditur, et quæ non ex enumeratione certum,& constans aliquid relinqt,ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione,q̄d cōfirmatione,q̄d tota argumentatione demonstratū sit. CONCLVSIONES,quæ apud græcos ἐπίλογοι nominātur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione,amplificatione,& cōmiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. In principio,secundū narrationem,secundū firmissimam argumentationem. in conclusione. Enumeratio est,per quam colligimus,& cōmonemus,quibus de rebus uerba fecerimus,breuiter,ut renouetur,non redintegretur oratio, & ordine,quicquid erit dictum,referemus,ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est,ne aut ab exordio,aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera cōparata oratio uidebitur esse,artificij significandi, aut ingenij uendicandi, uel memoriæ ostendendæ causa. quapropter uitiū enumerationis sumendū est à diuisione. deinde ordine breuiter exponēdæ sunt res, quæ tractatæ erunt in cōfirmatione,& confutatione. Amplificatio est res, quæ p locū cōmunē instigationis auditorum causa sumitur. Loci cōmunes ex decē præ-

ceptis commodissime sumuntur ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, Senatui. Item maxime quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, quod genus hi sunt, à quibus authoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorũ consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit: quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerũ comparatione: ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi, huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futurum. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, et dicemus uoluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefariũ, tyrannicum esse, quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa, bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius, & atrocius uindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, q̃ sacrum lædere, quod propter egestatem alterum, alterũ propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, q̃busq; in incommodis simus comparatione: si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus: si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, po-

testatem subijciemus: si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus: & simul ostendemus, illorum nos solicitudine, & miseria, non nostris incommodis dolere: si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus: si nos semper, aut diu in malis fuisse, ostẽdemus: si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur: si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum.

Commiserationem breuem esse oportet. Nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit: reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaq; perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio: nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro. sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ uoluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER TERTIVS.

AD OMNEM iudicialem causam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniẽdarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quã primũ persolueretur. Reliquæ quatuor ptes erãt artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronũtiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, neqd tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæq; & nobiscum, cum uoles, & interdum sine nobis legendo consequere, nequid impediare, quin ad hanc utilitatẽ pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac, ut attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus. DELIBERationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit: partim hu-

iusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, consyderetur. Vtrum potius, hoc modo. Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem, & consultationem, ut si deliberet Senatus, bello italico soluat'ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet Senatus, bello italico socijs ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui sententiam dicēt, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim, & dolum, quorum aut alterum separatim, aut utrunq; sumemus coniuncte. Vis secernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari, aut de administratione reipub. scribere uelimus. Honesta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificij. Item appellatur prudentia multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum commodis conferemus, cum alterum sequi, uitare alterum cohortemur: aut si qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei alquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, et quomodo, aut qua quoq; ratione fieri oporteat, ostendemus:

demus. Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod uelimus, exẽplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum misereri dicemus oportere: si ostendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus, ulcisci malemeritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si leges, & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere: si societates, atq; amicitias studiose dicemus coli conuenire: si quod ius in parentes, deos, patriam natura cõparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus æquabile ius statui cõuenire. His, atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustã esse ostendemus, contrarijs iniustam. ita fiet, ut eisdem locis, & ad suadendum, et ad dissuadendũ simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas, & excelsas sequi, et appeti oportere: & itẽ res humiles, & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea cõtemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorẽ mortẽ turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quẽlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerũ uituperabimus: si unamquamq; rem certo naturæ termino definiemus: si deniq; q̃d cuiq; satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstraui: nam nemo erit, qui censeat à uirtute recedẽdũ: uerum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his uirtus constare ostendatur. Item, si quo pacto poterimus: quam is, qui contra dicet, iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiã, ac prauam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & incon-

fyderatum appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam, & praesentem, & consequentem cōmemorationem. hoc nos eò à recto separauimus, non quod hae quatuor partes, quae subijciuntur sub uocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dari non soleant: sed, quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. neq; enim solum laudis causa rectum sequi conuenit: sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetēdi uoluntas. Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quae à deteriore ordine improbetur, aut aliqbus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum huiusmodi locorū diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causae. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel ijsdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam, atq; honestam: si utrunq; poterimus ostendere, utrūq; pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim, & consilium. Nam quod in docendo rei dilucidandae causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostrae sententiam rectā esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificiose tractandae ratio de secundo libro petetur. Sed, si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Poenis circumsessi deliberant, quid agant.

Qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem esse incolumitate, uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem esse auxilio ijs, qui se inconsulto in periculum mittant. Honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutae rei praeponet rationem honestam, his locis utetur: uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorē, si is timeatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore, et infamia leuiorem esse, consyderare, quae sit turpitudo consecutura. at non immortalitatem, neq; aeternam incolumitatem cōsequi, nec esse exploratum illo uitato periculo, nullum in alind periculum uenturos: uirtute

uel ultro ad mortem proficisci, esse praeclarum: fortitudini fortunam quoq; esse adiumento solere: eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non qui in praesentia incolumis sit: & eum, qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit, quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causae transeamus.

QVONIAM haec causa diuiditur in laudē, et uituperationem, quibus ex rebus laudē constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio cōparanda. Laus igitur potest esse rerū externarū, & corporis, & animi. Rerum externarū sunt ea, quae casu, aut fortuna secunda, aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiae, potestates, gloriae, ciuitates, amicitiae, & quae huiusmodi sunt, et ea, quae his sunt contraria. Corporis sunt ea, quae natura corpori attribuit cōmoda, aut incōmoda, ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quae cōtraria sunt. Animi sunt ea, quae cōsilio, & cogitatiōe nostra cōstant, ut prudētia, iustitia, fortitudo, modestia, et quae cōtraria sunt. Erit igitur haec cōfirmatio, et cōfutatio nobis. in huiusmodi igitur causa principiū sumetur, aut ab nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorū, q audiēt, psona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes cōmemorare debeant uelle, aut quod rectū sit, ex aliorū laude ostendere, qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati simus: aut studio ꝙ utile putemus esse ab omnibus unicā malitiā, atq; neqtiā cognosci: aut qd placeat ostēdi, qd nobis displiceat, ex aliorū uituperatione. Ab eius psona, de quo loquemur, si laudabimus, dicemus, uereri nos, ut illius facta uerbis cōsequi nō possimus: oēs homines illius uirtutes praedicare oportere: ipsa facta omniū laudatorū eloquentiā anteire. Si uituperabimus, ea, quae uidebimus cōtraria paucis uerbis cōmutatis dici posse, dicemus, ut paulo ante supra exēpli causa demonstratū est. Ab auditorū psona, si laudabimus, dicemus: quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem uirū uelint cognoscere petemus: quoniam in eodē uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, q laudatus fuerit: sperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Cōtraria uituperatio, quoniā norint, pauca de neqtia eius nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus, ut cognoscāt, uti malitiā uitare possint: quoniam dissimiles sunt, q audiant, atq; ille, qui uituperatur: nos

*sperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incer
tos esse quid potissimum laudemus: uereri, ne cum multa dixerimus,
plura prætereamus: & quæ similes sententias habebunt, quibus sen
tentijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum
ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum,
narratio non erit ulla, quæ necessario consequatur: sed, si qua incide-
rit, cum aliquod factum eius: de quo loquemur, nobis narrandum sit
cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro re
petetur. Diuisione hac utemur: primo exponemus quas res laudaturi
sumus, aut uituperaturi: deinde ut quæq; quo'ue tempore res erit ge
sta, ordine dicemus, ut, quid, quam'q; tute, cauteq; egerit, intelligatur.
Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia: deinde commoda,
aut incōmoda corporis, aut rerū externarum, quomodo ab animo tra
ctata sint, demonstrare. Ordinē hunc adhibere in demonstranda ui
ta debemus. Ab externis rebus, genus in laude, qbus maioribus natus
sit: si bono genere, parē, aut excelsiorē fuisse: si humili genere, ipsum
in suis, non in maiorum uirtutibus habuisse præsidium. In uitupera-
tione: si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis
detrimento fuisse. Educatio in laude, bene & honeste, in bonis discipli
nis per omnem pueritiam: in uituperatione, è contrario. Deinde tran
sire oportet ad corporis commoda. A` natura in laude: si sit digni-
tas, atq; forma, laudi fuisse eam, non, quem admodum cæteris, detri-
mento, atq; dedecori. Si uires, atq; uelocitas egregia, honestis hæc exer
citationibus, & industrijs dicemus comparata. Si ualetudo, ex ꝑpetua
diligentia, et temperantia cupiditatū. In uituperatione, si erunt hæc
corporis commoda, his male usum dicemus: quæ casu, & natura tan-
quam qlibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formā omnia
ipsius culpa, & intemperantia nō fuisse dicemus. Deinde reuertemur
ad extraneas res, et in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint,
consyderabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ
gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ: & quid fortiter in inimicitijs
gerendis fecerit: cuius causa susceperit inimicitias: qua fide, beneuolen
tia, officio gesserit amicitias: in diuitijs qualis, aut in paupertate cuius
modi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis ani-
mum: si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem
eius sit consecuta. Ad omnes autē res, in qbus animus hominis ma-
xime consyderatur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accōmodandæ,
ut, si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud pruden
ter factū esse dicamus. si uituperemus, è contrario, aliud iniuste, aliud*

ignaue,

ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factũ esse dicemus. Perspicuũ est iam nimirũ ex hac dispositione, quemadmodũ sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis: si illud etiã assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudẽ, aut uituperationẽ transferre: propterea quod saepe ne incidunt quidem, saepe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariae dictu. Quã propter eas partes, quae firmissimae uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitũ causae: in ipsa causa crebras, & breues amplificationes interponemus per locos cõmunes: nec hoc genus causae, eo quod raro accidit in uita, negligentius considerandum est. neq; enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quam accommodatissime posse facere. Et si separatim haec causa minus saepe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis saepe magnae partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere causae nonnihil industriae conferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetoricae, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causae genus accommodata, tempus est ad caeteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa, quae inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuntietur, uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum, alterũ ad casum temporis accommodatũ. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam praeceptionẽ, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, cõfirmatione, confutatione, cõclusione: et hunc ordinẽ, quemadmodũ praeceptũ est ante, in dicendo sequemur. Itẽ ex institutione artis non modo totas causas per orationẽ, sed singulas quoq; argumentationes disponemus, quemadmodũ in secundo libro docuimus: idest expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Haec igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera p argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio: quae, cum ab ordine artificioso recedendũ est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarũ aliquarũ recitatione: aut si secundum principiũ cõfirmatione utamur, deinde narratione: aut siquam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nã si uehementer aures auditorũ obtusae uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersariis multitudine uerborũ,

cōmode poterimus principio supsedere, et exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si cōmodū erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnā difficultatē uidebitur habere, ut nemo æquo animo principiū possit audire, à narratione cū inceperimus, ad principij sententiā reuertamur, licebit. Si narratio parū probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumētatione. His cōmutationibus, et translationibus ptiū sæpe uti necesse est, cū ipsa res artificiosam dispositionem artificiose cōmutare cogit. In cōfirmatione, et confutatione argumētationū dispositiones huiusmodi cōuenit habere: firmissimas argumētationes in primis, et in postremis causæ ptibus collocare: mediocres, & neq; inutiles ad dicēdū, neq; necessarias ad probādū: quæ si separatim, ac singulæ dicātur, infirmæ sunt, cū cæteris cōiunctæ, firmæ, et probabiles fiunt: interponi, et in medio collocari oportet. Nā & re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit: quapropter cōtinuo firmā aliquā oportet inferre argumentationē. Et quoniā nuperrime dictū facile memoriæ mādatur, utile est, cū dicere desinamus, recētē aliquā relinquere in animis auditorū bene firmā argumentationē. Hæc dispositio locorū, tanq̄ instructio militū, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit uictoriam.

PRONVNTIAtionem multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimū ualere. nos, q̄d unū de quinq; rebus plurimū prosit, nō facile dixerimus: nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & cōcinnæ uerborū elocutiones, & partiū causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligēs memoria sine pronuntiatione, nō plus, quā sine his rebus pronuntiatio sola ualere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit: nā omnes uix putarūt posse de uoce, & uultu, gestu dilucide scribi, cū hæ res ad sensus nostros ptinerent: & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, nō negligenter uidetur tota res consyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figurā, & corporis motum. Figura uocis est, quæ suū quendā possidet habitum ratione, & industria cōparatum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura: nonnihil hāc auget, sed maxime cura cōseruat. Firmitudinē uocis maxime natura cōparat: nōnihil adauget, & maxime cōseruat exercitatio declamationis. Mollitudinē uocis, hoc est, ut eā torquere in dicendo pro nostro cōmodo possimus, maxime faciet

exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniã altera natura, altera cura cõparatur, nihil ad nos attinet cõmonere, nisi ut ab ijs, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis cõparatur, dicendũ uidetur. Firmam igitur quãmaxime poterimus in dicendo uocẽ conseruare, si quam maxime sedata, & depressa uoce principia dicemus: nam læduntur arteriæ, si ante, quã leni uoce ꝑmulsæ sunt, acri clamore compleantur: etiam interuallis longioribus uti cõueniet (recreatur. n. uox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt) & continuum clamorẽ remittere, et ad sermonem transire oportet. cõmutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce integri simus: et acutas uocis exclamatiões uitare debemus: ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. & uno spiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione: fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur: & uox, quæ uarie tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem, atq; constantem. Sæpe rerũ naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. nam quæ diximus ad uocẽ seruandã prodesse, eadẽ attinent ad suauitatem pronuntiationis: ut quod nostræ uoci prosit, idẽ uoluptate auditoris probetur. utile est ad firmitudinem uocis sedata uox in principio. Quid insuauius, q̃ clamor in exordio causæ? interualla uocem cõfirmant: eadem sententias concinniores diuisione reddunt: & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat uocem continui clamoris remissio: & auditorem q̃dem uarietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio uocẽ, & fauces uulnerat: eadẽ lædit auditorẽ: habet enim quiddam illiberale, & ad muliẽbrem potius uociferationem, q̃ ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. quid? hæc eadem, non ne animum uehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem uocis firmitudini, & pronuntiationis suauitudini prosunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine, quæ uisa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consyderanda est: eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificat-

tionem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, et confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducat, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, et uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde, ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens cum raris, & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, et conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cuiusq; idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cũ est in dignitate, plenis faucibus quamsedatissima, & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus: cum autem est in demonstratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere, atq; intersecare uideamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est: ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriusculе dicemus: at aliud otiose retardabimus. deide modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omneis partes commutabimus, ut uerba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce, cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum uocem. Cũ autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut p distributionem faciendũ est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis cõtinuandis, uocẽ quoq; adaugere oportebit, & torquere sonũ, & celeriter cũ clamore uerba cõficere: ut uim
uolubilem

uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quamclarissima adhibere oportet: et quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cũ cohortatione utemur, uoce attenuatissima, clamore leni, sono aequabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus. De figura uocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus est corporis gestus, & uultus moderatio quaedã, quae probabiliora reddit ea, quae pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam esse: in gestu nec uenustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ut aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoq; corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in uestigio, leui dexterae motu loq oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quã proxime tum uultum admoueamus ad auditores, siquam rem docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri, & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore, & consideratiore gestu conueniet uti, similibus caeteris rebus, atq; in contentione p continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, foemineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, moesto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sim uoces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc, qđ feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere uoluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atq; oĩum partium rhetoricae custodem memoriam transeamus.

m EMORIA utrũ habeat quiddã artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicẽdi tẽpus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atq; constet, in hac re multũ ualere artem, & præceptionẽ, ita de ea re loquemur. Placet. n. nobis esse artificiosam memoriam: quare placeat, aliàs ostẽdemus: in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cũ cogitatione nata. Artificiosa est ea, quã cõfirmat inductio quædã, et ratio præceptionis. Sed, q a in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinã, ars porrò naturæ cõmoda cõfirmat, et auget, ita fit in hac re, ut nõnunquã naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ: porrò hæc artificiosa naturæ cõmoda retinet, et amplificat ratiõe doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione cõfirmãda est, ut sit egregia, et hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis, aut minus in hac re, q̃ in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptiõe, natura nitescat. Quare & illis, q. natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, qđ tute paulopost poteris intelligere. Quod si illi freti ĩgenio, nostra præceptiõe nõ ĩdigerẽt, tamen iusta causa daretur, quare ijs, q minus ĩgenij habẽt, adiumẽto uelimus esse. nũc de artificiosa memoria loquemur. Cõstat igitur artificiosa memoria ex locis, et imaginibus. Locos appellamus eos, q breuiter, pfecte, insigniter aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cõprehẽdere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumniũ, angulũ, fornicẽ, et alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædã, et notæ, & simulachra eius rei, quam meminisse uolumus, qđ genus, equi, leones, aqlæ: quorũ memoriam si uolemus habere, imagines eorũ certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos ĩuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cõstituere oporteat, ostẽdemus. Quẽadmodũ igitur q literas sciũt, possunt id, qđ dictũ est, scribere, et recitare, qđ scripserũt: ita q μνημονικὰ didicerũt, possunt quæ audierũt, in locis collocare, et ex his memoriter pronuntiare. Loci. n. ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines literis: dispositio, et collocatio imagnũ, scripturæ: pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cõparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere, ex ordine hos locos habere, nequãdo perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoq; loco libebit, uel à superiore, uel ab ĩferiore, uel à media pte, imagines seq, ea, quæ mãdata locis erũt, edere, & proferre possimus. Nã, ut si in ordine stantes notos quãplu-

Duæ sunt memoriæ Natur: alis s. et artificiosa.

Quib. constet artificiosa memoria.

quæ sint imagines.

ves viderimus, nihil nostra intersit, utrū à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quālibet partem quoto quoq; loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet et ex ordine locos cōparare, & locos, quos assumpserimus egregie cōmeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. Nā imagines, sicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanq̄ cera remanere debent. Et, ne forte in numero locorū falli possimus, quintū quēq; locū placet notari: quod genus: si in quinto loco manum aureā collocamus, & si in decimo aliquē notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facile erit similes notas q̄nto quoq; loco collocare. Itē cōmodius est in derelictis, q̄ in celebri regione locos cōparare, propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas. Solitudo conseruat integras simulachrorum figuras. Præterea dissimiles forma, atq; natura loci comparandi sunt, ut distincte interlucere possint. nā siquis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modicos, & mediocres locos haberi oportet: nam & præter modum ampliusagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non uidentur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorū mediocria placet esse ferè paulo plus, aut minus pedū tricenū. nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul amoueris, siue uehementer propè admoueris id, q̄d oportet uideri. Sed quāquā facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare, tamen, siquis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm uolet multos, licebit. Cogitatio enim quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione uostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusque nominis, & uoca=

buli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: ut si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primū, ut ad defendendū nobis expeditū sit, meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eū non agnouerimus, aliquem ægrotum nō de minimo loco sumemus, ut cito in mentē uenire possit, & reū ad lectū eius adstituemus, dextra poculū, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hæreditatis, & ueneno necati memoriā habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunq; rem meminisse uolemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborū similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingenium no-
» strū exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit. Iā domuitionē reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælū tollentē Domitiū, cū à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, iā domuitionem reges. In altero loco Aesopum, & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaū. Hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginū conformatio tum ualet, si naturalē memoriā exsuscitauerimus hac notatione, ut uersu posito, ipsi nobiscum primū transeamus bis, aut ter eū uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus: hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina: nā utraq; altera separata minus erit firma: ita tamen, ut multo plus in doctrina, atq; arte præsidij sit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus cōmode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nūc, quoniā solet accidere, ut imagines partim firmæ, et ad monendū idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ uix memoriā possint excitare, qua de causa utrūq; fiat, considerandū est, ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, qd oporteat fieri. nā si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus, propterea quod nulla, nisi noua, aut admirabili re cōmouetur animus. at si quid uidemus, aut audimus egregie turpe, aut honestū, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus.

Itemq; quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur

plerunq; que acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hæc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile è memoria elabuntur, insignes, et nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea qd quotidie fiunt: at eclipsis solis mirantur, quia raro accidunt, & solis eclipsis magis mirantur, q̃ lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari, et usitata re non ex suscitari, nouitate uero, & insigni quodam negotio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturã, & quod ea desyderat, inueniat, quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerũ principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria manere diutissime potest: id accidet, si quãmaxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec uagas, sed aliquid agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinẽ eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutã inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoq; faciet, ut facilius meminisse possimus. nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarũ causa celeriter animo percurramus. Scio plerosq; græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborũ imagines conscriberent, uti q eas ediscere uellent, paratas haberent, neq̃ in quærẽdo consumerent operæ: quorũ rationem aliquot de causis improbamus. Primũ, quod in uerborũ innumerabiliũ multitudine ridiculum sit mille uerborũ imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborũ copia modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? deinde, cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut nequid ipse quærat, cum nos illi oĩa parata, quæsitaq; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis cõmouetur. nam ut sæpe, formam si quam similẽ cuipiã dixerimus esse, non omnes habemus assensores, qd alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. Quare sibi quenq; suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erũt, exẽpli causa subijcere, quo res possit es=

*se dilucidior: ut cum de proœmijs quærendis disputamus, rationem
damus quærendi, non mille proœmiorũ genera conscribimus, ita ar-
bitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte uerborũ me-
moriam aut nimis difficilem, aut parũ utilem arbitreris, & ipsarũ
memoria rerũ contentus sis, quod & utiliores sint, & plus habeant
facilitatis, admonendus es, quare uerborũ memoriam non improbe-
mus. Nam putamus oportere eos, q uelint res faciliores sine labore, &
molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos.
Nec nos hanc uerborũ memoriã inducimus, ut uersus meminisse possi-
mus, sed ut hac exercitatione illa rerũ memoria, quæ ptinet ad utili-
tatĕ, cõfirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam
facilitatĕ transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est
artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tũ uero in μνη-
μονικοῖς minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligen
tia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, et quammaxime
ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus colloca*n-
*dis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut in cæteris studijs ab
ducimur nonnunquã occupatione, ita ab hac re nos potest causa de-
ducere aliqua. Nunquã est enim, quin aliquid memoriæ tradere ue-
limus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur. Qua-
re, cũ sit utile facile meminisse, nõ te fallit, qđ tantopere utile sit, quan
to labore sit appetendũ, quod poteris existimare utilitate cognita. Plu
ribus uerbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut
nos tuo studio diffidere, aut minus, q̃ res postulat, dixisse uideamur.
De qnta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasq; partes
in animo frequenta, &, qđ maxime necesse est, exercitatione cõfirma.*

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM LIBER QUARTUS.

Q*UONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione
conscripsimus, & qbus in rebus opus fuit exemplis
¶ uti, nostris exemplis usi sumus, & id fecimus præter
consuetudinem græcorum, q de hac re scripserunt,
necessario faciendũ est, ut paucis rationĕ nostri consi-
lij demus. Atq; hoc nos necessitudine fecerit, nõ studio, satis erit signi,
quod in superioribus libris nihil neq; ante rĕ, neq; præter rem locuti
sumus. Nũc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, qđ reliquũ*

est artis,ita,uti instruimus,psoluemus. Sed facilius nostram rationem intelliges,si prius quid illi dicant,cognoueris. Complüribus de causis putant oportere,cum ipsi præceperint,quo pacto oporteat ornare elocutionem,uniuscuiusq; generis ab oratore, aut poëta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt,propterea quod uideatur esse ostentatio quædam, nō satis habere præcipere de artificio,sed ipsos etiam uideri uelle artificiose gignere exempla. hoc est,inquiunt,ostentare se, non artem ostendere. quare pudor in primis est ad eam rē impedimento,ne nos solos probare,nos amare,alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim, cum possimus ab Ennio sumptum,aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantia,illa relinquere,& ad sua deuenire. Præterea,exēpla testimoniorum locū obtinent.Id enim,quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio,exēplo,sicut testimonio cōprobatur. Non igitur ridiculus sit,siquis in lite,aut in iudicio,domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur?ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc,nisi à probatissimo sumi,ne,quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est,aut se omnibus anteponant,& sua maxime probēt, aut negent optima esse exempla,quæ à probatissimis oratoribus,aut poëtis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant,intolerabili arrogantia sunt: siquos sibi præponant,& eorum exempla suis exemplis non putent præstare,nō possunt dicere,quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum?Nam cum res probabiliores, tū hominum studia ad imitandū alacriora reddit:'immo erigit omniū cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est,posse imitando Gracchi,aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium,res uarias,& dispares in tot poematibus,& orationibus sparsas,& uage disiectas,ita diligenter eligere, ut unūquodq; genus exemplorū sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset,tamen essemus laudandi,cum talem laborem non fugissemus:nunc uero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui non,cum summe teneat artem,possit ea,quæ iubeat ars, de tanta,& tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cū legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtas, neq; intelligunt , quare commoti probent , quod scire non possunt ubi sit,nec quid sit, nec quomodo factum sit id , quod eos maxime delectet . At is , qui & hæc omnia intelligit , & idonea maxime eligit , & omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas

rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exẽplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate sua commouent, quàm ueritate disputationis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ij, qui & inuẽtores huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt. quod si illorũ authoritate remota, res omnes uolent tam re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam, si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliqd suum scribũt, cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad olympiacum uenerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesq́; illos dicat esse, q currere cœperint, ipse intra carcerẽ stet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarint. Sic isti, cum in artis curriculũ descenderũt, illos, qui in eo, qđ est artificij, elaborent, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtã laudant, aut scripturam, sic ut in stadiũ rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudẽ modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis aliqs inquiet? artem tuã scribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudẽ. Nam, si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisq; de libris suis tulerint, nihil istis, quod suum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorũ similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi. Primum omniũ exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationem, quæ uerbi causa constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quod possumus, & debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Preterea oportet testimoniũ cum re conuenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re nõ conuenit. Quid ita? q a pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem nesciuerũt. tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliqd scribat ex arte? contraq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum

scribere

ſcribere artem inſtituunt, uidentur dicere ſe excogitaſſe, quod alios doceret: cum uero ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alij excogitarint. At hoc ipſum eſt difficile, inquiunt, eligere de multis. quid dicitis difficile? utrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo glorieminini: niſi etiam, ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud, artificium egregium dicitis, uidete, ne inſueti rerum maiorum uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præſertim, omnia uidere poterit, quæ ex arte dicuntur, facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut, ſi de tragœdijs Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras, propterea quod iſto ſigno uidemus te non nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quod ſi artificioſum eſt intelligere, quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, nō continuo ipſe cōmode ſcribit. & ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo in eo uim artificij cōſumant, ut ipſi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc quæ ſeparatim dici poſſint, cōſideremus. dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla ſumant: ſed de eo, qđ poſtea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla, uincerem unius oportere. Primū, quod contra hoc nulla ſtaret eorū ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, q ſibi in omnes res ſuppeditaret exēpla, uel poëtam, uel oratorem, cuius authoritate nitērentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere uult, utrū unū omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoq; ad omnium nitetur facultatem: ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit, ipſis etiam contentus erit: nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum

reperire nō potuerit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq́s, item sumptis alijs à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum, qui di scet, ab omnibus putare omnia, ab uno paucα uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere uult, putare non unum omnia posse. igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniā neq; sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artē demonstrare nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationē, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sit intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non, ut, si quis purpuram, aut aliud quippiā uendens, dicat sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; ostendam. Si merces ipsi, qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut si aceruos se dicāt tritici habere, & eorum exemplū pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quam maxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, nō irrideatur? Isti, cum non modo dominos se fontiū, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia corām magistrum facientem uidebat: cæterorū opera uel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exēpla, tam esse accōmodata ad ar-

tem, quam propria, propterea quod in dicendo leuiter unusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In praecipiendo, expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo haec quoque res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum graeca, quae conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quae enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo haec asperiora primo uideantur, necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturae consumetur in exemplis. haec aliena si posuissemus, factum esset, ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem graecorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis praecepta transeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis praeceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quae nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauē, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quae constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est, quae constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis. In graui consumetur oratio figura, si, quae cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unamquanque rē accommodabuntur: & si graues sententiae, quae in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quae grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figurae erit hoc exemplum. Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In iis, qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt. Atque

in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruēnit: huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur: O' feros animos. O' crudeles cogitationes: O' derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorū sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deûm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in seruitutem, matribusfamilias, & ingenuis sub hostilem libidinē subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? q se non putant id, quod uoluerint, ad exitum pduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulū demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. *Quibus cum bellum gerimus iudices, uidetis, cum sociis, q pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorū norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerū societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire, & æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cū multo maximam sociorū partem in officio manere intelligerent: cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse uiderent, non deniq; ullam rem, quæ res ptinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in uno prælio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi quemadmodum descissent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt quid aliis acciderit, facile ex aliorum euentis suis rationibus possunt prouidere. Nulla*

igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est, qd aliud, nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exẽplũ. Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum, ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso: heus inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerunt: satisfacias oportet. hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit: hic uix tandẽ inquit, sine me considerare. Tum uero iste cœpit uoce clamare ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset: ita petulans es, atque acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitus sis. conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur imperito eiusmodi conuitiorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum constructio quædam: & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem attendum, ne, dum hæc genera consectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est: quæ recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uendidit patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istũ, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quo profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & dissolutum, eo quod sine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. id est huiusmodi. Socij nostri, cum belligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam, atque etiam, quid possent facere: siquidem

sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentū auditorem: diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborū attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod nō alienū est exile nominari, cuiusmodi est hoc. Nam iste ad balneas accessit: ad hunc postea dixit: hic tuus seruus me pulsauit: postea dixit hic illi, considerabo: post ille conuitium fecit, & magis, magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidē iam, & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris uerbis, & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, et attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ, si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus: si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata: deinde identidē commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta: quæ maxime admodum oratori accommodata est: tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. ELEGANTIA est, quæ facit, ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, solœcismus, & barbarismus. Solœcismus est, cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus, in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO est uerborum constructio, quæ facit omnes parteis orationis æqualiter perpolitas. ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones: quæ uastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis ex-

empl. uti. O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti: & hic eiusdem poëtæ. Quicquam quisquam cuiquam quod conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi. nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere: et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo. flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et si uerborũ transiectionẽ uitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur: quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro. has res ad te scriptas Luci misimus Eli. Item fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem uarietate distinguens. hæc & in uerborũ, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatẽ. REPETITIO est, cum cõtinenter ab uno, atq; eodem uerbo in rebus similibus, & diuersis principia sumuntur, hoc modo. Vobis istud attribuendum est: uobis gratia habenda: uobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit: Scipio Carthaginem deleuit: Scipio pacem peperit: Scipio ciuitatem seruauit. Item, tu in forum prodire: tu lucem conspicere: tu in horum conspectum uenire conaris? audes uerbum facere: audes quicquam ab istis petere: audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio cum multum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem.

CONVERSIO est, per quam non ut ante primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo. Pœnos populus R. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item, ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris, & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nam cum istos, ut absoluant te, rogas, ut peierent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. COMPLEXIO est, quæ utranque complectitur exornationem, &

hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem primū uerbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, q crudele bellū in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem Senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum uos sententijs uestris absoluetis?

TRADVCTIO est, quæ facit, ut, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorē orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui, si fuisset homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petisset. at erat inimicus: ergo inimicū sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, diuitias sine diuitū esse: tu uero uirtutem præfer diuitijs: nam si uoles diuitias cum uirtute comparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedisequæ sint. Ex eodem genere exornationis, cum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rē tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, amari iucundū est, si curetur, ne quid insit amari. Item, ueniam ad uos, si mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationū, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia uerborū fit, ut ad idem uerbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, q̄ uerbis demonstrari potest.

CONTENTIO est, cum ex contrarijs uerbis oratio conficiatur, hoc pacto. Habet assentatio iucunda principia: eadem exitus amarissimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilē præbes. Item, in otio tumultuaris: in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cū loq conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desyderas. In concione de uirtute loqueris: in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse.

EXCLAMATIO est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam cōpellationem, hoc modo. Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorū crudelitatem. Item, ó perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuistis: ut cuius nitor urbis

Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusq; petistis: tantam'ne ex iniquitate iudiciorum uestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. INTERROGATIO non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas? an non? & utrum'ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret? an non? RATIOCINATIO est, per quam nos ipsi à nobis rationē poscimus, quare qdq; dicimus, & crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationē. ea est huiusmodi. Maiores nostri, siquā unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorū conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere ꝑmultos. Quos istos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam ꝑtinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit, ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliēbris inconsyderatam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoq; necessario, Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, q̄ turpis amor, & intemperans libido commouere potuit, cum cuius animus muliēris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unum quodq; maleficium singulæ cupiditates impellunt. Muliēres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cœpissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorū supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare: qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellū fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si uicisset, num idē fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem

stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, & animum auditoris reddit attentum, tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat, in uita breuiter ostendit, hoc modo. Difficile est primum uirtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item optima uiuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnā delectationem. Sed illud quoq; probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo. Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ, propterea quod sola uirtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius secuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo sine ratione. Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse: sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adolescentiū peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in ætate maturissima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur. Cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus sumptam. CONTRARIVM idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item. Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodū, & sui cognoscentem uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item. Quos ex collibus deiect-

mus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuē, & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero. & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio potest constare. Sed commodissima, & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto. & inimico proderas: & amicum lædebas: & tibi ipsi non consulebas. Item nec reip. consuluisti, nec amicis profuisti: nec inimicis restitisti. ARTICulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item, inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris uehementiam hoc interest, quod illud tardius, & rarius uenit: hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij, & contortione dextræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri uulnere corpus consauciari uidetur.

CONTINVATIO est densa, & continens frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum: ea utemur commodissime tripartito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto. ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo. nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto. quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur: nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus afferat uerbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. COMPAR appellatur, quod habet in se membra orationis: de quibus ante diximus: quæ constant

ex pari ferè numero syllabarum. hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidẽ puerile est: sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodã sensu par membrũ superiori referre possimus, hoc modo. In prælio mortẽ pater oppetebat: domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graueis casus administrabant. Item, illi fortuna felicitatem dedit: huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarũ, & tamen esse uideatur, si una, aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. SIMILITER cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione uerborum duo, aut plura sunt uerba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapiẽtia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias: negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. SIMILITER desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt hoc pacto. Turpiter audes facere: nequiter studes dicere. Viuis inuidiose: delinquis studiose: loqueris odiose. Item, audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditissima ratio est, amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba, quæ casus habent, ad casus similes. & illa, quæ non habent, ad similes exitus ueniunt. ANNOMINATIO est, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius literæ, aut literarũ: aut ad res dissimiles similia uerba accommodãtur. Ea multis, & uariis rationibus conficitur, attenuatione, aut cõplexione eiusdem literæ, sic. Hic, qui se magnifice iactat, atq; ostentat, uenit à te ante, quàm Romã uenit. Ex contrario. hic quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit. Productione eiusdẽ literæ, hoc modo. hunc ãuiũ dulcedo ducit ad ãuiũ. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo. hic, tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen non tantũ curiã diligit, quantum Curiã. Addendis literis, hoc pacto. hic sibi posset tẽperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic. si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic. Videte iudices utrũ homini nauo, an uano credere malitis. item, no-

lo esse laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo. deligere oportet, quem uelis diligere. Hae sunt annominationes, quae in literarum commutatione, breuitate, aut productione, aut trãslatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliae, quae nõ habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: q̃bus de generibus unum est huiusmodi. Quid ueniam: qui sim: quare ueniam: quẽ insimulem: cui prosim: quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quaedam similitudo nõ tam affectanda, q̃ illae superiores, sed tamen adhibẽda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi. Demus operam Quirites, ne omnino patres conscripti circunscripti putentur. haec annominatio magis accedit ad similitudinem, q̃ illa superior, sed minus, q̃ illae superiores, propterea quod nonsolum additae, sed uno tempore demptae quoq; literae sunt. Tertium genus est, quod uersatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. unius nominis, hoc modo. Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terrae cum laude, & gloria uulgatae sunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Varie hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberium Gracchum remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quae uirum reip. amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorũ perfidia per scelus uita priuauit. Tuus ó Druse sanguis domesticos parietes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eũ breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Haec tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cũ in ueritate dicimus, propterea quod non haec uidentur reperiri posse sine elaboratione, & operae consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationem, q̃ ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor, propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quae sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt: quae lepida, & concinna, cito satietate affi-

ciant aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita, si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uarie dispergemus, cōmode luminibus distinctis illustrabimus orationē. SVBIECTIO est, cū interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit. Deinde subijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturū illis e contrario, hoc modo. Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit: amplum patrimoniū relictum est: at patris bona uenierunt. hæreditas aliqua obuenit: non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit: non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione uictus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest aduersarius facere. nam, utrū ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. an ad suā reuertetur antiquam uitam, alicubi honeste tractatam? nam hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. an cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non, nam indemnatum necasti. leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. cum ipse te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoq; prohibuisti. Multum inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæsitum est, quid oporteat, subijcitur id non esse factum: quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoq; personam referamus subiectionem, sic. Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circunsederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimicissimum habebamus. sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut quoad possem, incolumes patriæ, & parentibus conserua-

rem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. GRADATIO est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius consensum est, hoc modo. Nam quae reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet: & quod licet, possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis molestum non est. Item non sensi hoc, & non suasi, neque suasi: & non ipse statim facere coepi, neque facere coepi: & non perfeci, neque perfeci: & non probaui. Item. Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria aemulos comparauit. Item, imperiū Graeciae fuit apud Athenienses: Atheniensiū potiti sunt Spartiatae: Spartiatas superauere Thebani: Thebanos Macedones uicerunt: qui ad imperium Graeciae breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporē superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quae propria est huius exornationis. DEFINITIO est, quae rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter, & absolute, hoc modo. Maiestas reipub. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, iniuriae sunt, quae aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant. Item, non est ista diligentia, sed auaritia, eo quod diligentia est accurata conseruatio suorum: auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item, non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est, cum inconsyderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Haec igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam uim, & potestatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur: neque lucidius potuisse dici putetur. TRANSITIO uocatur, quae, cum ostendit breuiter, quod dictum sit, proponit item breui, quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit habetis: nunc in parentes qualis extiterit, consyderate. Item, mea in istum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit haec aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit, cōmonet, et ad reliquū comparat auditorem. CORrectio est, quae tollit id, quod dictū est, & pro eo id, qđ magis idoneū uidetur, reponit, hoc pacto. Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile perfici posset. Item, nam postquam isti uicerunt, atq;

adeo uicti sunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunque, immo adeo insectaris. commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tantummodo dicta uidetur: ea post ipsius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuntiatione. Nõ igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cũ scribas, ad optimũ, & electissimum uerbum deuenire? Est cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rẽ esse, ut cum eam communi uerbo appellaris, lenius dixisse uidearis, cum ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias quod si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset.

OCCVPATIO est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerẽ, si hoc tempus idoneum putarẽ: nunc consulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quod iniuriarum satis fecisti L. Labeoni, nihil ad rẽ pertinere puto. horũ nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, non dico te absocijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. DISIVNctio est, cum eorũ, de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, sic. Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt: nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit: nihil Fregellanis morum, & sermonis societas opitulata est. Itẽ, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrunque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo uerbo concludi uidemus. CONiunctio est, cum interpositione uerbi, & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo. formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate.

ADIVNctio est, cũ uerbũ, quo res comprehenditur, nõ interponimus, sed aut primũ, aut postremum collocamus. Primum hoc pacto. deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut uetustate. Postremũ sic. aut morbo, aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem

disiunctio

disiunctio est apposita. quare rarius utimur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare saepius adhibenda est: hae tres exornationes de simplici genere manant. CONDVplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborũ iteratio, hoc modo. Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos, & intestinos comparat. Item, commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, nunc etiã audes in horum conspectum uenire proditor patriae? proditor inquam patriae uenire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in cõtrario causae: quasi aliquod telum saepius perueniat in eandem partem corporis. INTERpretatio est, quae non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo. Rempub. radicitus euertisti: ciuitatẽ funditus deiecisti. Item, patrem nefarie uerberasti: parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri: cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. COMMVtatio est, cum duae sententiae inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior, cõtraria priori proficiscatur, hoc modo. Esse oportet, ut uiuas: non uiuere, ut edas. Item, ea re poëmata non facio, quia cuiusmodi uolo, nõ possum: cuiusmodi possum, nolo. Item, quae de illo dicuntur, dici non possunt: quae dici possunt, non dicuntur. Item, si poëma, loquens pictura est: pictura, tacitum poëma debet esse. Item, quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commode fiat, cum contrariae sententiae translatione uerba quoq; conuertãtur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu: dilucidum esset, ut cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERmissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius uoluntati, sic. Quoniã omnibus ereptis, solum mihi superest animus, & corpus: haec ipsa, quae mihi de multis sola relicta sunt, uobis, & uestrae condono potestati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini, atq; abutamini, licebit: impune in me, quicquid libet, statuite: dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus, tametsi aliàs quoq; nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatũ. DVBItatio est, cum quaerere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum reip. Coss. siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunq;. Item, tu istud ausus es di-

cere homo omnium mortaliũ? quæro quo nam te digno moribus tuis appellē nomine. EXPEditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuũ possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiā nam non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. Relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit cōiecturales argumentationes, sed nō erit tanquam in plerisq;, ut, cum uelimus, ea possimus uti: nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatē. DISsolutio est, quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo. Gere morē parenti: pare cognatis: obsequere amicis: obtempera legibus. Item, descende in integram defensionem, noli quicquam recusare: da seruos in quæstionem: stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. PRAEcisio est, cū dictis quibusdam, reliquũ, quod cœptum est dici, relinquitur in audientiũ iudiciũ, sic. Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus R. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, tu iste nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. CONclusio est, quæ breui argumētatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, qđ necessario cōsequatur, hoc modo. Quod si Danais datum erat oraculū, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerūt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiā. Restant etiam decem exornationes uerborū, quas idcirco non uage dispersimus, sed à superioribus separauimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc propriū est, ut abusitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur. de quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut nō sit, aut satis idoneū non sit, eā nosmet idoneo uerbo nominemus aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo: ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerūt. Significandæ rei causa, sic. Postquā iste in remp. fecit impetum, fragor ciui-

tatis in primis est auditus: hoc genere raro est utendũ, ne noui uerbi assiduitas odium pariat: sed si cõmode quis eo utatur, & raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. PRO nominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: ut, siquis, cum loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis de aduersario dicat. Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodũ me Plagiosippus iste tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nõie collocamus. DENOminatio est, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ nõ suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, ut siquis de Tarpeio loquens, eũ Capitolinum nominet. aut ab inuento, ut siquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab instrumento dominum, ut siquis Macedonas appellarit hoc modo. Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt. aut idem Gallos significans dicat, nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est: aut id, quod fit ab eo, qui facit, ut siquis cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud necessario te facere coegit: aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis, & Italis quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut siquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est nõ modo poëtarũ, & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis huiusmodi denominationũ. CIRCVITIO est oratio rem simplicem assumptam circunscribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit: nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari. TRANSgressio est, quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione, sic. Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo. Instabilis in istum plurimũ fortuna ualuit. Itẽ, omnes inuidiose eripuit tibi bene uiuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes: de quibus ante dictum est: in quibus oportet uerba

sicut à poëtis, in quendam extruere numerum, ut perfecte, & per politissime possint esse absolutae. SVPERlatio est, oratio superans ueritatem, alicuius augendi, minuendi'ue causa. haec sumitur separatim, aut cum cōparatione. Separatim, sic, quod si concordiam retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinē solis ortu, atq; occasu metiemur. Cū cōparatione, aut à similitudine, aut à praestantia superlatio sumitur. A' similitudine, sic. corpore niueū candorē, aspectu igneum ardorem assequebatur. A' praestantia, hoc modo. cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodē genere hoc est. tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior uideretur. INTELLectio est, cū res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur. non illae te nuptiales tibiae eius matrimonij cōmonebant? nam hic omnis sanctimonia nuptiarū uno signo tibiarū intelligitur. De toto pars, ut siquis, ei, q uestitum, aut ornatū sumptuosum ostentet, dicat. ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo. Poeno fuit Hispanus auxilio: fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoq; non nemo sensit idem togatus. A' pluribus unum sic intelligitur. atrox calamitas pectora moerore pulsabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus prae cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, et togati: & hic unū pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis: hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO est, quae uerbo simili, & propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consiliū, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima uerba rerū dissimiliū, ratione abusionis esse traducta. TRANSlatio est, cū uerbū in quandam rē transfertur ex alia re, quod propter similitudinē recte uidetur posse trāsferri. ea utimur rei ante oculos ponendae causa, sic. Hic Italiā tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic. Recens aduentus exercitus subito ciuitatē extinxit. Obscoenitatis uitandae causa, sic. Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic. Nullius moeror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatē potuit. Minuēdi causa, sic. Magno se praedicat auxilio fuisse, q̄ paululū in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic. Aliquando reip. rationes, quae malitia nocentū exaruerunt, uirtute optimatū reuirescunt. Trāslationē dicūt pudentē esse oportere, ut cū ratione in cōsimilē rē transeat: ne sine delectu temere, et cupide uideatur in dissimilē trāscurrisse. PERMVtatio est oratio aliud uerbis

aliud sententia demonstrans. ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentũ, contrariũ. Per similitudinem sumitur: cũ trãslationes una, aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductae, sic. Nam cum canes fungãtur officijs luporũ, cuinam praesidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi, aut minuendi causa ducitur, ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur, sic, ut si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, parcum, & diligentem appellet. et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem sic. Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Haec sunt ferè, quae dicenda uidebãtur de uerborũ exornationibus. Nũc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

DISTRIBVTIO est, cum in plures res, aut personas certas negotia quaedam dispertiuntur, hoc modo. Qui uestrũ iudices nomen Senatus diligit, hũc oderit, necesse est. petulantissime enim semper iste oppugnauit Senatum. qui equestrẽ locum splendidissimũ cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas poenas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae, atq; dedecori sit. qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, uobis homines impios non placere. quibus liberi sunt, statuite exemplũ, quãta poenae in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatae. Item, Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officiũ est, opera, & diligentia consequi uoluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere, & propulsare. Testis est dicere, quae sciuerit, aut audierit. Quaesitoris est, unumquenq; horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si testem, praeterquam quod sciat, aut audierit: argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij commiscebis: testis improbi cupiditatem confirmabis: reo duplicem defensionem parabis. Est haec exornatio copiosa: comprehendit enim breui multa, & suum cuiq; tribuens officium, separat, & res diuidit plures.

LICENtia est, cũ apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus: tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi posse uidean-

tur, hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus uestræ rationes deserantur: quod causam uestram nemo suscipiat: q̃d se nemo uestri defensorẽ profiteatur, id tribuite uestræ culpæ: atq; desinite istud mirari. quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac uitare debeant? recordamini, quos habueritis defensores: studia eorum uobis ante oculos proponite: deinde omnium exitus considerate. tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragijs in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis? aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? nõ omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini: dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat abfutura, eam inuenistis, ut timidi, atq; ignaui putaremini. maximas, & priuatas, et publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendere uideantur, sedetis, & oscitamini. luce noctem, nocte lucem expectatis: aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nuntiatur: & eum, cuius opera uobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciem retinetis, quoad potestis, in ciuitate. eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desydero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erat commotum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia, et molestia remoueat: altera res ab errato deterreat. Hæc res sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audient, à culpa absint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur, cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiãt, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, huiusmodi. Nimium Quirites animis estis simplicibus, & mansuetis: nimium creditis unicuiq;: existimatis unũquenq; eniti, ut perficiat, quæ uobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini. stultitia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cũ isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor, quomo-

do accepturi sitis,uos me priuastis:quid ita?quia,ut uobis essem probatus,eum,qui uos oppugnabat,inimicum, q̃ amicum habere malui. Ergo haec exornatio, cui licentiae nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur,acrimonia,quae,si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione,de qua superius diximus, quae non indiget mitigationis,propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animũ auditoris se accommodat. DIMINVTIO est, cum aliquid esse in nobis,aut in ijs,quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut industria dicemus egregium,quod, nequa significetur arrogans ostentatio,diminuitur,& attenuatur oratione,hoc modo.Nam hoc pro meo iure iudices dico,me labore,& industria curasse, ut disciplinam militarem nõ in postremis tenerem.Hic siquis dixisset. ut optime tenerem,tametsi uere dixisset,tamen arrogans uisus esset. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est.Item,utrum igitur auaritiae causa, aut egestatis accessit ad maleficium?auaritiae? at largissimus fuit in amicos,quod signum liberalitatis est,quae contraria auaritiae est. Egestatis?at huic quidem pater,nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. hic quoq; uitatum est,ne magnum,aut maximum diceretur.Hoc igitur in nostris,aut eorum,quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsyderate tractes. Quare, quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium. DESCRIPTIO nominatur, quae rerũ consequentium continet perspicuam,& dilucidam cum grauitate expositionẽ,hoc modo.Quod si istum iudices uestris sententijs liberaueritis,statim,sicut ẽ cauea leo missus,aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiusq; fortunas,in omnes amicos, atq; inimicos,notos, atq; ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans.Quare iudices eijcite eum de ciuitate:liberate omnes formidine,uobisq; ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos,mihi credite, feram, & truculentam bestiam iudices immiseritis.Item,Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis,uno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi. tota domus

huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta pal ma, crudelissima uictoria potiti insultabunt in horum miserias, & superbia re simul, & uerbis inuehentur. Item, Nam neminem uestrũ fugit Quirites, capta urbẽ quae miseriae consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: caeteri, q possunt per aetatem, & uires laborẽ ferre, rapiuntur in seruitutem, q nõ possunt, uita priuantur: uno deniq, atq eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura, aut uolũtas necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahũtur: liberi partim e gremijs parentũ diripiũtur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo iudices est, qui possit satis rẽ consequi uerbis, nec referre orationẽ magnitudinem calamitatis: hoc genere exornationis uel indignatio, uel misericordia potest cõmoueri, cũ res consequẽtes cõprehensae uniuersae pspicua breuiter exprimuntur oratione. DIVISIO est, quae rẽ semouẽs à re, utranq absoluit ratione subiecta, hoc modo. Cur ego nũc tibi quicq̃ obijciam? si probus es, nõ meruisti: sin improbus, nõ cõmoueris. Item, Quid nũc ego de meis proprijs meritis praedicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, qd est, quod uerbu proficere possim? Item duae res sunt, quae possunt homines ad turpe cõpendiũ cõmouere, inopia, atq auaritia. te auarũ in fraterna diuisione cognouimus, inopẽ, atq egentem nunc uidemus. q potes igitur ostendere causam maleficij nõ fuisse? Inter hanc diuisionem, & illã, quae de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundũ narrationẽ, hoc interest. illa diuidit p enumerationẽ, aut p expositionẽ, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: haec se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationẽ. FREQVENtatio est, cum res in tota causa dispersae coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto. A' quo tandẽ abest iste uitio? qd est iudices, cur uelitis eũ liberare? suae pudicitiae proditor est, insidiator alienae, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores cõtumax, in aequos, & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequẽtatio, quae plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cũ suspiciones, quae separatim dictae minutae, & infirmae erant, unũ in locum coactae rẽ uidentur pspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur iudices, nolite ea, quae dixi separatim spectare: sed omnia colligite, et conferte in unũ. Si & commodum ad istum ex morte illius ueniebat, & uita est turpissima

hominis, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima. & res ista bono nemini præter istum fuit: neq; alius quisquam æque commode, neq; iste alijs commodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficiũ: neq; factum, quod opus nõ fuerit: & cũ locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi cõmoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi, & pficiendi maleficij spe. & præterea ante, q̃ occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. paulo post in ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum redijsse constat: postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia cõprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum. Vestrum iudices est his unum in locum collatis, certum sumere scientiã, non suspicionem maleficij. nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. EXPOlitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atq; aliud dicere uidemur. ea dupliciter fit, si aut eandem planè dicamus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicamus non eodẽ modo: nam id q̃dem obtundere auditorẽ est, non rem expolire: sed cõmutate. cõmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractando. Verbis cõmutabimus, cum re semel dicta, iterum, aut sæpius alijs uerbis, quæ idem ualeant, eadẽ res proferetur, hoc modo. Nullũ tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitandũ arbitretur. cum augetur incolumitas ppetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus praeditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose, quamuis in magnam descendat uitæ dimicationẽ. Pronuntiando cõmutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio genere uocis, atq; gestus, eadem uerbis cõmutando, pronuntiatione quoq; uehementius immutabimus: hoc neq; cõmodissime scribi potest, neq; parum est apertum. quare non eget exempli. Tertium genus est cõmutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus aut ad sermocinationẽ, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. nunc breuiter ad hanc

rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus. Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur. Non mihi soli, sed etiam, atq; adeo multo potius natus sum patriæ: uita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum soluatur: aluit hæc me, tute, atq; honeste produxit usq; ad hanc ætatem: muniuit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis: quid est, quod à me satis ei persolui possit, unde hæc accepta sunt? qa hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducatur ad exsuscitationem, cum & nos cómoti dicere uideamur, & auditoris animum cómouemus, sic. Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis quamuis magnum, atq; atrox periculũ studiose suscipiat, & libenter subeat. equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, q̃ possim, idemq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo cómutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando, sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cómutationibus. nam cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subijcere: deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare sententiam: deinde afferre cótrarium: de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus uerborũ exornationibus, & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, q̃ facile præceptione rhetoricæ res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculum uitabit, ideo quod sæpe fit, ut cum pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat. & quoniam sunt omnia cómoda à patria accepta, nullũ incómodũ pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeundum est, stulte faciunt. nam neq; effugere incommoda possunt, & in-

grati in ciuitatem reperiuntur: at qui patriae pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. & enim uehementer est iniquum uitam, quã à natura acceptam propter patriam conseruauerit, naturae, cum cogat, reddere: patriae cum roget, non dare: & cũ possis cum summa uirtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam uiuere: et cũ pro amicis, & parentibus, & caeteris necessarijs adire periculum uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriae continetur, nolle in discrimen uenire. Itaq; uti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim, mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reipub. discrimine suae plus, quàm communi saluti consulit. naue enim fracta, multi incolumes fuerunt; ex naufragio patriae saluus nemo potest enatare. quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios: amisit uitam, at non perdidit. Re enim uilissima, & parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amisit animam: potitus est gloria, quae cum summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. quod si pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriae periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo, uti cum exornabimus argumẽtationem: de qua diximus in libro secundo. COMMORATIO est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem saepius reditur. hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime propriũ. non enim datur auditori potestas animũ de re firmissima dimouendi. huic exemplũ satis idoneum subijci non potuit, propterea quod hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis. CONTENTIO est, per quam contraria referuntur. Ea est in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes.

In sententiarum, huiusmodi. uos huius incommodis lugetis, iste reipub. calamitate laetatur. Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter haec duo contentionum genera

gnis fulgentibus gēmis illuminatus, citharam tenens exornatissimam auro, & ebore distinctam: ipse praeterea forma, & specie sit, & statura apposita ad dignitatē: si, cum magnam populo cōmouerit his rebus expectationē, repente silentio facto, uocē emittat acerbissimam cū turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & contēptus eijcitur. ita siquis in excelso loco, & in magnis, ac locupletibus copijs collocatus fortunae muneribus, & naturae cōmodis omnibus abundabit, si uirtutis, & artium, quae uirtutis magistrae sunt, egebit, quo magis caeteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus: eo uehementius derisus, & contēptus ex omni cōuentu bonorū eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, et alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata sub aspectu omniū rē subiecit. Dictum autem est p collationē, propterea quod proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, ut, cū rē afferamus similē, cuius rei causa similitudinem attulerimus, uerba quoq; ad similitudinem habeamus accōmodata: id est huiusmodi. Ita, ut hirundines aestiuo tempore praesto sunt, frigore pulsae recedunt: ex eadē similitudine nunc per trāslationē uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitae tempore praesto sunt, simul atq; hyemem fortunae uiderint, deuolāt omnes. Sed inuentio similiū facilis erit, siquis sibi omnes res animatas, & inanimatas: mutas, & loquētes: feras, & mansuetas: terrestres, & coelestes, & maritimas: artificio, casu, natura cōparatas: usitatas, atq; inusitatas frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quae aut ornare, aut docere, aut apertiorē rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non. n. res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod confertur similitudinem habeat, oportet.

EXEMPLŪ est alicuius facti, aut dicti praeteriti cū certi authoris nomine propositio. Id sumitur ijsdem de causis, qbus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidū reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia pspicue, ut res dicta propè manu tentari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exēplū, quod genus esset in expolitione demonstrassemus: & causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; paucā, quo minus intelligeretur: neq; re intellecta, plura cōscribere. IMAGO est formae cū forma cum quadam similitudine collatio. haec sumitur, aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic. Ibant in praelium corpore

tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contēptionem adducat. Vt in odiū, hoc modo. Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, aspectu rabido circunspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo. Iste, qui diuitias suas iactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic. Iste, qui tanquam coclea abscondens, retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & auffertur.

EFFICTIO *est, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, siquo modo potest uobis in memoriam redire. habet hæc exornatio cum utilitatem, siquem uelis ostendere, tum uenustatem, si breuiter, & dilucide facta est.*

NOTATIO *est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere. Iste, inquies, iudices, qui se dici diuitem putat esse præclarum, primum nunc uidete, quo uultu uos intueatur: non'ne uobis uidetur dicere, darem, si mihi molesti non essetis: cum uero sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere: cum puerum respicit hunc unum, quē ego noui, uos non arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio. heus tu inquit, ueni Sannio, nequid isti barbari perturbent, ut ignoti, q audiunt unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, q ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur: aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ cōparetur. deinde exclamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem. puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò plures mittas oportet inquit, si hodie uis transnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, & Sosiā. Sanè. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle sanè conturbatur, sed tamen à uitio naturæ non recedit. bene inquit, facitis, cū uenitis, sed rectius fecissetis, si ad me domū recta abijssetis. id fecissemus, inquiunt illi, si domū nouissemus. at istud quidē facile fuit undelibet inuenire. uerum ite mecum: sequuntur illi. sermo interea huius consumitur omnis in osten-*

tatione. Quærit in agris cuiusmodi frumenta: sint negat se, quia uillæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere, tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum, quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. hic inquit, habito: perspicit argentũ, quod erat expositum: uisit triclinium stratum. probat. accedit seruulus: dicit homini clare dominum iam uenturum, si uelit exire. itáne? inquit. Eamus hospites, frater uenit ex Salerno: ego illi obuiam pergam: uos huc decima uenitote. hospites discedunt. iste se raptim domũ suam coniicit. illi decima, quo iusserat, ueniunt. quærunt hunc: reperiunt, domus cuia sit: in diuersorium derisi conferunt sese: uident hominem postera die: narrant, expostulant: accusant, ait iste eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse, contra ualetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut uasa, uestimenta, pueros corrogaret: seruulus non inurbanus satis strenue, & concinne comparat. iste hospites domum deducit: ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentum quoque uult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria, atque ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscuiusque naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris. denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione. SERMOCINATIO est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subito: deinde magna uoce, ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus. quin mihi presto fit? quid tacetis? hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt: uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese: parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in uita

miserere nostri, noli extinguere extinctos. fer mansuete fortunā. nos quoq; fuimus beati. nosce te esse hominem. at ille, quin illum mihi datis? at uos auribus meis opplorare desinitis? non abibit: illi nuntiatur interea uenisse istū, & clamore maximo mortē minari: quod simul ut audiuit, heus, inqt, Gorgia pedissequa puerorū, abscōde pueros. defende: fac, ut incolumes ad adolescentiā pducas. Vix hæc dixerat, cū ecce iste præsto, sedes, inqt, audax? nō uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. ille cū magno spiritu, metuebā, inquit, ne planè uictus essem: nūc uideo in iudicio mecū contendere non uis, ubi superari turpissimū est, supare pulcherrimū. interficere me uis. occidar equidē, sed uictus nō peribo. at ille, in extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neq; ei, quem uides dominari, uis suppliare. tum mulier, immo qdē iste rogat, & suppliat: sed tu quæso commouere. & tu p deos inquit, hūc amplexare. dominus est. uicit hic te. uince tu nunc animū. cur nō desinis inquit, uxor loqui, quæ me digna non sunt. tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi uitam, tibi omnē bene uiuendi spē mea morte eripere? iste mulierē repulit ab se lacrimantē. illi nescio quid incipienti dicere, quod dignū uidelicet illius uirtute esset, gladiū in latere defixit. Puto in hoc exēplo datos esse unicuiq; sermones ad dignitatē accommodatos, quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt itē sermocinationes consequētes hoc genus. nā qd putamus illos dicturos, sic hoc iudicaueritis? non'ne hac oēs utentur oratione? deinde subijcere sermonē.

CON formatio est, cū aliqua, quæ non adest persona confingitur: quasi adsit: aut cū res muta, aut informis fit eloquens, & formata: et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata: aut actio quædam hoc pacto. quod si nūc hæc urbs inuictissima uocē emittat, nō hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata, certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nūc uestris seditionibus ò ciues uexor: quàm dolis malitiosa Carthago, uiribus probata Numātia, disciplinis erudita Corinthus labefactare nō potuit, eā patiemini nūc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari? Item, quod si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci: uos tyrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: uos partam seruare non uultis. ego capitis mei periculo patriā liberaui, uos liberi sine periculo esse nō curatis. hæc confirmatio, licet in plures res mutas, atq; inanimatas trāsferatur, proficit plurimū in amplificationis partibus, & cōmiseratione. SIGnificatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quā positum est in oratione,

est in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscisionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est, quàm patitur ueritas augendæ suspicionis causa, sic. Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cũ uerbum potest in duas, plures ue sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit, ut de eo si dicas, q multas hæreditates adierit. Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facile, si nouerimus, & animaduerterimus uerborum ancipites, aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rẽ, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si salsamẽtarij filio dicas: quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscisionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis. Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per similitudinem, cũ aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, qd sentiamus, hoc modo. Noli Saturnine nimiũ populi frequẽtia fretus esse: stultitiã nosce: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimũ festiuitatis habet interdũ, & dignitatis: sinit enim quiddã tacito oratore ipsum auditorẽ suspicari. BREVItas est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo. Lemnũ præteriens cepit: inde Tarsi præsidiũ reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item, modo Cos. quondam Trib. deinde primus erat ciuitatis: tum proficiscitur in Asiam: deinde exul, & hostis est dictus: post Imperator, postremo Cos. factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

DEMONstratio *est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse uideatur. Id fieri poterit, si quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, cõprehendemus, aut à rebus consequẽtibus, aut à circunstantibus non recedemus: hoc modo. Quod simulatq; Gracchus perspexit fluctuare populum, uerentem ne ipse authoritate Senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionẽ: iste interea scelere, & malis cogitationibus redũdans euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga: cum pluribus alijs ire celerius cœpit: illi præco faciebat audientiã: hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit,*

& alios hoc idē iubet facere: cū Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetū faciunt: ex alijs, alijsq; partibus conuolant, atq; e populo unus fuge, inquit, Tiberi, fuge: non uides? respice inquam: deinde uaga multitudo subito timore perterrita fugere cœpit: at iste spumās ex ore scelus, anhelās ex infimo pectore crudelitatē, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, quid esset, neq; tamen locū, in quo consisterat, relinquenti percutit tempus: ille nulla uoce delibans insitam uirtutem, concidit tacitus: iste uiri fortissimi miserādo sanguine aspersus, quasi facinus praeclarissimum fecisset, circunspectans, et hilarus sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda re plurimū prodest, & in huiusmodi narrationibus statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus: in quibus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris, ne nuda, atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus (res enim communis agitur) ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam uiam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiā, cuius initium cognatio fecit: cætera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus, propterea qđ & aliquātulū processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita: ut etiam si non peruenerimus in dicendo, quo uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desyderetur: & uiā, quam sequamur, habemus, propterea qđ in his libris nihil præteritū est rethoricæ præceptionis. demonstratum est enim, quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat: dictum est, quo pacto eas disponere conueniat: traditum est, qua ratione esset pronuntiandum: præceptum est, qua uia meminisse possemus: demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cōpararetur. Quæ si sequamur, acute, et cito reperiemus: distincte, & ordinate disponemus: grauiter, & uenuste pronuntiabimus: firme, & ꝑpetuo meminerimus: ornate, et suauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc oīa adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia cōsequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

SAEPE, & multum hoc mecum cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus; & ciuitatibus copia dicendi, ac summũ eloquẽtiæ studiũ. Nam, & cum nostræ reip. detrimenta consydero, et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarũ monimentis repetere instituo, multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tũ facilius eloquentia cõparatas. Ac me quidẽ diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam duxit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus: eloquentiam uero sine sapientia nimiũ obesse, plerunq; prodesse nunquam. Quare siquis omissis rectissimis, atq; honestissimis studijs rationis, & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicẽdi: is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur. qui uero ita se armat eloquẽtia, ut non oppugnare cõmoda patriæ; sed pro his pugnare possit, is mihi uir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Ac, si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquẽtia, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ cõsyderare principiũ, reperiemus id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis rationibus esse profectum. Nã fuit quoddã tẽpus, cũ in agris homines passim bestiarũ more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabãt, nec ratione animi quicq̃; sed pleraq; uiribus corporis administrabãt. Nõdũ diuinæ religionis, nõdũ humani officij ratio colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias: nõ certos quisq̃ inspexerat liberos: nõ ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inscitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad sese explẽdã uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. quo tẽpore quidã, magnus uidelicet uir, et sapiẽs, cognouit quæ materia esset, et quãta ad maximas res opportunitas in animis inesset hoĩum, siqs eã posset elicere, et præcipiẽdo meliorẽ reddere: qui dispersos hoĩes ĩ agris, et ĩ tectis syluestribus abditos ratione quadã cõpulit in unũ locũ, et cõgregauit: et eos in unãquãq; rẽ inducẽs utilẽ, atq; honestã, primo propter insolentiã reclamantes,

deinde propter rationem, atq; orationẽ studiosius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mansuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiam retinere discerent, & alijs parere sua uoluntate consuescerent: ac non modo labores excipiendos communis causa commodi, sed etiam uitam amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit? nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent. Profecto nemo nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere, ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primo sic & natæ, & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse uersata. Postquam uero cõmoditas quædam praua uirtutis imitatrix sine ratione officij, dicendi copiam consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit. Atq; huius quoq; exordiũ mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimũ mihi uidetur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines solitos esse uersari: nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorũ accederent: quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam: ut necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogerentur. Itaq;, cũ in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior uisus esset is, q omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gereret, uideretur. hinc nimirũ non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij, atq; audaces homines accesserant, maxima, ac miserrima naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex turbida tempestate in portũ, sic ex seditiosa, & tumultuosa uita se in studiũ aliquod traderent quietũ. Quare mihi uidentur postea cætera studia recta, atq; honesta p otiũ cõcelebrata ab optimis enituisse: hoc uero à plerisq; eorũ desertũ obsoleuisse eo tẽpore, quo multo uehementius erat retinendum, &

dum, & studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam uiolabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum: quod nostrũ illum non fugit Catonem, neq; Laelium, neq; horum (ut uere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa uirtus, et summa uirtute amplificata authoritas, & quae his rebus ornamento, & reipub. praesidio esset, eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquentiae studendũ est, & si ea quidam & priuatim, et publice peruerse abutuntur: sed eo uehemẽtius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum praesertim hoc unum sit, quod ad omnes res & priuatas, & publicas maxime pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerũ praesto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas cõfluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum praesidiũ comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestijs praestare, quod loqui possunt. Quare praeclarũ mihi quiddam uidetur adeptus is, q̃ qua re homines bestijs praestent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur, non alienam est uidere, quae dicant ij, qui quaedam eius rei praecepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de praeceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuscuiusq; animus ipsam rationem, ac uiam artis consyderare poterit.

CIVILIS quaedam ratio est, quae multis, et magnis ex rebus constat: eius quaedam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocant. Nam neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia nõ putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiae partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine, quid officio conueniat, consyderatur: ut medici officiũ dicimus esse, curare apposite ad sanandum: finem, cu-

ratione sanare: item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cũ id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam *artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur: ut, si medicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uersetur: itẽ q̃bus in rebus uersatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. has autem res alij plures, alij pauciores existimauerũt.* Nam Gorgias Leontinus *antiqſsimus ferè rhetor omnibus de rebus oratorẽ optime posse dicere existimauit. hic infinitã, et immensam huic artificio materiam subijcere uidetur.* Aristoteles *autem, qui huic arti plurima adiumenta, atq; ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali.* Demonstratiuum *est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut uituperationem.* Deliberatiuum *est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili habet in se sententiæ dictionem.* Iudiciale *est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionẽ, & recusationem.* Et, *quemadmodũ nostra quidẽ fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est.* Nam Hermagoras *quidẽ nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere uidetur: qui oratoris materiã in causam, & quæstionem diuidat: causam esse dicat, rẽ, quæ habeat in se controuersiã in dicendo positam cum personarũ certarũ interpositione: quã nos quoq; oratori dicimus esse attributã: nam ei tres parteis, quas ante diximus, supponimus, iudicialẽ, deliberatiuã, demõstratiuã.* Quæstionẽ *autem eã appellat, quæ habeat in se cõtrouersiã in dicẽdo positam sine certarũ personarũ interpositione, ad hunc modũ.* Vt *q̃d sit bonum præter honestatem: ueri'ne sint sensus: quæ sit mundi forma: quæ sit solis magnitudo: quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia uidetur.* Quod *si magnam in his* Hermagoras *habuisset facultatem studio, et disciplina comparatam, uideretur fretus sua sciẽtia, falsum quiddã constituisse de oratoris officio: & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse.* Nũc *uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit.* Neque *eò dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur: nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose, & diligen-*

ter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse. Verum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inuentarū in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, ac uerborū ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consyderetur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarū ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti: non feci: aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. cum uero, qualis sit res, quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere uidetur, quem oportet: aut nō cum eo, qcū oportet, aut non apud quos, quo tēpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio, q a actio translationis, & cōmutationis indigere uidetur. atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est: nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eam nec causam quidē conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum

sit, potest quæri, hoc modo. Occiderit'ne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono'ne animo sint erga populū R. Fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginē reliquerimus incolumem, nū qd sit incommodi ad remp. peruenturū. Nominis controuersia est, cū de facto conuenit, & quæritur id; quod factum est, quo nomine appelletur: quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat: nō quod de facto non constet: sed quod id, quod factum sit, aliud alijs uideatur esse, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si qui sacrū ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cū quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit fur, quid sacrilegus: & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rē, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen quantū, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo. Iustum, an iniustum: utile, an inutile: & omnia, in qbus quale sit id, quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicalē, negotialē: quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendū uidetur: uerū breui: ne si aut taciti præteriemus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidē genus esse, & pars non potest. deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullū causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, et in eas præcepta det, amentia est. unum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio, & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte parteis alicuius generis causæ putari. male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non. n. causa ad constitutionem: sed constitutio ad causam accommodatur.

accommodatur. sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes non possunt recti putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicat, partes putabuntur. deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars constitutionis est. At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est, demonstratio, & deliberatio, neq; constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neq; constitutio, neq; pars constitutionis est. Placet autē ipsi constitutionē intentionis esse depulsionē. placeat igitur oportet demonstrationē, & deliberationem, nec esse constitutionē, nec partē constitutionis. atq; hoc eodē incōmodo urgebitur, siue constitutionē primam causæ accusatoris confirmationē dixerit, siue defensoris primam deprecationē. nam eū eadem omnia incōmoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadē parte eodē in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus, nec definitiua causa potest simul ex eadē parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla cōstitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se uim continere: ideo quod unaquæq; ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. altera autem assumpta, numerus constitutionū duplicatur, nō uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadē parte eodem in genere & coniecturalem, & generalē, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionē, & unam aliquando, & plures nonnunquam. Ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalē nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem, & negotialē. Iuridicialis est, in qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua, q̄d iuris ex ciuili more, et æquitate sit, considératur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis q̄dē ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, & iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit: sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationē, & deprecationē. Pur-

gatio est, cũ factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiã, casum, necessitatẽ. Deprecatio est, cũ & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur: & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa ui, & potestate in alium reus remouere conatur. id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in aliũ transferetur. Causa transfertur, cũ aliena dicatur ui, & potestate. Factum autẽ, cũ alius aut debuisse, aut potuisse facere dicatur. Relatio criminis est, cũ ideo iure factum dicatur, quod alius ante iniuria lacessierit. Cõparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile cõtenditur: quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicatur esse cõmissum. In quarta cõstitutione, quam translatiuã nominamus, eius cõstitutionis est controuersia, cũ aut quẽ, aut qcũ, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tẽpore agere oporteat, quæritur: aut omnino aliqd de cõmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius cõstitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, nõ quo non usi sine ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia nõ animaduerterint artis scriptores eã superiores, nec retulerint in numerũ cõstitutionũ. post autẽ ab hoc inuentã multi reprehẽderunt: quos nõ tã imprudẽtia falli putamus (res enim pspicua est) q̃ inuidia, atq; obtrectatione quadã impediri. Et cõstitutiones qdẽ, & earũ partes exposuimus: exẽpla autẽ cuiusq; generis tunc cõmodius exposituri uidemur, cum in unũquodq; eorum argumẽtorum copiã dabimus. Nã argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et ad exẽplum causæ statim poterit accõmodari. Cõstitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an cõiuncta: & si cõiuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua cõparatione. Simplex est, quæ absolutã in se continet unã quæstionem, hoc modo. Corinthijs bellum indicamus, an nõ? Coniuncta ex pluribus quæstionibus: in qua plura quæruntur, hoc modo. utrum Carthago diruatur: an Carthagĩẽsibus reddatur: an eò colonia deducatur. Ex cõparatione, in qua p cõtentionẽ: utrum potius, aut qd potissimũ sit, quæritur, ad hunc modũ. utrũ exercitus in Macedoniã cõtra Philippum mittatur, q̃ socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maxima cõtra Annibalẽ copiæ sint. Deinde cõsyderãdum est, an in ratione, an in scripto sit cõtrouersia. Nam scripti cõtrouersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur: eius autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinq; sunt. Nã tum uerba ipsa uidentur cũ sententia scriptoris dissidere: tũ inter se duæ leges, aut plures discrepare: tum

id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare uidetur: tum ex eo, quod scriptũ est, aliud quoq;, quod nõ scriptum est, inueniri: tũ uis uerbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primũ genus de scripto, & sententia: secundũ ex contrarijs legibus: tertiũ ambiguum: quartũ ratiocinatiuũ: quintũ definitiuum nominamus. Ratio est autẽ, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum consyderato genere causæ, & cognita constitutione, cũ simplex ne, an coniuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiã, uideris, deinceps erit uidendũ, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit, quæ omnia à constitutione proficiscantur, oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarũ gignitur controuersia, hoc modo. non iure fecisti: iure feci. Causarũ autẽ hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionẽ dicimus, hoc modo. iure'ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam: quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & peruulgato exemplo consistamus. Orestes si accusetur matricidij: nisi hoc dicat, iure feci: illa enim patrẽ meũ occiderat: nõ habet defensionẽ, quã sublata, omnis quoq; controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, q̃d illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur cõtrouersia. Nã sit ea nobis exposita ratio, quã paulo ante exposuimus: illa enim, inquit, patrẽ occiderat. at nõ, inq̃t aduersarius, abs te filio matrẽ necari oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rationis summa nascitur controuersia, quã iudicationẽ appellamus. ea est huiusmodi. Rectum'ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, et aptissima ad iudicationẽ. Vt si uelit Orestes dicere. Eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrẽ suũ, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. & in cæteris q̃dẽ cõstitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur. in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim nõ conceditur) nõ potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandẽ esse quæstionẽ, & iudicationẽ, ut: factum est: factum nõ est: factum'ne sit. Quot autẽ in causa constitutiones, aut earũ partes erũt, totidẽ necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His oĩbus in causa repertis, tũ deniq; singulæ partes totius causæ cõsyderãdæ sunt. Nã nõ, ut quodq; dicendũ primũ, ita primũ animaduer-

tendum uidetur, ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationē oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata: tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

E XORDIVM est oratio animū auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eū beneuolū, attentū, docilē fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eū necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinq; honestum, admirabile, humile, anceps, obscurū. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicata est. Quare cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in uno quoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principiū est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atq; inflammatur odiū. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ si dubiā iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est. Sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam capture oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cū autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit, & si cōmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis. Vel, si uti principio placebit,

beneuolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro autem genere causæ per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquũ est, ut ostendatur, q̃bus quæq; res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, si q̃d eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorũ, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum usus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, q̃ causæ suæ confidere. In contemptionẽ adducentur, si eorũ inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studiũ, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorũ persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur: ut neque assentatio nimia significetur, & si de his, q̃ honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionẽ deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere: et si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos: atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, et breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. nam & cũ docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, q attentissime est paratus audire. Nunc insinuationes quẽadmodũ tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur. Insinuatione igitur utendũ est, cũ admirabile genus causæ est, hoc est (ut ante diximus) cũ animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime, si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam q̃ddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoq; re non minus, q̃ ex primis duabus in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionẽ,

aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominē, q̄ diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliā rē, quæ probatur: aut pro re hominē, aut pro homine rē, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurū, quod existimeris defensurus. deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, et dicere ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. deinde, cū lenieris eum, qui audiet, demonstrare nihil eorū ad te ptinere, & negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neq; hoc, neq; illud: ut neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorū uoluntatem: & aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. deinde aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorē agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei, q intelligit, qbus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimū putarint, & maxime ij, q audierint, probarint, primum te dicturū polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, qd primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem aduersarij pturbatum putant, oratione uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerunq; se potius temere assensisse, q̄ illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa, te breuius, q̄ paratus fueris esse dicturum, commodū est polliceri, nō imitaturum aduersariū. Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam cōtineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliqd triste, nouum, horribile statim non incōmodum est inijcere. nam ut cibi satietas, & fastidiū, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim qdem, quæ de principio, & insinuatione dicēda uidebantur, hæc ferè sunt. Nunc qddam breue cōmuniter de utroq; præcipiēdū uidetur. Exordiū sententiarū, & grauitatis plurimū debet habere, et omnino omnia, quæ ptinēt ad dignitatē, cōtinere in se, propterea quod id optime faciēdū est, quod oratorē auditori maxime cōmendat: splēdoris, & festiuitatis & concinnitudinis minimū, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis, atq; artificiosæ diligētiæ nascitur, quæ maxime oratio-

ni fidē, oratori adimit authoritatem. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorū, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, cōmune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plureis causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus uerbis, aut sententijs ultra, quàm satis est, producatur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat, ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiā causa desyderet: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulet. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur, hoc est, quod eum, qui audit neque beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit: aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

N ARRATIO est rerū gestarū, aut ut gestarum expositio. Narrationū tria sunt genera. Vnū genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ cōtinetur. Alterū, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertiū genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cū exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorū expositione posita est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, qđ genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, cuiusmodi apud Terentium.

Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autē narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cū rebus ipsis personarū sermones, & animi perspici possint, hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges? nimium ineptus es.
Nimium ipse durus est præter æquum, & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desyderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit; si unde necesse est, inde initium sumetur, & nó ab ultimo repetetur: &, si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. nam sæpe satis est, quid factum sit dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum; &, si non longius, quàm quod scitu opus est; in narrando procedet; &, si nullam in rem aliam transibitur: &, si ita dicetur, ut nonnunquã ex eo, quod dictũ sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: &, si non modo id, quod obest, uerum etiã id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: &, si semel unumquodq; dicetur: & si nó ab eo in quo proxime desitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breues putent esse, longissimi sint, cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, et non plures, quàm necesse sit. nã plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit. accessi ad ædes. puerum euocaui: respondit: quæsiui dominum: domi negauit esse. tametsi tot res breuius non potuit dicere; tamen, quia satis fuerat dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. quare hoc quoq; in genere uitanda est breuitatis imitatio: & non minus rerum non necessariarum, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quodq; primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac temporũ ordo seruabitur: ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. hic consyderandũ erit, nequid perturbate: nequid contorte dicatur: nequam in aliã rem transeatur: ne ab ultimo repetatur: ne ad extremum prodeatur: nequid, quod ad rẽ pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendũ est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea uidebũtur inesse ea, quæ solẽt apparere in ueritate: si personarum dignitates seruabuntur: si causæ factorum extabunt: si fuisse facultates faciundi uidebuntur: si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re

narrabitur

narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur, ac ueri quidẽ ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſyderare oportebit, ne aut cũ obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quẽadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quã argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unanquanq; confeſtim rationem accõmodare, ut uulneri præſto mediamentũ ſit: & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterũ, aut alio modo narrare: aut cum ab is, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur: aut id, quod ſe ipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. Quare, ut uitium uitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum uidetur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

r ECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarũ utraq; magnopere ad aperiendam cauſam, et conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cũ aduerſarijs cõueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddã deſignatur auditori, in quo animũ debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor: quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroq; genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur.

Quæ partitio, quid conueniat, aut qd non conueniat, oſtendit, hæc debet illud, quod cõuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ cõmodũ, hoc modo: Interfectam matrẽ eſſe à filio conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra, interfectum eſſe à Clitemneſtra Agamemnonem conuenit. nã hic uterq; & id poſuit, quod conueniebat: & tamen ſuæ cauſæ com-

modo consuluit. Deinde, quid in cōtrouersia sit, ponendū est in iudicationis expositione: quæ quemadmodū inueniretur, ante dictum est. Quæ autem partitio rerū distributam cōtinet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. hæc in hoc genere ideo utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, in genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione: in qua uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionē, id quod uitiosissimum, ac turpissimum est: inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerū ponūtur, neq; pmiste cū partibus implicātur. nā genus est, qđ plures partes amplectitur, ut animal: pars est, quæ subest generi, ut equus. sed sæpe eadē res alij genus, alij pars est, nam homo animalis pars est: Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta, generali partitione, paucitas generū in partitione seruari possit. nā q ita partitur: ostendā propter cupiditatē, & audaciā, et auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad remp. peruenisse: is non intellexit in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam genus est omnium nimirum libidinū cupiditas: eius autem generis sine dubio pars est auaritia. hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquā, sicuti diuersam, & dissimilem partem ponas in eadē partitione. Quod siquod in genus plures incident partes, id cū in prima partitione causæ erit simpliciter expositū, distribuetur eo tēpore commodissime, cū ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo: ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse: nā fecisse ostendere satis est. aut cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: idq; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratoriū nō tantopere ptinent, quæ uersantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorū nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione perceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentiū breuiter,

& commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit.

» Eo pacto & nati uitam, & consilium meum.

» Cognoscas, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; quẽadmodũ i partitiõe proposuit, ita narrat: primũ nati uitã.

» Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Deinde suũ cõsiliũ. Et nunc id operãdo. posthæc qd Sosiam uelit facere, id quod postremũ posuit in partitione, postremum dicit. Nunc tuũ est officiũ. Quẽadmodũ igitur hic & ad primã quanq; partem primũ accessit, et oĩbus absolutis, finẽ dicendi fecit, sic nobis placet et ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nũc de cõfirmatione, deinceps ita, ut ordo ipse postulat, præcipiẽdũ uidetur.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam syluam, atq; materiam uniuersam ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere quemadmodum unumquodq; genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire. difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur: atque hominum genus & in sexu consyderatur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens. Natu, grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda consyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo. ualens, an imbecillus, longus, an breuis, formosus, an deformis, uelox, an tardus sit, acutus, an hebetior, memor, an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra: & omnino, quæ à natura data animo, & corpori consyderabuntur, in natura consyderanda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo pe-

sterius dicendum est. In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores: quibus amicis utatur: quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quomodo rem familiarē administret: qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus, an tenuis, priuatus, an cum potestate. si cum potestate, iure, an iniuria, felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac si de non uiuo quæritur, etiam quali morte sit affectus erit considerandū. Habitum autem appellamus animi, aut corporis, constantem, & absolutam aliqua in re pfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam: & item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio, & industria cōparatam. Affectio est animi, aut corporis, ex tempore aliqua de causa cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium est autem animi assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetices, geometriæ, literarum.

Affectio quid

Consilium est aliqd faciēdi, aut non faciēdi uere excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex tēporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut qd faciat, quid ipsi accidat, qd dicat, aut qd facturus sit, quid ipsi casurum sit: qua sit usurus oratione. Ac personis quidē hæc uidentur esse attributa. Negotijs autē quæ sunt attributa, partim sunt continentia cū ipso negotio, partim in gestione negotij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rē, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cōplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo. Parētis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, p quam & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rē gestum, quæ facta sunt continenter usq; ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negotij, q locus secūdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæritur, locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus cōsideratur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotiū administrandū. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiā attributionibus, sacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipsius, de quo agitur, locus

tur locus, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij certa significatione. In hoc & quæ prætierunt considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoluerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iandiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse, quod eorum monimenta certa in literis extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint: & item que instent in præsentia, quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurũ sit. et itẽ communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda: nã sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consyderatur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars tẽporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. nam genere quidẽ utrunq; idem esse intelligitur. Verum in tempore spatium quodãmodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spatiũ temporis faciendi quædã opportunitas intelligitur adiũcta. Quare cũ genere idẽ sit, fit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellũ. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuiũ, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autẽ in purgationem confertur: cuius partes sunt inscitia, casus, necessitas: & in affectionem animi: hoc est, molestiam, iracundiam, amorem: & cætera, quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit: aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque

magnum ex ui, & numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consyderatur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per appositionem negationis separatur, hoc modo, sapere, & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius exitus negotij, in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo. ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primũ, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde, eius facti qui sunt principes, & inuentores, qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro. Postea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum. Si improbus est, cur uteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitia-

rum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiae fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo. Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere, atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariae conclusionis: uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos poenas esse praeparatas. Eos, qui philosophiae dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus, quae sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam si ijs, qui imprudenter laeserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic. Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consyderatur. Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Haec tum uera sunt, hoc pacto. Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quae his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione fir-

matur, hoc modo. Nemo est, qui non liberos suos incolumes, & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cōprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt, huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate: uelut Gracchi patris factum, quem Populus R. ob id factum, quod insciente collega in Censura nihil egisset, post Censuram Cos. fecit. Comprobabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in praeceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, q̄ rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quaeq; constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat: & quae in quasq; argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. in praesentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse, & permiste dispersimus: post discrete, & electe in genus quodq; causae, quid cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus. atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea praeceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti absolutio quoq; argumentandi adiungeretur: & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis consyderandus est, quod nō rei solum magna utilitas est, sed praecipiendi quoq; summa difficultas.

MNIS *igitur argumentatio aut p̄ inductionē tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quae rebus non dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quaedam res propter similitudinem earum rerū, quibus assensit, probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cū ipso Xenophonte Aspasiā locutam, dic mihi, inquit, quaeso Xenophontis uxor,*

tis uxor, si uidua tua melius habeat aurum, q̃ tu habes, utrum illius, an tuum malis? illius inquit. Quod si uestem, & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, q̃ tu habes, tuum an illius malis? illius uero respondit. Age inquit, si uirum illa meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si uicinus tuus meliorem equũ habeat, q̃ tuus est, tuum'ne equum malis, an illius? illius inquit. Quod si fundum meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum tandem fundum habere malis? illum inquit, meliorem scilicet. Quod si uxorẽ meliorem habeat, q̃ tu habes, utrũ illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipse tacuit. post Aspasia. Quoniam uterq; uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod quod ego solum audire uolueram, egomet dicam, quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus sis quam optimæ mulieris: & hæc, ut quam optimo uiro nupta sit. Hic, cum rebus non dubijs esset assensum: factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubiũ uidebatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimũ Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, qui cum disputabat, aliquod conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur, primum, ut illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones: & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui uidet si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoq; rem, quæ sibi displiceat esse necessario concedendam: plerunq; aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non uult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur opor-

tet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationē. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sint. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplū subiecerimus, uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo: non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone, atq; in dicendo sit utendum, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud græcos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum imperator ei, qui sibi ex lege Præt. successerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum leges contra sententiam defendas, ad hunc modum.

Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam siquis rei pub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si uosmetipsi, quod à uestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam. non potest ita uideri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem comutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam consyderemus. RATIOCINATIO est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius consyderandum putauerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus, quam in

tres partes posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primũ conuenire exponere summam argumentationis ad hunc modum. Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est: nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto. Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem seruant: & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ: & diurnæ, nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus colligitur, hoc modo: consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerũ melius, quàm omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ijnon aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptio-

nem sibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem, & approbationem, sibi unã partem uideri propositionẽ, quæ si approbata nõ sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionẽ solam uideri. Ita fit, ut eadem ratione argumẽtatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationẽ præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur esse, quæ in quinq; partes distributa est, quam omnes ab Aristotele, et Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodũ illud superius genus argumentandi, quod per inductionẽ sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerũt, sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atq; peripateticis, & Theophrasto frequentatum. Deinde à rhetoribus ijs, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendũ uidetur, ne temere secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, cõmoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adiungere approbationẽ propositioni, quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddã est à propositione approbatio. quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædã argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet absq; approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ propositio in se quiddam continet perspicuũ, eò quod cõstare inter omnes necesse est, hãc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi. Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde nõ potui. hoc q perspicue uerũ est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo. fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis, qua inducta, complexio consequetur. igitur in cæde interesse nõ potui. Est igitur quædam propositio, quæ nõ indiget approbationis: nã esse q̃dẽ quãdã, quæ indigeat, qd attinet ostẽdere? quod cuiuis facile pspicuũ est. Quod si ita est, ex hoc, et ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatũ esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plusquã tripartitã argumentationẽ. Simili modo liquet alteram

quoq; approbationem separatum esse ab assumptione. nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni, quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio nō indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis: ea est eiusmodi. Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. hæc propositio indiget approbationis: non enim perspicua est, neq; constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam: pleriq; etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc. oportet autem sapere. hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & uerum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio. igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget: nam quandam indigere, pspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plusquam tripartitam argumentationē. Atq; ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationē, in qua neq; propositio, neq; assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, ut certum quiddam, & breue exempli causa ponamus. Si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia uitanda est. Summopere autem sapientia petenda est: summopere igitur stultitia uitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est. quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi: ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione contineri approbationem, sed utranq; suo loco positam uim suam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod si ita est, cōmode partiti sunt illi, q in quinq; partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis, quæ p ratiocinationem tractatur. Propositio, p quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius, & apertius fit. Assumptio, p quam id, quod ex propositione ad ostendendū ptinet, assumitur. Assumptionis approbatio, p quam id, quod assumptū est, rationibus firmatur. Cōplexio, per quam id, quod cōficatur ex omni argumentatione, breuiter expo-

nitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinq; partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De unaquaq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi. Omnes leges iudices ad commodum reipub. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatem reipub. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reipub. quod ex legibus omnes respub. optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eã causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam reipub seruimus, ex reipub. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reipub. considerate: quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consyderatum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui

ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cũ cura, atq; diligentia scripsit? Quod si literæ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uolũtas cognosceretur, nec tamen Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præstò lex sit. non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod sua causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti accepimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus: ac primo quidem decipi incõmodum est, iterum stultum, tertio turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt: summa igitur amentia est in eorum fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbem diruamus. ac metuere quidem non oportet: restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam posse complexione supersederi oportere, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione: quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non est: peperit autem. hoc satis esse dicunt proponere, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud uitium, quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profectò non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id

ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rē, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt: id eſt huiuſmodi. Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem, conficitur hoc. concubuit igitur cū uiro. hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur: fecit igitur inceſtū: & concluſeris argumentationē, & perſpicuam fugeris complexionē. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolū, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Siqui autem ex una quoq; parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis, neq; complexionis indigere uidetur. ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nā & argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atq; hac diſtinctione alia quoq;, quæ uidebuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionē aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. quæ, ſiquid habet probabile, aut neceſſarium, quoquomodo commoueat auditorem neceſſe eſt: quod ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquam tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi nō ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationē, hoceſt tum inductione uti, tum ratiocinatione: Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq; tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idē exerceamus, ut quam facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris: de quibus certū eſt artificium conſtitutū. Verum

illa

illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendũ putamus, ea nos cõmodius, quam cæteros attendisse, non affirmamus: sed perquisitius, & diligentius conscripsisse, pollicemur. Nunc, ut instituimus proficisci ordine, ad reliqua pergemus.

REPREhensio est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. hæc fonte inuentionis eodem utitur, quo utitur confirmatio: propterea quod quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim consyderandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotijs attributum est. quare inuentionem, & argumentationum expolitionẽ ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ contra dicantur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex ijs, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, plura'ue: aut his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut indicatum aliam in partem traducatur: aut omnino indicium improbatur: aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptũ erit, id infirmabitur, si aut pspicue falsum erit, hoc modo. Nemo est, qui non pecuniam, q̃ sapientiam malit: aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. quis est, qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximã pecuniam neglexisse: aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. in loco celebri homo occidi, qui potuit? aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio. nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem

pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum uerũ esse ostendi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem, & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cũ separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quã ab aduersariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoq; suspitionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur: quoniã id per similitudinem maxime tractatur: in reprehendendo conueniet simile id negare esse, quod confertur, ei, quicum confertur. id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. deinde quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorũ, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est: cõmemorando nõ modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatũ, quod afferatur, q̃ id, quod instet. Ex contrariis locis, si res aut uera, aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit: atq; erit obseruandũ diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & uidendũ est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus authoritas iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit: quæ uero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ utrum concesseris, debet tollere, si uera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

Nam, si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet:
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri: concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. quod conuersione, sic reprehendetur. Immo uero accusandus est. nam, si ueretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut praeteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere: aut infirmum aliqd annumeratum, quod aut contra dici possit: aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Praeteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris, oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris, necesse est. sed neq; emisti, neq; hereditate uenit, neq; domi natus est, neq; donatus est: necesse est ergo surripueris. hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equum esse captum, cuius praedae sectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio: quoniã id sit inductum, quod praeteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur, hoc est, si exempli causa, ut in eodem uersemur, poterit ostendi haereditate uenisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint aduersarij: aut insidias facere uoluisti: aut amico morẽ gessisti: aut cupiditate elatus es: amico se morẽ gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cũ eo, quod antecessit, cohaerere. Nam hoc q. dem, si spiritum ducit, uiuit. si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohaerere uideatur. hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohaerere. hoc genus, & caetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim continet, & latius patet, q̃ hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnae, atque arduae cognitionis indigeat. quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his praeceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quae su-

muntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis, complexio ex his non conficiatur: hæc erunt consyderanda, num aliud conficiatur: aliud dicatur, hoc modo. si cum aliquis dicat, se profectum esse ad exercitum, contráq; cum quis uelit, hac argumentatione uti. si uenisses ad exercitum, à Trib. militaribus uisus esses: non es autem uisus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, q̃ cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi uitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum uitiũ pro uero probatur, cum aut parum memineris, quod concesseris: aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partẽ si aduersarius ad aliam partem per cõplexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, cõfici complexionem ad hũc modũ. Si pecunia indigetis, pecuniam nõ habetis: si pecuniam nõ habetis, pauperes estis: indigetis autem pecunia: mercaturæ enim nisi ita esset, operam nõ daretis: pauperes igitur estis. hoc sic reprehenditur. Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam. cum autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam. uultis autem pecuniæ plus habere: ex quibus concessionibus nõ conficitur hoc. pauperes igitur estis. conficeretur autem, si tibi primo quoq; hoc concessissem, qui pecuniam maiorem uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris: & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo. Si ad illum hæreditas ueniebat, uerisimile est, ab illo esse necatum. deinde hoc approbant plurimis uerbis. post assumunt. ad illum autem hæreditas ueniebat. deinde infertur. ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur: si aut in ipso uitiũ erit: aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atq; in ipso uitiũ erit, si omnino totum falsum erit, si cõmune, si uulgare, si leue, si remotũ, si mala definitio, si controuersum, si pspicuũ, si nõ cõcessum, si turpe, si offensum, si contrariũ, si incõstans, si aduersum. Falsum est, in quo pspicue mendaciũ est, hoc modo. Non potest esse sapiẽs, q pecuniam negligit: Socrates autẽ pecuniam negligebat: nõ igitur sapiẽs erat. Cõmune est, quod nihilo magis ab

git ab aduersarijs, quàm à nobis fiat, hoc modo. Iccirco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rem nō probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si ueram causam non haberet, uobis se iudices non cōmisisset. Leue est, quod aut post tēpus dicitur, hoc modo. Si in mentem uenisset, non commisisset: aut perspicue rem turpē leui tegere uult defensione.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quàm satis est, petitur, hoc modo. Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio.

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsæ accidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo, Seditiosus est is, qui malus, atq; inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit: aut falsum quiddam dicit, hoc pacto. Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia: aut aliquid nō graue, nec magnū continens, sic. Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubiū demonstrandū dubia causa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum, atq; inferum
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia, ut si quis, cū Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quo de agitur, in controuersia est: ut si quis, cū Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicit: aut eo tempore, quo dicitur: aut ijs, qui audiūt: aut ea re, de qua agitur, indignū propter inhonestam rem uidetur. offensum est, quod eorū, qui audiunt, uoluntatem lædit: ut si quis apud Equites Romanos cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariā laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt: ut si quis apud Alexādrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius,

quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: ut siquis, cũ dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendũ indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere: aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officiat: ut siquis hostium uim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnã milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum est. nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit: aut si non id, quod accusabitur, defendet: ut siquis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuuium, qui uituperata musica, sapientiam laudat: aut si res ex hominis uitio uituperabitur: ut siquis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat: aut siquis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat: aut siquis rem cum re ita comparabit, ut alteram se nõ putet laudare, nisi alteram uituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut siquis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret: aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo. Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat: aut si infirma, ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile. nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas: aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus: sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse di-

cenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. in hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam: quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat: aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. hanc siquis partem putarit orationis, sequatur, licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem nonplacet hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari: sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

CONCLVSio est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ unum in locum coguntur: & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unanquanque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum: & reducere in memoriam, quibus rationibus unanquanque partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc: illud planum fecimus. ita simul & in memoriam redibit auditor: & putabit nihil esse præterea, quod debeat desyderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim: tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. atque hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris, admoneas: tum uero personam, aut rem aliquam induce-

re, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo. Nam si legis scriptor existat: & quærat à uobis, qd dubitetis, quid possitis dicere, cū uobis hoc, & hoc sit demonstratum. atq; hic item, ut in nostra psona licebit, aliâs singillatim transire omnes argumentationes: aliâs ad partitiones singula genera referre: aliâs ab auditore, quid desyderet quærere: aliâs hæc facere per cōparationem suarum, & contrariarū argumentationū. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio p enumerationem, hoc modo. Quid si leges loqui possent, non'ne hæc apud uos quererētur? Quid nam amplius desyderatis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? in hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimū: & unumquodq; q̄ breuissime transeatur: ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio conatetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ personis, atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consyderemus. Primus locus sumitur ab authoritate, cum cōmemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum authoritas grauissima debeat esse: qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos ptineat, cum amplificatione p indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem: quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex authoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem cæteri faciant: & simul ostendimus huic si concessum sit, multos æmulos eiusdē audaciæ futuros: ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, p quem ostendimus cæteras res pperam constitutas,

intellecta

intellecta ueritate commutatus corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit, si semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neq; ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto, & de industria factum esse demonstratur: & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, per manum opulentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non uulgare, neq; factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur: atq; id à feris quoq; hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur: & deinceps siqua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos, qbuscũ uitam egeris: in eos, apud quos educatus sis: in eos, à qbus eruditus sis: in mortuos, in miseros, & misericordia dignos: in homines claros, nobiles, & honore usos: in eos, qui neq; lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium cõmouere poterit. Nonus locus est, per quem, cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; post negotiũ consecuta sunt cum uniuscuiusq; indignatione, & criminatione colligimus: & rem uerbis, quam maxime ante oculos eius, apud quem dicatur, ponimus: ut id, quod indignũ est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, p quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit: nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur: per quem locum in superbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus est locus, per quem dicimus inimicis quoq; & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri solere: & indignatio quidem his ferè de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem hu-

iusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. in locis communibus efficere oportebit, p quos fortunæ uis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur. qua oratione habita grauiter, & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suã infirmitatem consyderabit. deinde primus locus est misericordiæ, p quem qbus in bonis fuerint, & nunc qbus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodq; deploratur incommodum: ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio: et siqua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur: & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi, ppessuri'ue sint.

Quintus est, per quẽ omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur: ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipsa, quasi adsit, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicatur esse factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui: non uidi: non postremam eius uocem audiui: non extremum eius spiritum excepi. item, inimicorum in manibus mortuus est: hostili in terra turpiter iacuit insepultus: à feris diu uexatus cõmuni quoq; honore in morte caruit. Nonus, p quẽ oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: ut si ad equum, domum, uestem sermonẽ alicuius accõmodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducatur ab eo, qui cũ libentissime uixerit, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefi-

cerimus: quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem, non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendemus: & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. nam saepe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit: quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam satis uidemur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius uoluminis magnitudo longius processit, quae sequuntur, deinceps in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE *quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe caeteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. is & caeteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formae pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenae se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatae, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs praestare saepe accepissent, libenter audierunt. putauerunt enim eum, si quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quaesiuit ab his, quasnam uirgines formosas haberent. illi autem statim hominem deduxerunt in palaestram, atque ei pueros ostenderunt multos magna prae-*

ditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus antesteterunt: atq; honestissimas ex gymnico certamine uictorias domũ cum maxima laude retulerunt. Cum puerorũ igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: horũ, inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. quare qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso inquit, ex istis uirginibus formosissimas: dum pingo id, quod pollicitus sum uobis: ut mutum in simulachrũ ex animali exemplo ueritas transferatur. tunc Crotoniatæ publico de consilio uirgines unum in locum conduxerunt: & pictori quam uellet eligendi potestatẽ dederunt. ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimũ pulchritudinis habere iudicium debuisset. neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatem, uno in corpore se reperire posse: ideo quod nihil simplici in genere omni ex parte pfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit: aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. Quod quoniã nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod propositimus exemplum, cuius omnes partes, quocũq; essent in genere, exprimendæ nobis necessario uiderentur: sed omnibus unũ in locũ coactis scriptoribus, quod quisq; commodissime præcipere uidebatur, excerpsimus: et ex uarijs ingenijs excellentissima quæq; libauimus. ex ijs enim, qui nomine, et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia nobis uisa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, si quo in uitio eius offenderemur: aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quod si in cæteris quoq; studijs à multis eligere homines cõmodissimum quodq;, quàm sese uni alicui certo uellẽt addicere, minus in arrogantiã offenderent: non tantopere in uitijs pseuerarent: aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. & maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exemplorum eligendi potestas. ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usque ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret, eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis usque ab principe illo, atque inuentore Lysia repetitos unum in locum

conduxit Aristoteles, et nominatim cuiusq; praecepta, magna conquisita cura, perspicue cóscripsit, atq; enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi praestitit: ut nemo illorum praecepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes, q quod illi praecipiant, uelint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo cómodiorem explicatorem reuertantur. atq; hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit: ut caeteros, & seipsum per se cognosceremus. ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiae partibus operae plurimum cósumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis praecepta dicendi reliquerunt, atq; alij quoq; alio ex fonte praeceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam, fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus: discipulorum autem, atq; eorú, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte praecepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarum altera cum uersaretur in philosophia, nónullam rhetoricae quoq; artis sibi curá assumebat: altera uero omnis in dicendi erat studio, & praeceptione occupata: unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea, quae commode dici uidebantur, in suas artes contulerunt, quos ipsos simul, atq; illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoq; non nihil in commune contulimus. Quòd si ea, quae in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt: profecto neq; nos, neq; alios industriae nostrae poenitebit. sin autem temere aliquid alicuius praeterijsse, aut non satis eleganter secuti uidebimur, docti ab aliquo, facile, & libenter sententiam commutabimus. non enim parum cognosse, sed in parú cognito stulte, & diu pseuerasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterú singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos qdé sine ulla affirmatione simul quaerentes dubitanter ununquodq; dicemus: ne, dú paruulum hoc consequimur, ut satis cómode haec pscripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximú est, ut nemui rei temere, atq; arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tépore, & in omni uita studiose, quoad facultas feret, consequemur. nunc autem, ne longius oratio progressá uideatur, de reliqs, quae praecipiéda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, et materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, &

constitutiones continebat: deinde partes orationis, & in eas omnes omnia praecepta. Quare, cum in eo caeteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione, et de reprehensione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est: hic tantum ipsa inuenta unanquanq; in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare haec, quae nunc praecipientur, ad confirmationis, & reprehensionis partes referre oportebit.

Omnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quae ante exposita sunt, constitutionis genere uno, pluribus'ue uersetur. Hoc quanquam ita est, tamen cum cōmuniter quaedam de omnibus praecipi possint, separatim quoq; aliae sunt cuiusq; generis, & diuersae praeceptiones. aliud enim laus, aut uituperatio: aliud sententiae dictio: aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs quid aequum sit, quaeritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & qd utile. Nam caeteri utilitatis modo finē in suadendo, & in dissuadēdo exponi oportere arbitrati sunt. Quorū igitur generum fines, & exitus diuersi sunt, eorū praecepta eadem esse nō possunt. Neq; nunc hoc dicimus, non easdē incidere constitutiones: ueruntamen oratio quaedam ex ipso fine, & genere causae nascitur, quae ptineat ad uitae alicuius demonstrationē, aut ad sententiae dictionē. Quare nunc exponēdis controuersijs in iudiciali genere causarū, et praeceptorū uersabimur: ex quo pleraq; in caetera quoq; causarū genera simili implicita controuersia, nulla cū difficultate transferentur. post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali cōstitutione proficiscemur, cuius exemplū sit hoc expositum. In itinere qdam proficiscentem ad mercatū quendam, & secū aliquantū numorum ferentē est comitatus: cū hoc, ut ferè fit, in uia sermonē contulit, ex quo factū est, ut illud iter familiarius facere uellent: quare, cū in quandam tabernam diuertissent, simul coenare, et in eodē loco somnū capere uoluerunt: coenati discubuerunt ibidē. caupo autem (nā ita dicitur post inuentum, cū in alio maleficio deprehensus esset) cū illum alterū, uidelicet, q numos haberet, animaduertisset, noctu, postquā illos arctius, ut fit, iā ex lassitudine dormire sensit, accessit, et alterius eorū, q sine numis erat, gladiū propè appositū è uagina eduxit, et illū alterū occidit; numos abstulit: gladiū cruentū in ua-

gnam recondidit: ipse sese in lectum suum recepit. ille autem, cuius gladio occasio erat facta, multo ante lucē surrexit: comitem illū suum inclamauit semel, & sæpius: illū somno impeditum non respondere existimauit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit: solus profectus est. caupo non multo post, clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius e uagina educit: reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. depulsio, non occidi. Ex qbus cōstitutio est. Quæstio eadē in cōiecturali, quæ iudicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horū locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. ut enim omne nomen ex aliquibus, nō ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationē. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandā affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cū consilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodā animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens, & consyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. ea dicatur tum interfuisse, cū aliquid faciendū, aut non faciendum certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur: ut si amicitiæ quid causa factū dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denicp, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinēdi, augendi, adipiscendi'ue cōmodi, aut contra rapiendi, diminuendi, deuitandi'ue incōmodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incidēt, in quibus aut incōmodum aliquod maioris uitādi incōmodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur: aut cōmodum aliquod maioris adipiscendi commodi, aut maioris uitandi incōmodi præteritur. hic locus sicut aliquod fundamentū est huius cōstitutionis. nā nihil factū esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illū impetum, & quandā cōmotionem animi, affectionemq; uerbis, et sententijs amplificare debebit, & ostēdere, quāta uis amoris sit: quāta animi perturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua causa earū, qua impulsum aliquē

id fecisse dicet. hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandũ est, ut non mirum videatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem cõmisisse quid, dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit: & id augebit quammaxime poterit: ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarũ, & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit, & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerũ etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliqd commodi, aut incommodi: si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur: aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonũ est, malum putant: aut contra, quod malũ est, bonum: aut quod nec malũ est, nec bonum, malũ, aut bonum: aut quod malũ, aut bonum est, nec malum, nec bonũ. Hoc intellecto, siquis negabit ullam esse pecuniã fratris, aut amici uitæ, aut deniq; officio suo antiquiorẽ, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa, & summum odiũ transferetur, qui id, quod tam uere, & pie dicatur, negabit. uerum illud dicendũ erit, illi non esse ita uisum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent: de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguũtur, arbitrati esse dicuntur: ut siquis dicatur alium occidisse, ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se hæredem arbitratus sit: non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficiũ profectus sit, considerare: & quo animo quid quisq; faciat, nõ quo casu utatur, ad rem ptinere. In hoc autẽ loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi: secundariũ, si tantam, aut tam idoneã nemini. sin fuisse alijs quoq; causa faciẽdi uidebitur: aut potestas alijs defuisse, demonstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut nõ affuisse, aut conficere aliqd nõ potuisse, dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumẽta, & cætera, quæ ad rẽ pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si ani-

mus à

mus à talibus factis uacuus, & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendũ est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur. atq; accusatori quidem haec ferè sunt in causa facienda, & consyderanda. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit: & paruulam quandam fuisse demonstrabit: aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quae erit in loco demonstrandum, quae uis, & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendae, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur: & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut cõmodũ nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incommodũm sibi maius, quam cõmodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit: aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda. Qui omnes loci similiter incõmodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum: aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tantae esse stultitiae, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quid eius iuris esset: sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quod si dubitauerit, summae fuisse amentiae, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios a se crimen uolet transferre. Ex personã autem coniectura capietur, si eae res, quae personis attributae sunt, diligenter consyderabuntur: quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nõnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoq;, & agnomẽ intelligatur oportet: De hominis enim certo, et proprio uocabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Callidiũ uocari, quod temerario, & repentino consilio sit:

aut si ea de re hominibus græcos imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulũ ducere suspicionis. omnia enim hæc, uir, an mulier, huius, an illius ciuitatis sit: quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore: quæ naturæ sunt attributa: ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones: cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus sit, quæritur, & quibuscum uiuat: qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus, an liber: pecuniosus, an pauper: nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorũ quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem quoniam in aliqua perfecta, & cõstanti animi, aut corporis absolutione consistit: quo in genere est uirtus, scientia, et quæ contraria sunt: res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia, propterea quod & ipsorum uis intelligitur: & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniã est assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio: quam res ipsa desyderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit, improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa nõ uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, & ostẽdere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. si id nõ poterit, si quam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse: aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod fa-

ctum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studiũ, aut fortunam, aut aliquid eorũ, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere: atque ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit. si auaritia inductum arguas fecisse, & auarũ eum, quẽ accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re non esse mirandũ: qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse. quantum enim de honestate, & authoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt: ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari: sed superiorem uitam ex hac re improbari: & aut potestatem ante peccandi nõ fuisse, aut causam: aut si hæc dici non poterunt, dicendũ erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primũ delinquere. sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primũ, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cũ auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur: cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimum, nõ uitam honeste actam tali in tẽpore quam-

plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quae confingi facile possit, non ex ante acta uita, quae neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquae turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam existimationē dicentur: aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiae, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiae, aut alicui non malitiosae animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitae turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, & moribus quaeri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. EX FACTO autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atq; hae suspiciones partim ex negotio separatim, partim cōmuniter ex psonis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quae negotijs attributae sunt, diligenter consyderabimus. Ex ijs igitur in hanc cōstitutionē conuenire uidentur genera eorū omnia, partes generum pleraeq;. Videre igitur primum oportebit, quae sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quae ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter consyderare, qd sit ante rē factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quaesita uideatur: quid in ipsa re gerenda, qd postea consecutum sit. deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earū rerum, quae negotio attributae sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusq; uis diligenter in cōfirmationis praeceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demonstrabimus, qd quaq; in parte consyderari oporteat. In loco igitur opportunitas: in tempore longinquitas: in occasione cōmoditas ad faciendum idonea: in facultate copia, & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consyderanda est. deinde uidendum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, qd aeque magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quaedam ducatur, si quemadmodum res maiores, minores, aeque magnae, similesq; agi soleant, diligenter consyderabitur. Quo in genere euentus quoq; uidēdus erit, hoc est, qd ex unaquaq; re soleat euenire, magnopere consyderandū est, ut metus, laetitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quaeruntur ea, quae gestum negotium

tium confestim, aut ex interuallo consequuntur, in qua uidebimus ecquae consuetudo sit, ecquae lex, ecquae actio, ecquod eius rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquae suspiciones, quae communiter, & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quae rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quaeri oportet in hac constitutione. Primū potuerit'ne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrū id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse. Item quod spem caelandi haberet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quaeritur. Quorū pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quod sermonis causam quaesiuerit, quod simul diuerterit, dehinc coenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit: quod illum tam familiarem comitem tam aequo animo reliquerit: quod cruentum gladiū habuerit. horum pars ad consiliū pertinet. Quaeritur enim utrū uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quenquā tam temere ad maleficium accessisse. In quo quaeritur num quo alio modo cōmodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam saepe, si pecuniae adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur, hoc modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus haec, quae negotijs, & illa, quae personis sunt attributa. Hic neq; facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidq; accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod causa posita, quid in quanq; conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inuenturos putabunt: sed ad ea, quae praecepta sunt, comparationis modo quandam in cōmune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus utranq; in partem singillatim de una quaq; explicare, & alias aliter haec in utranq; partem causae solent conuenire. Quare considerare haec, que exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotij & suā, & aduersarij narrationē saepe, et diligenter ptractabit, & quid quaeq; pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe pficiendi

quidq; factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factũ nõ sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut q̃d factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constet'ne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes consyderabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur: quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ cõmodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut siquis hoc uelit ostendere: eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut, suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur: de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere

re, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iam dictis, exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit: & omnia, quæ in inuentione uerborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare non ut causarum, sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desyderat. Atq; hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: uitam ante actam spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem: maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & siqui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes deducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur: & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes, sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, uerum esse uideatur: in his tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

C VM est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generu exẽplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius is, qui Cos. rẽp. male gessit bello punico secundo, cum Tr. pl. esset, inuito Senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est: maiestatem minuisti, quod Tr. pl. de templo deduxisti. Depulsio est: non minui maiestatem. Quæstio est, maiestatem ne minuerit

ratio, in filium enim quam habeam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadam tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utitur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partē solā sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earū partes, & cōtrouersias, si quæ forte in eas incident: nā de omnibus pscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse: & hunc locum totum cōmuni loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur: post erit infirmanda aduersariorū descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & qbus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Itē infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, et si, quæ incōmoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & utilitatis partibus sumetur: de qbus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, ut si quæratur, fur sit, an sacrilegus, q uasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendū pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem cōmunis in eius malitiam, q non modo rerū, uerum etiā uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit: & id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, itē nominis breuis, & aperta,

uis, & apertis, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo. Maiestatem minuere est aliquid de rep. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est similibus & exemplis, & rationibus. postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quae iisdem ex locis omnibus, quos accusatori praescripsimus, conficitur: & caetera post eadem praeter cōmunem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniae accusatorum demonstrandae, aut misericordiae captandae, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causae genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causae genus incidunt. Eorum mentionē in coniecturali constitutione fecimus. inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

CVM autem actio translationis, aut commutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio trāslatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quaeramus: sed quia ratio praeceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & Praetoris exceptionibus multae excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit: quare in iure plerunque uersantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione: ut in quodam iudicio, cū ueneficii cuiusdam nomen esset delatum, &, quia paricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quaedam crimina testibus, & argumentis confirmarentur, paricidij autem solum mentio facta esset. defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua paricidae afficiuntur: id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causae subscriptum, & ex ea re nomen extra

ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis, coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidam Equiti romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum. postulat is, quicum agitur, à Præt. exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudiciū purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an non. Ratio. non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis. Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarum satis'ne causæ sit. quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciū comparatum sit, præiudicetur. Atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendū est, sumi oportebit: & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat: & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit: an occasione agendi sic sit iudiciū, aut actio constituta: an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet: fugere iudicium, ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat, hoc est si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nūc generalem constitutionem, & parteis eius consyderemus.

C VM ET facto, & facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controuersia, uis, & natura, & genus negotij ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet in-

plicatam controuersiam. ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum: nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est: immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, utrorum sit. Ratio est: pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: immo pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrũ esse non potest. Iudicatio, possit'ne quisquam de filij pupilli re testari: an hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione, quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest: ut in hac ipsa causa supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit: non est una pecunia, & propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris etiã nunc mortui uoluntas plurimũ ualebat, quæ iã mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, una'ne pecunia fuerit. Ac si hac erũt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimilibus de causis, de eo ipso iudicatio nascitur, possint'ne eiusdẽ pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq;, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex q̃bus rebus cõstet, est cõsyderãdũ. Initium ergo eius ab natura ductũ uidetur: quædã autem ex utilitatis ratione, aut pspicua nobis, aut obscura in consuetudinẽ uenisse: post autẽ approbata quædã aut à consuetudine, aut à uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ q̃dẽ ius est, quod nobis nõ opinio, sed quædã innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem.

Religionem, eam, quæ in metu, & ærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ ergà patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neq; in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorũ multo maxima pars, quæ Prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt, quod genus, pactum, par, iudicatũ. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quisq; attendere, atq; elicere pertentando unamquamque partem iuris debebit. Locorum autem communium quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterũ certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt. in plerisque fortasse ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit.

Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius consyderemus.

IVRIdicialis est, in qua æqui, & iniqui natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarũ alterã absolutã, alterã assumptiuã nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, nõ ut negotialis implicite, & abscondite, sed patẽtius, & expeditius recti, & nõ recti quæstionẽ continet. ea est huiusmodi.

Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graijs, cum inter se bellum gessissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneū statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, idest apud commune Græciæ concilium. Intentio est, non oportuit. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne? Ratio est: eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est: attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graijs statuere non oportet. Iudicatio est: cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monimentum statuerint, recte'ne, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt: non enim iuste, neq; pie bellum gessistis: in relationē criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunq; autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atq; in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem cōmunes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis consyderemus. Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. eius partes sunt quatuor, cōparatio, relatio criminis, remotio criminis, cōcessio. COMparatio est, cum aliquod factum, quod p se ipsum non sit probandū, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cū ab hostibus circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit. armis, & impedimentis amissis, præter spē milites conseruauit. accusatur maiestatis: incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locum, de quo agimus, consyderemus. Intentio est: nō oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne? Ratio est: milites enim omnes perijssent. Infirmatio est aut coniecturalis: non perijssent: aut altera coniecturalis: non ideo fecisti. Ex qbus sunt iudicationes, perijssent'ne, & ideo'ne fecerit: aut hæc cōparatiua, cuius nūc indigemus. at enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. ex qua iudicatio nascitur. cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pa-

ctionem uenissent: utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cõditionem uenire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoq; constitutionum rationem, atq; præcepta: ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cũ eo, quod crimini dabitur, ij, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudiciũ est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudiciũ, sicut in hac causa: nam maiestatis arcersitur: definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt: ut coniectura, & definitione utendũ sit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandũ, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem cõparatio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut nõ utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut nõ tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neq; oportere: neq; esse rationem, quare hoc propter hoc fiat: ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur, aut faciendũ fuisse demonstratur, contendere: & hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessariũ fuisse illud, quod uitarit reus, quã illud, quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquã causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hãc pactionẽ uenissent: utrũ satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionẽ uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquã in consultationẽ res ueniat, tractari oportebit.

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliae constitutiones erunt inductae, in ijs ipse quoq; ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit. caeteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum, qui cũ de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quaerat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere: nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. & alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demonstratur. & tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur: ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELATIO criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat: ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem; sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione: indigne passus uirginem occidit: accusatur. Intentio est: iniuria sororem occidisti. Depulsio est: iure occidi. Quaestio est, iure'ne occiderit? Ratio est: illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me, & Populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est: tamen à fratre indemnatam necari non oportuit: ex qua iudicatio fit: cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret: de fratris, & Populi R. uictoria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari. hoc in genere causae, primum, si quid ex caeteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione praeceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt, per quae potuerit id peccatum, quod

sponte sua reus punitus sit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eũ criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudiciũ fieri noluerit: & id, quod iudicatum nõ sit, pro infecto haberi oportere. postea impudentiam demonstrare eorũ, qui eũ nunc apud iudices accusent, quẽ sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi suppliciũ sumpserint. postea perturbationẽ iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quã potestatem habeant, progressuros: si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incõmodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. si uero cæteri quoq; idẽ faciant, omnino iudiciũ nullum futurum. postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hũc ipsum de illa suppliciũ sumere. Quare esse indignũ, eum, q ne de dãnata quidẽ pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud, quod comperabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quẽ crimen transferetur, cũ huius maleficio, qui se iure fecisse dicit, comparare. postea demonstrandũ est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri cõueniret. Extrema est, ut in cõparatione, assumptio iudicationis, & de ea p amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit: primum augendo eius, in quem referet crimen, culpam, & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, iuncta conquestione ante oculos ponendo. postea leuius demonstrando reum punitũ, quã sit ille promeritus, & suum suppliciũ cum illius iniuria conferendo. deinde oportebit eos locos, qui ita erũt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti possint: quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omniũ iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primũ si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiã homini libero uideatur non fuisse toleranda. deinde ita pspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam

is maxime

is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, ut non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo uindicari, quo modo, & ab quo sit uindicata. postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. atq; hic demonstrãdũ est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui, cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorũ perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui sumpserit, audaciam, & crudelitatem indignatio. Ab defensore, in eius, quẽ ultus sit, audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa, & tẽpore considerari oportere: quid mali futurum sit aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tã perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rẽ, quã caram esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata. REmotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. id fit bipartito. nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causa remotionis hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis Quæst. sumptum, quẽ oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est. proficisci oportuit. Depulsio est. nõ oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne. Ratio est. sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab Quæst. non est datus. Infirmatio est. uos tamen id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, cum ijs, qui legati erant, sumptus debebatur, qui de publico non daretur, oportuerit'ne eos conficere nihilo minus legationem. hoc in genere primum sicut in cæteris, siquid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. postea dicet, suo quenque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. deinde, si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere: & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. defensor autem, cum cætera, siqua ex alijs incident constitutionibus

pertractaerit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primū cuius acciderit culpa, demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis uis implicata, demonstrabit. quod non debuerit, ex honestate consyderabitur. de utroq; distinctius in deliberatiuo genere dicetur. deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quātum uoluntatis, & studij fuerit in ipso, & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atq; hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autē non facere: & cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si Quæst. mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data nō esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit: & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem cōmunes ijdem utrisq; ferè, qui superioribus assumptiuis incident. hi tamen certissimi. accusatoris, facti indignatio. defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neq; ad se, neq; ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi. In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidā adolescens nobilis porcam sustinuit iussu Imperatoris. fœdere autem ab Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidā in Senatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est. dedi oportet. Depulsio est. non oportet. Quæstio est, oporteat'ne. Ratio est. non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis & priuatus essem, & esset summa cum authoritate, & potestate Imperator, qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est. attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est. cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne sit hostibus, nec'ne. hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus.

Nam earum quædam maior uis est: quod paulo post intelligetur. in hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. atq; in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoq; sæpe ex remotione criminationem conficiat: ut si quis eum accuset, qui, cum Præt. esset, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio, ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. in hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

CONcessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed, ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat: ut apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se uitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. imprudentes legis cum exissent, uitulum immolauerunt: accusantur. Intentio est uitulum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est. nesciui non licere. Infirmatio est. tamen quoniam fecisti, quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: cum id fecerit, quod non oportuerit: & id non oportere nescierit, sit'ne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cum Lacedæmonijs lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est: ut eò traduci uictimæ nullo modo possent. redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit

omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est. hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio. flumen enim subito accreuit: & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: tamen, quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est. cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio'ne dignus sit. Necessitudo autem infertur, cũ ui quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut siqua rostrata in portu nauis deprehẽsa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorũ inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæst. nauim populi uocat. nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est. rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio. ui, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est. nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est. Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit; cumq; hæc nauis inuitis nautis, ui tempestatis in portum coniecta sit, oporteat'ne eam publicari. Horum trium generum icirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit: ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo: et ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile: quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. postea demonstrare potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset: aut nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare: quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quam eiusmodi necessitudini obtemperare. atq; tum ex iis locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere: & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatio-

ne non sit

ne non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse concedi eã rem, quæ ab aduersario commissa sit: permagnum esse, & magno futurũ detrimento, si ea res ab ijs, qui potestatẽ habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti: maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugẽda, quæ uoluntati fuerit impedimento: & se plusquam fecerit, facere non potuisse: & omnibus rebus uoluntatem spectari oportere, & se cõuinci nõ posse, quod absit à culpa, & ex suo nomine communem hominũ infirmitatẽ posse damnari: deinde nihil indignius esse, quàm eum, q culpa careat, supplicio non carere. Loci autem cõmunes accusatoris, unus in confessione, & alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autẽ conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate: & uti suum animum, non euentum considerent. In qbus omnibus conquestionem suarum erumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari cõueniet, si aut in ys, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiã adiunctam uidebit: quo de genere post erit nobis separatim dicendũ, propterea quod quædam genera causarum simpliciter, & ex sua ui considerantur: quædam autem sibi aliud quoq; aliquid cõtrouersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unanquanq; causam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet, ut in his exẽplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto, & sententia nominatur. Sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto, & sententia dicemus: nunc in alterã concessionis partem considerationẽ intendemus. DEPRECatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio cõtinetur. Hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo qđ concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum uindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit: ut si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis nõ uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in uos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum recte factorũ causa, uni delicto ut ignosceretis, postularet, tam dignũ uestra mansuetudine, quã uirtute huius esset iudices à uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere

beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in Senatu, aut concilio saepe omni in genere tractanda, in id quoq; praecepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio pullo apud L. Opimium, & eius conciliū diu dictum est: & magis in hoc quidē ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eū, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm haec, quae deliquerit: ut plus ab eo boni, quàm mali profectum esse uideatur. Deinde maiorū suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno ijs, q sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineū, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit: et amplitudinem suae uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum uelint, & dignitatem ostendet: & caetera ea, quae personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit: ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde caeteros proferet, quibus maiora delicta concessa sunt. ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet: atq; ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine suppliciū sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex ijs praeceptis, quae in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit: nihil imprudēter, sed omnia ex crudelitate, et malitia facta dicet: ipsum immisericordem, superbum fuisse: &, si poterit, ostendet semper inimicū fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiā demonstrabit: aut postea odiū esse acre susceptum: aut illa omnia maleficijs esse deleta: aut leuiora beneficia, quàm maleficia:

aut cũ beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, & alter locus eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiã in miserijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmij, aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in qbus de æquo, & iniquo quæritur, exposuimus. Nunc restat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione constant. Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à Senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplũ ponamus, quod in Senatu agitur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget disside re: cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consyderemus. L. Licinius Crassus Cos. quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neq; numero præditos, ut digni essent, qui hostes Romani. P. esse dicerentur, quod tamen excursionibus, & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam rediit: triumphum ab Senatu postulat. Hic ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponẽdis ad iudicationem peruenire, propterea quod nisi alia quoq; incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, et in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, oporteat'ne pœna affici. In hac, huiusmodi, oporteat'ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tempore, ex animo

eius, qui fecerit, ex casu consyderantur. Ex sua ui quæruntur hoc modo: magna, an parua. facilia, an difficilia: singularia sint, an uulgaria: uera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum, cum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum, cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem autem, quibus rationibus uixerit: quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit: & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo uenditet pretio: aut num quo supplicium aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, consyderabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis, & officij sancta, & casta esse oportere: neque ea aut cũ improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato: quæ enim rara, & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non'ne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, delibari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, cõparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorũ, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem cõsyderantur, cũ aliquod pecuniariũ præmiũ postulatur: in quo utrum copia'ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consyderatur. Loci cõmunes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se nõ pretiũ pro facto, sed honorẽ ita ut factitatũ

sit, pro

sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nūc de iis cōtrouersiis, quæ in scripto uersantur, dicendū uidetur.

IN Scripto uersatur controuersia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas, pluresúe res significat, ad hunc modum. Paterfamilias, cū filiū hæredē faceret, uasorū argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meus uxori meæ uasorū argenteorū pōdo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa magnifica, & preciose cælata petit à filio mater. ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primum si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribusúe in eam sententiam, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & inferiore scriptura docendum id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba considerentur, omnia, aut pleraq; ambigua uisum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura pspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atq; uita eius sumi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile, quid uerisimile sit eum uoluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atq; iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, q̃ id, quod nos accipimus, quod illius rei neq; administratio, neq; exitus ullus extet: nos quod dicemus, facile, & commode transigi posse: ut in hac lege: nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neq; administrationem esse ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligit, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria à scriptore neglecta ui-

deatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab aduersariis dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduersarius intelligit, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri, aut intelligi uoluisset: ut in hac causa, in qua de uasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quae uolet, si haeredis uoluntati permitteret: eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin haeres, quae ipse uellet, daret: amentia igitur fuisse, cum haeredi uellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilo minus haeredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto uerbo usus non esset: non isto loco uerbum istud collocasset. nam ex his sententia scriptoris maxime pspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quod eum uoluisse in eiusmodi tempore uerisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & qd honestius & illi ad scribendum, & his ad comprobandũ sit, demonstrandum: & ex his siquid amplificationis dabitur, cõmunibus utrũq; locis uti oportebit. EX Scripto, & sententia controuersia consistit, cum alter uerbis ipsis, quae scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem uelle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, plures'ue, is mihi haeres esto. Deinde, quae assolent. Postea, si filius ante moritur, q̃ in tutelam suam uenerit, tu mihi, dicebat, secundus haeres esto. Filius non est natus: ambigunt agnati cum eo, qui est secundus haeres, si filius ante, q̃ in tutelam suam ueniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari, propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse haereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem ualeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuae maxime sustinetur. nam tum indu-

ditur cõparatio: ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis: ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, Trib. mil. suum, qui uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis: ut in eo, qui, cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptũ non dedit Quæst. profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam; ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam uoluisse scriptor demonstretur, aut sic, ut in eiusmodi re, & tempore hoc noluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendet, his locis plerunq; omnibus: maiore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimum scriptũ proferetur, idest aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehementissimum est, facti, aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis uariare oportebit: tum ipsum secum admirantem quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factũ esse, aut contra contendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desiturũ. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterunt, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controuersia: aut si causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto

non potuerit, aut non oportuerit obtēperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, nō oportere de eius uolūtate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indiciū nobis reliquerit suæ uolūtatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur: nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum quod sequantur, nibil habituros si semel à scripto recedere consueuerint. Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se, non aduersarios à uoluntate eius stare. nam multo propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ uoluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contradicendū, quam absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse: ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ conuenient argumentatione. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi conuenire. deinde si in cæteris legibus conueniat, hāc esse huiusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars his fere locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neq; operam, neq; ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: nec fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquā excipiendū putasset: consueuisse eos, qui legē scribāt, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cū exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturū, si quid excipiendū putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod cum semel causa consyderetur, nihil attineat eam ex lege consyderare, quippe quæ in lege scripta nō sit. quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rem iudicare. deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. nā et iudices neq; quid sequātur, habituros,

si ab eo, quod scriptum sit, recedant, neque quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicatrint: & caeteros ciues, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quae in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi praescripto ciuitatis unanquanque rem administrabit. postea quaerere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs. cur reip. munere impediantur, cum saepius suis rebus, & commodis seruire possint: cur in certa uerba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant. nihil quisquam afferat causae, quo minus frequenter operam reip. det, nisi quae causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse aequum censeant: aduersarios nostros leges negligere concedant. deinde item quaerere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri'ne sint. postea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius esse, quam si adscribat. Age porrò, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus'ne sit populus: atque hoc esse indignius: quam rem uerbo, & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire. quod si nunc id agant, uelle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, & dissuadere uelle. Quod si haec cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem cuiuscemodi sit, in praesentia conseruari à iudicibus, post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. deinde, si scriptum non extaret, magnopere quaereremus: neque isti, nisi extra periculum quidem esset, crederemus: nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius, qui peccaris potius, quàm legis ipsius uerba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in caeteris legibus oporteat, in hac non oportere. hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare. aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur: ita cautū unaquaque de re, & ita quod oportuerit, exceptū, ut minime conueniat quicquā in tam diligenti scriptura praeteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quē ostendat oportet, si

conuenis et causam contra scriptum accipi: eam tamen minime oportere, quae ab aduersarijs afferatur: qui locus iccirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, aequitatis aliquid afferat, oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit, non aequitatis praesidio id facere conari. siquidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare uideatur. nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset: haec autem etiam si necesse non esset, ut uellent, contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur, non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit: de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus: de his locis, quae res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causae, & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptū, ut sententia quoq;, et uoluntate scriptoris, non ipsa solum scripturae causa confirmatum esse uideatur: aut alijs quoq; constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primū eum inducet locum, per quē aequitas causae demonstretur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quancunq; causam assumet, assumptionis partibus se defendet: de q̄bus ante dictum est. Atq; hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & aequitatem causae exornauerit: tum ex his locis fere contra aduersarios dicet: oportere causas accipi demonstrabit: nullam esse legē, quae aliquam rē inutilem, aut iniquam fieri uelit: omnia supplicia, quae à legibus proficiscantur, culpae, ac malitiae uindicandae causa constituta esse: scriptorē ipsum, si existat, factum hoc probaturum, & idem ipsum, si ei tales res accidissent, facturū fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa aetate praeditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & uoluntatem interpretari: deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, iccirco eum quae perspicua uideret, non adscripsisse: neq; enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quaerere ab aduersarijs, q̄d si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum'ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quaedam, quae perspicua sunt, tacitis ex-

ceptionibus caueri: deinde nullā rē neq; legibus, neq; scriptura ulla, deniq; ne in sermone quidē quotidiano, atq; imperijs domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, & nō ad uolūtatem eius, qui uerba habuerit, accedere: deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere: et id, qđ fecerimus, aut postulemus, quā utile, aut q̃ honestum sit: deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues, & obscuræ notæ sint uoluntatis, sed propter earum rerum, quibus descriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserunt, sapientiam, & diligentiā: postea quid sit lex, describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere: & iudex is uideatur legi obtemperare, q sententiā eius, non qui scripturā sequatur: deinde quā indignum sit eodē affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus, & audaciam contra legem fecerit, & eū, q honesta, aut necessaria de causa non ab sententia, sed ab literis legis recesserit. Atq; his, & huiusmodi rationibus & accipi causam, et in hac lege accipi, et eā causam, quā ipse afferat, oportere accipi demōstrabit. Et quēadmodū ei dicebamus, q à scripto diceret, hoc fore utilissimū, siquid de æquitate ea, quæ cū aduersario staret, derogasset, sic huic, q contra scriptum dicet, plurimū proderit, ex ipsa scriptura aliqđ ad suam causam conuertere, aut ambigue aliquid scriptū ostendere: deinde ex illo ambiguo eā partē, quæ sibi prosit, defendere: aut uerbi definitionē inducere, et illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cōmodū traducere: aut ex scripto, nō scriptū aliquod inducere per ratiocinationē, de qua post dicemus. Quacūq; autem in re, q̃uis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiā cum æquitate causa abundabit, necessario multū proficiet, ideo quod si id, quo nititur, aduersariorum causa subduxerit, omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranq; partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere: et legibus antiquius haberi nihil oportere: contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in uerbis consistere, quod indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui scripserit, defendatur. EX *Contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cū inter se duæ uidentur leges; aut plures discrepare, hoc modo. Lex est. Qui tyrannum occiderit, olympionicarū præmium capito, & quam uolet sibi rem, à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso qnq; eius pro-*

ximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utrãq; in partem ijdem loci, atq; eadem praecepta conuenient, ideo quod uterq; suã legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, considerãdo utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, cõseruari nõ possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruãda putetur, quae ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nã postrema quaeq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliqd, utra permittat. nam id, quod imperatur, necessariũ, illud, quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur: aut in utra maior poena statuatur: nam maxime conseruanda est ea, quae diligentissima, & sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. nam saepe ea, quae uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quae iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta uideatur. nam quae in partem aliquam, & quae in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit, utrum habeat aliquam moram, & sustentationem nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius, & firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde suae legis ad scriptum ipsam sententiam quoq; adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, & aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

EX Ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod usquam est, ad id, qđ nusquã scriptũ est, peruenitur. Hoc pacto. LEX est. Si furiosus est, agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto.

Et LEX.

Et LEX. *Paterfamilias uti super familia, pecuniáq; sua leguerit, ita ius esto.* Et LEX. *Si paterfamilias intestato moritur, familia, pecuniáq; eius agnatorum, gentiliumq; esto.* Quidam iudicatus est parentem occidisse: & statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneae soleae in pedes inductae sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & praeligatū: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dū culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt: & testes adducunt: haeredes, quos ipse iubet, scribunt. tabulae obsignantur. De illo post suppliciū sumitur. Inter eos, qui haeredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de haereditate controuersia est. Hic certa lex, quae testamenti faciendi ijs, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex caeteris legibus, & quae hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt: & quae ad testamenti faciendi potestatem pertinent: per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quaeratur, habuerit'ne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdā esse arbitramur: primum eius scripti, quod proferas, laudationem, & confirmationem: deinde eius rei, qua de quaeratur, cū eo, de quo constat, collationem eiusmodi, ut id, de quo quaeritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admiratonē percunctatione, qui fieri possit: ut qui hoc aequum esse concedat: illud neget, quod aut aequius, aut eodem sit in genere? Deinde icirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa re esset scriptū, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturū arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse praeterita: quae icirco praeterita nemo arbitretur, quod ex caeteris, de quibus scriptū sit, intelligi possint. Deinde aequitas rei demonstrāda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit illud, quod conferatur: ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud, quod per similitudinem afferretur: & quo in loco illud, cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde qd res cū re differat, demonstrabitur: ut nō idem uideatur de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti: ijsdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur. si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptū sit, consyderare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse penè, quod non alteri simile esse uideatur, multis dissimilibus rebus: in unamquanq; rē tantum singulas esse leges: omnia posse inter se

uel similia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione: oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res p scripturã amplecti: sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem: huiuscemodi coniecturam diuinationem esse: & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFInitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui quæritur, hoc modo. Lex est. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorũ nauis, & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cũ iam in alto nauigarent: & eorum alterius nauis, alterius onus esset: naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoq; tempestas uehementius iactare cœpit usqueadeo, ut dominus nauis, cũ idẽ gubernator esset, in scapham confugeret: & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit: & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portũ prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex uulnere recreatus. Nauim cũ onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt: & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem: & remanere in naui: deniq; nauis ipsa quid sit: definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. Nunc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus: non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur: sed quia proprii tantũ harũ causarum quidã loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatẽ, hoc est partem quandã honestatis. In deliberatiuo autẽ Aristoteli placet utilitatem: nobis, & honestatẽ, & utilitatem: in demonstratiuo autẽ honestatẽ. Quare in hoc quoq; genere causæ quædam argumentationes cõmuniter, ac similiter tractabũtur: quædã separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiũgentur. Atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplũ supponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quẽadmodũ res obscuræ,

dicendo fierent apertiores: sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

r ERVM *expetendarum tria genera sunt: par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Alius autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructum, atq; utilitatem, quod pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus iunctum: quod & sua ui, & dignitate nos inductos ducat: & præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur: ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur: ea, quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia. hæc autem tertia quia partem honestatis, & utilitatis continent: & quia maior est uis honestatis: iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem uocabuli conferentur: & honestæ nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas, & utilitas, uitandarum turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex ui, altera ex re, & personis consyderatur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primũ explicemus.*

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare, cum eius duæ partes sint, quarũ altera simplex, altera iuncta sit: simplicem prius consyderemus. Est igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis consyderata. Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarumq; scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur ante, quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit:

sed quædam innata uis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam uocant, curam, cærimoniamq; affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis, & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas, per quam immutata ea, quæ sunt: aut ante fuerunt: aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit usus, ut religionem: aut siquid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem uidemus: aut quod in morem uetustas uulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut obseruet, continetur. Fortitudo est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est rerũ magnarum & excelsarũ cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atq; administratio. Fidentia est, per quam magnis, & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causa rerum arduarum, ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpessio. Perseuerantia est in ratione bene considerata, stabilis, & perpetua permansio. Temperantia est rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odiũ alicuius inuectionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram, & stabilem comparat authoritatem. Atque hæc omnia propter se solũ, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. quod ut demonstretur, neq; ad hoc nostrum institutum pertinet: & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem uitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia: uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima esse: absunt autem longissime: quod genus, fidentiæ contrariũ est

diffidentia,

diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum: & tamen uitium est. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitiũ reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia: quæ fidentiæ pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine: quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoq; adiungitur, quod tamen honestum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoq; suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uolũtas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cũ eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus: ut eorum quoq; causa petenda uideatur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt, qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt, qui propter se solum, sunt: qui propter se, & utilitatem: quorum quid uerissime constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranq; propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim nõ sunt: et q̃a partim ueteres sunt, partim nouæ: partim ab illorũ, partim ab nostro beneficio profectæ: partim utiliores, partim minus utiles, ex causarũ dignitatibus, ex temporũ opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur: ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus ptinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij: q̃bus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplũ, & minus necessariũ cõficiunt: ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo: ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac societatum multitudo. quibus rebus non illud solum conficitur, ut saluæ, & incolumes: uerum etiam ut amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta, atq; integra cõseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, &

alterius obtinendæ idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget: atq; aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus cōpleri, atq; ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus: nunc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine, & affectione perscribamus.

Puto igitur esse hanc necessitudinem: cui nulla ui resisti potest: quæ neq; mutari, neq; leniri potest. Atq; ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei, qualis, & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atq; ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla ui resisti potest: quæ neque mutari, neq; leniri potest. huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationē incident, recte necessitudines appellabuntur. sin aliquæ res incident difficiles: in illa superiori possit'ne fieri, quæstione considerabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere: esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices, & absolutas. Nam aliter dicere solemus. necesse est Casilinenses se dedere Annibali. aliter autem. necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. illic in superiore adiunctio est hæc: nisi malint fame perire. si enim id malunt, non est necesse. hoc inferius non item, propterea quod siue uelint Casilinenses se dedere: siue famem perpeti, atq; ita perire: necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? prope diam, plurimum: cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus: cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus: tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, atq; honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad usum ciuitatis: reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autem esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit: quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adiunctione: ut cibo utantur, nō necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam si nolint fame perire. Ergo

ut dixi, illud, quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit consyderandum. Nam omni tempore id pertinebit: ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere: aut ad incolumitatem, hoc modo: necesse est, si incolumes uolumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. ac summa quidem necessitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia, ac leuissima commoditatis: quae cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se saepe necesse est cōparari: ut quanquam praestat honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulendum sit, deliberetur. cuius rei certum quiddam praescriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nā qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati consulerimus, quod sit in praesentia de honestate delibatum, uirtute aliquando, & industria recuperetur: incolumitatis ratio uidebitur habenda. cū autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re cum incolumitati uidebimur consulere: uere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere: quoniam sine incolumitate eā nullo tempore possumus adipisci. qua in re uel concedere alteri: uel ad conditionē alterius descendere, & in praesentia quiescere: atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur: dignáne causa uideatur ea, quae ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur esse: ut quaeramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quae sit adiunctio, ut perinde, uti quaeq; res erit, laboremus: & grauissimam quanq; causam uehementissime necessariam iudicemus. AFFECTIO est quaedam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum: ut non tales, quales ante habitae sint, aut plerunque haberi soleant, habendae uideantur esse: ut, ad hostes transire turpe uidetur esse: at non illo animo, quo Vlysses transijt. &: pecuniam in mare deijcere inutile: at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quaedam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura consyderandae: quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, consyderandum est: & non quid, sed quo quidq; animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi: de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit: contraria quoq; & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur: quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia: & uituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetoricæ satis dictum uidetur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est: & hic liber non parum continet literarum: quæ restant, in reliquis dicemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

C OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent: eum uitæ cursum tenere potuerunt: ut uel in negotio sine periculo, uel ĩ otio cũ dignitate esse possent. Ac fuit quidẽ tempus illud, cum mihi quoq; initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrũ præclara studia referẽdi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer: si infinitus forensiũ rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu constitißet. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cum graues communium temporũ, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur: in eo maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neq; uero nobis cupientibus, atq; optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interq́; nos recolendas. Nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationẽ disciplinæ ueteris: & Consulatu deuenimus in mediũ rerum omniũ certamen, atq; discrimen: et hoc tẽpus omne post Consulatũ obiecimus ijs fluctibus, qui p nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorũ, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendũ potissimum conferam. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti. nam neq; authoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ nõ sanè satis explicata recordatio: sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq́; senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisq; consecuti sumus: aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dißentire: quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem

illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitissent. nã quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocunq; genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarũ. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? quis autẽ dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicẽdo autem excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cũ boni perquãdiu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cũ Imperatoris laude, aut cum boni Senatoris prudentia comparandã putet: conuertat animum: & ea ipsa artiũ genera circumspiciat, quiq; in ijs floruerint, quamq; multi: sic facillime quanta oratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neq; enim te fugit laudandarũ artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare: quot uiri, quantæ scientia, quantaq; in suis studijs uarietate, & copia fuerint: qui non aliqua in re una separatim elaborarint: sed omnia, quæcunq; essent, uel scientiæ puestigatione, uel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerũ, & quã recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamẽ in genere ita multi pfecti homines extiterũt: ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uideatur: quin quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis? quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus se dedidit: quin omnẽ illarum artium penè infinitam uim, & materiam scientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artiũ studijs liberalissimis sint, doctrinisq; uersati, minimam copiam poëtarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & græcorum copia compa rare uoles, multo tamen pauciores oratores, quã poëtæ boni reperien-

tur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artiū studia ferè reconditis, atq; abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atq; in hominum more, & sermone uersatur: ut in cæteris id maxime excellat: quod longissime sit ab imperitorū intelligentia, sensuq; disiunctum: in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atq; ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarū inuentrices Athenas: in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, q̄ eloquentiæ studia uiguerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otiū confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neq; exercitationis ullam uiam, neq; aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem auditis oratoribus græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum: ut ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoq; sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? sed nimirum maius est hoc quiddam, q̄ homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendēda rerū plurimarum, sine qua uerborū uolubilitas inanis, atq; irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborū: & omnes animorū motus, quos hominū generi rerū natura tri-

buit, penitus pernoscendi: quòd omnis uis, ratioq; dicendi in eorũ, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & respondendi, et lacessendi subtili uenustate, atq; urbanitate coniuncta. tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est? quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent: quis ignorat, q̃ pauci sint, fuerintq;: quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis: cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet: quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem cõplectantur: neq; iis, aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. etenim ex rerũ cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionẽ, & penè puerilem. Neq; uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ: nihil ut iis putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur: ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ab eo ornate, copioseq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur: & quod græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo: neq; in uniuerso genere singulos elaborasse: sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi: quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur: & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamq; nõ ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quendam ordinem

dam ordinem

dam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quæ græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neq; ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint: dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, authoritatem græcis anteponam.

V M igitur uehementius inueheretur in causam principū c Cos. Philippus, Drusiq; Tribunatus pro Senatus authoritate susceptus: infringi iam, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter se usq; ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis Cons. Cotta et cōmemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spatijs, tribus'ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse: & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba: atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur: id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam, puluinosq; poposcisse: & omnes in ijs sedibus, quæ erant

sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarẽtur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui, cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: neq; uero mihi quicquam, inquit, præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere: uoluntates impellere, quò uelit: unde autem uelit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, quàm sapientissimis sententijs, grauibusq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, Senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis: uel prouocare improbos: uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; meditere, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos: & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo uno homines maxime bestijs præstent: in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut uero iam ad illa summa ueniamus, quæ uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare: aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere: aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, cõprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersæ reip. salutem maxime cõtineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atq; in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut

de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere: unum, quod ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & saepe conseruatas esse dixisti. Alterum, quod remoto foro, concione, iudicijs, Senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum non prudentium consilijs compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregasse: aut Sabinorum connubia coniunxisse: aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in caeteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiae uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissimos audisse, Tiberium, & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & saepe aliâs, & maxime Cens. saluti reip. fuit. atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse cum magna reip. salute praesumus? quid religiones, & caerimoniae? quid haec iura ciuilia, quae iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita: aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, haesitantem in maiorum

institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, q̃ proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti: quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem, multisq; præessem: qui aut interdicto tecum contenderent: aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primũ Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteriq; in suo genere physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse: nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ quicquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, q̃ omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quancunq; tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: deniq; ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius siquid poteris, non id mihi uidebitur orator: sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorũ facultate posse.

Tum ille, non sum inquit nescius Scæuola ista inter græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum Quæst. ex Macedonia uenissem, Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus: & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. multi etiam

præterea

præterea præclari in philosophia, & nobiles: à quibus omnibus una penè repelli uoce oratorē à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia: ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia tandiu torquet græculos homines cōtentionis cupidiores, q̄ ueritatis. Nam siquis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in Senatu copiose loqui: tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neq; enim sine multa pertractatione omnium rerum p. neq; sine legum, moris, iuris scientia, neq; natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest: quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro id ipsum, qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint: exstare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur: & mihi uidetur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, et in dicendo suaues, atq; ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs: oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdē de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse: neq; ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorū, quos nominaui, ubertatem in dicendo: & copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia nō utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est: aut omnium irrisione lu-

datur. quid est enim tam furiosum, quàm uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam, si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam, fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in ijs ipsis rebus permultæ sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt: nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, uimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me authore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare, tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque cæteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendũ, clamabunt credo omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria: nihil omnino ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa disserant, cum concessero. illud tamen oratori tribuam, & dabo: ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic omni cũ grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc Aed. Cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirifice deditus. Iam ue-

ro de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græcos, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos, scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos; uel nostros decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quæro enim num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu: aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubẽdis, aut uetandis: num in Senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidẽ non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq; dixisset. neque uero Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; usi sumus: tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquen-

ter. illud uerius, neq; quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neq; si id optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult: is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine: qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita proposui quacunque de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, circuncidat, atq; amputet: tamē illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret: tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi, tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ sint in quaq; re, multo oratorē melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quàm ipse ille scire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit: teq; hominem prudentissimū, et peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit uisum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut quancunq; rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in uitā, atque mores: duo illa relinquamus: idq; largiamur inertiæ nostræ. tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq; dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poëtica quadam facultate non rustica scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat: quas ad certam causam, tempusq; cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris astrictior paulo: uerborum autem licentia liberior: multis uero ornandi generibus socius, ac penè par,

in hoc quidem certe propè idem: nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum: quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum: nisi in meo regno esses: quod in omnigenere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem: si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, q̃ uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum: qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ: sed indicat ipse motus, didicerint'ue palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, Senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes: tamen facile declaratur, utrum is, qui dicit, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus: an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus: ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes: et ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego Præt. Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit: multaq; non tam grauiter dixit, quam facete. tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artẽ, doctrinam'ue contemneres: sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres: quas ego siquis sit unus cõplexus omnes, idemq; si ad eas facultatẽ istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandũ fore. sed is, siquis esset, aut si etiã unquam fuisset, aut uero si esse posset, tu esses unus profecto: qui & meo iudicio, & omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias: neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, q̃ res, & ueritas ipsa concedat. Hic Crassus, memento inquit, me non de mea, sed de oratoris fa-

cultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit: quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius, illa, quae ego non attigi, accesserint: qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, probas mihi, inquit, ista Crasse, quae dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit: si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. sed primum id difficile factu est, praesertim in hac nostra uita, nostrisque occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum: de quibus paulo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est uerborum, & laetum, sed palaestrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. Nanque egomet, qui serò, ac leuiter graecas literas attigissem, tamen, cum Procos. in Ciliciam proficiscens, Athenas uenissem: complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati: cumque hoc nescio quomodo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easque ipsas esse inter se aequales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. sed haec erat spinosa quaedam, & exilis oratio, longeque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiae, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat: eos, qui rhetores nominarentur: & qui dicendi praecepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quenquam facultatem assequi

dicendi: nisi qui philosophorum inuenta didicisset. disputabant contra tra diserti homines Athenienses in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus: qui, cũ diceret esse quandam prudentiã: quæ uersaretur in perspiciẽdis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat: neq; ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperãtia, de modo rerum omnium: cæteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usq̃ in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat: cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur. ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet nõ modo eos illius experteis esse prudentiæ, quam sibi asciscerent: sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur: id fieri uitæ dignitate: de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: et uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret: quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamq; partem mouerẽtur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atq; abdita: quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus cõsequeretur: quæ negaret ille sine philosophia quẽquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi, sed siue ille hoc ingenio potuisset: siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non quid ille potuisset: sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partẽ ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullã artẽ esse dicendi: idq; cũ argumentis doceret, qđ ita nati essemus, ut

& blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus eßet petendum, & aduersarios minaciter terrere poßemus: & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare: & id, quod contra diceretur, refellere: & ad extremũ deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorũ uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq́; & intelligendi prudentiam acueret: & eloquendi celeritatem incitaret. tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuiße dicebat: cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Lysia: quos artis illius inuentores, & principes fuiße constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent: nec omnino sciße curaßent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens: siue quod ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, q illa non didicißem, & tamen (ut ipse dicebat) poßem aliquid in dicendo, proferebat. quorũ ego illi alterũ facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullã, nisi quæ cognitis, penitusq́; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallẽtibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarẽtur ab oratoribus, dubia eße, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia nõ planè tenerent: & audirentur ab iis: quibus non scientia eßet tradẽda: sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur: neq; artificium ullum eße dicendi: neq; quenquam poße, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognoßet, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Craße uehemẽter admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq́; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello: qui me imprudente, et inuito excidit, et peruenit in manus hominum: disertos me cognoße nonnullos, eloquentẽ adhuc neminem: quod eum statuebam disertum: qui poßet satis acute, atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem uero: qui mirabilius, & magnificẽtius augere posset, atq; ornare, quæ uellet: omnesq́; omniũ rerũ, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingreßi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atq; natura. Ego.n. quantũ auguror coniectura, quantaq́; ingenia in nostris hominibus eße uideo, non despero fore aliquem aliquando: qui & studio acriore, quàm

re, quàm nos sumus, atq; fuimus: & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore: & labore, atq; industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit: existat talis orator, qualem quærimus: qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut siquis pari fuerit ingenio: pluraq; quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit: paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, insperanti mihi inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit: ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini: tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus. ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam perueniretis: uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero etiā amore: cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de ui, ac de ratione dicendi: cum & per me ipsum egissem: & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti: & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus: & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam: ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit à nobis impetratum: magnam habebo Crasse huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam: & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris: & consueuit, ut te audio dicere. nam me quidē fateor semp à genere hoc toto sermonis refugisse: et tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse: ut tute paulo ante dixisti. quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam: neq; quo studio rectissimo, atq; optimo non obsequi uellē: præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq; cognossem: sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit: si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet: quibus

sciam, potero'q;. Tum ille, nanque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrũ tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero: & fateri nescire, quod nesciam: licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quærimus: existimes'ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiã: qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequẽtia dicere iuberent, siquis quid quæreret: quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denuntiaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt: hodie'q; faciunt: ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de ijs rebus audire uelle: adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostri'q; cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius Staseam, quẽ peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianã loquacitatem sine usu, neque ex scholis cãtilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ, sit consilio, lingua'q; princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet: neq; defugere eam disputationem: ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neq; grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam, dicere. ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri: sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi

controuersia positam. Nã, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atq; ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarẽ, popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata: uerbis designata: generibus illustrata: partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse uideo) non intelligo: quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quod neq; ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neq; rursum eam totam, sicut pleriq; philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum: si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plusquam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui: petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atq; artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atq; ex forensi usu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear non ipse aliquid à me prompsisse: sed fortuito in sermonem uestrũ incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam: cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, q̃ de dicendo dicere? cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse, inquit Mutius: istam enim culpam, quam idereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendũ uim afferre maximam: neq; uero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atq; ingenij celeres quidam motus esse debent: q ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq; sint uberes: & ad memoriã firmi, atq; diuturni: & siqs est, q hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare.n. se res habeat, si hæc accẽdi, aut cõmoueri arte possint: inseri qdẽ, & donari ab arte non possunt

omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atque agrestes, ut etiam si ingenijs, atque arte ualeant: tamen in oratorum numerum uenire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati: ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atq; munus, suscipere, atq; profiteri se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius, atq; acrius uitia in dicente, quàm recta uideat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo: ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium uastum hominem, atque fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus: iccirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio: quàm diligenter, & quàm propè fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque controuersiæ sunt: quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur: quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè, quid sentiam: enunciabo apud homines familiarissimos: quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt: tamen, nisi timide ad dicendum accedunt: & in exordienda oratione perturbantur: penè impudentes uidentur: tametsi id non accidere non potest. ut enim quisq; optime dicit: ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis, hominumq;

hominumq; iudicia pertimescat: qui uero nihil potest dignũ re, dignũ nomine oratoris, dignum hominũ auribus efficere, atq; edere: is mihi, etiam si commouetur in dicendo: tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed nõ faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. quem uero non pudet, id quod in plerisq; uideo, hunc ego non reprehensione solum: sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior: ut exalbescam in principijs dicendi: & tota mente, atq; omnibus artubus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor: qui tamen non modo non obesset eius orationi: sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri: cuius quidem rei cum causam quærerem, quid nam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inueniebam duas: unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria, quotiescunq; dicerent: id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est hæc, de qua queri sæpe soleo. cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt: quàm solent: aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius: aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse: quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit: non continuo existimatur nescire gestum. cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior: inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret: tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operã apud sese per-

dere: dimittebatq́; : & ad quã queq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis: & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur: siquis forte sit tardior: posse percipere animo: & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non deniq; ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba prope poëtarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probãtur: ea nisi omnia summa sunt, in oratore probari non possunt. Tum Crassus, atqui uide, inquit, in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligẽtiæ: quam in hac re: quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium: cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatẽ memoriæ stabile: quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaq;, ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus: uidetis'ne, quàm nihil ab eo, nisi pfecte, nihil nisi cũ summa uenustate fiat: nihil nisi ita ut deceat: & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret: is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq́; in oratore desyderans, à qua ipse longe absum: facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: cæteris ipse non ignosco: nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui: iccirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent: quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. & quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq́; perspexi: tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi: quàm solent græci dicere: in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu,

atq; forma aptiorem: nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse: quae quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt: ut ijs, quae habeant, modice, & scienter utantur: & ut ne dedeceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor: sed etiam ipsi illi Roscio, quem saepe audio dicere, caput esse artis, decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus: & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est: quoniam retines nos in hoc studio: nec ad aliam dimittis artem: ut nobis explices, quicquid est istud: quod tu in dicendo potes. neq; enim sumus nimis audi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idq; ex te quaerimus: ut ne plus nos assequamur: quàm quantulum tu in dicendo assecutus es: quoniam, quae à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis: quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quicquam egregium: tum certe hoc, quod tu expetis: nemo unquam assequetur. neq; uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoq; sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatq;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis: neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunq; est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem; aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae: qua quondam solitus sum uti: cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum: quod enim neq; precibus unq̃, nec insidiando, nec speculando assequi potui: ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa: non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret: id spero nos esse adeptos: omniaq; iam ex ipso, quae diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. atqui arbitror Sulpiti, cum audieris, non tam te haec admiraturum: quae dixero: quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum: nihil aut inauditum uobis, aut cuiq̃ nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita praece-

pta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate. deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum: aut de re certis in personis, ac temporibus locata. in utraq; autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum'ne sit: aut, si est factum, quale sit: aut etiam quo nomine uocetur: aut, quod nonnulli addunt, recte'ne factum esse uideatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione: in quo aut ambigue quid sit scriptũ, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat. his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria: sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus. esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur: in quibus æquitas quæritur. alios in deliberationibus: qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, qbus consilium daremus. alios item in laudationibus: in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinq; partes distributa: ut deberet reperire primum, quid diceret: deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atq; iudicio dispensare, atq; disponere: tum ea deniq; uestire, atq; ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, antequàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controuersiam constituẽdam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda: quæq; essent pro aduersarijs, infirmanda, atq; frangenda. audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur: deinde, ut plane, & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq; rerũ præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. in his enim ferè rebus omnis istorũ artificum doctrina uersatur: quã ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem: quò quidq; referat: & quò intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verũ ego hanc uim intelligo eße in præceptis omnibus: non ut ea secuti oratores eloquẽtiæ laudem sint

dem sint adepti: sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdã obseruasse: atq; ea delegisse: sic esse non eloquentiã ex artificio, sed artificiũ ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio. est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quædã suscipienda uobis est: quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tanquã in acie, possunt etiam nunc exercitatione, quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse uolumus. attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quanquam sunt nobis quoq; non inaudita: uerum illa mox. nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimili causarũ earũ, quæ in forũ deferuntur, dicatis quã maxime ad ueritatem accõmodate. sed plerique in hoc uocem modo, neq; eã scienter, & uires exercent suas: & linguæ celeritatem incitant: uerborumq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant efficere solere. uere enim etiam illud dicitur, peruerse dicere homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus & si utile est etiam subito sæpe dicere: tamen illud utilius sumpto spatio ad cogitandũ paratius, atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni laboris: quem plerique fugimus) quamplurimum scribere. stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neq; iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem cõmentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loca, siue ingenij cuiusdam, atq; prudentiæ, q modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se: & occurrunt: omnesq; sententiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis, maximeq; illustria, sub acumen styli subeant, & succedant, necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborũ perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neq; ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit: etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit: consequetur: & qui à scribendi cõsuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem: ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicãtur, similia scriptorum esse uideãtur: atq; etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesseris, reliqua si-

milis oratio consequetur. ut concitato navigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum intermisso impetu, pulsuq; remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, et ui concitata. In quotidianis autem cōmētationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime: qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam: ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quammaxime possem lectis pronuntiarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij, quod ea uerba, quæ maxime cuiusq; rei propria: quæq; essent ornatissima, atq; optima: occupaßet aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuißem: ita si ijsdē uerbis uterer, nihil prodeße: si alijs, etiam obeße, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit: eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar: ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderem: non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis: sed etiam exprimerē quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent: dummodo essent idonea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, q̄ laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter: quos imitemur: quorum similes uelimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores: ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq; ueniamus. exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbū quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atq; in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, et umbratili mediū in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atq; aciem forensem. subeundus usus omnium: & periclitandæ uires ingenij: & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. legendi etiam poëtæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq; de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaq; re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atq; dicendum. perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consue-

iudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quencunq; patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo: eadẽ uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quanquã satis ijs, qui aderãt, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamẽ sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, quid est Cotta, inquit? quid tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit: quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule inquit ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit: & sic euolauit oratio: ut eius uim, & incitationem aspexerim: uestigia, ingressumq; non uiderim: & tanquam in aliquã locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neq; proposito argento, neq; tabulis, & signis propalã collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamẽta eius ingenij p quædam inuolucra, atq; integumenta pspexi: sed ea cũ contemplari cuperẽ, uix aspiciendi potestas fuit. ita neq; hoc possum dicere, me omnino ignorare, qd possideat: neq; plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idẽ, inquit Scæuola, quod faceres: si in aliquam domum plenã ornamentorũ illã uenisses: si ea seposita, ut dicis, essent: tuq; ualde spectãdi cupidus esses: non dubitares rogare dominũ, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso: ut eã copiam ornamentorũ suorũ, quam constructã uno in loco quasi p transennã prætereuntes strictim aspeximus: in lucem proferat. & suo quicq; loco collocet. Ego uero, inqt Cotta, à te peto Scæuola: me enim, & hunc Sulpitiũ impedit pudor ab homine omniũ grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contẽpserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa uideantur, exquirere. sed tu hoc nobis da Scæuola; & pfice: ut Crassus hæc, quæ coarctauit, & pangustè refersit in oratione sua: dilatet nobis, atq; explicet. Ego mehercule, inqt Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebã, quàm mea: neq;. n. tãtopere hãc à Crasso disputationẽ desyderabã: quãtopere eius in causis oratione delector: nunc uero Crasse mea quoq; etiã causa rogo: ut, quoniã tantũ habemus otij, quãtũ iandiu nobis nõ contigit: ne grauere exædificare id opus, qd instituisti. formã enim totius negotij opinione maiorẽ, melioremq; uideo: quã uehemẽter probo. Enimuero, inqt Crassus, mirari satis nõ queo, etiã te hæc Scæuola desyderare: quæ neq; ego teneo,

uti ij, qui docent: neq; sunt eius generis: ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis cõmunibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas: etiam'ne illa negligere possumus: quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur: de historia, de antiquitate, de administratione reip. deniq; de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebã inesse: in oratoris uero instrumento tam lautã supellectilẽ nunquã uideram. Potes igitur, inqt Crassus (ut alia omittam, quæ sunt innumerabilia, et immensa: & ad ipsum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos: quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola: cum Hypsæus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso Præt. contenderet: ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo Cons. non minus longa oratione recusaret: ne aduersarius causa caderet: ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutiũ) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquẽtia, neq; dicendi ratio, aut copia: sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus lege agẽdo petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione: neq; intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non'ne nobis in tribunali Q. Pompeij Præt. urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atq; usitata exceptio daretur: cuius pecuniæ dies nõ fuisset? qđ petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitiator, probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur: quod ea res in iudicium antea non uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest: quàm eum, qui hanc personam susceperit: ut amicorum controuersias, causasq; tueatur: laborantibus succurrat: ægris medeatur: afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi: ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendum, & laudandum puto: quod cum Scæuolæ frater

esset, solitus est ei persæpe dicere: neq; illum in iure ciuili satis illi arti facere posse: nisi dicendi copiam assumpsisset: quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit: filius eius est consecutus. neq; se ante causas amicorum tractare, atq; agere cœpisse, q̃ ius ciuile didicisset. Quid uero ille. M. Cato? non'ne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit: & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor: quod adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ uoluistis esse participes: nihil occultabo: & quoad potero, uobis exponam, quid de quaq; re sentiam.

Antonij incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atq; defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. nam uolitare in foro: hærere in iure, ac Prætt. tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire: in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarum'q; rerum innumerabilium iura uersentur: cum omnino, quid suum, quid alienum: quare deniq; ciuis, an peregrinus: seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est: in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri: quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula: & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam maiorem cõmittendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarũ nauem gubernarit. Quid, si ne paruæ quidẽ causæ sunt, sed sæpe maximæ: in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni: qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accederet? Quæ potuit igitur esse causa maior, q̃ illius militis? de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius uenisset: & pater eius re credita testamentum mutasset: & quem ei uisum esset, fecisset hæredem: esset'q; ipse mortuus: res delata est ad Centumuiros: cum miles domum reuenisset: egisset'q; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa

quæsitum est de iure ciuili: posset'ne paternorum bonorum exhæres esse filius: quem pater testamento neq; hæredem, neq; exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem gente ad se redisse dicerent: non'ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid? quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exiliũ uenisset, cui Romæ exulare ius eßet, si se ad aliquem quasi patronum applicuißet: intestatoq; eßet mortuus: non'ne in ea causa ius applicationis obscurũ sanè, & ignotum patefactum in iudicio, atq; illustratum est à patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem: non'ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidißet: neq; seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixißet: defendebamus quicquid fuißet incommodi in mancipio: id si uenditor scißet, neq; declaraßet, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Buculeius homo neq; meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio uenderet, in mancipio lumina uti tum eßent, ita recepit: Fusius autem, simulatq; ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici poßet: egit statim cum Buculeio: quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, ita, quamuis eßet procul, mutari lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus: & ingenio, prudentiáq; acutissimus: & oratione maxime limatus, atq; subtilis: atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet: negaretq; nisi posthumus, & natus, & ante quàm in suam tutelam uenißet, mortuus eßet: hæredem eum eße non poße, qui eßet secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiße, qui testamentum fecißet: ut si filius non eßet, qui in tutelam ueniret: M. Curius eßet hæres: num destitit uterq; nostrum in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum am-

plissimarum quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum nobilissimum, atq; optimum uirum, ac Cons. cum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset: eumq; illi non recepissent: posteaq; Mancinus domum reuenisset: neq; in Senatum introire dubitasset: P. Rutilius. M. filius Trib. pl. de senatu iussit educi: quod eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum: quem pater suus, aut populus uendidisset: aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis Cons. præsertim, cum hæc non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, siquis apud nos seruisset ex populo fœderato, seséq; liberasset: ac postea domum reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redijsset: & amisisset hanc ciuitatem. quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non'ne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenißet, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquißet: Romæq; alteram duxißet: neque nuntium priori remisißet: mortuusq; eßet intestato: & ex utraq; filius natus eßet: mediocris'ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem: erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non'ne in primu flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi: castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam, si eßet ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed ô Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri: quod quidē certus de causis à plerisq; aliter existimatur:

primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primũ actionibus, nulli fuerunt, q illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artẽ redigi possit: nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiã: ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo: dũ breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt cõclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi: in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: in astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderũ: in grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam: quod sibi totum philosophi assumunt: quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certũ numerũ, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differẽtes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autẽ sunt quæ generibus ijs, ex q bus emanant, subijciũtur: omniaq;, quæ sunt uel generum, uel partiũ nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendũ. est enim definitio earũ rerũ, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem: nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito: aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat: quæ perpauca sunt: deinde eorũ generũ quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusq; uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atq; uberem: quàm difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpẽtem, & colligentem undiq;, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non'ne uidetis Equitẽ Romanum, hominẽ acutissimo omniũ ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem: q mecum uiuit,

semperq;

semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos: collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atq; in foro: neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis cōtinentur. eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde paucis cōmutatis uerbis etiā ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. accedit uero quo facilius percipi, cognoscíq; ius ciuile possit (quod minime pleriq; arbitrātur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem hæc aliena studia delectant, plurima est & in omni iure, & in pontificū libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies: quod & uerborū prisca uetustas cognoscitur: & actionum genera quædā maiorū consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilē scientiam contempletur: quam Scæuola non putat oratoris esse propriā, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus. XII. tabulis contineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omniū disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendā uidemus: cum uerus, iustus, atq; honestus labor honoribus, præmijs, atque splendore decoratur: uitia autem hominum, atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus: sed authoritate, nutuq; legum domitas habere libidines: coercere omnes cupiditates: nostra tueri: ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur. XII. tabularum libellus, siquis legum fontes, & capita uiderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat: cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulū affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandē inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure cōstituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illā ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem: quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorū Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges cōferre uolueritis.

Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculũ: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere: cũ hominum nostrorũ prudentiã cæteris hominibus, & maxime græcis antepono. His ego de causis dixeram Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsunt: honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud græcos infimi homines mercedula adducti, ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisq, & clarissimus uir: ut ille, qui propter hãc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poëta est.

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus.

Multiq; præterea: qui cum ingenio sibi authore dignitatem peperissent: perfecerunt, ut in respondendo iure authoritate plus etiam, q̃ ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescentia comparaui non solũ ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentũ senectutis: ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent: ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est .n. præclarius, q̃ honoribus, & reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Enniũ dicat ille Pythius Apollo: se esse eũ, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consiliũ expetãt.

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto: ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate maxima quotidie frequẽtia ciuium, ac summorũ hominum splendore celebratur. Iam illa non longã orationem desyderant: quamobrẽ existimẽ publica quoq; iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperij: tum monimenta rerum gestarũ, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarũ causis, atq; iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili: & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, cõcionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ reip. ratio, ac sciẽtia, tanquã aliqua materies, ijs oratoribus, q uersantur in rep. subiecta esse debent. Non .n. causidicum nescio quem, neq;

proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes: cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur: ut & ipsum, quod erat hominis propriũ, non partum p̃ nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui possit non tam caduceo, q̃ nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum q scelus, fraudemq́; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium: suppliciòq; constringere: idemq́; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorũ pœna liberare: idemq́; languentem, labentemq́; populũ aut ad decus excitare: aut ab errore deducere: aut inflammare in improbos: aut incitatum in bonos mitigare: q deniq; quencunq; in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicẽdo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim siquis existimat aut ab ijs, q de dicendi ratione scripserunt: expositam esse: aut à me posse exponi tam breui: uehementer errat: neq; solum inscientiam meam, sed ne rerũ qdem magnitudinẽ pspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda: non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessariũ: sed ut cõmonstrarem tantũ uiam: &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mutius, satis, superq; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illũ solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, siqs satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscẽdæ, percipiendæq́; uirtutis: qbus enim id psuasum esset, ut nihil mallent se esse, q̃ bonos uiros: ijs reliquam facilem esse doctrinã: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis: facillime uos ad ea, quæ cupitis, puenturos ab hoc aditu, ianuaq́; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpitius, ista sunt pgrata, perq́; iucunda: sed pauca etiam reqrimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte pcursa sunt: cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris: expleris omnem expectationẽ diuturni desyderij nostri. nã nunc qbus studẽdũ rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earũ rerum, rationemq́; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerẽ: uestræ potius obsecutus sum uoluntati, q̃ aut consuetudini, aut naturæ meæ: petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neq; adhuc protulit, ex qbus unũ libellum sibi excidisse iandudũ questus est: expliciet nobis: & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicẽte etiam qd tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inqt Crassus, à te, quoniam id no-

bis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur: ut exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane uideo, atq; sentio: non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atq; insolẽs: sed q a quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet: ut nulla expectetur ornata oratio. neq; enim sum de arte dicturus, quam nunq̃ didici, sed de mea consuetudine: ipsaq; illa, quæ in commentarium meũ retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata: quæ si nobis hominibus eruditissimis non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, q ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus nõ grauate respondero. Tum Crassus, perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, nequid tu eloquare, nisi ita prudẽter, ut neminem nostrũ pœniteat ad hũc te sermonẽ impulisse.

Ego uero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut quid illud sit, de quo disputetur, explanetur: ne uagari, & errare cogatur oratio: si ij, q inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris: constituendum putarẽ principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator q̃dem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de cõmeatu, de insidijs faciendis, atq; uitandis, de reliq̃s rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum q essent animo, et scientia cõpotes, eos esse imperatores dicerem: uterq; exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminundam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset: definirem hoc modo. Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret: ijsq; uteretur: hunc reip. rectorem, & consilij publici authorem esse habendum: prædicarẽmq; P. Lentulum principem illum, & Tib. Gracchũ patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur: & ad respondendum, & ad agendum,

dum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artiũ studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur: possim similiter explicare, quid eorũ quisq; profiteatur: & quo nõ amplius ab quoq; sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia penè profitetur: est tamen quædã descriptio: ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atq; humanarum uim, naturam, causasq; nosse: & omnem bene uiuendi rationẽ tenere, & persequi: nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiendũ iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atq; communibus. hũc ego appello oratorẽ: eumq; esse præterea instructum uoce, & actione, & lepore quodã uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere. nam & ciuitatum regendarũ oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum uisum est Scæuola te hoc illi concedere: cum sæpissime tibi Senatus breuiter, impoliteq; dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero Saturus, quẽ non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. scientissimus, si audierit hanc authoritatẽ grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicis: iam credo huc ueniat: & hãc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq; conterreat. qui quanquã est in dicendo minime contemnendus: prudentia tamen rerũ magnarum magis, quàm dicẽdi arte nititur. Neq; uero, si quis utrunq; potest: aut ille cõsilij publici author, ac Senator bonus, ob eã ipsam causam orator est: aut hic disertus, atq; eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ, atq; seiunctæ: neq; eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt: orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neq; enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more: ut singulis hominibus ne amplius q̃ singulas artes nosse liceat. Quare non & si eloquentissimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit: iccirco eiusdem hominis, atque artis utraq; facultas existimanda est. nec si P. Crassus idem fuit eloquẽs, et iuris peritus: ob eã causam inest in facultate dicẽdi iu-

ris ciuilis scientia. Nam si quisq; ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliã quoq; artem sibi assumpserit: is perficiet, ut quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur. licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis: quoniam utrunq; eorũ P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur ẽt quos φυσικοὺς graeci uocant, ijdem poëtae: quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. at hoc ne philosophi quidẽ ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atq; à se possideri uolunt, dicere audent: geometriam, aut musicam philosophi esse: quia Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fateãtur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere: ut quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atq; nuda, sed aspersa, atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate: sit boni oratoris multa auribus accepisse: multa uidisse: multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neq; ea, ut sua possedisse: sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atq; hospitẽ in agendo esse debere. Neq; uero istis tragoedijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor: quod ita dixisti neminem posse eorũ mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo: aut inflãmatas restinguere: cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur: nisi qui rerũ omnium naturã, mores hominum, atq; rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipiẽda: quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq; totas aetates uidemus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemq; cognitionis, atq; artis non modo non contemno: sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, q in hoc populo, foroq; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominũ moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, haesitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniẽdi doloris? quis cum caeteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atq; agitare uellet, ea dixit, quae à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere: quiq; eos in iudicũ mẽtibus cõcitẽt, scelus eos aiũt nefariũ facere: partim, q tolerabiliores uolũt esse: et ad ueritatẽ uitae propius accedere: permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autẽ omnia haec, quae putantur in cõmuni uitae cõsuetudine mala, ac molesta, & fugiẽda: multo maiora, et acerbiora uerbis facit: itemq; ea, quae

uulgo expetenda, atq; optabilia uidentur: dicendo amplificat, atq; or-
nat: neq; uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti qui audiant, aut illũ
ineptum, aut græculum putent: aut etiam ſi ualde probent ingenium
oratoris: ſapientiam admirentur: ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita
peragrat per animos hominũ: ita ſenſus, menteſq; pertractat: ut nõ
deſyderet philoſophorum deſcriptiones: neq; exquirat oratione, ſum
mum illud bonum in animóne ſit, an in corpore: uirtute, an uolupta-
te definiatur: an hæc inter ſe iungi, copulariq; poſſunt: an uero, ut q-
buſdam uiſum, nihil certum ſciri: nihil plane cognoſci, & papi poſſit:
quarum rerum fateor magnam, multiplicemq; eſſe diſciplinam, &
multas, copioſas, uariaſq; rationes. Sed aliud quiddam longe aliud
Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuq; cal-
lido: qui ſagaciter peruestiget, quid ſui ciues, ijq; homines, quibus aliqd
dicendo perſuadere uelit, cogitent: ſentiant: opinentur: expectent. Te-
neat oportet uenas cuiuſq; generis, ætatis, ordinis: & eorum, apud
quos aliquid aget, aut erit acturus, menteſ, ſenſuſq; deguſtet. Philo-
ſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani re-
quiem, atq; otium: ne ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide,
mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur,
nouam quandam finxit in libris ciuitatem: uſq; eo illa, quæ dicenda
de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuitatum moribus ab-
horrebant. Quod ſi ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus:
quis tibi Craſſe conceſſiſſet clariſſimo uiro, & ampliſſimo principi ci-
uitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixi-
ſti? Eripite nos ex miſerijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum
» *crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos*
» *cuiquam ſeruire, niſi uobis uniuerſis, quibus & poſſumus, &*
» *debemus. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis eſſe*
non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo
exorbeatur ſanguis tuus: quod ſapienti negant accidere poſſe: ſerui-
re uero non modo te, ſed uniuerſum Senatum, cuius tum cau-
ſam agebas, auſus es dicere? poteſt ne uirtus Craſſe ſeruire iſtis au-
thoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ
& ſemper, & ſola libera eſt: quæq; etiam ſi corpora capta ſint
armis, aut conſtricta uinculis: tamen ſuum ius, atque omnium
rerum impunitatem libertatem tenere debeat. Quæ uero addi-
diſti, non modo Senatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere:
quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam eneruа-
tus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare

posset? Senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaq; haec, cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, et philosophiae deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. Idem. Q. Ser. Galbam, quem hominem probe cõmeminisse se aiebat: pergrauiter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quaestionẽ in eum ferente, populi misericordiam concitasset: cum. M. Cato Galbae grauis, atq; acer inimicus, aspere apud populum. R. & uehementer esset locutus: quam orationem in originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is. C. Sulpitij Galli propinqui sui. Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset: qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret: & duos filios suos paruos tutelae populi cõmendasset: ac se, tanq̃ in procinctu testamentum faceret, sine libra, atq; tabulis populum. R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur: his quoq; eum tragoedijs liberatum ferebat: quod item apud Catonem scriptum esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse. Haec Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. Neq; uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplũ, ut scitis, innocentiae: cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior: non modo supplex iudicibus esse noluit: sed ne ornatius quidem, aut uberius causam dici suam, quàm simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottae tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suae filio. dixit item causam illam quadam ex parte. Q. Mutius more suo, nullo apparatu, pure, et dilucide. quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas: & si tibi pro. P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq; digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuae. nunc talis uir amissus est: dum causa ita dicitur: ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorũ: nihil cuiq̃ doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit: credo, ne stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & Cons. ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset: sanctissimeq; uixisset: ita in iudicio capitis pro se ipse dixit,

ipse dixit: ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus ui deretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret: ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit: & cómode scriptam esse dixit: sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, q̃uis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri: fortem, & uirilem non uideri. Ergo ille quoq; damnatus est, neq; solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent: sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus: quam quasi æstimationem cómeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset: respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur: & ut ei uictus quotidianus in prytaneo publice præberetur: qui honos apud græcos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserunt: ut capitis hominem innocentissimũ condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet: tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus: qui nunc, cũ ille damnatus est: nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? q̃buscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantũ dico, & aliud illud esse atq; hoc: & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es: uideo quid egeris: & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quẽ omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atq; incomitatam, & incomptam uideres: uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde quod in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras: cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi: ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses: ne operam perdidisses. sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantam tu illã esse uis: etenim sine controuersia & magna est: & late patet: & ad multos ptinet: & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuru ciuilu scientiam: suo quoq; eam concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem: itemq; qui esset orator, iuris eundẽ esse consultũ: præclaras duas artes cô=

statueres, atq; inter se pares, & eiusdem socias dignitatis: nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in caussis: iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequamq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur: aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in caussis, cum ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusq; rei facilis est, & prompta defensio. Nam neq; illud est mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, caussam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia: iccirco qui quibus uerbis herciscí oporteat, nesciat: idem herciscundæ familiæ caussam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales caussas in iure positas protulisti: quæ tandem earum caussa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in caussis omnibus sicut in ipsa. M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in. C. Hostilij Mancini controuersia, atq; in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his caussis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem. P. Crassus peteret: eumq; maior natu, etiam Cons. Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset: accessisse ad Crassum consulendi caussa quendam rusticanum: qui, cum Crassum seduxisset: atque ad eum retulisset: responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit: quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audiuit, commotumq; ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: & heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset: nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie, & copiose multas similitudines afferre: multaq; pro æquitate contra ius dicere: atque

illum, cum differendo par esse non possit: quanquam fuit Crassus in numero desertorũ, sed par Galbæ nullo modo: ad authores confugisse: & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratru sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse: ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit: omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat agnoscendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritissimos: non est difficile oratori, eius partis, quancunq; defendet, authorem aliquẽ inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit: ipse eas oratoris lacertis, uiribusq; torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti. non'ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui: atq; affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti: cum & illud nimium acumen illuderes: & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo: ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes: cum in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses: ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contulisses. tu uero uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudi-

cio positum uideretur: uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium: flensq; eum Centumuiris commendasset: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totũ illud, uti lingua nuncupasset, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis: sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: hæc quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit: ut hanc artem efficere possit: tum esse illam artem futurã: deinde quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem: & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorũ, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid: non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere: non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse: aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas: quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi: nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo, neq; me unquam ius ciuile didicisse: neq; tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere: unquam istã scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atq; artis: aliud in cõmuni uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudẽ. cui nostrum non licet fundos nostros obire? aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit: ut q d sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tẽpore anni, aut quo modo ea fiant: omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciẽdus: aut si mandandũ aliquid procuratori de agricultura, aut imperandũ uillico sit: Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergò non ijdem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotijs, & in foro conteramur: satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse

uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de reipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non uenimus, si de tabulis, et præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil'ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? nõ possum negare, prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu', statuq; Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, q̃ uox? tamen me authore nemo dicendi studiosus Græcorum more, & tragœdorum uoci seruiet: qui & annos complures sedentes declamitant: & quotidie anteq̃ pronuntient, uocem cubantes sensim excitant: eandem q; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usq; ad grauissimum sonum recipiunt: & quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus, ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, q̃ toties, quoties perscribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet: at tantum in utroq; assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendentum? quod & summatim percipi sine doctrina potest: & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: iuris utilitas ad quamq; causam, quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaq; illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulò ante dictũ est, πραγματικοὶ uocãtur in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum authoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt: sed tamen non fugisset hoc græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili: non pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos non quid nobis utile, uerum quid oratori necessa-

rium sit, quærimus: quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus: solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ætatis accederet: eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neq; enim hoc te Crasse fallit, q̃ multa sint, & q̃ uaria genera dicendi: et quod haud sciam, an tu primus ostenderis, q iandiu multo dicis remissius, & lenius, q̃ solebas: neq; minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, q̃ illa summa uis, & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium: q omnia sermone conficerent paulo intentiore: nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris ne tua domus talis & uiri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur: à cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia: ut non modo non arbitrer subsidiũ senectutis in eorum, qui consultum ueniant: multitudine esse ponendum: sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times: solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero etiam si adiuuant: historiam dico, & prudentiam iuris publicã, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam: siquando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor: neq; repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant: omnia audiant: in omni recto studio, atq; humanitate uersentur. Sed mehercule nõ ita multum spatij mihi habere uidentur: si modo ea facere, & persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt: adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum: multi sudoris est: & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandũ. Illud uero fuit horribile, quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, q̃ ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unum quenq; nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistiq; non tam ea, quæ recta essent, probari: quàm quæ praua sunt, fastidijs adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in hi-

strionibus spectari puto. Itaq; nos rauos saepe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atq; causa: at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil praeter uoluptatem aurium quaeritur: in ijs offenditur, simulatque imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt; quae teneant: quae si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt: necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quae sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi: remotisq; caeteris studijs, quamuis ea sunt ampla, atq; praeclara: in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur: imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur: Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur: ut primum impedimenta naturae diligentia, industriaq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret: primã literam non posset dicere: perficit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior: tantum continenda anima in dicendo est assecutus: ut una continuatione uerborũ (id qđ eius scripta declarant) binae ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriae proditum est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat: neq; id consistens in loco: sed inambulans: atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior: caetera, que collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus: tamen ab oratoris proprio officio, atq; munere seiuncta esse arbitror. Haec cum Antonius dixisset: sane dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus. operarium nobis quendam Antoni oratorem facis: atq; haud scio, an aliter sentias: & utare tua illa mirifica ad refellendũ consuetudine: qua tibi nemo unquam praestitit: cuius quidẽ ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est: sed iã in philosophorũ consuetudine uersatur, maximeq; eorũ, qui de omni re proposita in utranq; partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his praesertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs: neq; quicquã amplius afferret: quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam: cum censebam oratorẽ, praesertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere: tu autem quoniam

exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti:hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt:sed opinor secundũ hunc diẽ: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit:paulum requiescet,dum se calor frangat·& nos ipsi, quoniam id temporis est,ualetudini demus operam,Placuit sic omnibus. Tum Scæuola,sane,inquit,uellem non constituiße in Tusculanum me hodie uenturum eße Lælio: libenter audirem Antonium: & cum exurgeret,simul arridens, neque enim,inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit: quàm iucundus,quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

MAGNA Nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes,opinio fuit L.Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset.M.autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atq; ignarum fuisse: erantq; multi,qui,quanquã nõ ita se rem habere arbitrarentur,tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent,libenter id,quod dixi,de illis oratoribus prædicarẽt: ut,si homines non eruditi summam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studiũ uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus patre,& C.Aculeone propinquo nostro,& L. Cicerone patruo solebamus:quod de Crasso pater,& Aculeo,quo cum erat nostra matertera,quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciã profectus unà decesserat,multa nobis de eius studio,doctrinaq; sæpe narrauit: cumq; nos cum consobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus,quæ Crasso placerent:et ab his doctoribus,quibus ille uteretur,erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus(cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus)illum & græce sic loqui,nullã ut nosse aliam linguã uideretur: & doctoribus nostris ea proponere in percunctando:eaq; ipsum omni in sermone tractare,ut nihil esse ei nouũ,nihil inauditũ uideretur. De Antonio

uero,

uero, quanquam ſæpe ex humaniſſimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dedidiſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq; ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus: de quibus aliquid exiſtimare poſſem: rudem, aut ignarum eſſe uiſum. Sed fuit hoc in utroq; eorum: ut Craſſus non tam exiſtimari uellet non didiciſſe: quàm illa deſpicere: & noſtrorũ hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore cenſebat ſuã: ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur: atq; ita ſe uterq; grauiorem fore: ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem græcos uideretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus: illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidẽ ſapiẽtia florere unquam: & præſtare potuiſſe. Etenim cæteræ ferè artes ſeipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & perite, & ornate dicere: nõ habet definitam aliquam regionem: cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quæcunq; in hominum diſceptationem cadere poſſunt: bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit: multos & ingenijs, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem uero exiſtere eloquentiã, qualis fuerit in Craſſo, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit: non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondã inter ſe de his rebus habuiſſent: mandarem literis: uel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet: tolleretur, alterũ non doctiſſimum, alterũ planè indoctum fuiſſe: uel ut ea, quę exiſtimarẽ à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta: cuſtodirẽ literis, ſi ullo modo aſſequi, complectiq; potuiſſem: uel mehercule etiam ut laudẽ eorum iam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atq; à ſilentio uindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent: minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, quod quidem extaret: & id ipſum adoleſcens: alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui: ut cum etiam nunc uiuam illorum memo-

riam teneremus: hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid: in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo haec ijs cognoscenda: qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt: ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & praesentium, memoria teste commendemus. Nec uero te carissime frater, atq; optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agresteis putas: insequor ut erudiã. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere: siue, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse: pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti: siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere: quod merito propter eorũ, qui de dicendi ratione disputarunt: ieiunitatem bonarũ artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse praeteritum: quod quisquam à summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac papi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare: qui prudentiã, rationemq; dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus: non mediocre munus conficere possimus: omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset: & apud eũ Sulpitius sederet: Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu: repente eo Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat: amicissime consalutassent: quid uos tandem Crasse? nunquid nam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus: etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Caesar de Tusculano suo: dixit mihi à se Scaeuolam hinc euntem esse conuentum: ex quo mira quaedam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem: permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse: & tanquam in schola prope ad Graecorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem,

sed mehercule uerētem tamen, ne molesti uobis interuenire mus: ut huc secum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatum. hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utriq; nostrum: nos quidem nisi forte molesti interuenimus: uenisse delectat. Tum Crassus. equidem quæcunq; causa uos huc attulisset, læterer: cum apud me uiderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen uere dicam: quæuis mallem fuisset, q̃ ista, quam dicis. ego enim (ut quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, q̃ hesterno die placui: magis adeo id facilitate, q̃ alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor ijs adolescentibus: me senem esse sum oblitus: feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram: ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur: disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune: quod transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi: ut si id mihi minus contingat: uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaq; experiar equidem illud: ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus q̃ ego apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoq; & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo: neq; committam, ut dum uereare, ne tu sis ineptus: me esse iudices. Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus: is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus: idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid postulet, non uidet: aut plura loquitur: aut se ostentat: aut eorũ, quibuscum est, uel dignitatis, uel cõmodi rationem non habet: aut deniq; in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est: is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaq; quod uim huius mali Græci non uident: ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent: non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quàm ut illi solent quocunq; in loco: quoscunq; inter homines uisum est: de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare: hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, ne Græci q̃dem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerũt: sicuti tu es, nosq; omnes ĩ nostra rep. uolumus esse: horũ Græcorũ, q̃ se inculcẽt auribus nostris, similes fuerũt: nec tamẽ in otio ser-

mones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus: & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcorũ disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio: quod & raro datur: & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? q omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor: qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule Græcos exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt: q̃ in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant: tamen eorum auditores discum audire, q̃ philosophum malunt: qui simul ut increpuit: in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophũ omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui: cum is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari: eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse: & ad omnem animi remissionem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet: ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, & construere nidos: easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi gestiunt: ac uolitare cupiunt uacui cura, atq; labore. Itaq; illud, quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi: non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo Catule sententia: meq;, cum huc ueni: hoc ipsum nihil agere: & planè cessare delectat. Nam quod addidisti

tertium,

tertium, uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nã ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet: neq; ab indoctissimis, neq; ab doctissimis legi uelle: quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiã scripsit, Persium non curo legere: hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominũ doctissimus: Lælium Decumum uolo: quẽ cognouimus uirũ bonum, & nõ illiteratum, sed nihil ad Persiũ: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs: nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nõ intelligi orationem meam: quàm reprehendi. Tum Cæsar, equidẽ, inquit, Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidẽ periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat: quem'q; iandudum Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar: & ipse obmutescam: nisi prius à uobis impetraro.

Quid nam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret: quod ad fratrem promiserat: ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres: me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neq; domi imperarã: & hic, apud quem eram futurus: sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, audite uero: audite inquit: hominem enim audietis de schola, atq; à magistro, & græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidẽtius: quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiam'q; concedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi: nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos discipuli id, quod ipse non didici: quid de omni genere dicendi sentiam.

Hic posteaquam arriserunt, res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaq; & illi aliâs aliud ijsdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando: aut ego contra Crassum: cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterq; nostrum eadem de

re aliās aliud defendat: cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit: quæ ad scientiā non sæpe perueniat: quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur: ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædā dari peracuta ad pertractādos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam siquis uolet magnam quandam artem esse dicere: nō repugnabo. Etenim, cum pleriq; temere, ac nulla ratione causas in foro dicant: nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: non est dubiū, quin siquis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant: id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit: is si non planè artem, at quasi artē quandā inuenerit. Atq; utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atq; in causa: ita nunc quemadmodum ea reperirentur: possim uobis exponere. Sed de me uidero nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit: tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nā ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi: ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus moderata orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborū conclusione aptius? qui actor in imitanda, q̄ orator in suscipiēda ueritate iucundior? quid autē subtilius, quàm acutæ, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splēdore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla nō propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorē leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uitæ memoria, magistra uitæ, nūtia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati cōmendatur? Nam siqua est ars alia, quæ uerborū aut fa-

tiendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem: eamq; uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborũ, sententiarumq; insignibus: aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut deniq; descriptionis, atq; ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse: aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atq; doctrina: nõ si qui aliarũ artium bene locuti sunt: eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artiũ sunt: si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt: si quid ab hac arte didicerunt. Neq; enim si de rusticis rebus agricola quispiã, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit: aut scripserit: iair co illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia uis magna est in hominum ingenijs: eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atq; artium consequuntur: sed quod cuiusq; sit propriũ, & si ex eo iudicari potest: cum uideris quid quæq; doceant: tamen hoc certius nihil esse potest: q̃ quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt: orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint: aliquid ab hoc habeant: hic, nisi domesticis se instruxerit copijs: aliunde dicendi copiã petere non possit. Tum Catulus, & si, inquit, Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ: patiere tamen: mihiq; ignosces: non enim possum, quin exclamem: ut ait ille in Trinũmo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es: tum laudare copiosissime: quod qdem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porró: tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere: idq; si quis in alia arte faciat: eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit: hominemq; reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdã operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorẽ descripseras, inopem quendam humanitatis, atq; inurbanum. Tum Antonius, heri enim, inquit, hoc mihi proposueram: ut si te refellissem: hos à te discipulos abducerem. nunc Catulo audiente, & Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum: quàm quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur: in foro, atq; in oculis ciuiũ constituendus: ut uideamus, quid ei negotij demus: cuiq; cum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri cum

uos Catule, & Cæsar non adessetis: posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret: sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquentia uersaretur: unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliqd generatim quæreretur, hoc modo: expetenda'ne esset eloquentia: expetendi'ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuiũ causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est: &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit: adiunxit: etiam si opus est, tamen minus est necessarium.

Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita inquit Antonius: & in eo quidem genere scio & me, & omneis, qui affuerunt, delectatos esse uehementer: cum abs te est Popilia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorẽ in nostra ciuitate tributum puto sed non omnia, quæcunq; loquimur: mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur: licebit etiam laudationem ornare: neque illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat: quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Cens. habuit: principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus: in ijs rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent: in ijs rebus se pati uinci non posse: qui laudabit quempiam: intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorũ, amicorũ, opum, ualetudinis, formæ, uiriũ, ingenij, cæterarumq; rerũ, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse. si amiserit, moderate tulisse. deinde quid sapienter is, quem laudet: quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid deniq; cum aliqua uirtute aut fecerit: aut tulerit. Hæc, & quæ sunt eius generis, facile uidebit, qui uolet laudare quempiam: & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius: eo de numero quoq; est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorẽ: quamuis egregia sint: ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accura-

tius:

tius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, & turbulentũ. explicaui in eo testimonio dicendo omnia consilia Consulatus mei: q̃bus illi Trib. pl. pro rep. restitissem: quæq́; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui: multa respondi: num igitur placet cum de eloquentia præcipias: aliq̃d etiam de testimonijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint exponenda aut in Senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem aut ad populum aliquem à Senatu? num q̃a genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendũ: idcirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur: aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis cõparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt: & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarẽ, dixi oratoris esse: neq; habent suum locum ullum in diuisione partium, neq; certum præceptorum genus: & agenda sunt non minus diserte, q̃ quæ in lite dicuntur: obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desyderet: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt, summi: inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros contemnas, inquit Antonius: Græci ipsi sic initio scriptitarunt: ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annaliũ confectio: cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum romanarum usq; ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq́; in album: & proponebat tabulam domi: potestas ut eßet populo cognoscendi: ijq́; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt: q̃ sine ullis ornamentis monimenta solũ temporum, hominum, locorum, gestarumq́; rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliјq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: q̃ neq; tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant: unam dicendi laudem putant eße breuitatem. Paululum se erexit: & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater. cæteri nõ exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit

Catulus,ut dicis:sed iste ipse Cœlius neq; distinxit historiam uarietate locorum: neq; uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & æquabili perpoliuit illud opus: sed ut homo neq; doctus,neq; maxime aptus ad dicendum sicut potuit,dolauit: uicit tamen,ut dicis, superiores. Minime mirum,inquit Antonius,si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum:nisi ut in causis,atq; in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribẽdã historiam maxime se applicauerunt. Nanq; & Herodotum illum,qui princeps genus hoc ornauit:in causis nihil omnino uersatum esse accepimus.atqui tanta est eloquẽtia,ut me quidem (quantum ego græce scripta intelligere possum) magnopere delectet.& post illum Thucydides omnes dicendi artificio mea sententia facile uicit: qui ita creber est rerum frequentia: ut uerborum propè numerum sententiarum numero consequatur: ita porrò uerbis aptus, & pressus:ut nescias,utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur.atqui ne hunc quidem,quanquam est in rep.uersatus:ex numero accepimus eorum,qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur:cum à rep.remotus,atq;,id quod optimo cuiq; Athenis accidere solitum est:in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset: otium suum consumpsit in historia scribenda: maximeq; Thucydidem est,sicut mihi uidetur,imitatus.Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio,Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt.Deniq; etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille,post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam: & hic quidem rhetorico penè more,ille autem superior leniore quodam sono est usus: & qui illum impetum oratoris non habeat:uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen,ut mihi quidem uidetur,dulcior.Minimus natu horũ omniũ Timæus:quantum autem iudicare possum: longe eruditissimus:& rerum copia, & sententiarũ uarietate abundantissimus:& ipsa compositione uerborum non impolitus,magnam eloquentiam ad scribẽdum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset quid est inquit Catule Cæsar?ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? q̃ scienter? quàm proprie de unoquoq; dixit? Id mehercule,inquit Catulus,admirans,illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc,cũ hæc nesciret,

in dicendo posse tantum. Atqui Catule, *inquit* Antonius, *non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium: legere soleo.* Quid *ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut cum in sole ambulē: etiam si aliam ob causam ambulē, fieri natura tamen, ut colorer: sic cū istos libros ad* Misenum *(nam* Romæ *uix licet) studiosius legerim: sentio orationem meā illorū cantu quasi colorari.* Sed *ne latius hoc uobis patere uideatur: hæc duntaxat in* Græcis *intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt: uoluerunt à uulgo intelligi.* In *philosophos uestros siquando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate: uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati.* Poëtas *omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas: aut qui ita loquuntur: ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi: familiares.* Sed *illuc redeo. uidetis'ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum: neq; eā reperio usquā separatim instructam rhetorū præceptis: sita sunt enim ante oculos.* Nam *quis nescit primam esse historiæ legem, nequid falsi dicere audeat: deinde nequid uere non audeat: nequa suspicio gratiæ sit in scribēdo, nequa simulatis.* Hæc *scilicet fundamenta nota sunt omnibus.* Ipsa *autem exædificatio posita est in rebus, & uerbis. rerum ratio ordinem tēporum desyderat, regionum descriptionem: uult etiā, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur: & de consilijs significari, quid scriptor probet: & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de euentu dicatur: ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum nō solum res gestæ, sed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiusq; uita, atq; natura.* Verborū *autē ratio, & genus orationis fusum, atq; tractum: & cum lenitate quadā æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est.* Harum *tot, tantarumq; rerum uidetis'ne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?* In *eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt: cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt: habent nullum.* Atq; *in hoc genere illa quoq; est infinita sylua: qđ oratori pleriq; (ut*

etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: unum de certa, definitaq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: addat si quis uolet etiam laudationis. alterum, quod appellant omnes ferè scriptores explicat nemo: infinitam generis sine tempore, & sine persona quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt: intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris quæcunq; res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei quanta sit solis magnitudo: quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere: nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem: ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus. itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eã quoq; partem, sed ita, ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum: quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus: cõprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat: at certe ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur: uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt: locuti sunt, simpliciter, & splendide sine ulla serie disputationũ, & sine ieiuna concertatione uerborũ. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur: sic statuo, ut in cæteris artibus, cum traditæ sunt cuiusq; rei difficillima: reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint: tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit: posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis etiam si non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie: ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit. neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt: à doctore tradantur: sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt: reliqua per se non incommode perse-

quuntur. similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit: ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat: cum aliqua statuendi potestate audiant: ad suum arbitrium mouere possit: hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsitu- rum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret: etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. præclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus: quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset: assume ret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum. cætera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed ui- deto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, re- linquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis gene- ribus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de na- tura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, lu dus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litera- rum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentionibus magnum est quoddam opus: atque haud scio, an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & fe- riendus, & repellendus. ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est: alie nus, atque iratus, aut etiàm amicus aduersario, & inimicus tibi est: cum aut docendus is est, aut dedocendus: aut reprimendus, aut incitan dus: aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendũ est. qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est cõ torquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum pon deribus est utendũ. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena ani- mi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si- quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ si- gnum efficere possit: non sane quemadmodum in clypeo idem ille ar tifex minora illa opera facere discat: laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti: eo me maior expectatio te- net, quibusnam rationibus, quibusue præceptis ea tanta uis cõparetur: non

quo mea quidem iam interſit (neq; enim ætas id mea deſyderat: & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus: qui nunquam ſententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorſimus: ac potius placatis eorũ animis tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus:) ſed tamen iſta tua nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus, requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet: cum ipſe nunquam forum, nunquam ullum iudicium aſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum uenisset exul: proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis: ut eum, quem dixi, ſi uellet, audiret: cumq; is ſe non nolle dixiſſet: locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum cum cæteri, qui illum audierant, uehementer eſſent delectati: quærebant ab Annibale quidnam ille ipſe de illo philoſopho iudicaret. hic Pœnus non optime græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur: multos ſe deliros ſenes ſæpe uidiſſe: ſed qui magis, q̃ Phormio deliraret: uidiſſe neminem. neq; mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit: q̃ Annibali, qui tot annos de imperio cum populo. R. omnium gentium uictore certaßet: græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra uidiſſet: nunquam deniq; minimam partem ullius publici muneris attigißet: præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt: uidentur. quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros: ſed hoc minus fortaße errant: quod non te, ut Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrum quicquam intelligere arbitretur? ac mihi quidẽ non ita moleſti ſunt. facile omnes ꝑpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſplicæt: aut efficiunt, ut me non didiciße minus pœniteat. dimitto autem eos non tam contumelioſe, quàm philoſophum illum Annibal: & eo fortaße plus habeo etiam negotij. ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas parteis: in cauſæ controuerſiam, & in quæſtionis. Cauſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, & controuerſia. Quæſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant. De altera parte dicendi mirum ſilentium. Deniq; quinq; faciunt quaſi membra eloquentiæ: inuenire quid dicas: inuenta diſpo-

nere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare: tum ad extremum agere, ac pronuntiare. rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit: neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis: & quo ordine diceret, haberet: & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinq;, sex'ue parteis, uel etiã septem (quoniam aliter ab alijs digerũtur:) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi causa digredi: deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidẽ reprehendo: sunt enim concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt: ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis: quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonstraturum: sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilẽ esse, & apertam, & breuem: recte nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq́; in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam nõ dissimile cæterorũ: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerũ primũ exponerentur: in quo uitium est, si genus ullũ prætermittatur: deinde singulorum generũ partes: in quo & deesse aliquam partẽ, & superare, mendosum est: tum uerborũ omniũ definitiones: in qbus neq; abesse quicquã decet: neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiã in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt: non idẽ sentio tanta hac in re, tamq́; immensa posse fieri. sin autem q arbitrãtur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, & ꝑpolita assequẽtur. sunt. n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant qd uelint, ad ludendũ ne, an ad pugnãdũ arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campusq́; noster desyderat. attamẽ ars ipsa ludicra armorũ et gladiatori,

& militi prodest aliquid: sed animus acer, & praesens, & acutus idem, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituã, si potuero: ut quid efficere possit: ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliqd: legerit: ista ipsa praecepta acceperit. tentabo qd deceat: quid uoce, qd uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboret: sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersae ciuitati. Sin uidebitur, cũ omnia summa fecerit: tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi quid uelit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit: & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat: admonebo. nam neq; is, qui optime potest deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neq; is, qui aliquid potest: deterrendus: quod alterũ diuinitatis mihi cuiusdã uidetur: alterum uel non facere, quod non optime possis: uel facere, quod non pessime facias: humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat: & q̃ possit: hominis est, ut tu Catule de quodam declamatore dixisti: stultitiae suae quamplurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit: ita loquamur: ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos usus docuit: ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atq; ut à familiari nostro exordiar: hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptũ ad hoc munus, de quo quaerimus: oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij: & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redũdantibus, quod erat aetatis: nõ sum aspernatus: uolo enim se efferat in adolescente foecunditas. nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea, quae sese nimium profunderunt: quàm, si nihil ualet materies: noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem: neq; dimisi tempus: & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendũ: magistrũ autem, quẽ uellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum: quod ille arripuit: & ita sese facturũ confirmauit: atq; etiã addidit, gratiae scilicet causa, me quoq; sibi magistrũ futurũ. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae: cũ iste accusauit. C. Norbanũ defendente me. non est credibile, qd interesse mihi sit

uisum

uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atq; praclarũ natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studiũ, atq; imitationẽ intendisset: atq; ita dicere consuesset, ut tota mẽte Crassum, atq omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excellant in eo, quẽ imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quẽ ante delegerit, imitando effingat, atq; ita exprimat, nõ ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia sunt: aut etiam illa, quæ insignia, ac penè uitiosa, consectentur imitando. nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est, id sumere. & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiã amissa uoce furit in rep. Fusius: neruos in dicendo. C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, nõ assequitur: oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimũ similis esset: & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet, ut oportet: primum uigilet necesse est in deligendo: deinde quẽ probauit, in eo quæ maxime excellẽt, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare: quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt: quàm in græcis, ex quorum scriptis, cuiusq; ætatis, quæ dicendi ratio, uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis, quàm uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omniũ genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ. de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illũ Periclis fucum: sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates magister istorum omnium, cuius è ludo, tanq̃ ex equo troiano, innumeri principes exierunt: sed eorũ partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt: uoluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes. Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, alijq; complures, & si inter se pares non fuerunt: tamen sunt omnes in eodem uirtutis imitandæ genere uersati: quorum quandiu mansit

imitatio: tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. postea quam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit: alia quaedam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium esse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius omnium istorum mea sententia politissimus, aliiq; eorum similes extiterunt. quae si uolemus usq; ad hoc tempus persequi: intelligemus, ut hodie Alabandensem illũ Meneclẽ, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui: tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse uellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet: tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur: quod si hic noster Sulpitius faceret: multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quaedam, quae stylo depascenda est. Hic Sulpitius, me quidem inquit, recte mones: idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille, quasi uero, inquit, non ea praecipiam aliis, quae mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque est: quid faciam, iudicari potest. Atq; esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur: & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod & in uobis animaduerti recte potest Caesar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uero noster aequalis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari: qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formã, figuramq; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum, atq; litium (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri). Hoc eum primum praecipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoscat. Hoc in ludo non praecipitur: faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur. nihil est negotii huiusmodi causam cogno-

ſcere. recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. hæc eſt .n. in ludo cauſarum ferè formula. At uero in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita deniq; eorum, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt. quarum rerum negligentia pleraſq; cauſas, & maxime priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam ſuam multi æſtimari uolunt: ut toto foro uolitare: & à cauſa ad cauſam ire uideantur: cauſas dicunt incognitas. in quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiæ, ſuſceptis rebus: uel pfidiæ, receptis: ſed etiam illa multa maior opinione mea: quod nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſime dicere. ita dũ inertiæ uituperationem, quæ maior eſt, contemnunt: aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſq; re me ipſe doceat: & ut nequis alius adſit, quo liberius loquatur: & agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam: & quicquid de ſua re cogitarit, in medium proferat: itaq; cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meã, aduerſarij, iudicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi: hunc iudico eſſe dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio: id totum abiudico, atq; reijcio. ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid dicam: & alio dicam. quæ duo pleriq; ingenio freti ſimul faciunt: ſed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent: ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, cauſamq́; cognoui: ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur: ſiue ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſiue ex controuerſia, ut hæreditatis: ſiue ex deliberatione, ut belli: ſiue ex perſona, ut laudis: ſiue ex disputatione, ut de ratione uiuendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurum'ne ſit quæratur: aut quale ſit: aut quid uocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quæ quidem ſunt criminum: plerunq; inficiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ ſunt: negãda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur: ut poſſis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atq; largitione ſeiungere. de ſicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti. In deliberationibus plerunq; ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem, res non ſit, necne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum L. Opimij cauſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo Cos. nihil de C. Gracchi nece negabat: ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dice-

bat:ũt eidem Carboni Trib.pl. alia tum mente remp. capessenti. P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit: aut licuerit: aut necesse fuerit: aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cũ quo uerbo quid appellandũ sit, contenditur: ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraq; enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer: tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atq; in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut uerbum illud, quod causam facit, dilucide, ac breuiter uterq; definiat: quod mihi quidem perquam pue rile uideri solet. alia est enim cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars: quid sit lex: quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atq; doctrina: ut uis eius rei, q̃ definias, sic exprimatur, ut neq; absit quicquam: neq; supersit: quod quidem in illa causa neq; Sulpitius fecit: neq; ego facere conatus sum. nam quantum uterq; nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esse ma iestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; penè puerilem: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare nõ potest. ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur: existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio: in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur: sed superioris generis causa duplicatur: idq; aut nunquam diiudicari poterit: aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunq; defendimus, suppleatur: ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur: relinquatur: si est scriptum aliq̃d ambigue. Ambiguorum autem cũ plura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui nõ minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti: cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cũ genus hoc causarum, quod in

scripti

ſcripti interpretatione uerſatur: ab illis cauſis, in quibus qualis quæq; res ſit, diſceptatur: ſeiungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem, & controuerſiam cadere poſſunt: quid fiat: factum: futurum'ue ſit: aut quale ſit: aut quomodo nominetur. nam illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recte'ne factum ſit: totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi: nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & iudicij. deinde illa duo diligentiſſime cõſydero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorũ, quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendũ rebus eſt nixa: ut probemus uera eſſe ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum ad quemcunq; cauſa poſtulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies, una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore: ſed in re poſitæ ratione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pacta; conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa ſunt, & reliquæ, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur: ſed ad oratorem à cauſa, atq; à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt. ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis: in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atq; iſti quidem, qui docent: cum cauſas in plura genera ſecuerunt: ſingulis generibus argumentorum copiã ſuggerunt: quod ẽt ſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt: ut ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referãt: unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari: fonteis rerum non uidere: etiam ætatis eſt, uſusq; noſtri, à capite, quod uelimus, arceſſere: & unde omnia manant, uidere. & primum genus illud earũ rerum, quæ ad oratorẽ deferuntur: meditatũ nobis in perpetuũ ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas: & pro teſtibus, & contra teſteis: pro quæſtionibus, & contra quæſtiones: & item de cæteris rebus einſdem generis uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo: uel definite de ſingulis tẽporibus, hominibus, cauſis: quos q dẽ locos (uobis hoc Cotta, & Sulpiti dico) multa commentatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Lon-

gum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oportet. Haec sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem uel maximae: artem q̄dē, et praecepta dūtaxat hactenus requirunt: ut certis dicendi luminibus ornētur. itemq; illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariūtur: excogitationem non habent difficilem: explicationem magis illustrem, perpolitamq; desyderant. Itaq; cum haec duo nobis quaerenda sint in causis: primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur: tametsi artem requirit: tamen prudētiae est penè mediocris: quid dicendum sit uidere. alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq; cernitur: ea, quae dicēda sunt: ornate, copiose, uarieq; dicere. Quare illā partem superiorem, quoniam semel ita uobis placuit: non recusabo, quo minus perpoliam, atq; conficiam. quantum consequar, uos iudicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidē faciēdā solae ualēt, ducatur oratio: ut & concilientur animi: & doceantur: & moueantur. haec sunt enim tria numero. ea uero quēadmodum illustrentur, presto est, qui omnes docere possit: qui hoc primus in nostros mores induxit: qui maxime auxit: qui solus effecit. Nanq; ego Catule (dicam enim non uerens assentandi suspitionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neq; graecum, neq; latinum, quem aetas nostra tulerit: quem non & saepe, & diligenter audierim. Itaq; si quid est in me: quod iam sperare uideor: quandoquidē uos his ingenijs homines tantū operae mihi ad audiendum datis: ex eo est, quod nihil quisquam unq̄ me audiente egit orator, quod nō in memoria mea penitus insederit. Atq; ego is, qui sum, quantuscunq; sum ad iudicandū, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quāta sint in Crasso, habuisse ornamēta dicendi. Quāobrē, si uos quoq; hoc idem existimatis: nō erit, ut opinor, iniqua partitio, si cū ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, creаro: aluero: cōfirmaro: tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, tu uero, inquit, Antoni perge, ut instituisti. neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, praesertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quae uis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum Cons. & eius diloricare tunicam: & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio: cum hominem seditiosum, furiosumq; defenderet: non dubitauit seditiones ipsas ornare: ac de-

monstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam è rep. seditiones sæpe esse factas: ut cum reges essent exacti: ut cum Tribunitia potestas esset constituta: illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat: neq; reprimi potuisse: & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? qd de alijs innumerabilibus? in qbus hoc non solũ maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis: ea semper in te eximia, et præstantia fuerunt. Tum Catulus, ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo: quod cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis: ita tamen uterq; uestrum dicit, ut ei nihil neq; à natura denegatum, neq; à doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis: ut, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neq; te Antoni, siquid non dixeris, existimabimus, non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse.

Hic Crassus, quin tu, inquit, Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq; dicuntur: sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: &, quo facilius id à te exigam, quod peto: nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extulit: tres sunt rationes, ut ante dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desyderat. nam hoc necesse est: ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit: aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos: aut defensionis argumentis adducatur: aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerũ ipsarum explicatio, ac descriptio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur: & pauca dicemus. pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur: ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere: relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam,

& orationem disputatio ducitur. Neq; enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis: toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est: toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas deniq; affert: uel auditione, & cognitione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem Nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandū expeditum: si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorū hospes: non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato: quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum'ne sit, quæratur: an quale sit: an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, nō his subductionibus, quas isti docent: quid faciat causam, idest quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reip. causa, cum ex Senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle: causa non erit. at idipsum negat contra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex Senatusconsulto seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta ad id, quod in iudiciū uenit, spectantia, debeant afferri. Atq; hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat: sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur: hebes, atq; impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis, atq; temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est: num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex Senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit: cum id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id,

quod

quod in iudicium uenit: ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur: ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius: argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de auaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehẽdenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo non defensionum, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint: ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus: quotiescunq; is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit: toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit: uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen ptinet. Ac si quid afferat præterea hominis aut dignitas, aut indignitas extra quæstionem est: & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur, necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo: ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse: nam & si incurrunt tempora, & personæ: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantũ satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt: ut genera rerum discernerent: eaq; paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster, & Sulpici: quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur: ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi forte existimatis à M. Curio causam didicisse L. Crassum: & ea re multum attulisse, quamobrem

posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret? Nibil ad copiam argumentorum, neq; ad causæ uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei, negotijq;, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio: cum scriptum ita sit. Si mihi filius gignitur: isq; prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit: uideatur'ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit: hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, rationem dicendi, & argumentorum fontes desyderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt: à discendoq; deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro, aut mulieri responderint: credo, ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quod homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscendo: uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet: & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus: se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est: in certa genera coacturum: & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse affert: ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius tum à Crasso discemus: cum se de turba, & à subsellijs in otium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui: cum diceret, sibi certum esse à iudicijs, causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neq; enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neq; id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit: ornamento quodam sese spoliatam putabit. Iam hercle, inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt: tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum: & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter: & pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atq; ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neq; in infinita temporum uarietate, sed in generum causis, atq; naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam

paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cuiusq; esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententijs. Ea ui sua uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac *si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare possum nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus: neq; ut quæq; res delata ad nos erit, tum deniq; scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint: studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt: sed tamē animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui, locos: ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere: & peruestiges, quod quæras.* Vbi *eum locum omnem cogitatione sepseris: si modo usum rerum percallueris: nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat.* Diligentia *inquam cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet. hæc præcipue colenda est nobis. hæc semper adhibenda. hæc nihil est, quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit: diligentia est. ut aduersarium attente audiamus: atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus: uultus denique perspiciamus omnes, qui sensum animi plerunque indicant: diligentia est. id tamen dissimulanter facere: ne sibi ille aliquid proficere uideatur: prudentia est. deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus: ut se penitus insinuet in causam: ut sit cura, & cogitatione intentus: diligentia est: ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam, ut uocem, ut uires: hæc magna sunt.* Inter *ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras: atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore: complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus: diligentia: qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur.* Nam *orationis quidem copia uidemus ut. abun-*

dent philosophi, qui (ut opinor: sed tu haec Catule melius) nulla dant praecepta dicendi: nec inirco minus quaecunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur. Tum Catulus, est, inquit, ut dicis, Antoni: ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi: & habeant paratū tamen, quid de quaq; re dicāt. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror: proposuit quosdā locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem: sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur: à quo q̄dē homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiā illa ipsa legisti, atq; didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operae graecis dedisse rebus uideo, quàm putarā. Tum ille, uerum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorē fore, qui primum quā minimam artificij alicuius, deinde nullā graecarum rerum significationem daret. atq; ego idē existimaui pecudis esse, non hominis: cum tantas res Graeci susciperent: profiterentur: agerent: seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur: non admouere aurem: & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuā: subauscultando tamen excipere uoces eorū: & procul q̄d narrarent, attendere. itaq; feci Catule: & istorū omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide tāquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam haec ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondā Italia pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gente magna illa Graecia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliū illum regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt: qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior uir habendus est: cum illam sapientiam constituendae ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit: quàm eam Graeci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos haec ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis saepe audiui: cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad Senatum legatos de suis maximis rebus mitterēt: tres illius aetatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadē, et Critolaū, et Diogenē: itaq; eos, dū Romae essent: et à se, et ab alijs frequēter auditos: quos tu cū haberes authores

Antoni miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Enniū, paucis: nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuisse. egó ista studia non improbo: moderata modo sint. opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent: oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio: ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti: uides'ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & uera, ac falsa diiudicandi: quam uerbo græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo uerum inueniatur: sed tantum est, quomodo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sit, ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, uerum'ne sit, an falsum. & si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicēt rectè'ne adiuncta sint: & uera'ne summa sit uniuscuiusq; rationis: & ad extremū ipsi se compungunt suis acuminibus: & multa quærendo reperiunt, nō modo ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere: sed etiam q̄bus ante exorsa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur stoicus iste nihil adiuuat: quoniam quemadmodum inueniam, quid dicam, non docet: atq; idem etiā impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolui: & genus sermonis affert non liquidū, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum. quod siquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum nō esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ nō artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiū est: in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quē simul cum Diogene uenisse cōmemoras: puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab ipso Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor nō longe aberrare. atq; Aristotelē inter hūc, cuius et illū legi librū, in quo exposuit dicēdi artes omniū superiorū: & illos, in q̄bus ipse sua quædam de eadem arte dixit: & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse: quod ille eadem acie mentis, qua rerū omniū uim, naturamq; uiderat: hæc quoq; aspexit, quæ ad dicendi artē, quam ille despiciebat, ptinebant: illi autem, q̄ hoc solū colendū ducebant: laborarunt in hac una ratione tra-

ctanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quoddam, q̃ ab ijs, qui hæc tradunt, & docent postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum uelim: his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atq; omnia minima mansa, ut aguntnutrices infantibus pueris in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur: sed unde uniuersum flumen erumpat: & illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorũ cõmonstret: & ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est, in quo hæreat, q̃ uiderit omne, quod sumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendũ: aut ex sua sumi ui, atq; natura: aut assumi foris? Ex sua ui, cum aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulũ quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris: neq; inhærent in rei natura: colliguntur. Si res tota quæritur: definitione uniuersa uis explicanda est sic. Si maiestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis: is eam minuit, qui exercitum hostibus po. R. tradidit: non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione hoc modo. aut Senatui parendũ de salute reip. fuit: aut aliud consilium instituendum: aut sua sponte faciendum. aliud consilium, superbum: suum, arrogans. utendum igitur fuit consilio Senatus. Sin ex uocabulo: ut Carbo: si Cos. est, qui consulit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat: plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus: & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur. Si pietati summa tribuenda laus est: debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem. Si magistratus in populi R. potestate esse debent: quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi. Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent: certe in primis imperatores, quorum consilijs, uir-

tute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatē.

Ex similitudine autem. Si feræ partus suos diligunt: qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine. Si barbarorū est in diem uiuere: nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. atq; utroq; in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, et & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario. Si Gracchus nefarie: præclare Opimius. Ex consequentibus. Si & ferro interfectus ille: & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco: & nemo præter te ibi uisus est: & causa nemini: & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus: ut olim Crassus adolescens. Non si Opimium defendisti Carbo: idcirco te isti bonum ciuem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuū est, quod T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti: quod P. Africani necis socius fuisti: quod eam legem in Tribunatu tulisti: quod semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic. Auaritiam si tollere uultis: mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis. Si ærarij copijs, et ad belli adiumēta, et ad ornamēta pacis utimur: uectigalibus seruiamus. Maiora autē, & minora, et paria cōparabimus sic. ex maiore. Si bona existimatio diuitijs præstat: et pecunia tātopere expetitur: q̄to gloria magis est expetēda? ex minore sic.

Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset: quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic. est eiusdē & eripere contra remp. & largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ nō sua ui, sed extranea subleuātur, ut hæc. hoc uerum est: dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est: habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, cōmonstrare uellem: satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorū, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet: & id, quod uellet paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere: sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus: sed ut doctis-

similis hominibus usus nostri quasi quædam admonita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit: et animos eorum ita afficiat, apud quos aget: ut eos quocunq; uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto præterea ad dicendũ requiret. Iam illud uidemus, nequaquam satis esse reperire, qd dicas: nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autẽ uaria esse debet: ne aut cognoscat artem, qui audiat: aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas: & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere: relinquere aliâs: alioq; transire: sæpe nõ proponere: ac ratione ipsa afferenda, quid proponendũ fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerunq; ut occulas: ne quis ea numerare possit: ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro: ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet: utq; ipse sic moueatur: ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quã iudicio, aut consilio regatur. Plura.n. multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua pmotione mentis, quã ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergimus. Paulum, inqt Catulus, etiam nunc deesse uidetur iis rebus Antoni, quas exposuisti: quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare; quò te dicis intendere. Quidnam inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule deus. nõ mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquã aliquid efficere uideor: usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam: tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nã si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem: tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. sed cum tria sint à me pro-

posita,

posita: de uno dictum: cũ de duobus reliquis dixero: tum erit deniq; de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam, & eorũ, qui agent causas: & eorum, pro qbus: & item improbari aduersariorũ: animosq; eorũ, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas: siquid persequare acrius, ut inuitus, & coactus facere uideare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eaq; omnia, quæ proborum, demissorũ, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt: ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in qbus hæc non sunt. Itaq; eadẽ sunt in aduersarios ex contrario conferẽda. Sed genus hoc totũ orationis in ijs causis excellet: in qbus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadã incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur: sed omnes, quorũ de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirũ quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantum habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum: ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tantum autẽ efficitur sensu quodã, ac ratione dicendi: ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã sententiarũ, & genere uerborũ, adhibita etiã actione leni, facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodã genere mentes iudicũ permouet, impellitq;, ut aut oderint: aut diligant: aut inuideant: aut saluũ uelint: aut metuant: aut sperent: aut cupiant: aut abhorreant: aut lætentur: aut mœreant: aut misereãtur: aut punire uelint: aut ad eos motus adducantur, siqui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atq; illud optandum est oratori: ut aliquam permotionem animorũ sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare: quàm commouere languentem. Sin id aut nõ erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti priusquam conetur ægro adhibe-

re medicinam:non solum morbi eius,cui mederi uolet·sed etiam consuetudo ualentis,& natura corporis cognoscenda est: sic equidẽ cum aggredior ancipitẽ causam, & grauẽ ad animos iudicũ pertractandos:omni mente in ea cogitatione,curáq; uersor,ut odorer, quam sagacissime possim,qd sentiant:quid existiment:qd expectent: quid uelint:quo deducı oratione facillime posse uideãtur. Si se dant:et,ut ante dixi: sua sponte, quo impellimus,inclinant,atq; propendent:accipio quod datur:& ad id,unde aliquis flatus ostẽditur:uela do·sin est integer,quietus´q; iudex:plus est operis·sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura·Sed tantum uim habet illa,quæ recte à bono poëta dicta est flexanima, atq; omnium regina rerũ oratio: ut non modo inclinantem erigere:aut stantem inclinare:sed etiã aduersantem,& repugnãtem ut imperator bonus,ac fortis capere possit·Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat:quæ à me diuinitus tractari solere diceret:& in causa M·Aquilij, Caijq; Norbani,nonnullis´q; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo·tanta uis animi,tantus impetus,tantus dolor,oculis,uultu,gestu, digito denique isto tuo significari solet · tantum est flumen grauissimorum, optimorumq; uerborum: tum integræ sententiæ, tum ueræ,tum nouæ,tum sine pigmentis,fucoq; puerili: ut mihi non solum tu incendere iudicem,sed ipse ardere uidearis·Neq; fieri potest,ut doleat is,qui audit, ut oderit:ut inuideat:ut pertimescat aliquid:ut ad fletum,misericordiam´q; deducatur:nisi omnes ij motus,quos orator adhibere uolet iudici:in ipso oratore impressi esse,atq; inusti uidebuntur· Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset:& si in eiusmodi genere orationis nihil esset,nisi falsum,atq; imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda·nunc ego quid tibi Crasse,quid cæteris accidat,nescio:de me autem causa nulla est, cur apud homines prudẽtissimos,atq; amicissimos mentiar·non mehercule unquam apud iudices aut dolorem,aut misericordiam,aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui:quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus,ad quos illos adducere uellem: permouerer· Neq; enim facile est perficere,ut irascatur ei,cui tu uelis,iudex:si tu ipse id lente ferre uideare:neq; ut oderit eum,quẽ tu uelis: nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit· neq; ad misericordiam adducetur: nisi ei tu signa doloris tui uerbis,sententijs,uoce,uultu, collacrymatione denique ostenderis·Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est,quæ nisi admoto igni,ignem concipere possit:sic nulla mens est tam ad cõ-

prehendendam uim oratoris paratam, quæ possit incendi: nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci: toties dolere: toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est earum sententiarum, atq; eorum locorum, quos agas: tractesq; dicendo: ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos: oratorem ipsum magis etiam, q̃ quenquam eorum, qui audiunt, permouet. & ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius: quanquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci: ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia: q̃bus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus: tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi: existimare non possumus. sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur: quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scæna, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi: cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondialia illa dicentis.

Segregare abs te ausus: aut sine illo Salamina ingredi?
Neq; paternum aspectum es ueritus:–

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilẽ sonũ uoce.

–Quem ætate exacta indigem
Liberûm lacerasti: orbasti: extinxsti: neq; fratris necis,
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

Flens, ac lugens dicere uidebatur. Quæ si ille histrio quotidie cum ageret: tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuiũ putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonũ neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictũ esse dicunt) sine inflammatione animorũ existere posse, & sine quodã afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui nõ heroum ueteres casus, fictosq; luctus uelim imitari, atq; adumbrare dicendo: neq; actor esse alienæ personæ, sed author meæ: cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinẽdus esset: quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego Cos. fuisse, imperatorem ornatum à Senatu, ouantem in capitoliũ ascendisse meminissem: hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum uiderem: non prius sum conatus

misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstū, ac sordidatum senem: & cum istu feci, quæ tu Crasse laudas, nó arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore: ut discinderem tunicam: ut cicatrices ostenderem: cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret: cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem: atq; ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio: qbus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus: non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atq; eruditus magister: ut in dicendo irasci: ut dolere: ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in accusando sodali, & Quæs. meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras: ut ego ad id restinguēdum uix conarer accedere. habueras enim tu omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem Tribunitiam in Cepionis graui, miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & Senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo Censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis Cons. calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices: bonorum uirorum plenum forum: uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderē, qui mihi Quæs. fuisset. Hic ego qd dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi: eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerem, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent: iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi: neq; reges ex hac ciuitate exigi: neq; Trib. pl. creari: neq; plebiscitis toties Consularem potestatem minui: neq; prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent: non

continuo si quis motus populi factus esset: id C. Norbano in nefario crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo R. concessum esset, ut iure incitatus uideretur: id quod docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorẽ, qui lugebant suos: oratione refricabã: & animos Equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur: ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati: renouabam, atq; reuocabã. Quod ubi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse: quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desyderio propinquorum, uel odio proprio in Cepionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi, atq; atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui: lenitatis, & mansuetudinis cœpi: me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet: & pro mea omni fama prope, fortunisq; decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me sed meis tamẽ ciuibus saluti existimarer fuisse: sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent: concederent, præsertim, si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquã pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atq; causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem: ut qd esset minuere maiestatẽ explicarem: perquã breuiter perstrinxi, atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commẽdationẽ: quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ: omnis est à me illa causa tractata: ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouãda; & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita magis affectis animis iudicum, quàm doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, *uere hercule inquit, Antoni ista commemoras: nam ego nihil unq̃ uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendiũ tradidissem: quod tuum principium dij immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusq; uerborum? Ut tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant: tenuisti? te pro homi-*

ne pernecessario Quaer. tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ea autem, cum te nihil aliud professe arbitrarer: nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur: serpere occulte coepisti nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi R. iracundiã, neq; eã iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te praetermissus est in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia, miscuisti? neq; haec solum in defensione, sed etiã in Scauro, caeteris'q; meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundẽ impetum populi confugiendo refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur: equidem nulla praecepta desyderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinã esse non mediocrẽ puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, tradêmus etiã, quae nos sequi in dicendo, quaeq; maxime spectare solemus. docuit. n. iam nos longa uita, usus'q; rerũ maximarũ: ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primũ considerare soleo, postulet'ne causa. nam neq; paruis in rebus adhibendae sunt hae dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mẽtes oratione flectẽdas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragoedias agamus in nugis: aut conuellere adoriamur ea, quae non possint commoueri. Nam quoniã haec fere maxime sunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odiũ, iracundia, inuidia, misericordia, spes, laetitia, timor, molestia: sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas; defendere: si aut pro bonis uiris, aut certe pro is, qui illis boni, atq; utiles sint: laborare. nãq; haec res amorẽ magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatẽ: plus'q; proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quã praeteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas: aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eum'q;, cui concilies hunc amorem: significes nihil ad utilitatem suam retulisse: ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum: studijs autẽ eorum caeteris commodandi fauetur. Videndum'q; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudẽ, atq; gloriam, cui maxime inuideri solet: nimis efferre uideamur. atq; ijsdẽ his ex locis & odiũ in alios struere discemus: & a nobis, ac nostris dimouere: eademq; haec genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedãda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit: id factum

augeas: odium creatur. sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in temp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est spei, laetitiae, molestiae. Sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus inuidiae: nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt: illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur saepe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant: & aequabilitatem communis iuris, praestantia dignitatis, aut fortunae suae transeunt. quae si inflammanda sunt: maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis: tum si erunt honestiora, atque grauiora: tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnisque periculis esse parta: nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata: seseque, siquam gloriam peperisse uideatur: tametsi ea non sit iniqua merces periculi: tamen ea non delectari: totamque abijcere, atque deponere: omninoque perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi: maximeque est hoc commune uitium, & peruagatum: inuidetur autem praestanti, florentique fortunae) ut haec opinio minuatur: & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miserijs permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit: adduci potest, ut illa, quae de altero deplorentur: ad suas res reuocet: quas aut tulerit acerbas: aut timeat: aut intuens alium, crebro ad se ipsum reuertatur. item cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter: tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est: & ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri: lenis (ut saepe iam dixi) atque summissa, sic haec, quae suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos: intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uoluimus: difficilis ad distinguendum similitudo: nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt: ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus: influat oportet aliquid: & ex hac ui nonnunquam animi aliquid inflandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius

humanitate conditur. remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis, atque contentio quaeritur: & hoc, quod ad uitam, & mores accommodatur: & principia tarda sunt: & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est: audire desyderant: nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum simulatque positum est, arripitur: alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis cōmouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quae simulatque emissa est, adhaerescit. illud autem genus orationis nō cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & subtili contentione actionis nemo potest. Quare q aut breuiter, aut summisse dicūt: docere iudicē possunt: cōmouere nō possunt: in quo sunt omnia. Iam illud pspicuū est, omniū rerū in contrarias parteis facultatē ex ijsdē suppeditari locis. Sed argumento resistendū est, aut ijs, quae cōprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis: aut demonstrando id, quod cōcludere illi uelint, non effici ex propositis: nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est in cōtrariam partē, quod sit aut grauius, aut aeque graue. Illa autem, quae aut cōciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur: contrarijs cōmotionibus inferenda sunt: ut odio beneuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer saepe utilis iocus, & facetiae, quae etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe: neque ullam artē desyderant: in quibus tu longe alijs mea sententia Caesar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis: aut si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Caesar, omni de re facilius puto posse ab homine non inurbano, q̄ de ipsis facetijs disputari. Itaque cū quosdam graecos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis: nonnullam in spem ueneram, posse me aliquid ex istis discere: inueni autem ridicula, & salsa multa Graecorū: nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, & praeter caeteros Attici excellunt: sed q eius rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere: sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorū nisi ipsa insulsitas uideatur. Quare mihi qdē uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cū duo genera sint facetiarum: alterū aequabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior, cauillatio: haec altera,

dicacitas

dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res: quippe leue.n. est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore, & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur: natura.n. fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cũ ante illud facete dictum emissum hærere debeat: q̃ cogitari potuisse uideatur: Quid.n. hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret: furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus, uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni: Crasso est omnium sententia concedendum: non enim ferè quisquam reperietur præter hũc in utroq; genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate, atq; dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco: dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum: habere hominum rationem, & temporum: & ea, quæ occurrant: cum salsissime dici possint: tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere.n. aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi: quàm bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant: causam illam, disputationemq; lusit: sic in Brutũ, quem oderat: & quem dignum contumelia iudicabat: utroq; genere pugnauit. q̃ multa de balneis, quas nuper ille uendiderat? q̃ multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia: cum ille diceret se sine causa sudare: minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset: & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedißet, alteri de lege Seruilia: & cum contraria inter sese de rep. capita contulißet: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo. Forte euenit, ut in Priuernati eßemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquiße. Deinde ex libro secundo. In Albano eramus ego, & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cũprimis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem: metuebat, ne

cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: tot enim, ut audiui Scæuolam dicere: sunt ueri Bruti libri. In Tyburte forte assedimus ego, & M. filius. ubi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? quod nisi puberem te, inquit, iam haberet: quartum librum composuisset: & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem? cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia: proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni, & uultu, summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet te, cum ædes uenderes: ne in rutis quidem, & cæsis soliũ tibi paternum recepisse. an rei militari? qui nunquam castra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: & quicquid est uocis, ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim contẽtio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunq; assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe: & eas arte nullo modo posse tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum: & non huius rei quoq; palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sit uenustissimus, & urbanissimus: omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni: id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset Crassus: attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares: aperuisti quid-

dam, quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis: nequid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari: in testem stultum, cupidũ, leuem: si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo: & humanitatis est respõsio. uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictũ est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur: quod non prouocatus responderit. erat autem tanta grauitas in Mutio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpitius, quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem, qui quãquam Crasso facetias concedit: tamen multo in eo studio magis ipse elaborat: nõ explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale sit: & unde ducatur? præsertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur. Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cũ Sulpitius reticuisset: quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur: ars ulla sit: obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror: non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur: sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur: aut recta esse confidamus: aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus. Quare Cæsar ego quoque à te hoc peto: ut, si tibi uidetur, disputes, de hoc toto iocandi genere quid sentias: nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluisti, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Craße exigis: non committam, ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia nõ uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs: & docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset: fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur, inquit

Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defensus iam labore, atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simulac perpaululum gustaris: extrudã, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer: de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinq; sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertiũ, sit ne oratoris uelle risum mouere: quartũ, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atq; illud primum, quid sit ipse risus: quo pacto concitetur: ubi sit: quomodo existat: atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus: & quomodo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet: uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret: nescire me tamen id non puderet: quod ne ipsi quidẽ illi scirent, qui pollicerẽtur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniã: est planè oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquã etiam lacessentis: uel quod frangit aduersarium: quod impedit: quod eleuat: quod deterret: quod refutat: uel quod ipsum oratorẽ politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq; quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat: odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est: ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autẽ sint ridicula tractanda oratori: perquam diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui, quã ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum: ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. Itaq; ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq;

belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est: quatenus. In quo non modo illud præcipitur: nequid insulse: sed etiam siquid perridicule possis, uitandum est oratori utrunque: ne aut scurrilis iocus sit: aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, siquando quid tanquam aliqua fabella narratur: ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria. LLL. duo. MM. Cum quæreres id quod esset: senem tibi quendam oppidanum dixisse: lacerat lacertũ Largij mordax Memmius. Perspicitis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratoriũ: siue habeas uere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendũ: siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus: ut ita facta demonstres: ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur: ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculũ, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet: ut idem Crassus: per tuam nobilitatem, per uestram familiam. quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cũ dixit: et extẽto brachio paululũ etiã de gestu addidit; uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis. Tibi ego Antipho has sero inquit, senium est cum audio.

Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculũ: ut cautissime tractandum sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem: ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat: præstet idẽ ingenuitatem, & ruborẽ suum, uerborũ turpitudine, & rerũ obscœnitate uitanda. hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarũ, in quibus describuntur hominum mores: & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sint, intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridendũ uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiæ quodam acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorũ ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem uestrum Granium,

ait Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces. Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne, quotiescunq; potuerit dictum, dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: licet inquit rogare Philippus. tum quaesitor properans, modo breuiter. hic ille; non accusabis ꝓpusillum rogabo. Ridicule. sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, q̃ ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus. uisum est totum scurrile iudiciũ. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis: quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius: sed nonnunquam in hoc uitiũ scurrile delabitur. Coenabo, inquit, apud te: huic lusco familiari meo C. Sextio uni locum uideo. Est hoc scurrile: & quod sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: manus laua, inquit, & coena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid: illi totum dicunt sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cum eum candidatus A. Sempronius cũ Marco suo fratre cõplexus esset: puer, inqt, abige muscas. risum quaesiuit, qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur: quarũ utinam artẽ aliquam haberemus. sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias: maxime autem homines delectari, siquando risus coniuncte re, uerbóq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunq; locos attingam, unde ridicula ducantur: ex ijsdem locis ferè etiam graues sententias posse duci: tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut ijsdem uerbis & laudare frugi seruum possumus: & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Naeuianum uetus in furace seruo: solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet; sed hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater dixit, quin prodi mi Spuri: ut quotiescunq; gradum facias: toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti. ubi est uetus illud? num claudicat? at

hic clodicat. Hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit: est ductũ. quid hoc Naeuio ignauius? seuere Scapio, at in male olentem: uideo me à te circumueniri: non conueniri. Subridicule Philippus. At utrũque genus continet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur: sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari, inquit, si non conuenit. caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicitur. Parum'ne multa? nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso: salsum hunc possum dicere, atq; ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet: non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum: sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscoenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio ioco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, positae uidentur esse, aut in uerbo. nam quod quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis uerbis salem amittit: in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re: sed non saepe magnum risum mouent: magis ut belle, & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet: & idem signa sacra noctu frangere putaretur: gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent: excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit?

Vt tuus amicus Crasse Granius: nõ esse sextantis. Et si quaeritis: is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime: ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; caeteri accipiant: posse ducere: sed admirationem magis, quàm risum

mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi: quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus: aliud dicitur. hic nobismetipsis noster error risum mouet, quod, si admistum est etiam ambiguũ, fit salsius: ut apud Næuiũ uidetur esse misericors ille, qui iudicatum ducuidet: percunctatur ita:

Quanti addictus? mille nummûm-

Si addidisset tantummodo: ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

-Nihil addo: ducas licet:

Addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum: cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum: & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit: infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior: attendere, & aucupari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ sint frigidiora uitemus. etenim cauendũ est, ne arcessitum dictum putetur: permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationẽ: quod in litera positum Græci uocant παρονομασίαν: ut nobiliorem mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidã dixisset, eamus deambulatum: & ille, quid opus fuit de? immo uero, inquit, qd opus fuit te? aut eiusdem responsio illa: si tu & aduersus, & auersus impudicus es.

Etiam interpretatio nominis habet acumen: cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur: ut ego nuper, Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. atq; hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiã uersus facete interponitur, uel ut est, uel paululũ immutatus: aut aliqua pars uersus: ut Satius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant:

St, tacete: quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit
Tanta confidentia estis: auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni: cum ille à se pecuniam profectam diceret testis: & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: ut illud Scipionis: cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur: agas Asellum, & cessa. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis nõ possunt retinere eandem uenustatem: non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum

ad uerbum

ad uerbum, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo à mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucē uenisset: tu uero inquisti, molestus non eris. iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, certe negaras te molestum futurū. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renūtiaret Acidinum Cos. præcoq; dixisset, dic de L. Manlio: uirum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Nasica Cens. Catoni, cum ille ex tui animi sententia tu uxorem habes? non hercule, inquit, ex animi mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca, cum legē ferret annalem: dissuasor M. Seruilius, dic mihi, inquit, M. Pinnari: num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? ut sementem feceris: ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorū: turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba: ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia, deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiose, audiamus, inquit, pulchellum puerū Crassus. cum esset arrisum: nō potui mihi, inquit, Lamia formā ipse fingere, ingenium potui. tum hic, audiamus, inquit, disertum. multo etiā arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliā esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem, & iocorū ornatus unā esse rationē. Ornant igitur in primis orationē uerba relata contrarie: qđ idē genus est sæpe etiam facetum: ut Serg. ille Galba, cum iudices L. Scribonio Trib. pl. ferret familiares suos: & dixisset Libo: quando tandē Galba de triclinio tuo exibis? cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello: uillā in Tyburte habes: cortem in palatio. Ac uerborū quidem genera, quæ essent faceta: dixisse me puto. rerum plura sunt, eaq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimēda enim sunt, et ponēda ante oculos ea, quæ uideātur et

uerisimilia: quod est proprium narrationis: & quae sint, quod ridiculi proprium est subturpia: cuius exemplum ut breuissimum sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret: multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quae aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem: cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam: idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret: erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris pater: nostros homines similes esse Syrorum uenalium: ut quisq; optime Graece sciret: ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quae ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Mancam: iam ostendam cuiusmodi sis: cũ ille, ostende quaeso: demonstraui digito pictum Gallũ in Mariano scuto Cimbrico sub nouis distortũ, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus. nihil tam Mancae simile uisum est. ut cum Testio Pinario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, si quid uellet, si nucẽ fregisset. Etiã illa, quae minuẽdi, aut augendi causa ad incredibilẽ admirationem efferuntur: uelut tu Crasse in concione: ita sibi ipsum magnum uideri Memmiũ: ut in forũ descendens caput ad fornicẽ Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud est, qđ Scipio apud Numantiam, cũ stomacharetur cũ C. Metello: dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse pariturã.

Arguta etiã significatio est, cũ parua re, & saepe uerbo res obscura, & latens illustratur: ut cũ C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus Cos. fecisset, bello praesertim magno, & graui: nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix, noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex aerarijs exemit: lustrũ condidit: & taurũ immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit.

Vrbana etiam dissimulatio est, cũ alia dicuntur, ac sentias, nõ illo genere, de quo ante dixi, cũ cõtraria dicas: ut Lamiae Crassus: sed cum toto genere orationis seuere ludas: cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi ca-

pite erat aurum repensum: roganti, ut se in Asiam præfectum duceret: quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem: si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturū. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse: & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. sed uti ferunt, qui melius hæc norunt: Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; longe lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans: & cum grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur: non maiora forensiū actionum, q̄ omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur C. Publicium solitum dicere, P. Nummium ciuis tempori hominem esse. sic profecto res se habet: nullū ut sit uitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cū honesto uerbo uitiosa res appell[illegible]ur: ut cum Africanus Cens. tribu mouebat eum centurionem, qui i[illegible]auli pugna non affuerat: cum ille se custodiæ causa diceret in castr[illegible]mansisse: quæreretq; cur ab eo notaretur: non amo, inquit, ni[illegible]igentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius orati[illegible]aliud [illegible]cipias, atq; ille uult: ut Salinatori Maximus: cum Tare[illegible]am[illegible]em tamen Liuius retinuisset: multaq; ex ea prælia p[illegible]clara [illegible]um aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset: r[illegible] Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum rec[illegible]: [illegible]ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdid[illegible] Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridic[illegible]on solum nimis perappositæ, sed etiam quodammodo nobis. ho[illegible] fatuus, postquam rē habere cœpit, est mortuus. qd est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliqd etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te Cens. à M. Duronio de ambitu postulatum: aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. ualde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde, salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas: ut Pontidius: qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum: ut ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculo-

rum à me non acciperet: & dixisset: tu igitur nihil uides: ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam ut illud Nasicae, qui cum ad poëtam Ennium uenisset: eiq; ab hostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse? Nasica sensit illam domini iussu dixisse: & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius: & eum à ianua quaereret: exclamat Nasica se domi nō esse. tum Ennius, quid? ego non cognosco uocē, inquit, tuam? hic Nasica: homo es impudens. ego cum te quaererem: ancillae tuae credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoq;, ex quo is, qui dixit: irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius Cons. qui adolescentulus male audisset: festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea

Quando ad me uenis, cum tua colu, & lana?

-Non pol (inquit) audeo:

Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui cū familiaris quidam quaereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu: amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret: postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Naeuium.

Quid ploras pater? mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat: cum ille diceret, caue: rogauit, nunquid aliud ferret praeter arcam. Etiam stultitiae salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui Praet. Scipio patronum causae dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum: quaeso inquit, Praet. aduersario meo da istum patronum: deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quae coniectura explanantur, longe aliter, atq; sunt, sed acute, atq; concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Cos. esset factus: ille repulsam tulisset: et in eius tabulis ostenderet literas. A. F. P. R. idq; diceret esse: actū fide P. Rutilij: Rutilius autē: ante factū, post relatum. C. Canninus Eques

Rom. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Saturus. Aemilius fecit: plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia: qd huic abest? nisi res, & uirtus? Bella etiã est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albius Granium: quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur: et ualde absoluto Scæuola gauderet: neq; intelligeret cõtra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocẽ in dicendo obtudisset: suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: perdam, inquit, uocem, si id fecero: melius est, inqt, quã reum. Bellum etiam est, cum quid cuiq; sit consentaneum, dicitur: ut cum Saturus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat: sederetq; aduocatus reo Bestiæ: cum funus quoddã duceretur: accusator C. Memmius, uide, inquit, Sature: mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationẽ: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maiorij illius, q in Senatu, cũ ageretur de agris publicis, et de lege Thoria: et premeretur Lucullus ab ijs, qui à pecore eius depascĩ agros publicos dicerẽt: nõ est, inquit, Luculli pecus illud: erratis. defendere Lucullũ uidebatur. ego liberum puto esse: quà lubet, pascitur. Placet ẽt mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutiũ iudicem tulisset: ciero, inquit, iniquus est. cũ esset admurmuratum: ah, inquit, patres conscripti, non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cũ læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris. id quoq; toto capite annuit: ut se Crasso daret. potest etiã fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunq̃ audieris. hoc ita præter expectationẽ accidit: ut testem omniũ risus obrueret. huius generis est plenus Næuius: & iocus est familiaris.
Sapiens si algebis tremes.
& alia permulta. Sæpe etiã facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius: cum ei quidam malo genere natus, diceret indignum esse suis maioribus: ut hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit: cũ C. Cento prodijsset: & satis contumeliose, quid fers Cinciole? quæsisset. ut emas inqt Cai, si uti uelis. Sæpe etiam salse quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepi-

dus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset: uellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent: ut Cens. Lepidus cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset: amiciq; cum uociferarentur: & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: me istorũ, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur: certa ferè, ac definita sunt: quæ plerunq;, ut ante dixi, laudari magis, ꝙ rideri solent. hæc autẽ quæ sunt in re, & in ipsa sententia partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus. n. decipiendis, & naturis aliorũ irridẽdis, ipsorũ ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is, qui iocose uolet dicere, quasi natura quadam aptus ad hæc genera, & moribus: ut ad cuiusq; modi genus ridiculi, uultus etiam accommodetur, qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse: hoc illa quoq;, quæ dicuntur: salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturũ te esse dixisti: tanquam in Pontinum diuerteris, neq; amœnum, neq; salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requieuisse: & iter reliquum cõficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus, inquit: & cũ doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet: quando quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt: atq; ex ijs, quæ iã dicta sunt: reliqua nascuntur omnia. ego enim, cũ causam sum aggressus: atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus: cum & argumẽta causæ, & eos locos, ꝗbus animi iudicum conciliantur: & illos, ꝗbus permouentur: uidi, atq; cognoui: tum constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrũq;: sed quantum habeat, id refert. mea autẽ ratio in dicendo hæc esse solet: ut boni quod habeat, id amplectar: exornem: exaggerẽ: ibi commorer: ibi habitem: ibi hæream: à malo autẽ, uitioq; causæ ita recedam: non ut id me defugere appareat: sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatũ obruatur. & si cau-

sa est in argumentis: firmissima quæq; maxime tueor, siue plura sunt: siue aliquod unum. sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest: confero. Summa deniq; huius generis hæc est: ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest: omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius probari, q̃ illa redargui possunt: abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ facillima uidentur: quoniam quæ difficiliora sunt, non possum: mihi pro meo iure sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nõnunquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, q id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo: confiteorq́; me, siquæ premat res uehementius: ita concedere solere: ut non modo nõ abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear: sed adhibere quandam in dicendo speciem, atq; pompam, & pugnæ similem fugam: consistere uero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterũ est illud, quod ego oratori maxime cauendũ, & prouidendum puto: quodq́; me solicitare summe solet. non tam ut prosim causis, elaborare soleo: q̃ ut nequid obsim: non quin enitendum sit in utroq;: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri causæ, q̃ nõ profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, ego meherc ule, inquit, Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimum: propriumq́; hoc esse laudis tuæ: nihil à te unquã esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq́; memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus: Crassusq́; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam: dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres: sed etiam quod non opus esset, non diceres. tum illũ mihi respondere memini, cætera in te summe esse laudanda: illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi: dicere quod alienum esset: & nocere ei, pro quo quisq; diceret. quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, q faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere: ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam eqdem, Cæsar inqt, qd intelli-

gam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfe-cti oratoris diuinitate quadam loqui: sed exercitationis, & consuetudi nis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij, ac singularis, cui quidē portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, q aliquid mali faceret dicendo: obesset q; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis in-genij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit, dice re. sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed prope de uulga ri, & communi prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibi li quadam magnitudine consilij, atq; ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem qdam doctus homo, atq; in primis eruditus accessisse dicitur: ei q; artem memoriæ, quæ tum primū proferebatur: pollicitum esse se traditurū. cum ille quæsisset, qdnam illa ars efficere posset: dixisse illū doctorē, ut omnia meminisset: & ei Themistoclē respondisse, gratius sibi illū esse facturum, si se obliuisci, quæ uellet, q̄ si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, q̄ potens, & quanta mens fuerit? q ita responderit, ut intelligere pos-semus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum: unquam efflue-re potuisse: cum qdem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet: q̄ quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est: neq; illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantē prudentiam Crassi negligenda est. uterq;. n. istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda: ne quid offendas: ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi la-cessatur: orat reus: urgent aduocati, ut inuehamur: ut maledicamus: deniq; ut interrogemus. non moueor: non obtempero: non satisfacio: neq; tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, q̄ quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non le-uem testem læseris? habet. n. & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec si hoc Crassus non committit: ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidem mihi uideri tur-pius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur: occidit ille aduersarium'ne? immo uero aiunt se, & eum, quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia acci-dere posse. ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cede-

re, & ut

re,& ut planius dicam, fugere ea, quæ etiam ualde causam meam premerent?cum id non faciunt alij:uersanturq; in hostium castris:ac sua præsidia dimittunt:mediocriter ne causis nocent?cum aut aduer sariorum adiumenta cõfirmant:aut ea,quæ sanare nequeunt:exulcerant?Quid cum personarum,quas defendunt, rationem nõ habent? si quæ sunt in his inuidiosa,non mitigant extenuando:sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt? quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines caros,iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius,et contumeliosius inuehare? non'ne abs te iudices abalienes?Quid si quæ uitia,aut in cõmoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus,ea tu in aduersarijs exprobando non intelligas te in iudices inuehi,mediocre peccatum est? Quid si cum pro altero dicas,litem tuam facias: aut læsus efferare iracundia: causam relinquas?nihil'ne noceas?In quo ego,non quo libenter male audiam: sed quia ego causam non libenter relinquo:nimiũ patiens,& lentus existimor:ut cum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quod ministratorem peteres,non aduersarium. Ex quo etiam illud assequor: ut siquis mihi male dicat,petulans aut planè insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris aut aperte falsum, aut ei,quod dixeris,di cturus'ue sis,contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorũ, ac foro:nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper(dicam enim sæpius)si possim,ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe nequid mali. Itaq; nunc illuc redeo Catule:in quo tu me paulo ante laudabas: ad ordinẽ collocationemq; rerum,ac locorũ,cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum:altera,quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam,ut aliquid ante rẽ dicamus:deinde ut rem exponamus: post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis,contrarijs refutandis: deinde ut concludamus,atq; ita peroremus:hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. ut uero statuamus ea,quæ probandi,docendi, persuadendi causa dicenda sunt,quemadmodum componamus:id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa.n.occurrunt argumenta, multa,quæ in dicendo profutura uideantur:sed eorum partim ita leuia sunt,ut contemnenda sint:partim etiam,siquid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi,ut insit in ijs aliquid uitij: neq; tanti sit illud,quod prodesse uideatur,ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia,atq; firma, si ea tamen(ut sæpe fit)ualde multa sunt:ea,quæ ex ijs aut leuissima sunt,aut alijs grauioribus cõsimilia: secerni arbitror oportere: atq; ex oratione remoueri.equidem cum

colligo argumenta causarum: non tam ea numerare soleo, q̃ expendere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda: ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur. reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus: habere hanc uim magnopere debent: ut ad eorum mentes, apud quos agitur: mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando: persuadendo tamen, & cómouendo proficiunt plurimum: quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atq; agas, permouendorum animorum causa: sæpe utile est. Itaq; uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroq; loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atq; copiam, recte id fieri potest: hæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt: aut impellantur, aut reflectantur. atq; etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant. in quo illos quoq; errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos. uti quenq; eorum minimum putant esse: ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat: ut eorum expectationi, qui audiunt: quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit: multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisq;, sic & in oratione firmissimum quodq; sit primum: dum illud tamen in utroq; teneatur, ut ea, quæ æque excellant: seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniJciantur. Hisce omnibus rebus consyderatis, tum deniq; id, quod primum est dicendum: postremo soleo cogitare: quo utar exordio. nam siquando id primum inuenire uolui: nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ có-

tinuo eum, qui audit, permulcere, atq; allicere debet. in quo mirari soleo, non equidem istos, qui nullã huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbũ habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachiũ concaluerit: tum se solere pugnare: neq; attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter: ut & uenustati uel maxime seruiant: & reliquis uiribus suis consulant. neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non saepe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur: tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad uulnus, sed ad speciẽ ualere uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat: & quod totum repente euolet. sic omnia, quae fiunt: quaeq; aguntur acerrime: lenioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis uisceribus caussae sumenda sunt. iccirco tota caussa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quae erunt uberrimae, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas caussas dixi digredi saepe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione depromptae: & apparebit eas non modo non esse communes: nec in alias caussas posse transferri: sed penitus ex ea caussa, quae tum agatur, effluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad caussam, & communitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut aedibus, ac templis uestibula, & aditus, sic caussis principia proportione rerum praeponere: Itaque in paruis, atque frequentibus caussis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur: sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quae significent uirum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum: quae ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quae restitui, sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogan-

do. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentũ, cõmonent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilẽ: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant: & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quæ in principijs, quã quæ in medijs causis dicuntur, aut arguẽdo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorũ ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorũ conficiendos inerũt in causa: quos tamẽ totos in principio explicari non oportebit, sed tantũ impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi: ut nõ tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt: sic ad reliqua transeunt, ut audiẽtiam sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi illa prolusio debet esse: non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnã, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt: uel pugnare possint. Narrare uero rẽ quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbũ nullum redundet: breuis est L. Crassi oratio: si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est: aliquando id opus est: sed sæpe obest, uel maxime in narrando: non solũ quod obscuritatem affert: sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit: tollit, uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis–

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus, et forma, et lamentatio sororis: reliqua peruarie, iucundeq; narrãtur. Quod si hãc breuitatẽ quæsisset.

Effertur: imus: ad sepulchrum uenimus:

In ignem posita est–

in his ferè decem uersiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum effertur, imus, concisum est: ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi, in ignem posita est: tamen res tota cognosci facile potuisset: sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpunctis sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas: cum quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendũ est, si sic constituitur aliquando: ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationẽ tam

esse oportet, quam cæteras: & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando: & maiore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, quam cæteræ: uel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: uel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius. narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione: id est consilij neque enim si nota res est: nec dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet: nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem, & crimen efficient, contraque nos erunt: acriter persequamur: & quicquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus siquando fiat, perfidia non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus: accidat. nam ad summam totius causæ pertinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncte, et infirmandu contrarijs, & tuis confirmandis. nanque una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaque; cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ nam & sapientis est consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti, & diserti, ut mente prouideri: authoritate probare: oratione persuadere possit. atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt sapiens enim est consilium: multisque alijs dicendi relinquendus locus: uitanda etiam ingenij, ostentationisque suspicio. Concio capit omnem uim orationis: & grauitatem, uarietatemque desyderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed

quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim, præsertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendam maxime dignitatem: sed uincat utilitas plerunq; cum subest ille timor: ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur: qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militũ, utilitates cæterarum rerum, quarũ fructum utilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet: maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit: quidq; etiam sit necesse, aut non sit: in utraq; re maxime est quærendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri: aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consiliũ autem de rep. dandum, caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutantur, genus quoq; orationis est sæpe mutandum. & quanquam una ferè uis est sæpe eloquentiæ: tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoq; dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum uidetur: maximaq; pars orationis admouenda est ad animorũ motus, nonnunquam aut cohortatione, aut cõmemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio: natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talẽ: ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquẽs esse non possit. Et cum sint populares multi, uarijq; lapsus: uitanda est acclamatio aduersa populi: quæ aut orationis peccato aliquo excitatur: si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictũ esse aliqd uideatur: aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est: aut ex criminatione, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: his q; quatuor causis totidẽ medicinæ opponuntur. Tũ obiurgatio, si est authoritas, tũ admonitio, quasi lenior obiurgatio, tum promissio, si audierint probaturos: tũ deprecatio, quod est infimũ, sed nõnunquã utile. nullo

autem loco plus facetiæ prosunt,& celeritas, & breue aliquod dictum,nec sine dignitate,& cũ lepore.nihil enim tã facile,quàm multitudo à tristitia, & sæpe acerbitate,commode, ac breuiter,& acute, & hilare dicto deducatur. Exposui ferè,ut potui,uobis, in utroq; genere causarum quæ sequi solerẽ: quæ fugere:quæ spectare:quáq; omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertiũ laudationũ genus est difficile,quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram. sed & quia multa sunt orationum genera,& grauiora,& maioris copiæ,de quibus nemo ferè præciperet: & quod nos laudationibus nõ ita multum uti soleremus:totum hũc segregabã locum. Ipsi enim Græci magis legendi,& delectationis,aut hominis alicuius ornãdi, quàm utilitatis huius forensis causa,laudationes scriptitauerunt:quorũ sunt libri,quibus Themistocles,Aristides,Agesilaus, Epaminundas, Philippus, Alexander, aliiq; laudantur. Nostræ laudationes,quibus in foro utimur:aut testimonij breuitatem habent nudam, atq; inornatam:aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudẽ minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum: uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius: uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum more, si quos uelimus,laudare possimus: sit à nobis quoq; tractatus etiã is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda,alia laudanda.Genus,forma,uires,opes,diuitiæ, cæteraq;,quæ fortuna det aut extrinsecus,aut corpori : non habent in se ueram laudem,quæ deberi uirtuti uni putatur:sed tamen quod ipsa uirtus in earum rerũ usu,ac moderatione maxime cernitur:tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ,& fortunæ bona,in quibus est summa laus,non extulisse se in potestate:non fuisse insolentẽ in pecunia:non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ:ut opes,& copiæ non superbiæ uideãtur,ac libidini,sed bonitati,ac moderationi facultatem,& materiam dedisse. Virtus autem,quæ est per se ipsa laudabilis:& sine qua nihil laudari potest:tamen habet plures partes:quarum alia est ad laudationem aptior. sunt enim aliæ uirtutes,quæ uidentur in moribus hominũ,& quadã comitate,ac beneficẽtia positæ:aliæ,quæ in ingenij aliqua facultate,aut animi magnitudine,ac robore.Nam clementia,iustitia,benignitas,fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis,qui eas in se habẽt, quàm generi hominũ fructuosæ putãtur.Sapientia,& magnitudo animi,qua omnes res humanæ gerũtur:tenues,et pro nihilo putantur:& in ex-

cogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri. sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum. ferlunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari. & quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera: & sua cuiq; uirtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemq; in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento, ac præmio: quæ uero etiā cum labore, & periculo ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos: non fractum esse fortuna: retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum cōprobatæ: in qbus etiam felicitatem ipsam deorū immortaliū iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neq; enim paruæ, neque usitatæ, neque uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus uiris cōparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum mihi est paulo plura, quàm ostenderā, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus: quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat: oratori uirtutum omniū cognitionē, sine qua laudatio effici non possit: esse necessariam. Iam uituperandi præcepta, contrarijs ex uitijs sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonū uirū proprie, & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari, sine uitiorum cognitione, satis insigniter, atq; aspere posse. Atq; his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniēdis rebus, disponendisq; quid sentiam. adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuē: neq; ei quicquam aliud, de quo disserat: relinquiam, nisi ea, qbus rebus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libēter enim te cognitum

gnitum

gnitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multũ relinquis: percõmode facis: estq; mihi gratũ. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare: tu quẽadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rẽ redeam: non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit: ut obliuionis artem, quàm memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Cio, quẽ primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatum hominẽ, & nobilẽ: cecinissetq; id carmen, quod in eum scripsisset: in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorẽ scripta, & Pollucem fuissent: nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine: daturũ: reliquum à suis Tyndaridis, quos æque laudasset: peteret, si ei uideretur. Paulo post esse ferunt nuntiatũ Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdã, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum: prodisse: uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interijsse: quos cum humare uellent sui: neque possent obtritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorũ loco quisque cubuisset: demonstrator uniuscuiusq; sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaq; ijs, qui hanc partem ingenij exercerent: locos esse capiendos: & ea, quæ memoria tenere uellent: effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conseruaret: res autem ipsas rerum effigies notaret: atq; ut locis pro cera, simulachris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, qd me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris: omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborũ apparatum: ita audire uel eũ unde dicas, uel eum, cui respondẽdũ sit, ut illi nõ infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. Itaq; soli, qui memoria uigent: sciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint: cui responderint: quid supersit: ijdemq; multa ex alijs causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturã esse principem, sicut earum rerũ, de quibus ante locutus sum, omnium. sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est, & similitudo: habet hanc uim, non ut totum ali-

quid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit: pariat, & procreet: uerũ ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata: educat, atq; confirmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quisquã est, ut non dispositis, notatisq; rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum complectatur: neq; uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter siue Simonides, siue alius quis inuenit: ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atq; impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret: ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus: intuendo quasi teneremus. His autem formis, atq; corporibus, sicut omnibus rebus, quæ sub aspectũ ueniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim: locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterq; percutere animum possint. quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, similium uerborum conseruata, & immutata casibus: aut traducta ex parte ad genus notatio: & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria: maiore imaginũ uarietate distinguitur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis: quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus: ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neq; uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere: & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum: quorum uterq; tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet: quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de

dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit: cognoueritis.

Nos, uero, inquit Catulus: etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo: non modo tibi ignoscimus: sed te diligimus: magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam: tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto: quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus: quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse, usuq; doctum partim correxisse uideo: partim comprobasse. Neq; eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari: quod semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt: morem gerere uoluisti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui, quem ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? Cons. se esse hominem, & Censoriū? eadem nostra causa est. an ætatem afferet? quadriennio minor est. an se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ subcisiuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, quo par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit: nemo unquam tam sui despiciens fuit, qui desperaret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere. Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustra hi tales uiri uenerint: te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus: quid mihi tu tandem hodie, aut cuiq̃ homini, quod dici possit: reliquisti? Dicam enim uere amicissimi homines quod sentio. Sæpe ego doctos homines: quid dico sæpe? immo nonnunquam: sæpe enim qui potui? q puer in forum uenerim: neq; inde unquam diutius, quàm Quæs. abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros; & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neq; uero mihi quisquam

copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus. quod si esset alter: & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius, an ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret: tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hic ille, primū quis Antonio permisit, inquit, ut & parteis faceret: & utrā uellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem: mihi coniuncte est uisus de utraq; re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis nō attigit, neq; eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius: rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, si quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin quod facilius: tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, quid quod dixisti, inquit, Crasse: si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum: nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, possem tibi, inquit, Crasse concedere: sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc Censorium est. id autem committere, uide q̄ sit homini turpe Censorio. Agite uero ille, inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est: surgendum censeo, & requiescendum. post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte me in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem mallet: quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quē post Antonij disputationē Crassus habuisset: acerba sanè recordatio ueterem animi curam, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subito est, uix diebus decem post eum diem, q hoc, & superiore libro continetur. ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quē dixisse constabat, ui-

dendum sibi aliud esse consilium: illo Senatu se remp. gerere nō posse: mane idibus Septembris & ille, & Senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset: retulit ad Senatum de illo ipso, quod Cos. in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare uidi: quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset: semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiā ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum, atq; orbitatem Senatus: cuius ordinis à Cos. qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquā ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neq; uero esse mirandum, si cum suis consilijs remp. profligasset: consilium Senatus à rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset: nō tulit ille: & grauiter exarsit: pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur: cum sibi illum Cos. esse negaret, cui Senator ipse nō esset. An tu cum omnem authoritatem uniuersi ordinis propugnare putares: eamq; in conspectu populi R. concideres: me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum uis coercere. hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa, spiritu ipso libidinē tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta esse constabat: sententiamq; eam, quam Senatus frequens secutus est: ornatissimis, & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret: nunquam Senatus neq; consilium reip. nec fidem defuisse: ab eo dictam: & eundem, id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset: contueremur. Nāq; tum latus ei dicenti condoluisse: sudoremq; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt: dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt: & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam quādiu Crassi fuit ambitionis labore uita districta: tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autē ei annus primus ab hono-

rum perfunctione aditum omniũ concessu ad summam authoritatem dabat: is eius omnem spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentẽ inuidia Senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, nõ illã post reditũ eius cædẽ omniũ crudelissimam, non deniq; in omni genere deformatam eã ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq; fortunæ: nõ uagabitur oratio mea longius: atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus: continentur. Quis. n. non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta: dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt: euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum, uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur: esse coactum, ut uita se ipse priuaret. Iã M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime Cos. defenderat: quæq; Cens. imperatorijs manubijs ornarat: positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non uidit: & uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neq; collegæ sui Pontificis Max. sanguine simulachrum Vestæ respersum esse uidit. cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant: horribiles, miserosq; casus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat: paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset: quibuscum priuatus coniunctissime uixerat: hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est: & pœna temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse cũ uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, et extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua, ciuilis ferri subeũda fuit

crudelitas: aut si qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset: eadem
esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neq; solum tibi impro-
borum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem bono-
rum, uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Quinte frater & eorum
casus, de quibus ante dixi: & ea, quæ nosmet ipsi ob amorẽ in remp.
incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus: cogitanti, sen-
tentia sæpe tua uera, ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tantos,
tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atq; optimorum ui-
rorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed
quoniam hæc iam neque integra nobis esse possunt: & summi labo-
res nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea so-
latia, quæ non modo sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus
salutaria nobis esse possunt: sermonemq; L. Crassi reliquum, ac penè
postremum memoriæ prodamus: atq; ei, & si nequaquam parem illi-
us ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamq;
referamus. Neq; enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabi
liter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur: non,
quanquam illa scripta sunt diuinitus: tamen maius quiddam de illo,
de quo scripta sunt suspicatur. quod item nos postulamus, non à te q-
dem, qui nobis summa omnia tribuis: sed à cæteris, qui hæc in ma-
nus sumient: ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis
exprimetur: suspicentur. nos enim, q ipsi sermoni non interfuissemus:
& qbus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis
tradidisset: quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus:
id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis
erit, q ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum
fuisse pleniorem putet, q̃ quomodo à nobis uterq; inductus esset: is erit
ex ijs, qui aut illos non audierit: aut iudicare non possit. Nam fuit
uterq; (ut exposui antea) cum studio, atq; ingenio, & doctrina præ-
stans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neq; in Antonio deesset
hic ornatus orationis, neq; in Crasso redundaret. Vt igitur ante me-
ridiem discesserunt. paululumq; requierunt: in primis hoc à se Cotta
animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum, Crassum
in acerrima, atq; attentissima cogitatione posuisse: seseq;, qui uultum
eius, cum ei dicendum esset: obtutumq; oculorum in cogitando probe
nosset: atq; in maximis causis sæpe uidisset: cum dedita opera quie-
scentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo po-
sito recubuisset: cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset: statim
recessisse: atq; in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cũ

omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die uenissent ad
Crassum: quid est Crasse, inquit Iulius? imus'ne sessum? etsi admoni-
tum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus. An me tam impudē
tem esse existimatis: ut uobis, hoc præsertim munus, putem diutius posse
debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media sylua placet?
est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus:
etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni.
Cum placuisset idem cæteris: in syluam uenitur: & ibi magna cum
audiendi expectatione considetur. Tum Crassus, cum authoritas, atq;
amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima
mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatio-
ne nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret: mihi
autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari opor-
teret: ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex
re, atq; uerbis constet oratio: neq; uerba sedem habere possunt, si rē
subtraxeris: neq; res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ue-
teres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse ui
dentur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: q
omnia hæc, quæ sunt supra, & subter: unum esse, & una ui, atq; una
consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus re
rū, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera
si careant, uim suam, atq; æternitatem conseruare possint. Sed si hæc
maior esse ratio uidetur, q̃ ut hominum possit sensu, aut cogitatione cō
prehendi: est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inau-
dita uox, omnem doctrinam harum ingenuarū, & humanarum ar-
tium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis
est rationis eius, qua causæ rerū, atq; exitus cognoscuntur: mirus qui-
dam omniū quasi consensus doctrinarū, concentusq; reperitur. Sed si
hoc quoq; uidetur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere pos
simus: illud certe tamen, quod amplexi sumus: quod profitemur: quod
suscepimus: nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego he-
sterna die dixi: & aliquot locis antemeridiano sermone significauit
Antonius, eloquentia, quascunq; in oras disputationis, regiones'ue dela
ta est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, siue de diui-
na ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex su
periore: siue ut impellat homines: siue ut doceat: siue ut deterreat:
siue ut concitet: siue ut reflectat: siue ut incendat: siue ut leniat: siue ad
paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cū suis, siue secū: riuis est
deducta oratio, nō fontibus: et quocūq; ingreditur, eodē est instructu,

ornatuq; comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui quia cō plecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discerpta contrectant: & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt: quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neq; uerborum ornatum inueniri posse non partitis, expressisq; sententijs: neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Sed prius q̄ illa coner attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putem: proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant: tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectent dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. Ad hoc idem, quod est in naturis rerū: transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq; picturæ: dissimillimiq; tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neq; eorum quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atq; in lingua? quæ cum in ijsdem sententijs, uerbisq; uersetur: summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint: sed ut ij, quos constet esse laudandos: in dispari tamen genere laudentur. Atq; id primū in poetis cerni licet, q̄bus est proxima cognatio cum oratoribus. quàm sunt inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles? quàm apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides? quanq̄ omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorū de facultate quærimus, q̄d intersit inter oratorū studia, atq; naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit. quis eorū non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorū. quis horū non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen q̄sq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti

*præsentibus exemplis, atq; uiuis? Quid incundius auribus nostris
unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latine lo-
qui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate
omnis tamen adsit humanitas, ac lepor. quid multa? istum audiens eg
dem sic indiatre soleo, quicquid aut addideris: aut mutaueris: aut de-
traxeris: uitiosius, et deterius futurũ. Quid noster hic Cæsar? non'ne
nouam quandam rationem attulit orationis: & dicendi genus'indu
xit propè singulare? quis unquam res præter hunc tragicas penè co
micæ, tristeis remisse, seueras hilare, forenseis scænica propè uenustate
tractauit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerum excluderetur: nec
grauitas facetijs minueretur. Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpi
tius, & Cotta. qd tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præ-
stans? limatus alter, & subtilis, rem explicans proprijs, aptisq; uer
bis, hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acu-
tissime uidit: omissis cæteris argumentis, in eo mentẽ, orationemq; de-
figit. Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima,
& maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uer
borũ quoq; ea grauitate, & copia est, ut unus ad dicendũ instructissi-
mus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: quoniam
sic fuimus semper cõparati, ut hominum sermonibus quasi in ali-
quod contentionis iudiciũ uocaremur. qd tam dissimile, q̃ ego in dicen
do, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstan
tius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet: cũ hoc maxime tamen
in cõparatione coniungar. Videtis'ne, genus hoc quod sit Antonij? for-
te, uehemens, cõmotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cau
se septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaq; re cõmorans, hone
ste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis ua-
rietate, nulla nostrarum auriũ satietate. Nos autem, quicunq; in dicen
do sumus (quoniam esse aliquo in numero nobis uidemur) certe tamen
ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dice-
re: propterea quod minime sibi quisq; notus est: & difficillime de se
quisq; sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei
mediocritate, & ex eo, quod ĝbus uestigijs primum insisti, in ijs ferè
soleo perorare: & quod aliquanto me maior in uerbis, q̃ in senten-
tijs eligendis labor, & cura torquet, uerentem, ne si paulo obsoletior
fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse uideatur.
Quod si in nobis, q adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certe res cu
iusq; propriæ: & in ea uarietate ferè melius à deteriore, facultate ma
gis, q̃ genere distinguitur: atq; omne laudatur, quod in suo genere*

perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt: oratores amplecti uoluerimus? num'ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt: uidendum, quo sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos: cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est: uel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro; contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat: alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se: sed tantum alteri affinxit: de altero limauit: ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt: ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium uestrum studium; & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret: adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius: & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut planè, ut ornate; ut ad id, quodcunque agetur: apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidiq; sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur scientia literarum: tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis. sunt enim illi ueteres, qui ornare non dum poterant ea, quæ dicebant: omnes propè praclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem

poterunt loqui nisi latine. neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur: nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam. sed usitatis ita poterit is uti, & lectissimis, qui in ueteribus erit scriptis studiose, & multum uolutatus. Atque ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius: nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire: nolo inflata, & anhelata grauius. nam de uoce nondum ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quae nemo est, quin effugere cupiat: mollis uox, & muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica uox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet: eorum sermo retinere uideatur: ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, sonoq; uocis agresti: & illud, quod loquitur: priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat: omitto uerborum, quanquam est caput: uerum id affert ratio: docent literae: confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quae exit ex ore: quae quidem, ut apud Graecos Atticorū, sic in latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues: peregrini fruuntur capti quodāmodo nomine urbis, & authoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quā suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis, quā latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimū est literarū: nemo est, quin literatissimum togatorum omnium Q. Valeriū Soranum lenitate uocis, atq; ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare cum sit quaedā certa uox Romani generis, urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum: hāc sequamur: neq; solū rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meā Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatē conseruant, qđ multorū sermonis expertes, ea tenent semp, quae prima didicerunt) sed eā sic audio, ut Plautū mihi

aut Nænium uidear audire. sono ipso uocis ita recto, & simplici est: ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur. ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quem dixi: non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse & æquabiliter, & leniter. quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas: & è plenissimum dicas: non mihi oratores antiquos, sed messores uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius: sic agam uobiscum, inquit, Crassus: ut quoniam me loqui uoluistis: aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus: idq; si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille: tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoq; maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me: non reprehendo: ne me ipsum irrideã: sunt autem mea multo & plura, & maiora q̃ dicis: quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa: de ijs te, siquis me forte locus admonuerit: commonebo. Prætereamus igitur præcepta latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit: & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit: aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio ueterũ oratorum, & poëtarum. Neq; uero in illo altero diutius cõmoremur: ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicimus: intelligantur, latine scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus: sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatione uerborũ, nõ ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur: non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, nõ perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res: ut mihi permirũ sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, q̃ si ipse ille, qui patronum adhibet: de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt: ita nos plerunq; ipsi docent, ut non desyderes planius dici. Easdẽ res autem simulac Fufius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit: nõ æque quid dicant, nisi admodũ attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata: nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq; insolentia, ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet: ea obscuritatem, & tenebras afferat: atq; ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si

placet, quoniam hæc satis spero uobis quidem, certe maioribus molesta, & putida uideri: ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cū alias res agamus, q̄ te nō inuiti audiamus: q adduci possumus, de me enim coniecto, relictis ut rebus omnibus te sectemur: te audiamus. Ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inqt Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percurri: uel potius penè præterij, latine loquendi, planeq; dicendi. reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, qbus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, q ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent, quid diceret: sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, q explicate, q abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt: & in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; conficiunt: id est quod dico ornate. qui idem ita moderantur: ut rerum, ut personarum dignitates ferunt: ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nomine q ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius: & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete, atq; contemnite: qui se horum, qui nunc ita appellantur: rhetorum præceptis omnem oratorū uim complexos esse arbitrantur: neq; adhuc quam psonam teneant, aut quid profiteantur: intelligere potuerunt. Verū enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator: atq; ea est ei subiecta materies: omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus: quanquam sunt omnes uirtutes æquales, & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunq; incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudētia: quarū uirtutū expertibus si dicēdi copiam tradiderimus: non eos quidem oratores effecerimus: sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi, pronuntiandiq; rationē, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiā nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fa-

bricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atque otium secuti: ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras: q à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius: plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt: ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporu, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra: neq; disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actorem'q; rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur: ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt: aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt: alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium, ludum'q; pepererũt: atq; in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atq; uirtutem: omne tempus, atq; ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidã, ijq; multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta: faciendi, dicendiq; sapientiam florerent: ut Themistocles, ut Pericles, ut Teramenes: aut qui minus ipsi in rep. uersarentur: sed ut huius tamen ijdem sapientiæ doctores essent: ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates: inuenti sunt qui, cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent: à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent: hanc dicendi exercitationem exagitarent, atq; contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate: tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent: agerent: docerent: cum nomine appellarentur uno: quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur: hoc commune nomen eripuit:

*ſapienterq; ſentiendi, & ornate dicendi ſcientiam re cohærentes, di-
ſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium, uariosq; ſermones im-
mortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit: cum ipſe literã Socrates nul-
lam reliquiſſet. Hinc diſſidium illud extitit quaſi linguæ, atq; cor-
dis, abſurdum ſanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos ſa-
pere, alij dicere docerent. Nam cum eſſent plures orti ferè à Socrate:
quod ex illius uarijs, & diuerſis, & in omnẽ partem diffuſis diſpu-
tationibus alius aliud apprehenderat: proſeminatæ ſunt quaſi fami-
liæ diſſentientes inter ſe, & multũ diſiunctæ, & diſpares: cum tamen
omnes ſe philoſophi Socraticos & dici uellent, & eſſe arbitrarentur.*

*Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates, quorũ alter
peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit. deinde ab Anti-
ſthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico ſermone maxime
adamarat: Cynici primum, deinde Stoici. tum ab Ariſtippo, quem illæ
magis uoluptariæ diſputationes delectarant: Cyrenaica philoſophia
manauit, quam ille, & eius poſteri ſimpliciter defenderant: ij, qui nũc
uoluptate omnia metiuntur: dum uerecundius id agunt: nec dignitati
ſatisfaciunt, quam nõ aſpernantur: nec uoluptatem tuentur, quam am-
plexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe o-
mnes ferè Socraticos eſſe dicebant: Eretriorum, Herilliorum, Megari-
corum, Pyrrhoneorum. ſed ea horum ui, & diſputationibus ſunt iam-
diu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent: ea philoſo-
phia, quæ ſuſcepit patrocinũ uoluptatis: & ſi cui uera uideatur: pro-
cul abeſt tamen ab eo uiro, quem quærimus: & quem authorem pu-
blici conſilij, & regendæ ciuitatis ducem, & ſententiæ, atq; eloquen-
tiæ principẽ in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe uolumus. nec
ulla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur
inde, quò aggredi cupiet: ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult: ubi ẽt
recubans molliter, & delicate, nos auocat à roſtris, à iudicijs, à curia
(fortaſſe ſapienter) ac præſertim à rep. uerum ego non quæro nunc,
quæ ſit philoſophia ueriſſima: ſed quæ oratori coniuncta maxime.
Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni ui-
ri, &, quoniam ſibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus: ut
illud, etiam ſi eſt ueriſſimum, tacitum tamen tanquam myſterium te-
neant: quod negant uerſari in rep. eſſe ſapientis. nã ſi hoc nobis, atq;
optimo cuiq; perſuaſerint: non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cu-
piunt: otioſi. Stoicos autem, quos minime improbo: dimitto tamen:
nec eos iratos uereor: quoniã omnino iraſci neſciunt: atq; hanc ab ijs
habeo gratiam: quod ſoli ex omnibus, eloquentiam uirtutem, ac ſapi-*

entiam eſſe

entiam esse dixerunt. sed utrunq; est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: et quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt: neq; tamen quenquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut Senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum, sed ut in oratore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunũ, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possit. Alia etiam & bona, & mala uidentur Stoicis, ac cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij: uere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed, ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat: & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem: magnopere dissenserunt: copia fortasse, et uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat: ex uarijs Platonis libris, sermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicẽdi: aspernatum esse omne animi, sensusq; iudicium: primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non quid ipse sentiret, ostendere: sed contra id, quod quisq; se sentire dixisset: disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq; copia Carneades, cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis: tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens: & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia: ut philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, græcum quidem, & portuosum, oratores autem in inferum hoc Thuscum, & barbarum, scopulosum, atq; infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguere: aut, si id non possis, tum ostendere, quod is feceris, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut impruden-

tia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur: aut non ita agit, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docent: discere: quae multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur: & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque iis etiam, quae dici uoluistis à me: ex ingenti quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est: Demosthenem sequi uultis: & si illam praeclaram, et eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamatis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanque (ut ante dixi) ueteres illi usque ad Isocratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant: cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant. postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quicquam ex alterius parte tetigerunt: nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex qua promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt: cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores à communi philosophiae nomine separauerunt: cum ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quae cum ita sint: paululum equidem de me deprecabor: & petam à uobis, ut ea, quae dicã: non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem: & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan uobis uidear: detulissem: nõ possim dicere me haec, quae nunc complector: perinde ut dicã discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim: annosq; natus unum, & uiginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum sitiens istarum artium, de quibus loquor: gustaui Quaes. in Asia: cum essem aequalem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus: nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quae biduo serius ueneram: succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, uimq; doctri-

næ non modo non pro me, sed contra me est potius. non enim qd ego, sed quid orator possit, disputo: atq; hos omnes, q artes rhetoricas exponunt, perridiculos iudico. Scribunt enim de litiú genere, & de principijs, & de narrationibus. illa uis autem eloquentiæ tanta est: ut omnium rerú, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet: originem, uim, mutationesq; teneat: eadem mores, leges, iura describat: remp. regat: omnia, quæ ad quancunq; rem pertineant: ornate, copioseq; dicat. In quo genere nos qdem uersamur tantum, quantum possumus: quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neq; tamen ijs, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitæ suæ collocarunt: multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum: quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim: uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velleius est rudis: unusquisq; nostrum uersatus. Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit: M. Vigellius de uirtute hominum Stoici possint dicere: qua in disputatione ego his debeam, aut uestrú quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarú. nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit: aut ne sanus quidem iudicatur. hæc uero, quæ sunt in philosophia: ingenijs eruuntur ad id, quod in quoq; uerisimile est, eliciendum, acutis, atq; acribus: eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit: neq; se ab ijs contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranq; sententiam possit dicere: & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare: aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat: quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neq; sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti: Pamphilumq; nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delitias aliquas, depingere: nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodier-

ni diei totum oratoris munus explicemus: dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit: comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam, quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere. nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent: atq; ex his hanc dicendi copiam fluxisse. sed tamen, cum omnis gradus aetatis recordor tuae: cumq; uitam tuam, ac studia consydero: neq; quo tempore ista didiceris, uideo: nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta: potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendũ. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset: neq; ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij aestimatorem. similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quaeritur: de absoluta, & perfecta quaeri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem, si etiam satis bonũ, si bonum deniq;: non repugnabo (quid.n. nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est: summus tamen certe non sum. neq; enim apud homines res est ulla difficilior, neq; maior, neq; quae plura adiumenta doctrinae desyderet. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est: de summo oratore dicam necesse est. uis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur: qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem Catule fateor, neq; hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere: nec uero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum: ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae concesserint. Ac si quaeris Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei q forũ, qui curiam, q causas, qui remp. spectet: opus esse arbitror temporis, quantũ sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, q eas ad usum transferunt: aliter ab ijs, q ipsarum artiũ tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitiũ summa iam senectute est: et quotidie cõmentatur:

nihil

nihil enim curat aliud atq; ea, quæ uelocius puer addidicerat. sed qđ erat aptus ad illud: totumq́; cognorat: fuit, ut est apud Lucilium.

-Quamuis bonus ipse
Samnis: in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias: est Eques Romanus: puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies, et noctes uirum summa uirtute, & prudentia uidebamus, philosopho cum operã daret, Q. Tuberonem. at eius auunculum uix intelligeres id agere, cũ ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit: & habeas, qui docere fideliter possit: & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere: ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio: facilis usus doctrinam confirmet: mediocris opera tribuatur: memoria, studiumq́; permaneat: libet autem semper discere: ut si uelim ego talis optime ludere: aut pilæ studio tenear, etiam fortasse, si assequi nõ possim. at alij, quia præclare faciunt: uehementius, quàm causa postulat, delectantur: ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. nanq; aut senes ad eas accesserunt: aut usque ad senectutem in studijs detinentur: aut sunt tardissimi. res quidem se mea sententia sic habet: ut nisi quod quisq; cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas: & hercule assentior. satis uideo tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergis'ne, inquit Crassus, me, quæ dicam: de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad institutũ redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supsunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ: quarum altera dici postulat ornate, altera apte: hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda:, quãmaxime in sensus eorum, qui audiunt: influat: & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sanè, atque mendicum est. illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros: non multo est maius, quàm illud uulgare, ac forense. Apparatu nobis opus

est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis: ut tibi Caesar faciendum est ad annum: ut ego in Aedilitate laboraui: quod quotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum Graeci iam non tenerent: ob eamq; causam iuuentus nostra dedisceret penè discendo: etiam latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego Cens. edicto meo sustuleram: non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem: sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, cum eiusmodi essent, uidebam tamen esse praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos uero nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur: & cum impudentiae ludus esset: putaui esse Cens. ne longius id serperet, prouidere. quanq̃ non haec ita statuo, atq; decerno: ut desperem latine ea, de quibus disputauimus: tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerũ ueterem illam, excellentemq; prudentiam Graecorum ad nostrum usum, moremq; transferri. sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint: etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita: ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit: non est singulorum articulorũ: in toto spectantur haec corpore. Vt porrò conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus: id non debet esse fusum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant: & quod non solum delectet: sed etiam sine satietate delectet. non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta. aliud quiddam magis & ingenia me hortantur uestra, & aetates. Difficile enim dictu est, quae nam causa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros impellunt uoluptate: & specie prima acerrime commouent: ab ijs celerrime fastidio quodam, & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, quam in ueteribus? quae tamen, etiam

si primo aspectu nos ceperunt: diutius non delectant: cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsae uoculae, quàm certae, & seuerae? quibus tamen non modo austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus: unguentis minus diu nos delectari summa, et acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari, quod terram, q̃ quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & lenitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius: quiq; dulcedine praeter caeteros sensus commouetur: quàm cito id, quod ualde dulce est: aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? Cum utroq; in genere ea, quae leuiter sensum uoluptate moueant: facillime fugiant satietatem: sic omnibus in rebus, uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione mirèmur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poësis, uel oratio: non posse in delectatione esse diuturna. atq; eo citius in oratoris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur: quod sensus in nimia uoluptate, natura, non mente satiantur: in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata uitia noscuntur. Quare bene, & praeclare. quamuis nobis saepe dicatur. belle, & festiue. nimium saepe nolo. quanquam illa ipsa exclamatio non potest melius fit uelim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum: quo magis id, quod erit illuminatum: extare, atq; eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest.

Nam sapiens uirtuti honorem praemium, haud praedam petit.
sed abijcit prorsus, ut in proximos.
Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras.
Incidat: aspiciat: admiretur: stupescat. Quid ille alter.
Quid petam praesidij?
quàm leniter, quàm remisse, quàm non actuose? instat enim.
O pater, ó patria, ó Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta: neq; id actores prius uiderunt, q̃ ipsi poetae, quàm deniq; illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus utrisq; summittitur aliquid: deinde augetur: extenuatur: inflatur. uariatur: distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator: nec tamen potest aliter esse:

ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atq; decoctam. nam ipsa ad ornandum praecepta quae dantur: eiusmodi sunt: ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. haec formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendū aliquid, & tollendū altius dicendo, sed etiam ad extenuandū, atq; abijciendum. Id desyderatur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius: uel cum explanamus aliquid: uel cum conciliamus animos: uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi: amplificatio potest plurimum: eaq; una laus oratoris est, & propria maxime. etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, q̄ utrunq; horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhaerentes in eorum neruis esse debent: tamen, quia de uniuersa retractari solent: communes à ueteribus nominati sunt, quorū partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quandam cū amplificatione accusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest: ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti cōfirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alij autem habent deprecationem, aut miserationem, alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranq; partem disseri copiose licet. Quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi: putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo, & bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena similibusq; de rebus in utranq; partem dicendi, animos, & uim, & artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso praediolo relicti sumus: & aliorum patroni nostra tenere, tueriq; non potuimus: ab ijs (quod indignissimum est) qui in nostrū patrimonium irruperūt: quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc qdem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent: & peripatetici philosophi, aut Academici nominantur: olim autem propter eximiam rerū maximarum scientiam à Graecis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarū nomine uocabantur: omnem ciuilem orationem

in horum

in horum alterutro genere uersari, aut definitæ controuersiæ certis temporibus, ac reis: hoc modo: placeat'ne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari: aut infinite de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendũ sit. Atq; horum superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant: eamq́; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atq; hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut deniq; recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum: obtinent, atq; id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audeo: etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioq́; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant: et oratoris esse dicunt: sed neq; uim, neq; naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, q̃ attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur: tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & disceptari potest: siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione uersantur: neq; est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim, rationemq́; referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq́; pquiritur: ut, uirtus suam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi consiliũ exquiritur: ut, sit'ne sapienti capessenda resp. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, cóseutio. Nam qd in re sit, coniectura quæritur: ut illud, sit'ne in humano genere sapientia. Quã autem uim quæq; res habeat: definitio explicat: ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur: cum qd quanq; rẽ sequatur, inquiritur: ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri: Redeunt rursus ad coniecturam: eamq́; in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur: hoc modo, natura'ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ sit origo cuiusq; rei: ut, quod sit initium legũ, aut rerũ publicarum: aut causa, & ratio: ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitiũ possit conuerti: Definitionis autem quatuor sunt disceptationes: aut cũ quæritur quid in communi mente quasi impressum sit: ut si disseratur, id'ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: tum cum quid cuiusq; sit proprium

exquiritur: ut, ornate dicere proprium'ne sit oratoris: an id etiam ali quis præterea possit. aut cũ res distribuitur in partes: ut si quæratur, quot sint genera rerũ expetendarũ: ut, sint'ne tria corporis, animi, externarumq; rerum. aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit: describitur: ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio: ut si disseratur, expetenda'ne sit gloria: aut ex comparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendis'ue rebus: ut, expetendi'ne honores sint: num fugienda paupertas. de æquo, aut iniquo, æquum'ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum. de honesto, aut turpi: ut hoc: sit'ne honestum gloriæ causa mortẽ obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum, idem'ne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut metuere, & uereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cum quid præstet aliud alij, quæritur: ut illud: optimi'ne cuiusq; sapientes, an populari laude ducantur. Atq; eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur: sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quæ uero referuntur ad agendũ: aut in officij disceptatione uersantur: quo in genere quid rectum, faciendumq; sit, quæritur: cui loco omnis uirtutum, & uitiorũ est sylua subiecta: aut in animorũ aliqua pmotione aut gignenda, aut sedanda, tollenda'ue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motũ & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem ptinet, siqua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio. eadem. n. sunt membra in utrisq; disputationibus: sed paulo secus à me, atq; ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar: meq; ad meũ munus, pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius: omnia sunt ad quæq; genera quæstionũ argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, q̃ quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur: & à priuata, ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt: ut ij, qui audiant: natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinẽ exercitationis uos adolescentes est cohortatus Antonius: atq; à minutis, angustisq; concertationibus ad omnem uim, uarietatemq; uos disserendi traducendos putauit. Qua-

re non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione: arbitrati sunt: neque Tusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solũ acuenda nobis, neq; procudenda lingua est: sed muniẽdũ, onerãdũ, complendumq; pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus: si in ciuiũ disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores, & principes sumus) nostra est, inquam omnis ista prudẽtiæ, doctrinæq; possessio, in quã homines quasi caducã, atq; uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt: atque etiam aut irridentes oratorẽ, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis: eosq; rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus: sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus: dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent: & quam intuentur: transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatẽ: sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino: tum, quotiescunque opus erit: ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs: ut res tantas quisquam nisi monstratas possit uidere: neque tanta tamen in rebus obscuritas: ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque constiterit, consistere in suo: facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia, uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur: existit ex re naturalis quidã splendor in uerbis: sit modo is, q dicet, aut scribet: institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili: & flagret studio: & à natura adiuuetur: & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq; cognoscendos, imitandosq; sibi delegerit næ ille haud sane, quemadmodum uerba struat, & illuminet: à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es: quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es: & in maiorum suorum regno collocare.

Nanq; illos ueteres doctores, authoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienũ putasse accepimus: semperq; esse in omni orationis ratione versatos: ex quibus elæus Hippias, cum Olympiam uenisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum: gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerũ omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atq; illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, que de rebusp. dicerentur: sed annulum, quem haberet: palliũ, quo amictus: soccos, quibus indutus esset: se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantũ sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, q ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio? qd de Thrasymacho Chalcedonio? de Protagora Abderite loquar? quorũ unusquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator: qui aut non est uictus unquã à Socrate: neq; sermo ille Platonis uerus est: aut si est uictus: eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunque in disceptationem, quæstionemq; uocaretur: se copiosissime dicturum esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisq; uellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia soli: ut ex omnibus, Delphis nõ inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ij, quos nominaui: multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex qbus intelligi potest, ita se rẽ habere, ut tu Crasse dicis: oratorisq; nomẽ apud antiquos in Græcia, maiore quadã uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito: tibi ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuẽdũ statuã: cũ tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantã uim rerũ, cognitionemq; comprehenderis: eamq; omnem cum eius, qui consilio, & oratione in ciuitate ualeat: scientia, atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardẽtesq; his studijs, otio uero diffluentes non modo nihil acquisierint: sed ne relictum quidẽ, & traditũ, & suum conseruauerint. Tum Crassus, non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum

alios medicos, qui morbis: alios, qui uulneribus: alios, q oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno; num ipsas literas Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur: atq; ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret: seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapientiae gloria uellent: omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset: solitos esse complecti. meminerant illi Sex. Aelium. M. uero Manliū nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, q id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes, domi, sic adibatur, nō solū ut de iure ciuili ad eos, uerū etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris, haec T. Cruncani, haec proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia: q omnes Pontifices Max. fuerunt: ut ad eos de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur: ijdemq; & in Senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, et militiae consilium suū, fidemq; praestabant. Quid enim M. Catoni praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atq; aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat: causas non dicebat? aut quia poterat dicere: iuris scientiam negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & praestitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior Senator: idem facile optimus imperator. deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disci'ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit: tum etiam conscripserit. Nunc contra pleriq; ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellet unus è multis: effert se, si unum aliquid affert: ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem: quae sanè nunc quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi: nam pontificium, quod est coniunctūm: nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant. omnium uero bonarum artium, deniq; uirtutum ipsarum societatem, cognitionemq; non norunt. Sed ut ad Graecos referam orationē, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla repetenda: septem fuisse dicuntur uno tempore, q sapientes & haberentur, et uocarentur. hi omnes praeter Milesiū Tha-

lem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior ijsdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, q̃ Pisistrati? qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur: ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis: sed ita eloquentia floruit: ut literis, doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus: ut cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ: seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) leporẽ habitasse dixerunt: tantamq; in eo uim fuisse: ut in eorum mentibus, qui audissent: quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliq̃s ad clepsydrã latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir summus in maximarum rerum scientia. Itaq; hic doctrina, consilio, eloquentia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atq; eloquentes, non'ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atq; eum idem ille non linguæ solum, uerum etiam animi, ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit: instruxit: armauit. alijs'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filiũ, summum ipsum imperatorem, hominemq; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminundam, haud scio an summum uirũ unũ omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? equidem non arbitror. Sic enim uideo: unam quandam omniũ rerũ, quæ essent homine erudito dignæ, atq; eo, qui in rep. uellet excellere: fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdẽ ingenio ad pronuntiandũ ualuissent: & se ad dicendum quoq; non repugnante natura dedissent: eloquentia facile iudico præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles, cũ florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret: quod ipse suas disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset: mutauit repente totam formã propè disciplinæ suæ: uersumq; quendam de Philocteta paulo secus dixit. ille. n. turpe sibi ait esse, tacere cũ barbaris. Hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaq; ornauit, & illustrauit doctrinam illã omnẽ: rerumq; cognitionẽ cũ orationis exercita-

tione coniunxit. Neq; uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui uolet: eũ philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq; tradat: per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ: philosophum appellare malit: nõ impediam: dummodo hoc constet: neque infantiam eius, qui rem norit: sed eam explicare dicendo non queat: neq; inscitiam illius, cui res non suppetit: uerba non desint: esse laudandam. quorũ si alterũ sit optandum: malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est. sin eos disiungent, hoc erunt inferiores: quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia: in philosophorũ autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset: parumper & ipse conticuit: & cæteris silentiũ fuit. Tum Cotta, equidẽ, inquit, Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis: disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributũ à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ: de illustrãda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus: atq; in quatuor partes omnem orationis laudẽ descripseras: cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses: duas tibi reliquas feceras: quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cũ ingressus esses: repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit: atq; in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: neque enim fuit tam exigui temporis: sed apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti: ut non necesse sit consumere ætatem: atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiam, si est aliquanto spissius: aut si ego sum tardior: profecto nunquam conquiescam: neque defatigabor antequàm illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, unum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse commouit: quod eum negasti, qui non cito quid didicisset: unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari: & aut statim percipere ista, quæ

in uerbis ad cœlum extulisti: aut si non potuerim, tempus nõ perdere: cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, ego uero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desydero. uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere: uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium, & communium uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tũ denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desyderat: quæro. Quamobrem nisi forte es iam defessus: & si tibi non graues sumus: refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui: non ut sperarem me eloquentiam consequi posse: sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, peruulgatas res requiris, inquit, & tibi nõ incognitas Sulpiti: quis enim de isto genere non docuit: non restituit: non etiam scriptum reliquit? sed geram morẽ: & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt: breuiter exponam tibi. censebo tamen ad eos, qui authores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est: alius, qui ex continuatis, coniunctisq; constat. Ergo utimur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum penè unà nata cum rebus ipsis: aut ijs, quæ transferuntur: & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris: ut abiecta, atque absoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in qbus plenum quiddã, et sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorũ delectus est quidam habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiã hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet. bonis is uerbis, aut aliqs non bonis utitur. non arte aliqua perpenditur: sed quodã quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est uitare uitium: quanquam id est magnum: uerum hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum: sed quid ipse ædificet orator: & in quo adiungat artem: id esse à nobis quærendum, atq; explicandũ uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atq; exornandã orationem: aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa: quæ sunt poëtarũ licentia liberiora, quàm nostra: sed tamen nõ raro habet

etiam

etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere: ut Cœlius: qua tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grandior, atq; antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba, non nata. uel sæpe sine coniunctione uerba nouantur, ut ille sensus difertus indigenitalis: ut

-Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs: post autem delectatio, iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatē: sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest: id translato cū est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudine. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt: cum quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant: sed orationi splendoris aliquid accersunt: quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem: ut illa omnia.

-inhorrescit mare:
Tenebræ conduplicantur: noctisq; & nimbûm occæcat nigror.
Flamma inter nubes coruscat. cœlum tonitru contremit.
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit.
Vndiq; omnes uenti erumpunt. sæui existunt turbines.
Feruet æstu pelagus-

Omnia ferè, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij: ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset: duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiā breuitas translatione conficitur: ut illud. Si telum manu fugit. Imprudētia teli emissi breuius proprijs uerbis exprimi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur: quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs, & suis. nam si res suum nomen, & proprium uocabulū non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur: ut in uxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere. sed in suorum uerborū maxima copia: tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione: neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est: ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorū: q est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, et mollitudo humanitatis, et murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi, quæ cernere, & uidere non possimus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, & nomine. unde enim simile duci potest: potest autem ex omnibus: indidem uerbum unum, quod similitudinem continet: translatum, lumen affert orationi. quo in genere primum fugienda est dissimilitudo. ut,

-Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphærā in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius: tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

-Viue Vlysses dum licet:

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim morā sperantis diutius esse sese uicturum: sed rape. hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum: Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorū, uoraginē potius. facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi: ut sensum feriat id, quod translatum sit: fugienda est omnis turpitudo earum rerū, ad quas eorum animos, qui audiunt: trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam: quamuis sit simile. tamen est

in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet: ut, tempestas comesationis: aut minus: ut, comesatio tempestatis. nolo esse uerbū angustius id, quod translatum sit, q̄ fuisset illud proprium, ac suum.

Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas? melius esset: uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat:

-Illico isthic:

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.

Atque etiam si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur: mollienda est præposito sæpe uerbo: ut si olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio: ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis: nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit: non est in uno uerbo translato: sed ex pluribus continuatis connectitur: ut aliud dicatur: aliud intelligendum sit.

-Neque me patiar

Iterum ad unum scopulum, & telum classem Achiuûm offendere.

Atque illud.

Erras, erras. nam exultantem te, & præfidentem tibi

Repriment ualidæ legum habenæ: atq; imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est: etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, idest in continuatione uerborū. Ne illa quidē traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa: neque factum uerbum est: ut

-Mare saxifragis undis: neque translatum: ut

Mollitur mare: sed ornandi causa proprium proprio commutatum.

Desine Roma tuos hostes-

Testes sunt campi magni-

Grauis est modus in ornatu orationis, et sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt: Martem belli esse cōmunem: Cererē pro frugibus, Liberū appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro Senatu, campū pro comitijs, togam pro pace, arma, ac tela pro bello. Quo item in

genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt: appellantur. luxuries quam in domum irrupit: & quo auaritia penetrauit: aut fides ualuit: iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum cum inflexo, commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda: cũ intelligi uolumus aliqd aut ex parte totum: ut pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partẽ: ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus: aut ex uno plures.

At Romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,

Corde suo trepidat. Aut cum ex pluribus intelligitur unum.

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

Aut quocunq; modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, non tam eleganter, q̃ in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt: hæc autẽ, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur: sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus, atq; laus tribus existat ex rebus: si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate: in quo item est auribus, consuetudiniq; parcendũ: aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq; desyderat. Collocationis est, componere, & struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum concursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & lenis: in quo lepide soceri mei persona lusit, is qui elegantissime id facere potuit. Lucilius.

Quàm lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes

Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit.

Crassum habeo generum, ne rhetoricoteros tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, q̃ Albutius. uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficiat, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentẽ. id assequemini, si uerba extrema cũ consequentibus primis ita iungetis, ut

né ue aspere concurrant: né ue uastius deducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum: quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac soluta oratione propémodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. interspirationis enim, nô defatigationis nostræ causa, neq; librariorũ notis, sed uerborum, & sententiarum modo, inter punctas clausulas in orationibus esse uoluerũt: idq́; princeps Isocrates instituisse fertur: ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris astringeret. Nanq; hæc duo musici, qui erant quondam ijdem poëtæ: machinati ad uoluptatem sunt uersum, atque cantum: ut & uerborum numero, & uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerũt. in quo illud est uel maximum: quod uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, numerose cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque est ex multis res ulla, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroq́; distinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit, quantum potest: & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat: orator autem sic illigat sententiã uerbis, ut eam numero quodam complectatur & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neq; alligata sint quasi certa aliqua lege uersus, neq; ita soluta, ut uagentur. Quonã igitur modo tantum munus insistemus: ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq́; generum oratio. nô enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamq́; sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaq; tum graues sumus, tũ subtiles: tum mediũ quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: idq́; ad omnem rationem, & auriũ ad uoluptatem, & animorũ ad motum mutatur, & uertitur. Sed ut in plerisq; rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione: ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent: eadẽ haberent

plurimũ uel dignitatis, uel sæpe etiã uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa uidemus hũc statum esse huius totius mundi, atq; naturæ, rotundum ut cœlum, terraq; ut media sit: eaq; sua ui, nutuq; teneatur: sol ut eã circunferatur: ut accedat ad brumale signum: & inde sensim ascendat in diuersam partẽ: ut luna accessu, & recessu suo solis lumẽ accipiat: ut eadẽ spatia quinq; stellæ dispari motu, cursuq; conficiant. hæc tantum habent uim, ut paulum immutata cohærere non possint: tantum pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam cæterarum animantium formam, & figuram. nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, nõ rami, non folia sunt deniq; nisi ad suam retinendã, conseruandamq; naturam: nusquã tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturã: artesq; uideamus. Quid tam in nauigio necessariũ, quàm latera, quàm carinæ, q̃ prora, quàm puppis, q̃ antemnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, q̃ dignitatis. Capitolij fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraq; parte tecti aqua delaberetur: utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut etiam si in cœlo capitolium statueretur: ubi imber esse non posset: nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit: ut utilitatem, ac propè necessitatem suauitas quædam, & lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt. id inuentum est ita suaue: ut si cui sit infinitus spiritus datus: tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratũ est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potest: sed hic naturæ modus est, artis alius. nã cum sint numeri plures: iambũ, & trochæũ frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationẽ, sermonemq; nostrũ: sed sunt insignes percussiones eorũ numerorum, & minuti pedes. Quare primũ ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem inuitat: in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uersum, aut si-

similitudinem uersus incidamus. aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. probatur autem ab eodē illo maxime pæon, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur: ut hæc uerba: definite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atq; longa: sicut illa sunt: domuerant, sonipedes. Atq; illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. est autē pæon hic posterior non syllabarū numero, sed auriū mēsura, quod est acrius iudiciū, et certius, par ferè cretico, q̃ est ex longa, et breui, et longa: ut

Quid petam præsidi? aut exequar? quo'ue nunc.

A quo numero exorsus est Fannius. Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerūq; syllaba terminari. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiam'q; desyderant, q̃ est illa poëtarum: quos necessitas cogit, et ipsi numeri, ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu qdem minimo breuius, aut longius, q̃ necesse est. Liberior est oratio, et planè, ut dicitur, sicut est uere soluta: non ut fugiat tamen, aut erret: sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Nanq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atq; facta quodammodo: nō astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur: ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur: post anapæstus procerior qdā numerus effloruit. inde ille licentior, & diuitior fluxit diiambus, cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis, atq; uocibus, quod habet quasdam impressiones: & quod metiri possumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorū, dummodo ne continuū sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens: quid est aliud causæ, cur repudietur: nisi quod hominū aures uocē natura modulantur ipsaŝ quod fieri, nisi inest numerus in uoce, nō potest. numerus autem in cōtinuatione nullus est: distinctio, et æqualium, & sæpe uariorū interuallorum percussio numerū conficit, quē in cadentibus guttis, quod interuallis distinguntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio uerborū hæc soluta multo est aptior, atq; iucundior, si est articulis, membris'q; distincta, q̃ si continuata, ac producta: mēbra illa modificata esse debebūt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborū ambitus. sic enim has orationis cōuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debēt posteriora supioribus, et extrema primis, aut, quod etiā est melius, et iucū-

tius, longiora. Atq; hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule: dicta sunt. quod eo sæpius testificor: ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequẽdum esse uideantur: aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruulgata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neq; tam dici, quàm isto dici modo: neq; tibi hoc pro me solũ, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eò te ne laudandi quidem causa interpellaui: ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat: formanda nobis oratio est: neq; tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: sed efficiendum est illud modò nobis, ne fluat oratio: ne uagetur: ne insistat interius: ne excurrat longius: ut membris distinguatur: ut conuersiones habeat absolutas. neq; semper utendum est perpetuitate, & quasi connexione uerborum: sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est: quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neq; uos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi: ipsi inquam se offerent, & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atq; dicendi: ut sententiæ uerbis finiantur: eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæone priore, aut cretico: sed uarie, distincteq; considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati: medij possunt latere: modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quàm aures expectent: aut longior, quàm uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora: quod in his maxime perfectio, atq; absolutio iudicatur. nam uersus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacunq; sit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt: ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi seruandi,

mi seruandi, & notandi pedes, si modo non breuiora, & praecisa erunt superiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neq; ij satientur, q audient: fastidio similitudinis: nec nos id, quod faciemus: opera dedita facere uideamur. Quod si Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe Catule meministi: solitus est uersus hexametros, aliosq; uarijs modis, atq; numeris fundere ex tempore: tantumq; hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio: ut cum se mente, ac uoluntate coniecisset in uersum: uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & cõsuetudine adhibita consequemur? Illud autem nequis admiretur: quonam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet. cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est uis, incredibilisq; naturae. omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quae sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, diiudicant: idq; cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti: tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio: quod ea sunt in communibus infixa sensibus: neq; earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaq; non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. Quotus. n. quisq; est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius: theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine, & populo, non modo cateruae, atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem: quàm non multum tamen differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet: nihil sane egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri, atq; uoces: quibus & excitamur: & incendimur: & lenimur: & languescimus: & ad hilaritatem, & ad tristitiam saepe deducimur. quorum illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solenniũ fides, ac tibiae, Saliorumq; uersus indicant: maxime autem à Graecia uetere celebrata: quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet: sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtae non ignoscit: nobis concedit:

tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus: aptum, perfectumq́; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum, & quasi orbem uerborũ conficere non possent (nam id quidem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nõnulli singula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominũ flagitabant: tenebant tamen: ut & illa essent paria, quæ dicerent: & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatũ orationis ptinere arbitrabar. dixi enim de singulorũ laude uerborũ: dixi de coniunctione eorũ: dixi de numero, atq; forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis: est plena quædam, et tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, et ea, quæ particeps utriusq; generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs: ut quemadmodũ qui utuntur armis, aut palæstra, non solũ sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant: sed etiam ut cum uenustate moueantur: sic uerbis quidẽ ad aptam compositionem, & condecentiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur: ut ij, qui in armorũ tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborũ tollitur uenustas, si uerba mutaris: sententiarum pmanet, quibuscunq; uerbis uti uelis. Quod quidẽ uos & si facitis: tamen admonendos puto, nequid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequẽter, interdũ quoq; factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi rationem tenuerimus: tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum monet, & illustris explanatio, rerumq́;, quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut ijs, qui audient: illud quod augebimus: quantũ efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, q̃ dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & abre non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem

aptus, & concinnus esse debebit: propositioq; quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq; sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio: tum distributio: tū correctio, uel ante, uel postquam dixeris: uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicis: deliberatio: morū, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamē tum orationis; & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, aut occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio: uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs: & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt: aut quæ cadunt similiter: aut quæ paribus paria referūtur: aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur: & quod de singulis rebus propositis dictum refertur ad singula: & ad propositum subiecta ratio: & item in distributis supposita ratio, & permissio: & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, &

circunscriptio. Hæc enim sunt ferè. atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborumq́; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo, inquit Cotta, quasi nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi: noua uobis esse arbitrabar: sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est: non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neq; tempori congruere idem genus orationis. Nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desyderat. Refert etiam, qui audiant, Senatus, an populus, an iudices: frequẽtes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoq; oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debet uideri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse uideatur: nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis ijsdem uti ferè licebit, aliâs contentius, aliâs summissius: omniq; in re posse, quod deceat, facere, artis, et naturæ est: sed scire qd, quandoq́; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur: actio inquam in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse nullo modo potest: mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur: cum rogaretur quid in dicendo esset primũ: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiã illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset: rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationẽ illam egregiam, quã in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illã etiã, quæ erat cõtra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, quantũ esset in actione,

qui orationē eandē aliam ferè esse putaret actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser cōferam? quò uertam? in capitolium'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miseram, lamentantemq́; uideā, & abiectam? Quae sic ab illo acta esse constabat oculis, uoce, gestu: inimici ut lachrymas tenere non possent. Haec eò dico pluribus: quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores: reliquerunt: imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese: arte profectò non egeremus. uerum quia animi permotio, quae maxime aut declaranda, aut imitanda est actione: perturbata saepe ita est, ut obscuretur, atq; penè obruatur: discutienda sunt ea, quae obscurant: & ea, quae sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq́; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq́; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quaeq; sunt pulsae. Nam uoces, ut chordae, sunt intentae, quae ad quenq; tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamē inter omnes est suo quaeq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumit, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos— & ea, quae tu dudum Antoni protulisti.
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite—
& Atreus ferè totus. Aliud miseratio, ac moeror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliae filias? & illa.
O pater, ó patria, ó Priami domus. & quae sequuntur.
Haec omnia uidi inflammari:
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & haesitans, & abiectum.
Multi'modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu:

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Maior mihi moles, maius miscendum est malum:
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum.

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare:
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia, sine cōmiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum.

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs:
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus.
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterū inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba nō exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiēdis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est.n. omnis actio, et imago animi uultus est, animi indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt: tot significationes, & commutationes possit efficere. neq; uero est q́squam, q eadē contuens bene hoc efficiat. Theophrastus q́dē Tauriscum quendam dixit actorē auersum solitum esse dicere, q in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorū est magna moderatio. nam oris non est nimiū mutanda species: ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem na-

tura nobis, ut equo, & leoni iubas, caudam, aures, ad motus animorũ declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ vocẽ vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac deniq; barbari maxime commouẽtur. verba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæq; sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert: omneis mouet. ijsdem enim omnium animi motibus concitantur: & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt: & in se ipsi indicant. Ad actionis autem usum, atq; laudẽ, maximam sine dubio partem uox obtinet: quæ primũ est optanda nobis: deinde, quæcunq; erit, ea tuenda: de quo illud iã nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodũ voci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendũ. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, occurret plurimus in rebus quod maxime est utile: id nescio quo pacto etiã decet maxime. nã ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, et varietate, & commutatione aptius? Itaq; idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quẽ seruũ sibi ille habuit ad manum, cũ eburneola solitus est habere fistula, q staret occulte post ipsum, cũ concionaretur, peritum hominẽ, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret: aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus: & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam.

Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. esse delapsos: quanq̃ ea tela texitur: & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritati ostenditur: ut eorũ ciuiũ, quos nostri patres non tulerunt: iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istum: & ad Gracchi fistulã refer, cuius ego nondũ planè rationẽ intelligo. In omni uoce, inqt Crassus, est quiddam medium, sed suũ cuiq; uoci hinc gradatim ascendere uocem, utile, & suaue est. nam à principio clamare, agreste quiddam est: & illud idẽ ad firmandũ est uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremũ, quod tamen inferius est, q̃ acutissimus clamor: quò te fistula progredi non sinet: & tum ab ipsa contentione reuocabit. Est itẽ cõtra qddã in remissione grauissimũ: quoq; tanq̃ sonorũ gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic p omneis sonos uocis cur-

sus & se tuebitur: & actioni afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui: nõ ut uolui: sed ut me tẽporis angustiae coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut nõ à Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem, ut meus gener, sodalis tuus Hortensius affuisset, quem quidẽ ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es: excellentem fore. Et Crassus fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico: & tum iudicaui, cum me Cos. in Senatu causam defendit Africae: nuperq́; etiam magis, cum pro Bithyniae rege dixit. Quamobrem recte uides Catule: nihil enim isti adolescenti neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio: quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator uestrae quasi succrescit aetati, sed & ingenio peracri, et studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo: tamen illum aetati suae praestare cupio: uobis uero illum tanto minorem praecurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit: nosq́; curemus: & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq́; laxemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

C

VM è Cilicia decedens, Rhodum uenissem: et eo mihi de Q. Hortensij morte esset allatum: opinione omnium maiorẽ animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis Auguris dignitatẽ nostri collegij diminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatũ me ab eo in collegium recordabar: in quo iuratus iudiciũ dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodẽ: ex quo Augurũ institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiã molestiam, quod magna sapientium ciuiũ, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorum omniũ societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & authoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desyderiũ reliquerat. Dolebamq;, quod, non ut pleriq; putabant, aduersarium, aut obtrectatorẽ laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorũ artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarũ æqualium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius: quàm omnino aduersarium non habere? cũ præsertim non modo nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus: sed contra semper alter ab altero adiutus & cõmunicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniam perpetua quadã felicitate usus ille cessit è uita, suo magis, quàm suorum ciuiũ tempore: & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare: uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq; uiuere: nostro incommodo, detrimentoq;, si est ita necesse, doleamus: illius uero mortis opportunitatẽ beneuolentia potius, quàm misericordia prosequamur: ut quotiescunq; de clarissimo, & beatissimo uiro cogitemus: illum potius, quàm nosmet ipsos diligere uideamur. Nam si id dolemus, quod eo iã frui nobis non licet: nostrum est id malũ: quod modice feramus, ne id non ad amicitiã, sed ad domesticam utilitatẽ referre uideamur. sin tanquã illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summã eius felicitatem nõ satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desyderaret unà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus: hũc autẽ aut præ-

ter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem: cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq; auribus digna, spoliatum, atq; orbatum uideret. Equidem angor animo: non consilij, non ingenij, non authoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare: quibusq; me assuefeceram: quæq; erant propria cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. Quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas, et oratio: tum profecto fuit, cum patrimoniũ pacis exclusum est aut errore hominũ, aut timore. Ita nobismet ipsis accidit: ut quanquã essent multo magis alia lugenda: tamen hoc doleremus: q̃d quo tẽpore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis, atq; honoribus tanq̃ in portũ cõfugere deberet, nõ inertiæ, neq; desidiæ, sed otij moderati, atq; honesti: cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret: haberetq; suam quandã maturitatẽ, & quasi senectutem: tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose: quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunate, beateq; uixisse cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra: quibus cũ authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit: cum in eã nuper ex sermone quodã incidissemus. Nam cum inambularem in xysto: & essem ociosus domi: M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq; iucundi: ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura consederit: quos postquam salutaui: quid uos inquam Brute, et Attice nunc? quid tandẽ noui? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, eo, inquit, ad te animo uenimus: ut de rep. esset silentium: & aliquid audiremus potius ex te. quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice & præsentem me cura leuatis: & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primum literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, legi, inquit, perlubenter epistolã, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, et consolari amicissime. Recte inquam est uisus. nam me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendã lucem esse reuocatum. Atq; ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se Romanus erexit: posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt: sic post rerum nostrarum, & com-

manium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem: aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas.

Tum Brutus. uolui id quidem efficere certe: & capio magnum fructum: siquidem quod uolui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici literae delectauerint. Istae uero inq̃ Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem inquit ille? quodnam tandem genus istuc tam praeclarũ literarũ fuit? An mihi potuit inquam esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, q̃ illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentẽ excitauit? Tum ille, nempe eum dicis, inquit, quo iste omnẽ rerũ memoriam breuiter, &, ut mihi qdẽ uisum est, pdiligenter cõplexus est. Istũ ipsum inquam Brute dico librũ mihi saluti fuisse. Tum Atticus. optatissimum mihi qdẽ est, quod dicis: sed qd tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouũ, aut tanto usui posset esse? Ille uero, & noua inquam mihi qdem multa, & eam utilitatẽ, quam requirebam: ut explicatis ordinibus temporũ, uno in conspectu omnia uiderem: quae cũ studiose tractare coepissem: ipsa mihi tractatio literarũ salutaris fuit: admonuitq́; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliqd ad me reficiendũ, teq́; remunerandũ, si non pari, at grato tamen munere. quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadẽ mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar, sed rẽ ipsam nondum posse uideor: idq́; ut ignoscas, à te peto. Nec. n. ex nouis (ut agricolae solent) fructibus est, unde tibi reddam, quod accepi: sic omnis foetus repressus, exustusq́; siti flos ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, q iacẽt in tenebris: & ad quos omnis nobis aditus, q penè solis patuit: obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colemus: ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager: qui, cum multos annos quieuit: uberiores efferre fruges solet.

Tum ille. Ego uero & expectabo ea, quae polliceris: neq; exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoq;, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quae Attico polliceris: & si fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam: quod ipse, cui debes: incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute non soluam: nisi prius à te cauero: amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit: petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausim. nam hunc, qui negat: uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum ta-

men, & acrem fore. Tum Pomponius, ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto: uideor enim iam te ausurus esse appellare: quoniam longo interuallo modo primũ animaduerti paulo te hilariorẽ. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquam? Vt scribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, ut illos de rep. libros edidisti: nihil à te sane postea accepimus: eisq; nosmet ipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, atq; incensi sumus. Sed illa, cum poteris: atq; ut possis, rogo. Nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus: quando esse cœpissent: qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius detulissem: magnopere hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diem: cum te sciremus esse uacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit: relaxa modo paulum animum: aut sane (si potes) libera.

Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo: quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atq; optimi regis ornatissime, & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem: teq; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis uersatus esses: & cum tibi ætas nostra iam cederet: fascesq; summitteret: subito in ciuitate cum alia ceciderunt: tum etiã ea ipsa, de qua disputare ordimur: eloquẽtia obmutuit. Tum ille, cæterarum rerũ causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, q̃ studium ipsum, exercitatioq; delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam: dat prudentiæ: qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare inquam Brute dicis: eoq; magis ista dicendi laude delector: quod cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima: nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quo facilius sermo explicetur: sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis:

set illis: tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. HIC ego: laudari igitur eloquentiã, et quanta uis sit eius, expromere: quãtamq; iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat: neq; propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc uero sine ulla dubitatione cõfirmauerim: siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura: rem unam esse omnium difficillimã: quibus enim ex quinque rebus constare dicitur: earum unaquaeq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum quãtam uim, quantamq; difficultatem habeant: existimari potest. Testis est Graecia: quae cũ eloquentiae studio sit incensa: iãdiuq; excellat in ea: praesteitq; caeteris: tamen omnes artes uetustiores habet, & multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quàm haec est à Graecis elaborata dicẽdi uis, atq; copia. in quam cum intueor: maxime mihi occurrunt Attici, & quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator extulit: primumq; etiam monimentis, & literis oratio est coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur: & Thucydidem, qui nõ nascentibus Athenis, sed iã adultis fuerunt: litera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat: & oratoris esse uideatur. quanquam opinio est: & eum, qui multis annis ante hos fuerit: Pisistratum, & paulo seniorem etiam Solonem, postea q; Clisthenẽ multum, ut temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attica monimentis potest perspici, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse. post Pericles: qui cũ floreret omni genere uirtutis: hac tamẽ fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic aetati suppares Alcibiades, Critias, Teramenes: quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit: ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit: intelligi maxime potest. Grandes erant uerbis, crebri sententiis, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcaedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elaeus in honore magno fuit: aliiq; multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè uerbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi, refellere eorum instituta solebat uerbis. Huius ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi uiri: primumq; tum philoso-

phia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior: sed hæc, in qua de bonis rebus, & malis, deq́; hominum uita, & moribus disputatur: inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret: philosophos aliud in tempus reijciamus: ad oratores, à quibus digressi sumus: reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus: Isocrates, cuius domus cunctæ Græcæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi: magnus orator, & perfectus magister: quanquam forensi luce caruit: intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare: & docuit alios: & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut siquando erat, non apparebat, eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: uerumtamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. quæ cum aptis constricta uerbis est: cadit etiam plerunque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum; quid inane sit, iudicant: & spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit: nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille nō uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, nō fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens; eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra. itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo; sed ut è Theophrasti do-

thissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem: & eam mollem, teneramq; reddidit: & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vides'ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia: q̃ ea serò prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo ut diserto memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi R. ætas est, senes: ut Atheniensium secla numerantur, adolescentes debent uideri. Nam & si Ser. Tullo regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenæ iam erant, q̃ est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. Neq; enim iam Troianis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit: alterum suauitatem: nisi iam tum esset honos eloquentiæ. neq; ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius & si incerta sunt tempora: tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. Deniq; hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos: perantiquus, ut apud Athenienses, non ita sanè uetus. fuit. n. regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit: eodem ferè tempore, quo Persarum bellum fuit: similisq; fortuna clarorum uirorum: siquidem uterq;, cum ciuis egregius fuisset: populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit: conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam & si aliter est apud te Attice de Coriolano: cōcede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo uero, inquit, arbitratu: quoniā q̃dē concessum est rhetoribus mentiri et in historijs, ut aliq̃d dicere possint argutius. ut enim tu nūc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quē Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, & paulo ætate posterior: tantū mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum: addiditq; fuisse suspicionē ueneno sibi conscisse mortē: hunc isti aiunt, cum taurū immolauisset, excepisse sanguinem patera: & eo poto, mortuū concidisse. hanc. n. mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt. illa mors uulgaris nullā præbebat materiē ad ornatum. quare quoniam tibi quadrat, omnia

fuisse in Themistocle paria, & Coriolano: pateram quoq; à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam te audiente, quem rerum Romanarum authorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi: primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi: tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abstrusisq; rebus, ad causas forenseis, popularesq; facile traduxerat. huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ: huius ubertatem, & copiam admiratæ: eiusdem uim dicendi, terroremq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec.n. in constituentibus rēp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otijq; socia, & iam bene constitutæ ciuitatis, quasi alumna quædam eloquentia. Itaq; ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur: tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersa natura: artem, & præcepta Siculos Coracem, & Tisian conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosq; dicere: scriptasq; fuisse, & paratas à Protagora rerū illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerū laudes, uituperationesq; conscripsisset: quod iudicaret hoc oratoris maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusiū similia quædam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente locuplex author scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior: orationes eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, q̃bus in iudicijs uterentur. sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur: sepe ipse in iudicium uocaretur: orationes alijs destitisse scribere: totumq; se ad arteis componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, atq; fonteis uides ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sanè recenteis. Nam ante quàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi: multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat cōmune Græciæ: sed

ciæ, sed proprium Athenarũ. quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminunda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium uero usq; ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illũ quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi: in uniuersa eloquentia laudẽ non habet. At uero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt: maximiq; huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderũt. Nam ut semel è Piræo eloquentia euecta est: omnes peragrauit insulas: atq; ita peregrinata tota Asia est: ut se externis oblineret moribus: omnemq; illam salubritatẽ Atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet: ac loq; penè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnẽdi qdem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes, Rhodij saniores, & Atticorũ similiores. sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerunt non necessaria. Tum Brutus, ista uero inquit, q̃ necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neq; solũ non longa, sed etiam breuiora, q̃ uellem. Optime inquam: sed ueniamus ad nostros, de qbus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monimentis suspicari licet. Quis.n. putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestræ principi defuisse? qui de matre sauianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteq; coniecerit: qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit: q potentissimum regem clarissimi regis filiũ expulerit: ciuitatemq; ppetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit: qui collegæ suo imperiũ abrogauerit, ut e ciuitate regalis nominis memoriam tolleret. quod certe effici non potuisset: nisi esset oratione psuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cũ plebs prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset: eumq; montem, qui sacer appellatus est, occupauisset: M. Valerium dictatorem dicendo sedauisse discordias: eiq; ob eã rẽ honores amplissimos habitos: & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatũ. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam, plebem in patres incitatam legibus, & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertũ, qa senatum iam iam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhũ de captiuis recuperandis missus orator. T. Coruncanũ, quod ex Pontificũ cómentarijs longe plurimũ ingenio ualuisse uideatur. M. Curiũ, quod is Trib. pl. interrege Appio Cæco diserto homine comitia cõtra leges habẽte,

cum de plebe Cos. non accipiebat: patres ante authores fieri coegerit: quod fuerit permagnum nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilij ingenio suspicari: qui cum Cos. esset: eodemq; tempore sacrificium publicum cum læna facere: quod erat flamen carmentalis: plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem: seditionemq; cum authoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmiū fuisse, nihil sanè mihi legisse uideor: tantūmodo coniectura ducor ad suspicandum Dicitur etiam C. Flaminius, is qui Trib. pl. legem de agro Gallico, & Piceno uiritim diuidendo tulerit: qui Cos. apud Thrasimenum sit interfectus: ad populum ualuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Cos. fuit. Quem uero extet: & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse: & ita eße habitum primus est M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia Q. Ennius: præsertim cum & ipse eum audiuerit: & scribat de mortuo. ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa eße mentitum. est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Veturio collega Philoni.

Et oratorem appellat: & suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidē non tam est in plerisq. latrant enim iam quidam oratores: non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.

- Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant homines: atque æuum agitabant:
Flos illibatus populi, -

Probe uero: ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia: qua uirum excellentem praeclare tum illi homines florem populi eße dixerunt.

- Suadæq; medulla.

πειθὼ quam uocant Græci, cuius effector est orator: hanc suadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuisse uult: ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis seßitauiße: huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, Quæst. q; his Coss. M. Cato, modo planè, annis. CXL. ante me Cos. & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum: hunc uetustas, ut alios fortaße multos, obliuione obruißet. Illius autem ætatis qui sermo fuerit: ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim Coss. ut in ue-

teribus cõmentarijs ſcriptũ eſt, Næuius eſt mortuus: quanquã Varro no-
ſter diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis, putat in hoc erratũ: uitamq;
Næuij producit longius. Nã Plautus P. Claudio L. Portio uiginti annis
poſt illos, quos ante dixi, Coss. mortuus eſt Catone Cens. Hunc igitur
Cethegũ conſecutus eſt ætate Cato, q annis IX. poſt eũ fuit Cos. eũ nos
ut perueterẽ habemus, q L. Martio. M. Mãlio Coss. mortuus eſt an-
nis. LXXXIII. ipſis ante me Cos. Nec uero habeo quẽquã antiquiorẽ,
cuius quidẽ ſcripta proferẽda putẽ: niſi quẽ Appij Cæci oratio hæc
ipſa de Pyrro, & nõnullæ mortuorũ laudationes forte delectant: &
hercules hæ quidẽ extãt. ipſæ. n. familiæ ſua quaſi ornamẽta, ac mo-
nimẽta ſeruabãt & ad uſum, ſiquis eiuſdẽ generis occidiſſet: & ad
memoriam laudũ domeſticarũ: et ad illuſtrandũ nobilitatẽ ſuam: qq
his laudationibus hiſtoria rerũ noſtrarũ eſt facta mendoſior. multa
enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt: falſi triũphi, plures Con
ſulatus, genera etiã falſa, et ad plebem tranſitiones: cum homines hu-
miliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus: ut ſi ego
me à M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cũ Ser. Sulpitio Cos. anno
decimo poſt exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus
multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ, cuius arbitror plurimas eſſe. eſt
enim Atticus, quoniam certe Athenis eſt & natus, et mortuus, et fun
ctus omni ciuium munère: quanquam Timæus eum, quaſi Licinia, &
Mutia lege repetit Syracuſas: & quodãmodo eſt nonnulla in ijs etiã
inter ipſos ſimilitudo. acuti ſunt, elegãtes, faceti, breues. ſed ille Græ-
cus ab omni laude felicior. habet. n. certos ſui ſtudioſos, qui non tam
habitus corporis opimos, quã gracilitates conſectentur: quos, ualetudo
modo bona ſit, tenuitas ipſa delectat: quanquam in Lyſia ſunt ſæpe
etiam lacerti, ſic, ut & fieri nihil poſſit ualentius. uerum eſt certe ge-
nere toto ſtrigoſior: ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius
ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis noſtrorũ orato-
rum, qui quidem nunc ſunt: legit: aut quis nouit omnino? At quẽ ui-
rum (dij boni) mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorẽ? oratorem
enim hoc loco quærimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in
uituperãdo? in ſententijs argutior? in docendo, ediſſerẽdoq; ſubtilior?
Refertæ ſunt orationes amplius centumquinquaginta, quas quidem
adhuc inuenerim, & legerim: et uerbis, et rebus illuſtribus. licet ex
his eligant ea, quæ notatione, et laude digna ſint. omnes oratoriæ uir
tutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quẽ florẽ, aut qd lu-
mẽ eloquẽtiæ nõ habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iã ante
ſeculis, & Philiſto Syracuſio, et ipſi Thucydidi. Nam et horum cõci-

sis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopōpus elatione, atq; altitudine oratiōis suæ: qđ idē ut Lysiæ Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorū quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est: qđ ij ipsi, q in Græcis antiqtate delectātur, eaq; subtilitate, q̄ Atticam appellāt: hāc in Catone non nouerūt quidē. Hyperidæ uolūt esse, et Lysiæ: laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicēdi se gaudere dicunt: sapiēter id quidē: atq; utinā imitarentur, nec ossa solū, sed ēt sanguinē: gratū est tamen qđ uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cū penitus ignoretur Cato? antiqor est huius sermo, et quædam horridiora uerba. ita. n. tum loquebātur. id muta, qđ tum ille nō potuit: & adde numeros, ut aptior sit oratio: ipsa uerba cōpone, & quasi coagmenta: qđ ne Græci quidē ueteres factitauerūt: iā neminem antepones Catoni. Ornari orationē Græci putant, si uerborū īmutationibus utantur, quos appellāt τρόπους, & sentētiarū, orationisq; formis, quæ uocāt σχήματα. non uerisimile est, quàm sit in utroq; genere & creber, & distinctus Cato. Nec uero ignoro non dum esse satis politum hunc oratorem: & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporū rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed maiore honore in omnibus artibus, quā in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt: nō itelligit Canachi signa rigidiora esse, quā ut imitentur ueritatē? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. nōdum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchriora ēt Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, et Polygnotum, & Timantem, & eorū, qui non sunt usi plusquam quatuor coloribus: formas, et lineamenta laudamus. At in Etione, Nicomacho, Protogene, Apelle iā pfecta sunt omnia: et nescio an reliquis in rebus omnibus idē eueniat. nihil est enim simul & inuentum, et pfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerū poëtæ: qđ ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illū et in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
Cum neq; musarum scopulos quisq̄ superarat:
Nec dicti studiosus erat.
Ante hunc.

Ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res

habet. nam et Odyssea latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano Coss. docuit: anno ipso ante quàm natus est Ennius, post R. C. autem quadringentesimodecimo, ut hic ait, quem nos sequimur. est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintum Cos. captum Tarentum scripsit. Liuiũ annis. XXX. post eam fabulam docuisse, & Atticus scribit: & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuisse autem fabulam annis post. XI. C. Cornelio Q. Minutio Coss. ludis Lucta{t}ijs, quos Salinator Senensi prælio uouerat. in quo tantus error Accij fuit, ut his Coss. XL. annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Liuius: minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ij qui multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute: Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. Ego uero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum: & ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere ætatibus: istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte inquam Brute intelligis: atq; utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius, quem in uatibus, & Faunis enumerat Ennius: bellũ Punicũ quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, ut est certe, pfectior, q si illũ, ut simulat, contemneret: non omnia bella psequens, primũ illud Punicũ acerrimũ bellũ reliqsset. Sed ipse dicit, cur id faciat, Scripsere (inquit) alij rẽ Versibu' et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, q̃ tu, polite. Nec uero tibi aliter uideri debet, q à Næuio uel sumpsisti multa, si fateris: uel, si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano Cos. fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius qdem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit: si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. id indicant cum oratiunculæ, tum historia quædam græce scripta dulcissime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, q maxime omnium nobiliũ græcis literis studuit: isq; & oratorũ in numero est habitus: & fuit reliqs rebus ornatus, atq; elegans. iam enim erat unctior quædam, splen-

didiorq́; consuetudo loquendi. Nam hoc Prat. ludos Apollini facien te, cum Thyesten fabulam docuisset Q. Martio. Cn. Seruilio Coss. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem temporibus T. Gracchus P. F. qui bis Cos. & Cens. fuit, cuius est oratio græca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus: qui item bis Cos. & Cens. fuit: habitum eloquentem. M. alium illius, qui sacra acceperit filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Cos. fuit Q. Nobiliorem M. F. iam patrio instituto deditum studio literarũ: q etiam Q. Ennium, q cum patre eius in Aetolia militauerat: ciuitate donauit: cum triumuir coloniam deduxisset. etiam. T. Annium Luscum huius Q. filij collegam non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiam L. Paullus Africani pater personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinq; & LXXX. natus excessit è uita: cum quidem eo ipso anno contra Serg. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is qui græce scripsit historiam: qui Cos. cum L. Lucullo fuit: & literatus, & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Q. q́; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filij Conss. fuerunt: in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius & aliæ sunt orationes: & contra. T. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. tum ipse L. Cotta ueterator habitus: sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes: ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controuersia Serg. Galba eloquentia præstitit. & nimirum is princeps ex latinis, illa oratorũ propria, & quasi legitima opera tractauit: ut egrederetur à proposito ornandi causa: ut delectaret animos, aut permoueret: ut augeret rem: ut miserationibus, ut cõmunibus locis uteretur. sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse: exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, q̃ aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipsius Lælij, & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam, ut plurimũ tribuatur ambobus: dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælij de collegijs non melior, quàm de multis, quàm uoles Scipionis: non quo illa Lælij quicquam sit dulcius, aut

quod de religione dici possit augustius: sed multo tamen uetustior, et horridior ille, quam scipio: & cum sint in dicendo uariæ uoluntates: delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum: ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest: in qua ipsa egregium Viriatico bello reperimus fuisse Læliũ: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ deniq;, et si utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. nec mihi cæterorum iudicio solũ uidetur: sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suũ cuiq; tribuẽdo. memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse: cũ diceret adolescẽtulo se accidisse: ut ex. S. C. P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) Coss. de re atroci, magnaq; quærerent. Nam cũ in sylua sua facta cædes esset: notiq; homines interfecti: insimularetur'q; familia, partim etiam liberi societatis eius, quæ picearias de P. Cornelio. L. Mũmio Censs. redemisset: decreuisse Senatum, ut de ea re cognoscerent: & statuerent Coss. causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq; dixisse Lælium. cum Coss. re audita, amplius de consilij sententia pronuntiauissent: paucis interpositis diebus iterũ Lælium multo diligentius, meliusq; dixisse: iterumq; eodem modo à Coss. rem esse prolatam. tum Lælium, eum cum socij domum reduxissent: egissentq; gratias: & ne defatigaretur, orauissent: locutum esse ita se quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateq; fecisse: sed se arbitrari causam illam à Serg. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq; esset: grauius, & uehementius posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. illum autem, quod ei uiro succedendum esset: uerecunde, & dubitanter recepisse: unumq; quasi cõperendinatus medium diem fuisse: quem totum Galbam in consyderanda causa, componendaq; posuisse: & cum cognitionis dies esset: & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset: ut eum admoneret: & ad dicendi tempus adduceret: usq; illum quoad ei nuntiatum esset Coss. descendisse omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse: quorum alijs dictare eodem à tempore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse: exisse in ædes eo colore, & ijs oculis: ut egisse causam, nõ commentatum putares. Addebat etiam: idq; ad rem pertinere putabat: scriptores illos male mulctatos exisse cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solũ, sed etiam in meditando uehemẽtem,

atq; incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coràm ipso Laelio, sic illam causam, tanta ui, tantaq; grauitate dixisse Galbam: ut nulla ferè pars orationis silentio praeteriretur. itaq; multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet: cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum: altera grauiter agendi ad animos audientium pmouendos: multoq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat: elegantiam in Laelio, uim in Galba fuisse. quae q dẽ uis tum maxime cognita est: cum Lusitanis à Serg. Galba Praet. contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis T. Libone Trib. pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: is q; se tum eripuit flãmae propter pueros misericordia populi commota: sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiã ipsum Libonem non infantem uideo fuisse: ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum haec dixissem: & paulum interquieuissem: Quid igitur, inquit, est causae Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam Brute causa non scribendi, & non tam bene scribendi, q̃ dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleraq; enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenij sui non desyderant: cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriã: eamq; etiam maiorem uisum iri, si in aestimantium arbitrium sua scripta non uenerint. Alios, quod melius putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neq; satis doctis plerunq; contigit, ut ipsi Galbae, quẽ fortasse uis non ingenij solũ, sed etiam animi, & naturalis quidam ardor dicentem incendebat: efficiebatq;, ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio. dein cũ otiosus stylum prehenderat: motusq; omnis animi, tanquam uentus, hominem defecerat:

flaccescebat

flaccescebat oratio:quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus: accidere non solet:propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem:qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere. Ardor animi non semper adest:isq; cum consedit:omnis illa uis, & quasi flãma oratoris extinguitur. Hãc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & SP. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes. simplex quidem Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorũ. Multæ sunt SP. Albini orationes: sunt etiam L. & C. Aureliorũ Orestarum, quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit. C. uero filius eius disertus. C.q; Tuditanus cum omni uita, atq; uictu excultus, atq; expolitus: tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq; in genere est habitus is, qui iniuria accepta, fregit T. Gracchum patientia: ciuis in rebus optimis constantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus: iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus: et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi & propè æquales, C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, q summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorũ, est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso Trib. pl. diu restitit, M. Lepido Cos. adiuuante. eaq; res Publio Africano uituperationi fuit: quod eius authoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones, multum clientes consilio, & lingua: plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta nec nimis extenuata: quanquam ueterum est similis, & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio: & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Serg. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat: affinitate sese deuinxerat: et cũ esset P. Mutij filius: fratremq; haberet P. Scæ-

uolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq́; gratiam: cum & consuleretur plurimum: & diceret. Horũ ætatibus adiuncti duo Caij Fãnij, Caij, Marci filij fuerũt: quorum Caij filius, qui Cos. cum Domitio fuit: unã orationem de socijs, & nomine latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonã, & nobilem. Tum Atticus, qd ergo? est ne illa Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo, quẽ significat ualde doctum esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisq; potuisset in illam orationem contulisse. Tum ego, audiui equidem ista inquam de maioribus natu: sed nunquam sum adductus, ut crederem: eamq; suspicionem propter hanc causam credo fuisse: quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium: sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus: cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset: præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defensitauit: & Tribunatus eius, arbitrio, & authoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, quem, quia cooptatus in Augurum collegiũ non erat: non admodum diligebat: præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse: is tamen instituto Lælij Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; perfecte diserta. Mutius autem Augur, quod per se opus erat, ipse dicebat: ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorũ in numero non fuit: iuris qdem ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. Cælius Antipater scriptor, quẽadmodũ uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorũ etiã, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Tiberio Graccho, C.q; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset: quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset. sed eorum alter propter turbulentissimum Tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat: ab ipsa rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte uolũtaria se à seueritate iudicũ uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator: atq; hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, et Gracchi habe-

tuus, orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros: in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum Græciæ temporibus illis disertissimum. sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uitæ suppeditauit, est in multis iudicijs, causisq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in Consulatu fuisse narrabat: canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetũ fuisse dicebãt. Addebat industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus: eoq; forũ tenente plura fieri iudicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerant. L. enim Piso Trib. pl. legem primus de pecunijs repetundis Censorino, & Manilio Coss. tulit. Ipse etiam Piso & causas egit: & multarum legum aut author, aut dissuasor fuit: isq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt: & annales sane exiliter scriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desyderabant tabella data: quam legem L. Cassius Lepido, & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poëta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat: & erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut temporibus illis, satis eruditus. Quæ tribuebat idẽ Accius etiam Q. Maximo L. Pauli nepoti. Et uero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus occisus esset: cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. ijsdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene latine loqui putabatur, literatiusq; quàm cæteri. P. Scæuola ualde prudenter, & acute: paulo etiam copiosius, nec multo minus prudenter M. Manilius. Appij Claudij uolubilis, sed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem. Sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus M. Drusus C. F. qui in Tribunatu C. Gracchum collegam iterum Trib. fecit, uir & oratione grauis, & authoritate: eiq; proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. tuus etiam gentilis Brute M. Pennus fa-

ale agitauit in Tribunatu, paulum C. Gracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Coss. Q uæs. Gracchus, Trib. Pennus, illius M. F. qui cum Q. Aelio Cos. fuit. sed omnia is summa sperans, Aedilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi: nihil accepi, nisi latine, diligenterq; locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio M. Saturus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Saturo, & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem: & uterq; in multis causis uersatus. Erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenij non essent: probabilis tamen industria: quanquam ijs quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neq; enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur: fit uoce, uultu, motuq; cōditius. Q uid dicam opus esse doctrina? sine qua etiam si qd bene dicatur adiuuante natura: tamen id, quia fortuito fit semper paratum esse non potest. In Saturi oratione sapientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas: non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur: ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim non prudentiam solū, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset: quanquam huius quoq; ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, et disciplinam legunt, præclaram illam qdē, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamen Saturi laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & seuero genere dicendi uersatus est, & uterq; natura uehemens, & acer. Itaq; cum una Consulatum petiuissent: non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem: sed Saturus etiam absolutus, Rutilium in iudicium uocauit: multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunæ: multa præclara de iure: doctus uir, & græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, et artis plenū orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaq; illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uno, & stabilis inuenta est: qui cum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio

conuulsam

conuulsam penitus sciemus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius Conss. eorum adhibere neutrum uoluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator: quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo causae postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunq; tamen laudemus: quoniam per illos ne haec quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utantur: sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio: Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiã durior, qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium: uacationem Augures, quo minus iudicijs operam darent: nõ habere. sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, et in primis Graccho molestus: qđ indicat Gracchi in eũ oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus. Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis: ut omnes ferè Stoici prudentissimi in differendo sint: & id arte faciant: sintq; architecti penè uerborum: idem traducti à disputando ad dicendũ, inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquẽtiam non desyderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidẽ magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, non inquã Brute sine causa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: uagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris: eorumq; more se exercuit. Quod si omnia à philosophis essent petenda: peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorũ, idest ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorũ in doctrina, atq; praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia. quanquã ea ipsa peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est: ut nec perficere oratorem possit ipsa p̃ sese: nec sine ea

orator esse perfectus. Nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquãtoq; contractior, quã aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouẽ sic, ut aiunt philosophi, si græce loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idq; apparet ex genere, & granditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam translata pugnacior (ut ita dicam) uidetur, & illorum in iudicia pacatior. Nũc reliquorum oratorũ ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero, inqt Atticus, et uehemẽter quidem: ut pro Bruto ẽt respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare, inqt Brutus, teneo, qui istã turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim et boni aliquid attulimus iuuẽtuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, et ornatius: & nocuimus fortasse, quod ueteres orationes post nostras, non à me quidẽ: meis. n. illas antepono: sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisq; : q̃q̃ uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc inquã de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamen nondũ tritis nostrorũ hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla: & multa dixit, & illustria: & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset: & splendor ei non defuisset: Cos. non fuisse. Sed ecce in manibus uir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam Brute pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, sic prorsus, inquit, sic existimo: atq; istum de superioribus penè solum lego. Immo planè inquam Brute legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, latinæq; literæ fecerunt: q utinã non tam fratri pietatẽ, quàm patriæ præstare uoluisset. Quàm ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternã esset, uel auitã gloriam consecutus. eloquẽtia quidem nescio an habuisset parẽ neminẽ. Grandis est uerbis, sapiẽs sentẽtijs, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius. præclare inchoata multa, perfecta nõ planè. legendus inquam est hic orator

Brute, si quisquam alius, iuuentuti. non. n. solũ acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba Serg. illius eloquentissimi uiri filius, P. Crassi eloquentis, & iuris periti gener. Laudabant hunc patres nostri: fauebant etiam propter patris memoriam: sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cũ pro sese ipse dixisset: oppressus est. Extat eius peroratio, q epilogus dicitur: q tanto in honore pueris nobis erat: ut eum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset: primus post R. C. iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in Consulatu mortuus: non multum ille quidem, nec sæpe dicebat: sed & latine loquendo cuiuis erat par: & omnes sale, facetijsq; superabat. Eius collega L. Bestia bonis initijs orsus Tribunatus: nam P. Popiliũ ui C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit; uir & acer, & non indisertus, tristes exitus habuit Consulatus. Nam inuidiosa lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, & quatuor Conss. L. Bestiam, C. Catonem, SP. Albinum, ciuemq; præstantissimum L. Opimiũ Gracchi interfectorẽ à populo absolutum, cũ is contra populi studiũ stetisset: Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in Tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus ijsdem ferè, sed longius ætate prouectus, habitus est sanè (ut ita dicã) luculẽtus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cõmotior: diligentia tamen, & uirtute animi, atq; ita bonus author in Senatu: idẽ tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cũ uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus: quas iam reperire uix possumus. Atq; etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incõmoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, & si cũ remiserant dolores pedũ: non deerat in causis: tamen id non sæpe faciebat. Itaq; consilio eius, cũ uolebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit Brute dedecus generi uestro: q cum tanto nomine esset: patremq; optimum uirũ habuisset, & iuris peritissimũ: accusationẽ factitauerit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus nõ petiuit: sed fuit accusator uehemens, & molestus: ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonũ degenerauisse uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodem tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit, quẽ ego audiui iam senem: cum ab L. Sabelio mulctam lege Aquilia de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis penè infimi mentionem: nisi iudicarem, qui suspiciosius, aut criminosius diceret: audiuisse me neminem. Doctus etiam græcis T. Albutius, uel potius penè Græcus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus iu-

diatre. Fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus: multae literae: summa non uitae solum, atq; naturae, sed orationis etiam comitas: incorrupta quaedam latini sermonis integritas, quae perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quē de Consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poëtam familiarem suum: qui liber nihilo notior est, q̃ illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus. Mihi quidem nec iste notus est, nec illi. sed haec mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo latinus: quae laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisq; neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filiū cognouisti: noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis ut cum quosdam audires, qui tum erant praestantes: uideretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione: non modo contentus esses: sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus dicebant de R. P. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat: sed polite, latine uero in primis & eleganter locutus: quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Capio uir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini, inuidia populi calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atq; acerbi. Itaq; in iudicium capitis multos uocauerunt. pro reis non saepe dixerunt. SP. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicū uitiosa, & inutili lege uectigali leuauit. M. Marcellus Esernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta Praetorius in mediocriū oratorum numero, dicendi non ita multū laude processerat: sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatem. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo me non ita disertos homines & retulisse in oratorū numerū, & relaturū. Est enim propositum colligere eos, qui

hoc munere in ciuitate functi sint: ut tenerent oratorũ locum: quorum quidẽ quae fuerit assensio: et quàm in omnibus rebus difficilis optima pfectio, atq; absolutio: ex eo, quod dicam: existimari potest. Quàm mul ti.n.iam oratores cõmemorati sunt: & qdiu in eorũ enumeratione uersamur: cũ tamen spisse, atq; uix, ut dudũ ad Demosthenem, & Hyperidem, sic nũc ad Antoniũ, Crassumq; puenimus. Nam ego sic existimo hos oratores fuisse maximos: & in his primũ cum Graecorum gloria, latine dicendi copiam aequatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem: eaq; suo quaeq; loco, ubi plurimũ proficere, & ualere possent: ut ab imperatore eqtes, pedites, leuis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur: sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunq̃ uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa qdem elegantissimo sermone: itaq; diligenter loquendi laude caruit: neq; tamen est admodũ inquinate locutus: sed illa, quae proprie laus oratoris est in uerbis: nam ipsum latine loqui, est illud qdem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendũ, sed non tam sua sponte, q̃ quod est à plerisq; neglectum. non enim tam praeclarum est scire latine, quàm turpe nescire: neq; tam id mihi oratoris boni, q̃ ciuis Romani proprium uidetur. sed tamen Antonius in uerbis & eligendis: neq; id ipsum tam leporis causa, q̃ ponderis: & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in sententiarũ ornamentis, & conformationibus. quo genere quia praestat omnibus Demosthenes: idcirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus. σχήματα enim quae uocant Graeci: ea maxime ornant oratorem: eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, q̃ in illuminandis sententijs. Sed cum haec magna in Antonio, tum actio singularis: quae si partienda est in gestum, atq; uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq; motus cũ uerbis, sententijsq; consentiens: uox pmanens, uerum subrauca natura: sed hoc uitiũ huic uni in bonum conuertebat: habebat.n. flebile quiddam in quaestionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam cõmouendam: ut uerũ uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, q quaesiuisset, quid primũ esset in dicendo: actionem: qd secundũ: idem, & idem tertiũ respondisse. Nulla res magis penetrat in animos: eosq; fingit: format: flectit: talesq; oratores uideri facit: quales ipsi se uideri uolunt. Huic alij parem

esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant: neminem esse, qui horũ alterutro patrono, cuiusq̃ ingenium requireret. Equidem quanq̃ Antonio tantum tribuo, q̃tum supra dixi: tamẽ Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa grauitas: erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de aequo, & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedãda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cum saepe aliàs, tum apud Centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum, pro aequo, & bono dixit: ut hominem acutissimum. Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur: paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumq; copia. atq; ita tum ab his patronis aequalibus, etiam Conss. causa illa dicta est: cum uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet: ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandũ, quid in iure, aut in aequo uerum aut esset, aut non esset: tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq;, & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis aestimator metuendus, q̃ admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scaeuolam ex ijs rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio: quo utebatur propter familiaritatem Scaeuolae nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota nõ erat. Itaq; cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego. Noli inquam Brute existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate praestantius. Nam ut paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese: statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorẽ. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaeuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scaeuolae multa in seueritate non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo: sed uereor, ne fingi uideantur haec, ut dicantur à me, quodãmodo. res se tamen sic habet: cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit:

mediocritas: uterq; horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cedebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autē suam totam haberet. Tū Brutus, cū ex tua oratiōe mihi uideor, inqt, bene Crassum, & Scæuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpitio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem. iudico. Quonam inquam istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse: quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse: ut ius ciuile facile possit tueri: ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego, de me inquā dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis: & ego dicam quod sentio. Non enim facile quenquam dixerim plus studij, ǭ illum et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerū disciplinas adhibuisse. nam & in iisdē exercitationibus ineunte ætate fuimus: & postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut rediit, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, ǭ in prima secundus. Atq; haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis, sed eorū etiam, qui fuissent: in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus, ain' tu, inquit? etiam'ne Q. Scæuolæ Seruiū nostrum anteponis? Sic enim inquam Brute existimo: iuris ciuilis magnum usum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artē, quæ doceret rē uniuersam tribuere in partes: latentem explicare definiendo: obscuram explanare interpretando: ambiguam primū uidere: deinde distinguere: postremo habere regulā, qua uera, et falsa iudicarētur, et quæ qbus propositis essent: quæq; non essent cōsequētia. Hic. n. attulit hanc artē oīum artiū maximā, quasi lucē, ad ea, quæ cōfuse ab aliis aut respōdebātur, aut agebātur. Dialecticā mihi uideris dicere, inquit. Recte inǭ itelligis: sed adiunxit. et et literarū scientiā, et loquendi elegantiā, quæ ex scriptis eius, quorū similia nulla sunt: facillime perspici potest. Cumq; dicendi causa duobus peritissimis operā dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo: Galli hominis acuti, & exercitati promptam, & paratā in agendo, et ī respondēdo celeritatem subtilitate, diligentiaq; superauit: Balbi docti, & eruditi hominis in utraq; re consyderatā tarditatem uicit expediendis, conficiendisq; rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit: & expleuit, quod utrique defuit. Itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quàm Scæuola. hic enim causas studiose recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli solebat,

nequa in re inferior esset, quàm Scæuola: sic Seruius sapientissimè, cũ duo ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ: perfecit, ut altera præstarèt omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, *ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiose, & frequenter affui, cum ex eo, ius nostrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset: uellem cognoscere. & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo: quod & æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artiũ, studiorumq́; quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq;: uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio: tali illum in te uoluntate, iudicioq́; cognoui. Itaq; doleo, & illius consilio, & tua uoce populum R. carere tandiu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consyderanti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint.* Hic Atticus, *dixeram, inquit, à principio, de rep. ut sileremus: itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desyderare: nõ modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.* Pergamus *ergo inquam ad reliqua: & institutum ordinem persequamur.* Paratus *igitur ueniebat* Crassus: *expectabatur: audiebatur à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum: expectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, nõ inclinatio uocis, nulla inambulatio, nõ crebra supplosio pedis, uehemens, et interdum irata, et plena iusti doloris oratio: multæ, et cũ grauitate facetiæ: quodq́; difficile est, idẽ et pornatus, et pbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni ferè genere causarum. mature in locum principum oratorum uenit.* Accusauit C. Carbonem *eloquentissimum hominem, admodum adolescens. summã ingenij nõ laudẽ modo, sed etiam admirationẽ est cõsecutus.* Defendit *postea* Liciniã *uirginem, cũ annos.* XXVII. *natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus: orationisq́; eius scriptas quasdã partes reliqt.* Voluit *adolescens in colonia* Narbonensi, *causæ popularis aliqd attingere: eãq́; coloniã, ut fecit, ipse deducere.* Extat *in eã legem senior (ut ita dicã) quã ætas illa ferebat, oratio.* Multæ *deinde causæ, sed ita tacitus* Tribunatus: *ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud* Præconem Granium: *idq́; nobis bis narrauisset* Lucilius: Trib. *pl. nesciremus fuisse.* Ita *prorsus, inquit* Brutus. Sed *ne de* Scæuolæ *qdẽ* Tribunatu *qcq̃ audiuisse uideor: & eũ collegã* Crassi *credo fuisse.*

*Omnibus quidem alijs inquam in magistratibus, sed Trib. anno
post fuit: eoq; in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam
Censuram sine Scæuola gessit. eũ enim magistratum nemo unquam
Scæuolarũ petiuit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe
legisse certo scio: quatuor, & triginta tum habebat annos: totidemq;
annis mihi ætate præstabat. Ijs enim Coss. eam legem suasit, quibus
nati sumus: cum ipse esset Q. Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, trien
nio ipso minor, q̃ Antonius: quod idcirco posui: ut dicendi latine prima
maturitas in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam
ad summum penè esse perductam: ut eò nihil fermè quisquam adde-
re posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset in-
structior. Erit inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas.*

*Nescio inquam. Sed est etiam L. Crassi in Consulatu pro Q. Cæ-
pione, defensione iuncta non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, bre-
uis, postrema Cens. oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est.
In his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color: quin etiam
comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appella-
ri placet) erat apud illum contractus & breuis, & in membra
quædam, quæ κῶλα græci uocant: dispertiebat orationem luben-
tius. Hoc loco Brutus, quandoquidem tu istos oratores, inquit, tanto-
pere laudas; uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicen-
di, sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim
omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reli-
quissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus,
quas reliquit: habemus cognitam. Et ego, mihi q̃dẽ à pueritia quasi
magistra fuit inquam illa in legem Cæpionis oratio, in qua & au-
thoritas ornatur Senatus: quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia
concitatur in iudicum, & in accusatorũ factionem, contra quorũ poten
tiam populariter tum dicendũ fuit. multa in illa oratione grauiter,
multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta,
q̃ scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intel
ligi potest. Ipsa illa Censoria contra Cn. Domitium collegam non est
oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentariũ paulo ple-
nius. nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maiori-
bus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus
dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domi
tium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorũ numero: tamen po-
no satis in eo fuisse orationis, atq; ingenij, quo & magistratus perso-
nam, & consularẽ dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio di-*

xerim: industriam in eo summam fuisse, summasq́; uirtutes: eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, & diligenter loquentibus numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in Consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, & si propter summam nobilitatem, & singularẽ potentiam magnus erat: tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere tẽporis fuit Eques Romanus C. Titius, q meo iudicio eò peruenisse uidetur: quo potuit ferè latinus orator sine græcis literis, & sine multo usu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorũ, tantum urbanitatis habent: ut pene Attico stylo scriptæ esse uideantur. Easdẽ argutias in tragœdias, satis qdem ille acute, sed parũ tragice transtulit: quẽ studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis qdem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, q à Senatu hostis cum C. Mario iudicatus est: acer, & uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendum M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cũ esset in Cilicia, est interfectus: q accusauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrem. Atq; etiam apud socios, & latinos, oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus è Marsis, quẽ ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, q̃ docti & græcis literis, & latinis. C. Rusticellus Bononiensis, is qdẽ & exercitatus, & natura uolubilis. Omnium autẽ eloquẽtissimus extra hanc urbẽ T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ: illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè: cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius, q scriptitauit orationes multas: orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitũ ex Latio L. Papyriũ Fregellanum T. Gracchi P. F. ferè ætate. eius autem oratio est pro Fregellanis, colonisq́; latinis habita in Senatu. Tum Brutus, qd tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes inquam? nisi id quod urbanis, præter unum: q non est eorũ urbanitate quadam, quasi colorata oratio. Et Brutus, q est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu qdem etiam uerba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscíq; possunt. Illud est maius: quod in uocibus nostrorũ oratorũ recinit qddam, &

resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare.

Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iã non mirer illud Theophrasto accidisse: quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadã, quanti aliquid uenderet: & respondisset illa: atq; addidisset, hospes non potest minoris: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem: cum ætatem ageret Athenis: optimeq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus: idest ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamẽ proximus. Itaq; eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret: neq; secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertiũ, q uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorũ spectaret: satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus; in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires, quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandũ, nec Romanarum rerũ immemor, & uerbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operã amicis, & utilem præbuit: atq; ita diu uixit: ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur: multum etiam in causis uersaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus is qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis, & latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cneusq; Pompeius Sex. F. aliquem numerũ obtinebat. nam Sex. frater eius præstantissimum ingeniũ contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectã geometriæ, rerumq; stoicarũ scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulo post eum C. Bilienus, homo p se magnus, propè simili ratione, summus euaserat. qui Cos. factus esset, nisi in Marianos Consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquẽtia, quæ fuerat ante Consulatũ ignorata: in Consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, q tantum in dicentiũ numero

non in oratorũ fuerunt:iam ad oratores reuertamur. Censeo,inquit Atticus.eloquentes enim uidebare,non sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs inquã C. Iulius L.F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit:oratorq́; fuit, minime ille quidem uehemens:sed nemo unquã urbanitate,nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex qbus, sicut ex eiusdẽ tragœdijs,lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus,cui de rep. satis suppeditabat oratio:totam enim tenebat eam, penitusq́; cognorat. Itaq; in Senatu Cons. authoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil,priuatis satis ueterator uidebatur. Erant in priuatis causis Q. Lucretius Vispillo & acutus,& iuris peritus. nam Offella aptior concionibus, quàm iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina,& in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo,& penè frigidus: sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus:& præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia:cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis,in dicendo non nimis exercitatus:in iure autem ciuili nõ inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem: uolebat esse similis horum:eratq́; & bonus uir,& innocens: sed dicebat parum. nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui Trib. pl. L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius,in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum, qui & planè indocti,aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt: quos quidem ego cognouerim. solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, Equestris C. Gorgonium. fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendũ:& uitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili T. Iunius L. filius Tribunitius, quo accusante P. Sextius Præt. designatus, dãnatus est ambitus. is processisset honoribus lõgius: nisi semper infirma, atq; etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo,me in eorũ commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores: neq; fuerint: prætieriq́; à me aliquot ex ueteribus commemoratione,aut laude dignos, sed hoc quidem ignoratione. qd enim est superioris ætatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorum,nec ipsorum. De ijs autem, quos ipsi uidimus: neminem ferè prætermittimus eorum,quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim sciri in tanta,& tam uetere rep. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere: non plurimos ausos esse: potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam:

ut intellig

ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propémodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus patricius: nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, q̃ intelligunt? Recte requiris inquam Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo: si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidẽ ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur: ut delectetur: ut moueatur uehementius. q̃bus uirtutibus oratoris, horũ quicq; efficiatur: aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc: aut etiam in his labatur, & cadat: artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita afficiãtur, ut orator uelit: uulgi assensu, et populari approbatione iudicari solet. Itaq; nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, nõ eosdem gradus oratorũ uulgi iudicio, & doctorũ fuisse? De populo siquem ita rogauisses: quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret: aut hunc alius, illũ alius diceret. nemo'ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expẽdere: proximũ illis fuisse diximus. nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum: mihi cane, & musis: Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, mihi cane, & populo mi Brute dixerim: ut qui audient, quid efficiatur: ego etiã cur ita efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem: uera putat: assentitur: probat: fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo: & ducitur oratione: & quasi

uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? gaudet: dolet: ridet: plorat: fauet: odit: contemnit: inuidet: ad misericordiã inducitur, ad pudendũ, ad pigendum: irascitur: miratur: sperat: timet. Hæc perinde accidunt: ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo: hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicij: in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi: quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubiũ fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alij; tamen utrũ de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescẽtibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius: num quis, cui quidem eligendi potestas esset: quenquam his anteponebat? Tum Brutus, quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne quid optarent rei: quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam: et mihi, beneuolentia credo ductus, tribuebat omnia. Sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo: qui uulgi opinione disertissimi habiti sint: eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poëtam ferunt: qui cum conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod nouisti, uolumen suum: & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent: legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium, me illum. & recte. Poëma enim reconditum paucorũ approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris: uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses, si te ut Curionem quondam concio reliquisset?

Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiã causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo: tamẽ si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se inquam res habet: ut si tibiæ inflatæ non referant sonum: abijciendas eas sibi tibicen putet. sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt. eæ si inflatum nõ recipiũt: aut si auditor omnino tanquam equus non facit: agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione: cum à mediocri, aut

etiam à malo delectatur: eo est contentus: esse melius non sentit: illud quod est, qualecunq; est, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo. nec res ulla plus apud animos hominum, q̃ ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi: quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? cum is hoc probare uellet M. Curium, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quàm in suam tutelam uenisset: pupillo non nato hæredem esse nõ posse. Quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur. Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi: & opiniõne quæri uoluntates: & interpretatione disertorum scripta simplicium hominum peruertere? Quàm ille multa de authoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? q̃ omnino multa de conseruando iure ciuili? Quæ quidem omnia cum perite, & scienter, tum ita breuiter, & presse, & satis ornate, & pereleganter diceret: quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset: ob eamq; rem ædificare nauem cõcupiuisset, exorsus est: similiter Scæuolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus: multis eiusdem generis sententijs delectauit: animosq; omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere: deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset: hoc sensisse: quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius hæres ut esset: ita scribere plerosq;: et id ualere, et ualuiße semper. Hæc, & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum testamentorum, sententias, uoluntatesq; tutatus est: quanta eßet in uerbis captio cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uolũtates: quantam sibi potentiam Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentũ facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum grauiter, tum ab exemplis copiose, tum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationẽ, aßensionemq; commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset: idem audito altero, iudiciũ suũ contẽneret. At uero intelligens, & doctus, audiẽs Scæuo-

lam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius: ab utroq; autē causa perorata, si quaereretur uter praestaret orator: nunquam profecto sapientis iudicium à iudicio uulgi discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: siquidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittatur'ue dicendo illud, quicquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto: quod saepe, cũ oratores duo, aut plures populi iudicio probantur: quod dicendi genus optimũ sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur: ne intelligenti q̃dem auditori probari potest. Vt enim ex neruorũ sono in fidibus, q̃ scienter ei pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi aestimator nõ assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & praeteriens de oratore saepe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero: nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quaesitorem, ut dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, q̃ possit animis iudicum admouere orationē, tanquam fidibus manũ. Idem si praeteriēs aspexerit erectos intuentes iudices: ut aut doceri de re, idq; etiam uultu probare uideantur: aut ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si praeteriens (ut dixi) aspexerit: etiã si nihil audierit: tamen oratorem uersari in illo iudicio: & opus oratoriũ fieri, aut pfectũ iã esse, profecto intelliget. Cum haec disseruissem: uterq; assensus est: et ego tanq̃ de integro ordiens: quando igitur inquam à Cotta, & Sulpicio haec omnis fluxit oratio: cum hos maxime iudicio illorũ hominum, et illius aetatis dixissem probatos: reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorũ bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt: unum attenuate, presseq;: alterũ sublate, ampleq; dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius: tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur: sed cauenda est presso illi oratori inopia, & ieiunitas. Amplo autem inflatum, et corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta: dicebat pure, ac solute: & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat: sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione, nisi syncerum, nihil nisi siccum, atq; sanum, illudq; maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset: nec omnino eo genere diceret: tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti,

commoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & , ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suauis, & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forū, non ad scęnam institutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium. sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam inquit artem Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maxime, altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpitio: & uterq; æqualibus suis plurimū præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quenq;: & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est: alteri se calcaria adhibere: alteri frenos. Sulpitij orationes quæ feruntur: eas post mortē eius scripsisse P. Canutius putatur æqualis meus: homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpitij nulla oratio est: sæpéq; ex eo audiui, cum se scribere neque consueuisse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia quæ inscribitur: eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, et Eques Romanus cum primis honestus, idemq; eruditissimus & græcis literis, et latinis: antiquitatisq; nostræ, & in inuentis rebus, et in actis, scriptorumq; ueterum literate peritus: quā scientiā Varro noster acceptam ab illo, auctamq; per sese uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus, & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit: orator autē nec studuit unq̄, nec fuit: scribebat tamen oratiões, quas alij dicerēt, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Ruso: q̄q̄ is etiā ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed nó sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cū essem apud Aelium adolescens: eumq; audire perstudiose solerē. Cottam autem miror summū ipsum oratorē, minimeq; ineptum, Aelianas leueis oratiūculas, uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pōponius maxime, uel dicā minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea q̄d Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat: fastidiosior Crassus: sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut Cæsarem. Cotta, Sulpitius expetebantur. ita ab ijs sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam

multa, quàm nostra ætate, iudicia fiebant: neq; hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus: quo nihil est uitiosius. Respondemus ijs, quos non audiuimus: in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum. deinde magni interest coràm uidere me, quemadmodũ aduersarius de quaque re asseueret: maxime aũt quemadmodum quæque res audiatur. sed nihil uitiosius, quàm cum unũ corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unũ est naturale principium, una peroratio. reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suã uim, & dignitatem tenent. Cũ autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior est, totam causam, quàm partem dicere: & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc consuetudinem lubenter ascìuimus. Erant tamen, quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur: et quia latine nõ pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisq; audiat quotidie domi: quibus cũ loquatur à puero: quẽadmodũ patres, pædagogi, matres etiã loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpe sermo: ergo illam patris elegãtia tinctam uidimus: & filias eius Mutias ambas: quarũ sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiã tu Brute credo aliquãdo audisti loquentem. Ego uero ac lubenter quidẽ, inquit Brutus, & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum inquã illum censes istius Liciniæ filiũ, Crassi testamento qui fuit adoptatus? summo iste quidẽ dicitur ingenio fuisse, inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquam iudicas Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iã diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem rẽp. uindicauit: Q. Scæuola Augure, qui peritissimus iuris, idemq; percomis est habitus. Iã duorum abauorũ quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Cos. fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientissimi C. Lælij? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arborẽ plura genera, sic in istam domũ mul-

torum insitam, atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (ut conferamus parua magnis) Curionis: & si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto, puro sermone assuefactam domum. & eo magis hoc iudico: quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt: cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat: nullum legerat oratorem: nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus: quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpitium, ut Antonium. Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus: nemo in aliqua parte earũ omnino nihil poterat. In quacunque.n. una planè claudicaret, orator esse non posset: sed tamen alius in alia excellebat. magis reperiebat quid dici opus esset, & quomodo praeparare, & quo loco locari: memoriaque ea cõprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quaedã ex his paria cũ Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec uero Sulpitio, neque Cottae dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rẽ ullam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest: nulla re una magis oratorẽ cõmendari, quã uerborũ splendore, & copia. nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentiũ cõmouebat. Motus erat is, quẽ & C. Iulius in perpetuum notauit: cum ex eo in utranque partẽ toto corpore uacillante quaesiuit, quis loqueretur è lintre: & Cn. Sicinius homo impurus, sed admodũ ridiculus: neque aliud in eo oratoris simile quicquam. Is, cum Trib. pl. Curionẽ, & Octauium Coss. produxisset: Curioque multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, et multis medicamentis propter dolorẽ artuum delibutus: nunquam, inquit, Octaui collegae tuo gratiam referes: qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscae comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cũ proposuisset, aut quartum adderet: aut tertiũ quaereret: qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cotta perorauissem: ille contra me pro Ser. Naeuio diceret: subito totam causam oblitus est: idque ueneficijs, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quod etiam in scriptis obliuiscebatur, quid paulo ante posuisset: ut in eo libro, ubi se exeuntem è Senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit: cum Senatum Caesar Cos.

habuiſſet: omnis'q; ille ſermo ductus è percunctatione filij, quid in Senatu eſſet actum: in quo multis uerbis cum inueheretur in Cæſarem Curio: diſputatio'q; eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum: cum ſermo eſſet inſtitutus Senatu miſſo, quem Senatum Cæſar Cos. habuiſſet: reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit, quantum flagitij commiſiſſet? Quid autẽ inquã Brute ſtultius, quàm ſi ea uituperare uolebat, quæ uituperauit: nõ eo tẽpore inſtituere ſermonẽ, cum illarũ rerũ iam tẽpora præteriiſſent: Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in Senatu ſe Cæſare Cos. non accedere: ſed id dicat ipſo Cos. exiens è Senatu. Iam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarũ ingenij partiũ: tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet, quid paulo ante poſuiſſet: huic minime mirum eſt, ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. Itaq; cũ ei nec officiũ deeſſet: & flagraret ſtudio dicendi: perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur propter uerborũ bonitatẽ, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentẽ quodãmodo celeritatem. itaq; eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo ſunt illæ quidẽ languidiores: uerũtamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam uim, ut ſolum ſine alijs in Curione ſpeciẽ oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdẽ ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi uiri filius, non ſatis acutus orator: ſed tamen orator numeratus. Erat in uerbis grauitas: & facile dicebat: & authoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor, & uehemens, et uerbis nec inops, nec abiectus, & quẽ planè oratorẽ dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab ijs aberat L. Fuſius: tamen ex accuſatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum, tuũ magnũ auunculum, grauẽ oratorẽ, ita dũtaxat cum de rep. diceret. L. autem Lucullũ etiã acutum, patrem'q; tuum Brute, iuris quoq; & publici, & priuati ſanè peritũ. M. Lucullum, M. Octauiũ Cn. filios: qui tantum authoritate, dicendo'q; ualuit, ut legem Semproniam frumẽtariam populi frequentis ſuffragijs abrogauerit. Cn. Octauiũ M. filiũ, M. Catonem patrẽ, Q. etiam Catulũ filiũ abducamus ex acie, id eſt à iudicijs: & in præſidijs reip. cui facile ſatisfacere poſſint, collocemus. Eódem Q. Cæpionẽ referrem, niſi nimis

equeſtri.

equestri ordini deditus, à Senatu dißedißet. Cn. Carbonem. M. Marium, & ex eodē genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbē ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est: seditiosorum omniū post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquētissimus uisus est: magis specie tamen, & motu, atq; ipso amictu capiebat homines: q̃ aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, in primu'q; ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & uitæ sordibus in Prætura Cos. factus eßet, si rationem eius haberi licere iudicatum eßet. nam & plebem tenebat: & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is Præt. eodem die, quo Saturninus Trib. pl. Mario, & Flacco Coss. publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus: sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen eßet. Ita cauendum est, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuecti sumus. nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus: reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis: q multos cū tacuißet annos: neq; contemni solū, sed irrideri etiam solitus eßet: in Tribunatu primū contra C. Iulij illam Cōsulatus petitionē extraordinariam, ueram causam agens est probatus, et eo magis, quod eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpitius: hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post Tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebantur. Rem uidebat acute: componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille q̃dem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus. Actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionē, reditumq; L. Syllæ sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpitius occiderat. Cotta aberat, & Curio. uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonē, & Pomponium: quorum utrunq; facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studijs optimis deditus: bene latine loquens,

gnarus reip. non sine facetijs, sed neq; laboris multi, nec satis uersatus in causis: interiectusq; inter duas ætates, Hortensij, & Sulpitij, nec maiores consequi poterat: & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cum facile omnes uincat superiores: tum indicat tamen quantum absit à summo: quámq; genus hoc scriptionis nondũ sit satis latinis literis illustratum. nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum, & probatum est. Is L. Crasso. Q. Scæuola Coss. primum in foro dixit, & apud hos quidem Coss. & cum eorum, qui affuerũt: tum ipsorum Coss. qui omnes intelligentia anteibant: iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo. C. Marcello Coss. mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor, & XL. fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus. Hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum ætatem includere: quanquam id qdem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit: ut & cum multo maioribus natu, quàm essent ipsi, & cũ aliquanto minoribus cópararentur: ut Accius ijsdem Aedil. ait se, & Pacuuium docuisse fabulam: cũ ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cũ suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, & cum tua Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat: & magis iam etiam uigebat Antonio: & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, princeps fuit: & in eorũ, quos in Sulpitij ætate posui: numerum facile peruenerat: & suos inter æquales. M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos in studio eiusdẽ laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorẽ Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq; initiũ dicendi interpositis oratoribus: ex qbus quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorũ, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me, qd de quoq; iudicarem; eos, qui iam sunt mortui: nominabo. Tum Brutus, non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrẽ de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur inquam est?

Vereri te, inquit, arbitror, ne p nos hic sermo tuus emanet: & ij tibi succenseant, quos præterieris. Quid? uos inquam tacere nó poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle ipsum tacere: quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, ne=

re inquam tibi Brute dicam:nō me existimaui in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse uenturum:sed ita traxit ordo ætatum orationē, ut iam ad minores etiā peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur:deinde redeamus ad te,& ad Hortensium. Immo uero inq̄ ad Hortensium:de me alij dicent,siqui uolent. Minime uero,inquit. nā etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur,quod propero audire de te,nec uero tā de uirtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt: quàm quod gradus tuos,& quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inquā tibi mos:quoniam me non ingenij prædicatorem esse uis, sed laboris mei. Verum interponam,ut places,alios:& à M. Crasso,q fuit æqualis Hortensij,exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiā à natura,labore,& industria,& quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiā:in principibus patronis aliquod annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat:uerba non abiecta,res compositæ diligenter,nullus flos tamē,neq; lumen ullum, animi magna,uocis parua contentio:omnia ferè,ut similiter, atq; uno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit:qui omnia magna uoce dicens,uerborū sanè bonorum cursu quodam incitato,ita furebat tamen, ut mirarer tum alias res agere populū,ut esset insano inter disertos locus. Cn. autē Lentulus multo maiorem opinionem dicendi, actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat:qui cū esset nec peracutus: q̄q̄ ex facie, & ex uultu uidebatur:nec abundans uerbis:etsi fallebat in eo ipso: sic interuallis,exclamationibus,uoce suaui,& canora, admirando irridebat:calebat in agendo,ut ea,quæ deerant:non desyderarentur. Ita tanquā Curio copia nonnulla uerborū, nullo alio bono tenuit oratorum locum:sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem,actione occultauit,in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Lentulus,cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas,corporis motus plenus & artis,& uenustatis, uocis & suauitas, & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit: cætera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit:habuit ex disciplina: maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt,græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat:quod erat in reprehendendis uerbis uersutum,et solers,sed sæpe stomachosum,nonnunquam frigidum,interdum etiam facetum. Is laborē quasi cursum forensem diutius nō tulit:q̄ et corpore erat infirmo:et hominum ineptias, ac stultitias,quæ

deuorandæ nobis sunt: non ferebat: iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur: siue ingenuo, liberoq; fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus: et ex eo tempore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem. postea quantum detraxit ex studio: tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum literarũ & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus græcis literis satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite: non inuenustus actor, sed iners: & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaq; et paucæ centuriæ ad Consulatum defuerunt. C. Macer authoritate semper eguit: sed fuit patronus propémodũ diligentissimus. Huius, si uita, si mores, si uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret: maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, nõ inops tamen, non ualde nitens, non planè horrida oratio, uox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inueniendis, cõponendisq; rebus mira accuratio: ut nõ facile in ullo diligentiorẽ, maioreq̃; cognouerim: sed eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic si etiã in publicis causis probabatur: tamen in priuatis illustriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator: minime ille quidem tardus in excogitando, uerumtamen uultu, & simulatione multo etiam acutior, quàm erat, uidebatur. Nã eius æqualẽ M. Glabrionẽ bene institutũ aui Scæuolæ diligẽtia, socors ipsius natura, negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo: in existimando admodũ prudẽs: toto genere perbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset: nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus: rẽ prudenter uidebat: actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius. A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina; incredibili labore, atq; industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq; coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis.

Et L. Octauius Reatinus: qui, cum multas iam caussas diceret: adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur: ascendisset ad honores: nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Cæpasij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, Quæst. celeriter facti sunt, oppidano quodã, & inconditо genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præteriisse uideamur: C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cũ multa concursatione, magnoq; clamore. quod idẽ faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat, multorũ obedire tempori: multorumq; uel honori, uel periculo seruire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset: illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fæce, inquit, hauris, idq; iandudũ: sed tacebam: hoc uero nõ putabam, te usq; ad Staienos, & Antronios esse uenturũ.

Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspici: omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint: memoria quidem dignos perpaucos: uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atq; expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu Cos. factus esset: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis. Itaq; studio huic nõ satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum caussis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas caussas actitauit, celeriter sanè uerba uoluens: nec hebes in caussis, uel dicam plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius: ut non cum aduersario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator: iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu

q̃ nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborũ, prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, cōponendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; causarum. Duo etiam Metelli Celer, & Nepos nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autē Lentulus Marcellinus nec unquam indisertus, et in Consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius perfectus literis, sed græcis: fastidiosus sanè latinarum: argutus orator, uerbisq; dulcis: sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, quàm uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt: tibi dicere luberet, & si de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello: audirem non minus lubenter, q̃ audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum. illum enim sæpe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atq; & ita est, inquit: & uehementer placet: nec uero sine causa: nam & didicit & omissis cæteris studijs, unũ id egit: seseq; quotidianis cōmentationibus acerrime exercuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus: & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur. Omniáq; sic suppetunt, ut ei nullam deesse uirtutem oratoris putem: maximéq; laudandus, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo consoletur se cũ conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper uirũ: atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cum eum antea tui similem in dicendo uiderim: tum uero nunc à doctissimo uiro, tibiq; ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorẽ. Hic ego, & si inquam de optimi uiri, nobisq; amicissimi laudibus lubẽter audio: tamen incurro in memoriã cōmunium miseriarũ: quarum obliuionem quærens, hũc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet.

Et ille, præclare, inquit, tibi constas: ut de ijs, qui nunc sunt, nihil uelis ipse dicere. & hercle si sic ageres, ut de ijs egisti, q iam mortui sunt: neminẽ ut prætermitteres: næ tu in multos Antronios, & Staie-

*nos incurreres. Quare siue hãc turbam effugere uoluisti: siue ueritus
nequis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit: de Cæ
sare tamen potuisti dicere: præsertim cum & tuum de illius ingenio
notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Bru
te, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico: & de hoc huius gene-
ris acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium ferè orato-
rum latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine
ut dudum de Læliorum, & Mutiorum familijs audiebamus: sed q̃q̃
id quoq; credo fuisse: tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus
multis literis, & ijs quidem reconditis, et exquisitis, summoq́; studio
& diligentia est consecutus: quin etiam in maximis occupationibus,
cum ad te ipsum, inquit in me intuens, de ratione latine loquẽdi accu
ratissime scripserit: primoq́; in libro dixerit uerborũ delectum ori
ginem esse eloquentiæ: tribueritq́; mi Brute huic nostro, qui me de il
lo maluit, quàm se dicere, laudem singularem. nam scripsit his uer-
» bis: cum hunc nomine esset affatus. Ac si cogitata præclare eloq poſ-
» sent: nonnulli studio, et usu elaborauerunt: cuius te penè principem
» copiæ, atque inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi R.
» meritum esse existimare debemus. hunc facilem & quotidianum no-
» uisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus,
amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto: quem non so-
lum principem, atque inuentorum copiæ dixerit: quæ erat magna
laus: sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate. Quo
enim uno uincebamur à uicta Græcia: id aut ereptum illis est, aut
certe nobis cũ illis cómunicatũ. Hanc autem, inquit, gloriam, testimo-
niumq́; Cæsaris tuæ quidem supplicationi non solum, sed trium-
phis multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo
sit hoc Cæsaris iudicij, non beneuolẽtiæ testimoniũ plus .n. certe attu-
lit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui nó
illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm
illi, qui Ligurum castella expugnauerũt: ex q̃bus multi sunt, ut scitis
triumphi. Verum quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis con-
silijs, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia salus ciuita-
tis, aut belli, aut domi multo magis orator præstat minutis imperato-
ribus. At prodest plus imperator: quis negat? sed tamen non metuo
ne mihi acclametis. est autem quod sentias dicendi liber locus.
Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictiõẽ, quàm castella-
nos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum,
quàm bene defendi causam M. Curij: credo. sed Atheniensium quoq;*

plus interfuit, firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum. tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare non quantum quisq; prosit: sed quanti quisq; sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere: operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pomponi de Cæsare: & redde quæ restant.

Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocētiæ, sic latine loquendi, non omnium tamen. nam illorum æquales Cæcilium, et Pacuuium male locutos uidemus. sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc uixerant: nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat: recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorē uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusa ratio, quæ mutari non potest: nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello Cos. fuit: pueri uidimus. Existimabatur bene latine: sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidē minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum: sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famā confecerat. Cotta, qui se ualde dilatandis literis à similitudine græcæ locutionis abstraxerat: sonabatq; contrariū Catulo subagreste quiddā, planeq; subrusticum: alia quidem quasi inculta, & syluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cū esse uellet: ne C. Ruscio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Ruscius? Et ille, fuit accusator, inquit, uetus, quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Ruscius circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicat nescio: metuo insidias. sputatilica? quid est hoc? sputa quid sit scio: tilica nescio. maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam si orator non sis: et sis ingenuus ciuis Romanus: tamen necessaria est: adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum uidetur tanquā tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc

ne. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus: nõ uideo, cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeq; ueteratoriã rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi uehemẽter probantur: cõplures autem legi. Atq; etiã commentarios quosdã scripsit rerũ suarum, ualde quidem inquam probandos. nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis, tanquam ueste detracta. sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere: sanos quidẽ homines à scribẽdo deterruit. Nihil enim est in historia, pura, & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet qui uita excesserunt: reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui Cens. fuit; ex filia nepos, Quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus ex hac inopia ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, et præcepta dicẽdi: quæ si minorẽ habent apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo nõ patientes uias. has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborum nõ egens, ipsa illa comparatione, disciplinaq; dicendi iã in patronorũ numerũ peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is, cũ post curulem Aedilitatem iudex quæstionis esset: est mortuus: in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse: nam populo non erat satis uendibilis: præceps quædã, et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neq; uerbis aptiorẽ cito alium dixerim, neq; sententijs crebriorem. Præterea perfectus in literis: iurisq; ciuilis iam à patre Aculeone traditã tenuit disciplinã. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tã cito rhetorem dixisses: etsi non deerat oratio: quàm, ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, sed interiores quædã, & reconditæ: diuina memoria, summa uerborũ & grauitas, & elegantia. atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidẽ admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ senectutis oratio. Quanta seueritas in uultu, quantũ pondus in uerbis: quàm nihil non consyderatum exibat ex ore. Tum Brutus Torquati, & Triarij mentione cõmotus (utrunq; enim eorum admodum dilexerat) næ ego, inquit, ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia: de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuã perpetuã authoritatẽ de pace ualuisse. nã nec istos excellentes uiros, nec mul-

tos alios præstantes ciues resp. perdidisset. Sileamus inquã Brute de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba: & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere: & tantum quid quisq; dicendo potuerit, quoniã id quærimus, prædicemus. Sunt ẽt ex ijs, qui eodem bello occiderunt: M. Bibulus, qui & scriptitauit accurate, cum præsertim non esset orator: & egit multa Constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, et familiaris meus: hic iam & satis studiosus: & ualde cum doctus, tum ẽt exercitatus orator: & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamẽ, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli Conss. quorũ Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, author salutis, quicquid habuit, quantumcunq; fuit: illud totum habuit è disciplina. instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo: ut sibi omnia, quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere: eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lẽtulus satis erat fortis orator, si modo orator: sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba nõ horrida sanè, ut plena esset animi, et terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne T. quidem Posthumius contemnendus in dicendo. de rep. uero non minus uehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis: sed bene iuris publici leges, atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ij, quos iãdiu colligis, uiuerent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruiliũ præterijsse uideare. Non inquã ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse, q uerbũ nunq̃ in publico fecissent: cũ melius aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere. Sed his commemorandis etiã illud assequor: ut intelligatis primũ ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere: deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos quidem Equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo et compositum dicendi genus, & acre, et expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio: q & accurate dicebat, & satis copiose: eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicẽdi: tamen, ut hastæ uelitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta tradũtur. Studio autẽ neminem, nec industria majore cognoui. Quanquam ne ingenio quidẽ qui præstiterit, facile

dixerim C. Piſoni genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut à forenſi dictione, aut à commentatione domeſtica, aut à ſcribendo, aut à cogitando. itaq; tantos proceſſus efficiebat: ut euolare, non excurrere uideretur: eratq; uerborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio: cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum: tum concinnæ, acutæq; ſententiæ: geſtusq; natura ita uenuſtus, ut ars etiam, quæ non erat, & è diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita eſt. alia enim de illo maiora dici poſſunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiuſdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Cælium prætereundum arbitror: quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit: qui quandiu authoritati meæ paruit: talis Trib. pl. fuit: ut nemo contra ciuiũ ꝑditorum popularem, turbulentamq; dementiam à Senatu, & à bonorũ cauſa ſteterit conſtantius. quam eius actionem multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt: acres accuſationes tres: eæq; omnes ex reip. contentione ſuſceptæ: defenſiones, & ſi illa erant in eo meliora, quæ dixi: non contemnendæ tamen, ſaneq; tolerabiles. Hic cum ſumma uoluntate bonorum Aedil. cur. factus eſſet: neſcio quo modo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe: ceciditq; poſtea, cum eos imitari cœpit, quos ipſe peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas, exquiſitasq; ſententias mollis, & pellucens ueſtiebat oratio. nihil tam tenerum, q̃ illius comprehenſio uerborum. nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipſius arbitrio fingeretur: ut nullius oratoris æque in poteſtate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius: ita libere fluebat, ut nuſquam adhæreſceret. nullum niſi loco poſitum, et tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, ſtructum uerbum uideres: nec uero ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerum, ſed pleraq; tranſlata, ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum: ſed immigraſſe in ſuum diceres: nec uero hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed adſtricta numeris: non aperte, nec eodem modo ſemper: ſed uarie, diſſimulanterq; concluſis. Erant autem & uerborũ, & ſententiarum illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, q̃bus tanq̃ inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis: & ubi eſſet, uidebat. Accedebat ordo

rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidũ, & sanũ genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quae orator efficere deberet: ut doceret: ut delectaret: ut moueret: duo summe tenuit: ut & rem illustraret disserendo: & animos eorũ, qui audirent: deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atq; incitaret animos: quam plurimũ pollere diximus: nec erat ulla uis, atq; contentio, siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consuesset: siue quod non posset. Hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cũ accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse: idq; à se esse deprehensum: seseq; chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rẽ deferre diceret: deq; eo crimine accurate, & exquisite disputauisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cũ pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manutenere diceret: tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquẽtia alienorũ hominum pericula defendere acerrime soleas: tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet: nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimũ est) nulla supplosio. itaq; (tantum abfuit, ut inflammares nostros animos) somnum isto loco uix tenebamus. Sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendũ crimen usi sumus. Tum Brutus, atq; dubitamus, inquit, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cũ ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientiũ: & quocunq; res postulet modo, flectere: qui hac uirtute caruerit: id ei, quod maximũ fuerit, defuisse? Sit sane ita inquam: sed redeamus ad eum, q iam unus restat, Hortensiũ: tum de nobismet ipsis, quoniã id etiam Brute postulas, pauca dicemus. quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentiũ: qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris: quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atq; hic à

magistris

magistris parũ institutus, naturam habuit admirabilẽ ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certe fuit: qui si me audire uoluisset, ut cœperat: honores, quàm opes consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo inquam. Cum honos sit præmium uirtutis, iudicio, studioq; ciuium delatum ad aliquem: qui eũ sententijs, qui suffragijs adeptus est: is mihi & honestus, & honoratus uidetur. Qui autem occasione aliqua etiã inuitis suis ciuibus nactus est imperium, ut ille cupiebat: hũc nomẽ honoris adeptum, nõ honorem puto. Quæ si ille audire uoluisset: maxima cum gratia, et gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat: ut reliqui clariores uiri. Quæ quidẽ etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset: sæpe egisse me arbitror: cum eũ uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritã reliquissent. Erat enim cũ institutus optime, tum etiam perfecte, planeq; eruditus: ineratq; & ingenium satis acre, & orationis nõ inelegans copia. prætereaq; sine arrogãtia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus. sed hunc quoq; absorbuit æstus quidam insolitæ adolescentibus gloriæ: q, qa nauarat miles operam imperatori: imperatorẽ se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu, dum Cyri, et Alexandri similis esse uoluit, qui suum cursum transcurrerant: et L. Crassi, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum: is enim nobis erat propositus: reuertamur: qui orator fuisset cum literis eruditior, quàm Curio: tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter, eleganterq; tractabat: nimiũ tamen inquirens in se, atq; ipse sese obseruans, metuensq; ne uitiosum colligeret: etiã uerum sanguinem dependebat. itaq; eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illustris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem uolebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat inquam ita: sed & ipse errabat: et alios etiam errare cogebat. Nam siqs eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide: Attice putat dicere: is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim, & insolentiam tanquam insaniam quandam orationis odit: sanitatem autem, & integritatem quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatem,

& siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dũ elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dũtaxat. sed quia sunt in Atticis alia meliora: uideat, ne ignoret & gradus, et dissimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides. quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem: cæteri ergo Attice nõ dicebant. Si omnes: qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Attice'ne dixerit. Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen, quorum Charisius, multorum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius: & orationes scripsit aliquot: et earum rerũ historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ: non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis: isq; se ita putat Atticum: ut ueros illos præ se penè agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorũ similes esse uolumus: optime. Sunt'ne igitur ij Attici oratores? quis negare potest? hos imitamur. Quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur: optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator syncerus, & grandis etiam fuit: hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo: imitari neque possim, si uelim: nec uelim fortasse, si possim: ut si quis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis Coss. natum uelit: nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium Cos. quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo. sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem: nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur ætatem. sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam: nec illam præclaram Thucydidis nimis ueterem tanquam Anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset: multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni quid quasi nos aliud agimus? aut

quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim, uidelicet Attici nostri, quod nolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt: non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset: ut concursus audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt: non modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere est Atticorum: sint sanè Attici: sed in comitium ueniant: ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desyderant. Volo hoc oratori contingat: ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur: compleatur tribunal: gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco: corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium: deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus, cum uelit, cum uelit, fletus: ut qui hæc procul uideat, etiam si quid agatur, nesciat: at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant: eum scito Attice dicere: ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant: nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur: & hoc proprium esse Atticorum uolunt: recte laudant. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus: dicam, opinor, quod sentio. Tu uero inquam Tite. Tum ille, ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse: qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur: facetam, & elegantem puto. est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illud: nec Epicuro, qui id reprehendit: assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone: cum qualis quisq; orator fuisset, exponeres: uide quæso, inquit, ne tam reprehenden-

da sit ironia, q̃ in testimonio. Quorsus inquam istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos possis in errorem inducere. Equidem in qbusdam risum uix tenebam: cum Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum, & singularem uirũ, nemo dicet secus: sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem: quo nihil potest esse pictius. bella ironia, si iocaremur. sin asseueramus: uide, ne religio nobis tam adhibenda sit, q̃ si testimonium diceremus. Ego. n. Catonem tuum, ut ciuẽ, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirũ deniq; cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uero cũ omnibus oratoris laudibus refertas diceres: & Catonem cum Philisto, & Thucydide comparares: Bruto'ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis qdem quisquam imitari potest: ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondũ suspicantem quale esset copiosè, & ornate dicere. Galbam laudas: si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedò quæso orationes (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus, q̃ te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dulcius. addis etiam nescio qd augustius: nomine nos capi summi uiri, uitæq; elegantissimæ uerissimis laudibus. remoue hæc. ne ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eã aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio. sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quoniam nihil est melius, id laudari, qualecunq; est, solet. Dico idem de Gracchis: & si de eis ea sunt à te dicta, qbus ego assentior. omitto cæteros. uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antoniũ. De horum laudibus tibi prorsus assentior, sed tamen non isto modo: ut Polycleti Doryphorũ sibi Lysippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, nõ dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur quæ de ijs ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cœlio dixeris: ij enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi uideantur mori uoluisse nonnulli, ut à te in oratorũ numerũ referrentur. Hæc cũ ille dixisset: longi sermonis initiũ depulisti, inquam Attice: remq; cõmouisti noua disputatione

ua disputatione dignam: quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inuenta nondum erant, florem, & colorē defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo: ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistrā fuisse dixerim. Nam & si tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes, quid in latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autē plures à nobis nominati sunt: eò pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius omnes cupidissimi essent, q̄ pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus. Ego. n. non alienū à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, de isto postea: sed tu, inquit me intuens, orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit: quoniam utroq; in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus: reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere: celeriter ad maiores causas adhiberi coeptus est: et quanq̄ inciderat in Cottae, et Sulpitij aetatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in uiro cognouisse me arbitror: ut quae secū cōmentatus esset: ea sine scripto uerbis eisdē redderet, q̄bus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua & cōmentata, & scripta, & nullo referente omnia aduersariorū dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studiū uiderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret: aut meditaretur extra forū. Sapissime autē eodē die utrunq; faciebat: attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas qdem res, quas nemo alius, partitiones q̄bus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quae essent dicta cōtra, quaéq; ipse dixisset. Erat in uerborū splendore elegans, cōpositione aptus, facultate copiosus: eáq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus: rē cōplectebatur memoriter: diuidebat acute: nec praetermittebat ferè quicquam, quod esset in causa aut ad confirmandum, aut ad refellendū: uox canora, & suauis: motus, et gestus etiā plus artis habebat, quā erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus: iudicia intermissa bello: nos in forum uenimus. Erat Hortensius

in bello primo anno miles, altero Trib. mil. Sulpitius legatus aberat, etiam M. Antonius. exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis. Qui frequentes aderant: quanquam pro se ipsi dicebant: oratores non illi quidem princeps L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterq; Philippo: cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant: quotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Trib. pl. tunc C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, Aedil. cur. quotidie ferè accuratas conciones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar: quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat: tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla Cos. & Pompeio fuit: tum P. Sulpitij in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus: eodemq; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset: Romamq; uenisset: totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo etiam commorabar attentius: & si rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat: sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno: tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc & si uidentur esse à proposita ratione diuersa: tamen idcirco à me proferuntur: ut nostrum cursum perspicere, quoniã uoluisti, Brute possis: (nam Attico hæc nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis: sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius: magis, magisq; quotidie probabatur. Anti-

stius Piso saepe dicebat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum Stoico Diodoro: qui, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset: nuper est domi meae mortuus: à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialecticis exercebar: quae quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu Brute iudicauisti: te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant: consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam latine, sed graece saepius: uel quod graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: uel quod à Graecis summis doctoribus, nisi graece dicerem, neque corrigi possem: neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scaeuolae, Carbonis, Antistij, reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges, & iudicia constituta: recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire coepimus: non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt: sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad Senatum de Rhodiorum praemijs uenerat. Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit: ut non ulla esset, quae non nostro digna patrocinio uideretur: deinceps inde multae, quas nos diligenter elaboratas, etiam quam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non naeuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere: complectar nonnulla etiam, quae fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tēpore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerū, et tenue collum: qui habitus, & quae figura non procul abesse putatur à uitae periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. eoq; magis hoc eos, quibus eram carus: commouebat: quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione, et modera-

tione uocis, & cõmutato genere dicendi me et periculum uitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarẽ, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cum essem bienniũ uersatus in causis: et iam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum profectus. Cũ uenissem Athenas, sex menses cũ Antiocho ueteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui: studiũq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo authore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriũ Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. post à me Asia tota peragrata est cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorũ erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus. & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum Atticorum est: hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur: quibus non contentus, Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiuerã, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptoremq; præstantem, tum in notandis, animaduertendisq; uitiis, & instituendo, docendoq; prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadã dicendi impunitate, et licentia, reprimeret: et quasi extra ripas diffluentem coerceret. Ita recepi me biennio post, nõ modo exercitatior, sed propè mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat: & quasi referbuerat oratio: lateribusq; uires, et corpori mediocris habitus accesserat. Duo tũ excellebant oratores, q me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorũ alter remissus, et lenis, et propriis uerbis comprehendens solute, et facile sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualẽ tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. Itaq; cũ Hortensio mihi magis arbitrabar rẽ esse: quod et dicendi ardore eram propior, et ætate coniũctior. Etenim uideram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella Cons. cum Cotta princeps adhibitus esset: priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foriq; strepitus desyderat. Vnum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus: cũ Quæsturam nos, Consulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortensius. interim me Quæs. Siciliensis excepit annus. Cotta ex Consulatu est

profectus in Galliam. princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autem anno post è Sicilia me recepissem: iam uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum: & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam pspicias, unde longe absum: sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquenniū ferè uersatus: tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus Aedil. cum designato Cos. Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam præcepta quædam desyderat: quid tanquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post Consulatum (credo quod uideret ex Coss. neminem esse secum comparandum: negligeret autem eos, qui Coss. non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus: atq; in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturæ ueteris colore detraxerat: quantum non quiuis unus ex populo, sed æstimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione uerborum adhærescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cū omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunq; erat. Atq; (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post Aedilitatem annis, & Prat. primus, & incredibili populari uoluntate sum factus. Nam cū propter assiduitatem in causis, & industriā, tum propter exquisitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, q̄ uulgus hominum studuisse literis, qbus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum, beneq; dictorum: nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, siquando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, q breuiter, argute'q; incluso aduersario, laxare iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem, risumq́; traduceret: nemo, qui dilatare posset: atq; à propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad cōmunem quæstionē uniuersi generis orationem traduceret: nemo, qui

delectandi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiã magnopere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunq; res postularet, impelleret. Itaq; cum iam penè euanuisset Hortensius: & ego anno meo, sexto autem post illum Cos. Cos. factus essem: reuocare se ad industriam cœpit: ne, cum pares honore essemus: aliqua re superiores uideremur. Sic duodecim post meum Consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret: coniunctissime uersati sumus: Consulatusq; meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat: idem nos rerum mearum gestarũ, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maxime uero perspecta est utriusq; nostrum exercitatio paulo ante, q̃ perterritum armis hoc studium Brute nostrum conticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendũ datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdem, noui ueniebamus quotidie: quibus quidem causis tu etiam Brute praestò fuisti: compluresq; & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu uixerit Hortensius: tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem causas agere cœpit, q̃ tu es natus: idem quartosexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus unà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autẽ genus quod fuerit in utroq;: orationes utriusq; etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, q̃ senior Hortensius: causas reperiemus uerissimas duas: primũ quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, q̃ senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: unum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus, & seueris, q̃ concinnis, & uenustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus: magis etiam Menecles frater eius fuit: quorũ utriusq; orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententijs frequentatum, q̃ uerbis uolucre, atq; incitatum: quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere uerborum: in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines. In ijs erat admirabilis orationis cursus: ornata sententiarũ concinnitas nõ erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus grauitatem non habent. Itaq; Hortensius utroq; genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, uenustarumq; sententiarum: in qbus ut in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis uenustæ, dulcesq; sententiæ: q̃ aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata

& uibrans,tum etiã accurata,et polita. Non probantur haec senibus. Saepe uidebam cum irridentem,tum etiã irascentem, et stomachantẽ Philippum. sed mirabantur adolescentes:multitudo mouebatur. Erat excellẽs iudicio uulgi:et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parũ:tamen aptum esse aetati uidebatur. Et certe quod et ingenij quadã forma lucebat: et exercitatione perfecta erat,uerborumq; astricta comprehensio:summam hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, et illa senior authoritas grauius quiddã requireret:remanebat idẽ: nec decebat idem:quodq; exercitationem,studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum:concinnitas illa,crebritasq; sententiarum pristina manebat:sed ex uestitu illo orationis,quo cõsueuerat,ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit,quàm placuisset,si illũ flagrantem studio,& florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus,ego uero,inquit,& ista,quae dicis,uideo qualia sint:et Hortẽsium magnum oratorem semper putaui: maximeq; probaui pro Messala dicentem,cum tu abfuisti. Sic ferunt inquam: idq; declarat totidem,quot dixit(ut aiunt)scripta uerbis oratio. Ergo ille Crasso Cos. & Scaeuola usq; ad Paulum,& Marcellum Coss. floruit. nos in eodem cursu fuimus à Sylla dictatore, ad eosdem ferè Coss. Sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est: nostra publico. Melius quaeso ominare,inquit Brutus. Sit sanè,ut uis,inquam,et id non tam mea causa,quàm tua. sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent,quae prouidit futura. Saepe enim inter nos impendentes casus defleuimus: cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. Sed illum uidetur felicitas ipsius,qua semper est usus,ab eis miserijs, quae consecutae sunt,morte uindicasse. Nos autem Brute quoniam post Hortensij clarissimi oratoris mortem,orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus:domi teneamus eam septam liberali custodia:et hos ignotos,atq; impudentes procos repudiemus:tueamurq; ut adultã uirginem castè,et ab amatorũ impetu quantum possumus, prohibeamus. Equidẽ etsi doleo,me in uitam paulo serius tanquam in uiã ingressum,prius quàm confectum iter sit, in hanc reip. noctẽ incidisse:tamen ea consolatione sustentor,quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis:quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem,quae de me etiam me tacente ipsa loquerẽtur: mortuoq; uiuerent. Quae, si rectè esset saluti reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens Brute

doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes quasi quadrigis uehentē transuersa incurrit misera fortuna reip. Hic me dolor tangit: hæc me cura sollicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, et iudicij. Tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriā, atq; augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi: sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artiū instrumento: & ijsdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse rep. careas, & illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis: contine te in tuis perennibus studijs: et effice id, quod iam propémodum, uel planè potius effeceras: ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ: numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes uir longe eloquētissimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atq; eius hæres Haristus hospes, et familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non'ne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabiles cōstitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, &, qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi
* *accidisset, ut numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.*

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

VTRVM difficilius, aut maius esset, negare tibi sæpius idem roganti: an efficere id, quod rogares, diu, multumq; Brute dubitaui. Nam & negare ei, quem unice diligerem: cuiq; me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam nõ modo facultate consequi difficile esset: sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atq; prudentiũ. Quid enim est maius, quàm cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo: iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas: aggrediar, nõ tam perficiundi spe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desyderari à te prudentiam meã, quàm si id non fecerim, beneuolentiã. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime: & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summũ et perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero: eumq; oratorem, quem quæris, expressero: tardem studia multorum: qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. Quod siquẽ aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis forte deficiet: aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. An in poëtis, nisi Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, et nõ horũ uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis? Nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt: sed ne opifices quidẽ se artibus suis remouerunt: qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt: aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti reliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorùm tanta multitudo fuit: tanta in suo cuiusq; genere laus, ut cum summa miraremur:

inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantũ inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes: multi oratores magni, & clari fuerunt: & antea fuerant: nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquẽtiæ dediderunt: spes infringatur: aut languescat industria. Nã neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atq; ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed qd sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in ppetuitate dicendi non sæpe, atq; haud scio, an unquã: in aliqua autem parte, eluceat aliquando: idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur: quod neq; oculis, neq; auribus, neq; ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, qbus nihil in illo genere pfectius uidemus: & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uerò ille artifex, cum faceret Iouis formã, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam: quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid pfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt: sic pfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerũ formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus author, & magister Plato: easq; gigni negat: & ait semper esse: ac ratione, & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, et eodẽ statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur: id est ad ultimã sui generis formam, speciemq; redigendũ.

Ac uideo hanc primam ingressionem meã non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam: & eã qdem cũ antiquam, tum subobscurã, aut reprehensionis aliqd, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita: ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus: tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cũ peruetera dicam, sed inaudita plerisq;: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorum

efficinis, sed ex Academiæ spatijs extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq; sermonū, in qbus Platonis primū sunt impressa uestigia. Sed & huius, & aliorū philosophorū disputationibus & exagitatus maxime orator est: & adiutus. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis qdem illa adiumentis, magnisq; caruit: sed tamen ornata uerbis, atq; sententijs, iactationē habuit in populo: nec paucorum iudicium, reprehensionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur: sine philosophia non posse effici, quē quærimus eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint: sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem. parua enim magnis sæpe rectissime conferuntur. Nam nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere: siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclē præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet eum, cū alia præclara quædam, & magnifica didicisset: uberem, & fœcundū fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiæ maximū) qbus orationis modis quæq; animorū partes impellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, q̄ frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorū disciplina genus, & speciem cuiusq; rei cernere: neq; eam definiendo explicare: nec tribuere in partes possumus: nec iudicare, quæ uera, quæ falsa sint: neq; cernere consequētia: repugnantia uidere: ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationi suppeditat copiam. quid de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia: quæ sola tum quidē tradebantur ab ijs, q dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab alijs rerum, ab alijs uerborū doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorū tribuebat ætas: uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unū reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminē. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desyderans: nemi-

nem planè, qui recte appellari eloquens posset: uidebat. Quod si ille
nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit. habuit profecto compre-
hensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil de-
erat, eos, q̃bus aliquid, aut plura deerant: in eam formam non pote-
rat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem
nunquam uidit Antonius: aut qui omnino nullus unquam fuit: quem
si imitari, atq; exprimere non possumus: quod idem ille uix deo con-
cessum esse dicebat: attamen, qualis esse debeat, poterimus fortasse dice
re. Tria sunt omnino genera dicendi, q̃bus in singulis q̃dam flo-
ruerunt, peræque autem, id quod uolumus, ꝑpauci in omnibus. Nam
& grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum
grauitate, & maiestate uerborũ, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad
ꝑmouendos, & conuertendos animos instructi, & parati: quod ipsum
alij aspera, tristi, horrida oratione, neq; ꝑfecta, neq; conclusa: alij leui,
& instructa, & terminata sunt consecuti. Et contra tenues, acuti,
omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili qua-
dam, & pressa oratione limati: in eodemq́; genere alij callidi, sed im
politi, & consulto rudium similes, & imperitorum: alij in eadẽ ie-
iunitate concinniores, idest faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est
autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec
acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus amborũ,
in neutro excellens. utriusq; particeps, uel utriusq;, si uerũ quærimus,
potius expers: isq́; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens
præter facultatem, & æqualitatem. aut addit aliquos, ut in corona, to-
ros: omnemq́; orationem ornamentis modicis uerborũ, sententiarumq́;
distinguit. Horum singulorum generum quicunq; uim singulis conse-
cuti sunt: magnum in oratoribus nomen habuerunt. sed quærendum
est, satis'ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam,
qui ijdem ornate, ac grauiter: ijdem uersute, & subtiliter dicerent.
Atq; utinam in latinis talis oratorũ simulachrum reperire posse-
mus. esset egregium non quærere externa: domesticis esse conten-
tos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus
in Bruto: multum tribuerim latinis, uel ut hortarer alios: uel quod
amarem meos: recordor longe omnibus unũ anteferre Demosthenem:
qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam: non ad
eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quis-
quam, nec callidior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi sunt ij, quo-
rum sermo imperitus increbuit: q̃ aut dici se desyderant Atticos: aut
ipsi Attice uolunt dicere: ut mirentur hũc maxime, quo Athenas q̃dẽ
ipsas.

ipsas magis non credo fuisse Atticas. quid. n. sit Atticum, discant: eloquētiamq́; ipsius uiribus, non imbecillitate sua metiantur. Nūc. n. tātum quisque laudat: quantū se posse sperat imitari. sed tamē eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari uolūt: uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur: ad eamq́;, et ad eorū arbitrium, & nutum totos se fingunt, et accommodant. Itaq; Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeq́; elegantes sunt: asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipatæ dictionis genus: quod eorū uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt: Græcia autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorū semper fuit prudēs, sincerumq́; iudicium: nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum seruiret orator: nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris: in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima summissius à primo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinante uerborū omniū pōdera, reprehendit Aeschines quædam, & exagitat: illudensq́;, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet: utrum illa uerba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidē uideatur Attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare: idq́; restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Græciæ: hoc an illud, huc, an illuc manū porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cū uero inclinata, ululantiq́; uoce, more Asiatico canere cœpisset: quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accommodant: ij sunt existimandi Attice dicere. quorū genera plura sunt: hi unum modo quale sit, suspicantur: Putant enim qui horride, inculteq́; dicat: modo id eleganter, enucleateq́; faciat: eū solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. Istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum: ne Pericles quidē dixit Attice: cui primæ sine controuersia deferebantur: qui si tenui genere uteretur: nunquam ab Aristophane poëta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Attice uenustissimus ille scri-

ptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus hoc esse Atticum in Lysia: non quod tenuis sit, atque inornatus: sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit: aut ne sit Aeschines, neue Demosthenes Atticus. Ecce autẽ aliqui se Thucydidios esse profitentur: nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur: causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem, & elegantem tamen: et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & praelia, grauiter sane, & probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae cōciones ita multas habent obscuras, abditasq; sententias: uix ut intelligantur: quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas: ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit: oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorũ rhetorum à Thucydide quicquã duxit? At laudatus est ab omnibus: fateor, sed ita, ut rerum explicator prudẽs, seuerus, grauis: non ut in iudicijs uersaret causas: sed ut in historijs bella narraret. itaq; nunq̃ est numeratus orator. Nec uero si historiam non scripsisset: nomẽ eius exstaret, cum praesertim fuisse honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neq; uerborum, neq; sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quaedam, et hiantia locuti sunt: quae uel sine magistro facere potuerunt: germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam, q̃ Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, et eadẽ eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis non desyderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos: sed etiam admirabili fama uirtutum incredibiliũ: quae specie dispares, prudentia coniungũtur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quã in plurimorum controuersijs diiudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq; dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiae causa nihil facias: omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia commu-

ni non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris: uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud est: quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid: aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti: nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti non parere nefas esse duxissem. Sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut si sustinere tantam quæstionem non potuero: iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit.

SED *in omni re difficillimum est formam, quod* χαρακτὴρ *græce dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratiq; sunt uersus: multa apud alterum negligentius. fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contra alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet: & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa: neque in unam formam cadunt omnia laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq; alij, qui sunt nominati sophistæ: reliquarumq; rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis, quod græce* ἐπιδεικτικὸν *nominatur: quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus: & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur: & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum: & arguti, certiq; & circunscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaq; nō ex insidijs, sed aperte, ac palàm elaboratur: ut uerba uerbis quasi demensa, & paria respondeant: ut crebro conferant pu-*

gnantia: compareníq; contraria: & ut pariter extrema terminentur: eundemq; referant in cadendo sonum: quæ in ueritate causarum & rarius multo facimus: & certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea se studiose consectatum fatetur. non enim ad iudiciorum certamen, sed ad uoluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum satis argute multa: sed ut modo, primumq; nascentia, minuta, & uersiculorum similia quædam, nimiumq; depicta. quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset: longissime tamen ipsi à talibus delitijs, uel potius ineptijs abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris, quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur: & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primusq; ab his (ut ait Theophrastus) historia cómota est: ut auderet uberius, quàm superiores: & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis: nonnunquam Brute leniter, & erudite repugnante te. Sed credes mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse: Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt: domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaque ut ego, cum à nostro Catone laudabar: uel reprehendi me à cæteris facile patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis
» loquens Socrates. Adolescens etiam nunc ó Phædre Isocrates est. sed
» quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore
» mihi ingenio uidetur esse, q̃ ut cum orationibus Lysiæ comparetur:
» præterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit,
» si, cum ætate processerit: aut in hoc orationum genere, cui nunc studet,
» tantum, quantum pueris: reliquis præstet omnibus, qui unquam ora-
» tiones attigerunt: aut, si contentus his non fuerit: diuino aliquo animi
» motu maiora cócupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri
» mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis: & quidem exagitator omniũ rhetorũ, hunc miratur unũ. Me autem, q Isocratem nó diligunt,

liguis, unà cum Socrate, & Platone errare patiamur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ, quàm pugnæ aptius, gymnasijs, & palestræ dicatum, spretum, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat, & roborat: non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum, atque pompæ: nos autem iam in aciem, dimicationemq́; ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat: & quo quicq; loco, & quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis: sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus: neque enim id suscepimus: sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea pareretur, exponemus: sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria: & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas: magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ. quæ tamen causa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorũ, & rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione uersetur: in eo aut sit'ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. sit'ne? signis. quid sit? definitionibus quale sit? recti, prauiq́; partibus quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens: à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat cõtrouersiam. Latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: ut quod in uniuerso sit probatum: id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis, & temporibus ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorũ morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorũ in utranq; partẽ, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Idemq́; locos, sic enim appellat: quasi argumentorũ notas tradidit: unde omnis in utranque partẽ traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorẽ aliquẽ de ludo, aut rabulam de foro: sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur: percurret omnes: utetur aptis generatim: discet ex quo emanãt etiam qui communes appellãtur loci. nec uero utetur imprudẽter hac copia: sed omnia expendet: & seleget. Non. n. semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem eadẽ argumentorũ momenta sunt. Iudiciũ ergo adhibebit: nec inueniet solum quid dicat: sed etiam expendet. Nihil enim

feracius ingenijs, his præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut
segetes fœcundæ, & uberes, non solum fruges, uerum herbas etiam
effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis aut leuia
quedā, aut causis aliena, aut nō utilia gignuntur: quorū ab oratoris
iudicio delectus magnus adhibebitur. alioqui quonā modo uir ille bo-
nus ī bonis hærebit, et habitabit suis? ut molliet dura? aut occultabit,
quæ dilui nō poterunt, atq; oīno opprimet, si licebit? aut abducat ani-
mos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, q̃ illud, quod
obstabit? Iam uero ea, quæ inuenerit: qua diligentia collocabit? quo-
niam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, adi-
tusq́; ad causam faciet illustres: cumq; animos prima aggressione
occupauerit: infirmabit, excludetq́; contraria: de firmissimis alia pri-
ma ponet, alia postrema: inculcabitq́; leuiora. Atq; in primis duabus
dicendi partibus qualis esset, summatim, breuiterq́; descripsimus. Sed,
ut ante dictum est, in his partibus, & si graues, atq; magnæ sunt, mi-
nus & artis est, & laboris. Cum autem quid, & quo loco dicat,
inuenerit: illud est longe maximum, uidere quonam modo. Scitum est
enim quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadē di-
cere, Carneadē autem eodem ēt modo eadē dicere. Quod si in phi-
losophia tantum interest, quemadmodum dicas: ubi res spectatur: non
uerba penduntur: qd tandem in causis existimandum est, q̄bus totis
moderatur oratio? quod qdem ego Brute ex tuis literis sentiebam,
non te id sciscitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summū
esse oratorē uellem: sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius
orationis optimū iudicarē. Rem difficilē (dij immortales) atq; omnium
difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis,
ut sequatur quocunq; torqueas: tum & naturæ uariæ, & uoluntates
multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uer-
borum, uolubilitasq́; cordi est: qui ponunt in orationis celeritate elo-
quentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respira-
tionesq́; delectāt. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroq;
aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & æquabilitate, & puro
quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & se-
ueritatem quandam uerbis, et orationis quasi mœstitiam sequuntur:
quodq́; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij tempera-
ti uellent uideri: quot orationum genera esse diximus: totidem orato-
rum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus au-
gere, q̃ a te postulatum est: tibi enim tantum de orationis genere quæ-
renti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando: ne nunc

quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis. ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ cōmunis est multarū artium. Quomodo autem dicatur: id est in duobus, in agendo, & in loquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cū constet è uoce, atq; motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum: qui maxime uoce commouentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudū nostra indicat oratio: utcunq; se affectum uideri, et animum audiētis moueri uolet: ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerē, si hoc præcipiendi tempus esset: aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus: quibus omnibus dici uix potest, quantum intersit, quēadmodum utatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: et diserti deformitate agēdi multi infantes putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, et secundas, et tertias actioni. Si. n. eloquētia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est: certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet: et contenta uoce atrociter dicere: & summissa leniter: et inclinata uideri grauis: & inflexa miserabilis. Mira est. n. quædam natura uocis: cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit: & tam suauis uarietas pfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam qdā cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè cātitum, sed ille, quem significat Demosthenes, et Aeschines, cū alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes: illumq; sæpe dicit uoce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium persequendæ suauitatis in uocibus. Ipsa enim natura quasi modularetur hominum orationem: in omni uerbo posuit acutam uocem: nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiā: quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est (non est enim in nobis) sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit: omnes sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus: idemq; motu sic utetur, nihil ut superfit in gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita lōgus, excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorū, nō ad numerū articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et uirili laterū flexione, brachij proiectione in contentionibus, cōtractione in remissis. Vultus uero, qui secundū uocē plurimū potest: q̄tā affert tum dignitatem, tum uenustatem? in quo cū effeceris, nequid ineptum, aut uultuosum

sit: tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & uicissim tristitiæ modum, res ipsa, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione: cætera in eo latere, indicat nomẽ ipsum. Non n. inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus est oia: sed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquens dictus est. Cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore: partem aliquã sibi quisq; uendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima uis soli huic cõceditur. Quanquã enim & philosophi quidam ornate locuti sunt: siquidẽ et Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: et Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit: & Xenophontis uoce musas quasi locutas ferunt: et longe omnium, quicunq; scripserunt, aut locuti sunt: extitit dicendi copia, & grauitate princeps Plato: tamen horũ oratio neq; neruos, neq; aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquũtur cum doctis, quorũ sedare animos malunt, quã incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulẽtis docendi causa, nõ capiendi loquũtur: ut in eo ipso, qđ delectationẽ aliquã dicendo aucupentur, plus nõnullis, quàm necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere nõ difficile est hanc eloquentiã, de qua nũc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis: nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec iuncta numeris: sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, uerecũda, uirgo incorrupta quodammodo. itaq; sermo potius, quã oratio dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est: tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur: qui omnes eosdẽ uolunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi: sed hoc differunt: quod cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, q̃ delectare: et apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles: à re sæpe discedunt: intexunt fabulas: uerba apertius transferunt: eaq; ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt: aduersa contrarijs: sæpissimeq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est: in qua & narratur ornate: & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes. sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio.

Ab his non multo secus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam qua-

rimus, seuocanda est. Nam etiam poëtæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea, & uersu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit: etiam si abest à uersu: (nam id quidem orationis est uitiũ) numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uisum esse nõnullis, Platonis, & Democriti locutionem, & si absit à uersu, tamen quod incitatius feratur: & clarissimis uerborum luminibus utatur: potius poëma putandum, quàm comicorum poëtarũ: apud quos, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis: nec tamen id est poëtæ maximum, & si est eo laudabilior, quod uirtutes oratoris persequitur, cum uersu sit astrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis, & ornata uox est poëtarum: tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum, iungendorumq; uerborũ: tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quàm rebus inseruiũt. Nec uero siquid est unum inter eos simile (id autem est iudicium, electioq; uerborum) propterea cæterarum rerũ dissimilitudo intelligi non potest. sed id nec dubium est: & siquid habet quæstionis: hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poëtarũ, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim authore Antonio quærimus) is, qui in foro, causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet: ut delectet: ut flectat. Probare, necessitatis est: delectare, suauitatis: flectere, uictoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo: in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille; & quasi temperator huius tripartitæ uarietatis. Nam & iudicabit quid cuiq; opus sit: & poterit, quocunq; modo postulabit causa, dicere Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Vt enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur: & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in uita, sed sæpissime & in poëmatis, & in oratione peccatur. est autem quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis authoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eo-

dem aut uerborũ genere tractandus est, aut sententiarũ: semperq; in omni parte orationis, ut uitæ quid deceat, est considerandũ: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in psonis & eorũ, qui dicunt: & eorũ, qui audiunt. Itaq; hunc locũ longe, & late patentem philosophi solent in officijs tractare: non solũ cũ de recto ipso disputant: nam id qdē unum est grãmatici in poëtis, eloquentis in omni & genere, & parte causarum. Quàm. n. indecorũ est, de stillicidijs cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus? de maiestate populi R. summisse, & subtiliter? Hic genere toto. at persona alij peccant aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solum, sed sæpe etiam uerbo: & si sine re nulla uis uerbi est: tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio, atque alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuiq; modus est: tamen magis offendit nimium, q̃ parum. In quo Apelles pictores quoq; eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit: & magnum uolumen aliud desyderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis minimis, & maximis: cũ hoc inquam decere dicimus: illud non decere: & id usquequaq; quantum sit, appareat: in alioq; ponatur: aliudq; totum sit: utrum decere, an oportere dicas. oportere enim perfectionem declarat officij, quo & semper utendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse, consentaneumq; tempori, & personæ: quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & gestu, & incessu: contraq; item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum uitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo, stulto'ue sapientis: si deniq; pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mæstior Vlysses: mœreret Menelaus: obuoluendum caput Agamemnonis esse: quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si deniq; histrio quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit: qd in causis, earumq; quasi membris faciat, orator uiderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

Sequitur, ut cuiusq; generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum (ut sæpe iam diximus) sed ingredientibus cõsyderandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans: ab indisertis re plus quàm opinione differens.

Itaq; eum qui audiunt : quamuis ipsi infantes sint : tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidem illa uidetur esse existimanti: sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est: habeat tamen succum aliquem oportet : ut etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam e uinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de qbus mox agemus: obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis: in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec uagum tamen: ut ingredi libere, nõ ut licenter uideatur errare. Verba etiã uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquã hiatus concursu uocalium molle quiddam: & quod indicat non ingratam negligentiam de re hominis magis, quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt : sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nõnullæ inornatæ, quas id ipsum decat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat: fit enim quiddam in utroq;, quo sit uenustius: sed non, ut appareat tum remouebitur omnis insignis ornatus quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. fucati uero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq; dicetur: quid deceat, circunspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus: ornatum illud suaue, et affluens : acutæ, crebraq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ: atq; hoc in oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis: alia rerũ, alia uerborum. Ornatus autem uerborũ duplex, unus simplicium, alter collocatorũ. Simplex probatur in proprijs, usitatisq; uerbis: qđ aut optime sonat: aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut nouũ, aut priscum, & inusitatum. Sed etiã inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt : quod uerbis mutatis non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ pmanent, etiã si uerba mutaueris: sunt illa qdem pmulta: sed quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans: nec in faciẽdis uerbis erit audax: et in trãsferẽdis uerecũdus, et parcus: et in priscis.

reliquis'q; ornamentis & uerborum, & sententiarũ demissior: translatione fortasse crebrior: qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorũ gemmare uites: sitire agros: lætas esse segetes: luxuriosa frumenta. Nihil horum parũ audacter: sed aut simile est illi, unde transferas: aut si res suum nullum habet nomen: docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamẽto liberius paulo, quàm cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi: hic quoq; apparet, cum uerbũ aliquod altius transfertur: id'q; in oratione humili ponitur: quod idẽ in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant: quod idem uerbum ab his etiã in sententiarum ornamenta transfertur: adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quod solum cætero quin recte quidam uocant Atticum, sed paulo parcius. Nam sic, ut in epularũ apparatu aliqs à magnificentia recedens, non se parcum solũ, sed etiam elegantem uideri uolet: eliget quibus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de qbus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates: ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Item'q; siquæ uerborũ iterationes contentionem aliquam, et clamorẽ requirent: erunt ab hac summissione orationis alienæ: cæteris promiscue poterit uti: continuatione uerborum modo relaxet, & diuidat: utatur'q; uerbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis. etiam illa sententiarũ lumina assumat, quæ nõ erunt uehementer illustria. Non faciet rẽp. loquẽtem: nec ab inferis mortuos excitabit: nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorũ hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppressior: sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam ijsdẽ ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, nõ hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidq; pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, q in dicendo mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroq;, sed altero in narrãdo aliquid uenuste,

quid uenuste, altero in iaciendo, mittendoq́; ridiculo: cuius genera plu-
ra sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic
usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit, nec subobscœ-
no, ne mimicum, nec petulanti, ne improbũ, nec in calamitatem, ne in-
humanum, nec in facinus, ne odij locum risus occupet: neque aut sua
persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud inde-
corum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta: sed
domo allata, quæ plerunq; sunt frigida: parcet & amicitijs, & digni
tatibus: uitabit insanabiles contumelias. tantummodo aduersarios fi-
get, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo: quibus excep-
tis sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cogno-
uerim neminem: cum id certe sit uel maxime Atticum. Hanc ego iu-
dico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici:
quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium
Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, & Hype
rides: Demades præter cæteros fertur: Demosthenes minus habetur:
quo quidem mihi nihil uidetur urbanius: sed non tam dicax fuit,
quàm facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.
Vberius est aliud, aliquantoq́; robustius, quàm hoc humile: de quo di-
ctum est: summissius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplis-
simum. Hoc in genere neruorum uel minimum: suauitatis autem est
uel plurimũ. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem
illud ornatum, copiosumq́; summissius. Huic omnia dicendi ornamen-
ta conueniunt: plurimumq́; est in hac orationis forma, suauitatis: in
qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iu-
dicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedate, placideq́; loquitur: tum
illustrant eam, quasi stellæ quædam translata uerba, atque immu-
tata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia
re aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur. mutata, in quibus
pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex
re aliqua consequenti: quod quanquam transferendo fit: tamen alio
20 modo transtulit, cum dixit Ennius: Arcem, & urbem orbas: alio mo-
do, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tre-
mere tumultu cum dicit: pro Afris immutat Africam. Hanc hypalla-
gen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis: metonymiã
grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem
translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν
uocant: ut cum minutum dicimus animũ pro paruo: et abutimur uer-
bis propinquis, si opus est: uel quod delectat: uel quod licet. Iam cum

fluxerunt continuæ plures translationes: alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime: suntq; dulcissima: et quanquam translatio est apud eum multa: tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarũ: latæ, eruditæq; disputationes ab eodẽ explicantur: & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorũ scholis tales ferè euadunt: & nisi coràm erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur. Est quoddã etiam insigne, et florens orationis pictum, & expolitũ genus: in quo omnes uerborum, omnes sententiarũ illigantur lepores. Hoc totum è sophistarũ fontibus defluxit in forũ: sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus: in quo profectò uis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimũ ualere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituq; ferretur: quã suspicerent omnes: quam admirarentur: quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquẽtiæ est, tractare animos: huius, omni modo pmouere. Hæc modo perfringit: modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones: euellit insitas. Sed multũ interest inter hoc dicẽdi genus, et superiora. Qui in illo subtili, et acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret: nec quicq̃ altius cogitaret: hoc uno profectò magnus orator est, si nõ maximus: minimeq; in lubrico uersabitur: &, si semel constiterit: nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco: si modo suum illud satis instruxerit: nõ extimescet ancipites dicendi, incertosq; casus: etiã si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quẽ principẽ ponimus: grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus: aut in hoc solo se exercuit: aut huic generi studet uni: nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit: maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute, & ueteratorie dicit, sapiens iã, medius, suauis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud: uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cũ causæ partim totæ sine eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit: furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, sed

animo: nam manu si comprehendissem: ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui: differam pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, unquam fuit, nec fuerit. ego enim quod desyderem: non quid uiderim, disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam & si non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, neque quicquam mortale, & caducum: sed illud ipsum, cuius qui sit compos: sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa: quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Caecinna de uerbis interdicti fuit. res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirij causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda, & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem: nisi ea uel nota esse arbitrarer: uel posse eligere, q quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur: at quid deceat, uidemus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest, ut nostra miremur: ut usque eo difficiles, ac morosi simus: ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi: tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidae, & capaces: & semper aliquid immensum, infinitumq; desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti: neque eum dimittis è manibus: & tamen nostra etiam lectitas: uides profecto illum multa perficere: nos multa conari: illum posse: nos uelle, quocunque modo causa postulet, dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis: et maximos oratores habuit aequales: nos magnum fecissemus, siquidem potuissemus, quò contendimus peruenire in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus

eloquens uisus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta uisus esset: nunquam Sulpitius: nunquam Hortensius: Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures ciuitatis accepimus: easq; nos primi, quicunq; eramus: & quantulumcunq; dicebamus: ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quae nequaquam satis deferbuisse, post aliquanto sentire coepimus. Quid enim tam commune, q̃ spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant: et quae sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re, & maturitate, q̃ spe, & expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiae pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis, redundantia multa habet attenuata: quaedam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresq; aliae (nemo enim orator tam multa, ne in graeco quidem otio scripsit, q̃ multae sunt nostra) eae quidem hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent? nõnunq̃ etiam ad quotidianum genus sermonis accederent? ipse nunq̃ ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus: q̃bus nihil posset in suo genere esse praestantius: qui non solũ in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarẽtur: sed & comoedum in tragoedijs, & tragoedum in comoedijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodẽ modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla cõmutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares: cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex aere uidi: nihil Lysiae subtilitate cedit: nihil argutijs, & acumine Hyperidi: nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multae sunt eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinẽ: multae, & totae graues, ut quaedam

dam Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties uult, arripuit: & à grauissimo discedens, eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum mouet: & tum in dicendo plurimum efficit: cũ grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus: quandoquidẽ de genere, nõ de homine quærimus: rei potius, idest eloquentiæ uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus: meminerimus nihil nos præcipiendi causa esse dicturos. atq; ita potius acturos, ut æstimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur: quod uidemus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora: sed hũc librum etiã si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, nõ eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse, lateq; dicendi: sed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorũ scientiam assumere: quanquã aliud uideatur oratio esse, aliud disputatio, nec idẽ loqui esse, quod dicere: attamen utrunq; differendum. disputandi ratio, & loquendi dialecticorum sit: oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno quidẽ ille, à quo disciplina Stoicorum est: manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cũ compresserat digitos: pugnumq; fecerat: dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cũ autẽ diduxerat, et manum dilatauerat: palmæ illius similem eloquentiã esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter se: quod hæc ratio dicendi latior sit: illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendũ trahi posset: loquendi rationem esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi: & postea qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererũt. Ego eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur: non esse earũ rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim naturam, genera uerborũ & simplicium, & copulatorũ. Deinde quot modis quicq; dicatur: qua ratione uerum, falsum'ne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoq;: quod cuiq; consequens sit: quodq; contrariũ. cumq; ambigue multa dicantur: quomodo quicq; eorũ diuidi, explanariq; oporteat. Hæc tenẽda sunt oratori: sæpe enim occurrunt: sed quia sua sponte squallidiora sunt: adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniã in

omnibus, quæ ratione docentur, & uia: primũ constituendũ est, quid quidq; sit (nisi enim inter eos, qui disceptent, conuenit, quid sit illud, de quo ambigitur: nec recte disseri: nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaq; re: atq; inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidẽ est definitio oratio, quæ quid sit id, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusq; rei, uidendum est, quæ sint eius generis siue formæ, siue partes: ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quẽ uolumus esse eloquentem: ut definire rẽ possit: neq; id faciat tam presse, & anguste, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad cõmune iudicium, popularemq; intelligentiam accommodatius: idemq; etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neq; prætermittatur, neq; redundet: partietur, ac diuidet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) iudicem me esse, non doctorẽ uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus: sed habeat omnes philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus: quæ sæpe cadunt in causas: sed ieiunius aguntur: nihil inquam sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis: quàm cogitet, quibus uerbis quidq; dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne physicorũ quidem esse ignarum uolo. Omnia profecto, cum se à cœlestibus rebus referet ad humanas: excelsius, magnificentiusq; & dicet, & sentiet. cumq; illa diuine cognouerit: nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat: quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborẽ nobis Attici nostri leuauit labor: qui conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cũ illustre prætermitteret: annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. Nescire autem, quid ante, quàm natus sis, acciderit: id est semper esse puerũ. Quid enim

est aliud ætas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorũ ætate contexitur? Cõmemoratio autem antiquitatis, exẽplorumq; prolatio summa cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse: in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam siquando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis: genus est quoddam ambigui: quod ex præterito uerbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarũ: etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, ẽ qbus ea ducantur, duplices loci: uni ẽ rebus ipsis: alteri assumpti. Tractatio igitur rerũ efficit admirabiliorẽ orationem. nam ipsæ qdẽ res ĩ perfacili cognitione uersantur. Quid n. iam sequitur, quod qdem artis sit, nisi ordiri orationem? in qua aut concilietur auditor: aut erigatur. aut paret se ad discendũ: rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte: ut quid agatur intelligi possit: sua confirmare: aduersarij euertere: eaq; efficere non perturbate: sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit cõsequens ijs, quæ sumentur ad quanq; rem confirmandam: post omnia perorationem inflãmantem, restinguentem'ue concludere. Has partes quemadmodum tractet singulas: difficile dictu est hoc loco: nec enim semp tractantur uno modo. Quoniam autẽ nõ quẽ doceã quæro: sed quẽ probem. probabo primum eũ, qui qd deceat, uidebit. Hæc. n. sapientia maxime adhibenda eloquenti est: ut sit temporũ, personarumq; moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodẽ modo dicendũ arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem. quod cũ statuerit: tum ut quidq; erit dicendũ, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra: sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis: sed acutis sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad cõmendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ: tum etiam argumentandi tenue filum & in dicendo, & in refellendo: idq; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator: tum reget, & flectet animos: & sic afficiet, ut uolet: idest ut causæ natura, & ratio loci, & temporis postulabit.

sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorẽ eloquentia. Nam cũ omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbũ nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat: tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono: quam (ut supra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisq; rebus: quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ & si æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet: tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, eo quod uidentur multarum ijdem esse causarum: sed proprij singularũ esse debebunt. At uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso: totas causas sæpe cõtinet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, quod græce κρινόμενον dicitur: id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem: atq; ut de uniuerso genere dicatur: nisi cum de uero ambigitur: quod quæri coniectura solet. dicetur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur: ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunq; dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus: & pene infinite in perorando. Duo sunt etiam, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν uocant: ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur: in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum: ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens, incensum, incitatum: quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur: sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. À nobis homo audacissimus Catilina in Senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit: cũ sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? qbus eò sum usus pluribus: quod etiam si plures dicebamus: perorationẽ mihi tamen omnes relinquebãt: in quo ut uiderer excellere: nõ ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacũq; in me sunt: me. n. ipsum nõ pœnitet quãta sint: ea apparent in orationibus; & si carent libri

ſpiritu illo, propter quę̃ maiora eadẽ illa, cũ aguntur, quã cũ leguntur, uideri ſolent. Nec uero miſeratione ſolũ mens iudicum ꝑmouenda eſt: qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus porantes tenuerimus: ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiã filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum: ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur iudex: mitigetur: inuideat: faueat: contemnat: admiretur: oderit: diligat: cupiat: ſatietate afficiatur: ſperet: metuat: lætetur: doleat. qua in uarietate, duriorũ, accuſatio ſuppeditabit exẽpla: mitiorũ, defenſiones meæ. Nullo.n. modo animus audientis, aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit: dicerem perfectum, ſi ita iudicarem: nec in ueritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſupra dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflãmat, ut me ipſe non teneam: nec unq̃ is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum ꝑueniret oratio. Vterer exẽplis domiſticis, niſi ea legiſſes. Vterer alienis; uel latinis, ſi ulla reperirem: uel græcis, ſi deceret. ſed Craſſi ꝑpauca ſunt, nec ea iudiciorũ: nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpitij: dicebat melius, q̃ ſcripſit Hortenſius. Verum hæc uis, quam quærimus, q̃ta ſit ſuſpicemur: quoniam exemplũ non habemus: aut ſi exẽpla ſequimur: à Demoſthene ſumamus, & q̃dem ꝑpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſilijs, meritis in rep. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eã formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris: includi ſic poteſt, ut maior eloquentia non req̃ratur. Sed iam ipſa forma reſtat, & character ille q̃ dicitur: q̃ qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſupra dicta ſunt: intelligi poteſt. Nam & ſingulorũ uerborũ, et collocatorũ lumina attigimus: q̃bus ſic abundabit, ut uerbũ ex ore nullũ, niſi aut elegans, aut graue exeat: ex omniq; genere frequẽtiſſimæ translationes erũt: quod eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouẽt huc, & illuc: q̃ motus cogitationis celeriter agitatus, ꝑ ſe ipſe delectat. & reliqua ex collocatione uerborũ, quæ ſumuntur quaſi lumina: magnũ afferũt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia: non quod ſola ornent: ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, et quodãmodo inſignia: cum aut duplicantur, iteranturq́; uerba: aut breuiter cõmutata ponuntur: aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius oratio: aut in idem conijcitur, aut in utrũq;: aut adiungitur idẽ iteratum: aut idem ad extremũ refertur: aut cõtinenter unũ uerbũ non in eadem ſententia ponitur: aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt: aut multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gra-

datim sursum uersus reditur: aut cum demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel conquestionis: aut cum eiusdem nominis casus saepius cōmutantur. Sed sententiarū ornamenta maiora sunt. quibus quia frequentissime Demosthenes utitur: sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quicquā est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime Brute teneas: quid attinet nominibus uti, aut exēplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicat ille, quē expetimus: ut uerset saepe multis modis eandem, & unam rem: & haereat in eadē, commoreturq; sententiā: saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectatq; sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut cum transegerit iam aliquid, definiat: ut se ipse reuocet: ut quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra ac dicat, accipi, & sentiri uelit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut diuidat in partes: ut aliqd relinquat, ac negligat: ut ante praemuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersariū conferat: ut saepe cum ijs, qui audiunt, nonnunquā etiam cū aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones, moresq; describat: ut muta quaedā eloquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, auertat animos: ut saepe in hilaritatem, risumue conuertat: ut ante occupet, quod putat opponi: ut cōparet similitudines: ut utatur exēplis: ut aliud alij tribuens, dispertiat: ut interpellatorē interpellatus coerceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caueat: ut liberius, quid audeat: ut irascatur etiā: ut obiurget aliquando: ut deprecetur: ut supplicet: ut medeatur: ut à proposito declinet aliquantulū: ut optet: ut execretur: ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris: atq; alias etiam dicendi, quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Saepe etiam rē dicendo subijciet oculis: saepe supra feret, q̄ fieri possit. significatio saepe erit maior, q̄ oratio, saepe hilaritas, saepe uitae, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo. sed haec nisi collocata, & quasi structa, & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum: & si mouebant etiam me illa, quae supra dixeram: tamen ijs, quae sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse re-

periri, non inuidos solum, quibus refertæ sunt omnia: sed fautores etiam laudum mearum: qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta Senatus iudicia fecisset, comprobante populo R. quanta de nullo: de artificio dicendi, literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse: iusta esset excusatio: cum & amicissimo, & præstantissimo uiro, & recta, & honesta petenti satisfacere uoluissem. Sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi, præcepta, & quasi uias, quæ ad eloquentiam ferrent: traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis, pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præsidij plurimum esset: in altera persecutionum, cautionumq; præceptio: quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret: ea uero repugnante, uix suas regiones, finesq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit? hominumq; clarissimorum discipulis domus floruerunt? ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam, si uitiosum est dicere ornate: pellatur omnino è ciuitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est: sed etiam uniuersam remp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut quod nosse pulcherrimum est: id non gloriosum docere? At alterum factitatum est: alterum nouum: fateor: sed utriusq; rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat: ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisq; causis, forensi in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atq; haud scio, an pleriq; nostrorū oratorū ingenio plus ualuerint, quàm doctrina. Itaq; illi dicere melius, quàm præcipere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet: certe, si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo, nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando: si possis meliores facere, cur nolis. An quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: quibus ipsa sacra retineri, defendiq; possint: nō honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant: propterea ꝙ prudentia hominibus grata est: lingua suspecta. Num

igitur aut latere eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est piculum nequis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse cæteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? Cum abfuissem adolescens: & horum studiorum causa mare transissem: et doctissimis hominibus domus referta esset: & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ: cumq; uulgo scripta nostra legerentur: dissimularem ne me didicisse? Quid erat cur probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit: tamen ea, quæ supra dicta sunt: plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & demetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria: tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino uerum: sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesq; non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem sine peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites:

dissimulare non sinit, qn delector: sine tuū studiū hoc à me uolumen expressit: tamen eis, quos aliqd reprehensuros suspicabar: respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent: qs tamen se tam durū, agrestemq; præberet: q hanc mihi nō daret ueniam: ut cum meæ forēses artes, & actiones publicæ concidissent: non me aut desidiæ, quod facere non possum: aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quàm literis dederē: quæ quidē me antea in iudicia, atq; in curiā deducebant: nūc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiā grauioribus, & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba: aut ut inter se quam aptissime cohæreāt extrema cū primis: eaq; sint quam suauissimis uocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborū conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atq; illud primum uideamus, quale sit, quod uel maxime desyderat diligentiam: ut fiat quasi structura quædam: nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola.

Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Nolo tā minuta hæc cōstructio appareat: sed tamē stylus exercitatus

efficiet facile hanc uiam componendi. Nã ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur: ne extremorum uerborum cum insequẽtibus primis concursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues, graues'ue sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures: quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic obseruat: nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tantopere fugerit: & si id magister eius Isocrates fecerat, at non Thucydides: ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit: sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocum concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes. sed Græci uiderint. nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis. indicant omnes poëtæ, præter eos: qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Nævius.

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
Quam nunquam nobis Grai, atque barbari. At Ennius semel?
Scipio inuicte.— & quidem nos,
Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. sed quid ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant: ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm', et crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, q̃ quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis: sic Duellium eum, qui Pœnos classe deuicit, Belliũ nominauerunt: cũ superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiã uerba sæpe cõtrahuntur, non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans latini sermonis euellit. Libenter etiam copulãdo uerba iungebant, ut sodes pro si audes: sis pro si uis. Iã in uno capsis tria uerba sunt. Ain', pro ais' ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro nõ uelle. Dein etiã sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid? illud non olet unde sit? quod dicitur, cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum: quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ: ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo

est mecum, & tecum, non cum me, & cum te: ut esset, simile illis uobiscum, atq; nobiscum. Atq; etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt. nam proh deum, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita (credo) hoc illi nesciebant: an dabat hanc consuetudo licentiam? Itaq; idem poëta, qui inusitatius contraxerat:

-Patris mei meûm factûm pudet. pro meorum factorum: &

Texitur exitiûm examen rapit.- pro exitiorũ. non dicit liberũ, ut pleriq; loquimur: cum cupidos liberûm, aut in liberûm loco dicimus, sed, ut isti uolunt,

Neq; tuũ unq̃ in gremiũ extollas liberorũ ex te genus. et idem

Nanq; Aesculapij liberorũ- At ille aliter in Chryse, non solũ

Ciues antiqui amici maiorum meûm: quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consiliûm socij, auguriûm, atq; extûm interpretes. Idemq; pergit.

Postquam prodigiûm horriferûm, portentûm pauor.

quae non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, armûm iudicium: & si est apud eundem:

Nihil'ne ad te de iudicio armûm accidit?

quàm centuriam, ut censoriae tabulae loquuntur, fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planeq; duorũ uirorum iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam. atqui dixit Accius,

Video sepulchra dua duorum corporum. Idemq;

-Mulier una duûm uirûm,

Quid uerum sit intelligo: sed aliâs ita loquor, ut concessum est: ut hoc uel proh deûm dico, uel proh deorum: aliâs ut necesse est, cum trium uirûm, non uirorum: cum sestertiûm numûm, non numorum: quod in his consuetudo uaria non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetant: nouisse iubẽt, et iudicauisse? quasi uero nesciamus in hoc genere et plenũ uerbũ recte dici, et imminutũ usitate. Itaq; utrũq; Terẽtius,

Eho tu cognatum tuum non noras?- post idem

-Stilphonem inquam noueras.

Siet, plenum est: sit, imminutum. licet utare utroq; ergò ibidem.

Quàm cara sintq;, post carendo intelligunt:

Quamq; attinẽdi magni dominatus sient. Nec uero reprehẽderim

-Scripsere alij rem: & scripserunt esse uerius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet- inquit Ennius, &

In templis isdem- probauit: at eisdem erat uerius: nec tamen

eisdem opimius: male sonabat iisdem. Impetratū est igitur à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret. et pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quā mehercules. Nō scire quidem barbarum iam uidetur: nescire dulcius. ipsum meridiem, cur non medidiem? credo, quod erat insuauius. Vna præpositio est, ab: eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nā amouit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, ab'ne uerum sit, an abs. Quid si etiam absfugit turpe uisum est? et absfer noluerunt? aufer maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo sic mutata reperitur. Noti erāt, et naui, et nari: qbus cū in præponi oporteret: dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. qd in altero uocalis excipiebat: in altero esset asperitas, nisi. x. literā sustulisses: ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit. adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit: ut suffugit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, nō tricapitem? concisum, non concæsum? Ex quo quidam pertisum etiam uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegātius? quod non fit natura, sed quodā instituto. inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta, inhumanus breui, infelix lōga. et ne multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente, atque felice: producte dicuntur: in cæteris omnibus breuiter: itemq; cōposuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehēdet: refer ad aures, probabunt: quære, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autē aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cū scirem ita maiores locutos esse, ut nusq̄ nisi in uocali aspiratione uterentur: loquebar sic, ut pulcros, et Cetegos, triūpos, Cartagnē dicerē: aliquādo, idq; sero, conuitio auriū, cū mihi extorta ueritas esset: usum loquēdi populo concessi: scientiam mihi reseruaui. Horatios tamen, et Mathones, Othones, Chæpiones, sepulchra, choronas, lachrymas dicimus: quia p auriū iudiciū semper licet. Purrhum semper Ennius, nusq̄ Pyrrhum. ui patefecerunt Bruges, non Phryges: ipsi antiqui declarant libri. nec enim græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas. Et cum Phrygum, & cū Phrygibus dicendū esset: absurdū erat aut tantū barbaris casibus græcam literā adhibere: aut recto casu solum græce loqui: tamen & Phryges, et Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iā subrusticum uidetur, olim autē politius, eorum uerborum, quorū eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus: po-

ſtremam literam detrahebant, niſi uocalis inſequebatur. Ita nõ erat ea offenſio in uerſibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur.

-Qui eſt omnibu' princeps. non omnibus princeps. &

-Vita illa dignu', locoq;. non dignus.

Quod ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis: quid ab ipſa tandẽ arte, et doctrina poſtulari putamus? Hæc dixi breuius, q̃ ſi hac de re una diſputata diſputarẽ. eſt enim hic locus late patens, de natura, uſuq; uerborum, longius autem, quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudẽtiæ eſt: uocum autem, et numerorum aures ſunt iudices: & quod illa ad intelligentiam referuntur: hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit: in his ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ ſunt igitur res, quæ pmulceant aures, ſonus, et numerus. De numero mox: nunc de ſono quærimus. Verba (ut ſupra diximus) legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia: ſed ea non, ut poëtæ, exquiſita ad ſonum: ſed ſumpta de medio.

Qua pontus Helles- ſuperat modum. At

Auratur aries Colchorum- ſplendidis nominibus illuminatus eſt uerſus: ſed proximus inquinatus inſuauiſſima litera finitur.

-Frugifera, & ferta arua Aſiæ tenet.

quare bonitate potius noſtrorum uerborum utamur, quàm ſplendore Græcorum: niſi forte ſic loqui pœnitet:

Qua tempeſtate Paris Helenam- et quæ ſequuntur. Immo uero iſta ſequamur: aſperitatemq; fugiamus:

Habeo iſtam ego perterricrepam- idemq;,

-Verſutiloquas malitias.

Nec ſolum componentur uerba ratione: ſed etiam finientur: quoniam id iudicium eſſe aurium alterum diximus: ſed finiuntur aut compoſitione, ipſa, & quaſi ſua ſponte: aut quodam genere uerborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſiue caſus habent in exitu ſimiles: ſiue paribus paria redduntur: ſiue opponuntur contraria: ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria. In huius concinnitatis conſectatione Gorgiã fuiſſe principẽ accepimus: quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana. Eſt enim iudices hæc nõ ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus: accepimus: legimus: uerũ ex natura ipſa arripuimus: hauſimus: expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti: non inſtituti, ſed imbuti ſumus. Hæc enim talia ſunt: ut quia referuntur

ferruntur ad ea, quæ debent referri: intelligimus non quæsitũ esse numerũ, sed secutum: quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam uersus efficitur.

Eam, quam nihil accusas: damnas.

Condemnas dixisset, qui uersum effugere uoluisset.

Bene quam meritam esse autumas: dicis male mereri.

Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorũ. id esset i oratione numerosum? Quod scis nihil prodest: quod nescis, multum obest.

Semper hæc, quæ Græca ἀντίθετα nominant: cũ contrarijs opponuntur contraria: numerũ oratoriũ necessitate ipsa efficiunt, et eũ sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias: cuius in oratione plerũq; efficit numerũ ipsa concinnitas. Nos ẽt in hoc genere frequẽtes: ut illa sunt in quarto accusationis.
» Conferte hanc pacẽ cũ illo bello: huius Præt. aduentũ cum illius im-
» peratoris uictoria: huius cohortẽ impuram cũ illius exercitu inui-
» cto: huius libidines cum illius continẽtia: ab illo, qui cepit, conditas: ab
» hoc, qui constitutas accepit, captas dicatis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti ẽt à latinis. Genus illud tertiũ explicetur quale sit numerosæ, et aptæ orationis. qđ qui non sentiunt, quas aures habeãt: aut qd in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidẽ & perfecto, cõpletoq; uerborũ ambitu gaudent: & curta sentiunt: nec amant redũdantia: quid dico meas? conciones sæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent. id enim expectant aures: ut uerbis colligetur sentẽtia. Non erat hoc apud antiquos: & quidem nihil aliud ferè non erat. nam & uerba eligebant: & sententias graues, & suaues reperiebant: sed eas aut nõ uinciebant: aut nõ explebant. Parũ hoc me ipsum delectat, inquiunt. quid si antiqβima illa pictura paucorũ colorum magis, q̃ hæc iam perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetẽda: hæc scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in ætatibus authoritatem senectus: sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati: flagito potius, quàm laudo quod est: præsertim cum ea maiora iudicẽ, quæ sunt: quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt: quàm in conclusione sententiarum: quã non habent. Post inuenta conclusio est: qua credo usuros ueteres illos fuisse: si iam nota, atq; usurpata res esset: qua inuenta omneis usos magnos oratores uidemus. Sed habet nomẽ inuidiã: cũ in oratione iudiciali, et forensi numerus latine, græce ῥυθμὸς in-

esse dicitur. Nimis.n.insidiarũ ad capiendas aureis adhiberi uidetur: si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta, & amputata loquuntur: & eos uituperant, qui apta, et finita pronuntiant: si inanibus uerbis, leuibusq; sententijs, iure: sin probæ res, lecta uerba: qd est cur claudicare, aut insistere orationẽ malint, q̃ cum sententia pariter excurrere? Hic.n.inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis cõprehensa sententia: qđ fit etiam ab antiquis, sed plerũq; casu, sæpe natura: & quæ ualde laudãtur apud illos: ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, cũ hoc probatur: nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti dicere.

Versibu' quos olim Fauni, uatesq; canebant. mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicturus non sim.

Ante hunc- ut ille: nec quæ sequuntur.

Nos ausi reserare-.

Legi enim, audiuiq; nonnullos: quorum propémodum absolute concluderetũr oratio. quod qui non possunt: non est eis satis non contemni: laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipsos laudo, idq; merito: quorum se isti imitatores esse dicũt: etsi in his aliquid desydero: hos uero minime, qui nihil illorum nisi uitium sequuntur: cum à bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habẽt: ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Isocratem, discipulosq; eius, Ephorum, & Naucratem: quanquàm orationis faciendæ, et ornandæ authores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensius? Is igitur uersum in oratione uetat esse: numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atq; artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat: qui hos authores nõ probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec uero aliter existimo quod ipsi suis sensibus non mouentur) nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit: nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiumq; uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit.

Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & haec, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, uelis'ne? cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle perspexerim. Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae, atq; numerosae. Nam qui Isocratem maxime mirantur: hoc in eius summis laudibus ferunt: quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate: tum dicitur numeros secutus: quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa: tum ut uarietas occurreret satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est. Sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & similiter finita: itemq; contrarijs relata contraria, quae sua sponte etiam si id non agas, cadunt plerunq; numerose: Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterq; Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. Est enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis tranquillior: sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius: & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam: moderatius temperauit. Quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quàm solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxit. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes, authoresq;, quos diximus: & origo inuenta est: causa quaeratur: quae sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos: praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse, apteq; dicerent. Quod cum animos hominum, auresq; pepulisset: ut intelligi posset id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde: notandum certe genus, atq; ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat: & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quaedam, & quasi decurtata: qui-

bus, tanquam debito fraudetur, offenditur: Productiora alia, & quasi immoderatius excurrētia: quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisq;, tum in hoc genere, nimiū quod est, offendit uehementius: quā id, quod uidetur parum. Vt igitur poëtica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius: sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborū. Quoniam igitur causam quoq; ostendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus. quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus: & ubi sit positus: & natus ex quo: & is unus'ne sit, an duo, an plures: quaq; ratione componatur: & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodū adhibitus, aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisq; rebus, sic in hac duplex est considerandi uia: quarum altera est longior: breuior altera, & eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio: sit'ne omnino ulla numerosa oratio: quibusdam enim nō uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus: & quod illi, qui affirmant etiam esse numeros in oratione: rationē, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: ex poëticis ne numeris, an ex alio genere quodam: & si e poëticis, quis eorū sit: aut qui. namq; alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur. Deinde quicunq; sunt, siue unus, siue plures: cōmunes'ne sint omnis generis orationi: quoniam aliud genus est narrandi, aliud psuadēdi, aliud docendi: an dispares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. si omnes, qui sint: si dispares, quid intersit: & cur non æque in oratione, atq; in uersu numerus appareat. deinde quod dicatur in oratione numerosum: id utrum numero solum efficiatur: an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusq;: ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborū quasi quædam forma, & lumen orationis appareat: sitq; omnium fons compositio: ex eaq; & numerus efficiatur: & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina: quæ (ut dixi) Græci uocant σχήματα. An non est unum, nec idem, quod uoce iucundū est: & quod moderatione absolutum: & quod illuminatum genere uerborum? quanquam id quidem finitimum est numero: quia per se plerunq; perfectum est: compositio autem ab utroq; differt: quæ tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerū quendā non est difficile cognoscere. indicat enim sensus: in quo iniquum est,

quod accidit, non agnoscere: si cur id accidat, reperire nequeamus. neq; enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atq; sensu: quē dimensa ratio, docuit, qd acciderit: ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artē. Sed in uersibus res est apertior: quanquā etiā à modis quibusdam cantu remoto, soluta esse uideatur oratio: maximéq; id in optimo quoq; eorum poëtarū, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris: nuda pene remanet oratio. quorū similia sunt quædam etiam apud nostros: uelut illa in Thyeste.

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.

& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti: ut nonnunquam uix in his numerus, et uersus intelligi possit: quo est ad inueniēdum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædā: in numero autem expolitio. Sed ut cæteris in rebus necessitatis inuētæ antiquiora sunt, quā uoluptatis: ita & in hac re accidit: ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta: quàm ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem, superiorq; ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores peruetteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerūt. Nam quod & facilius est, & magis necessariū: id semper ante cognoscitur. Itaq; translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita: q a sumebantur è consuetudine, quotidianoq; sermone. Numerus autem non modo depromebatur. neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaq; serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quedam, atq; concisa, et alia est collatata, & diffusa oratio: necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuium uarietate: quibus implicata, atq; permista oratio, quoniā tum stabilis est, tum uolubilis: necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus: incitatior numero ipso fertur, & labitur: quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictā orationem esse debere: carere uersibus. Sed hi numeri poëtici'ne sint, an ex alio genere quodam: deincept est uidendum. Nullus est igitur numerus extra poëticos: propterea qđ definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur

ad numeros: partitur in tria: ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti: aut altero tanto, aut sesqui esse maiorẽ. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? q̃bus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quæritur quo numero, aut quibus potissimũ sit utendũ. Incidere uero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest: quod uersus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehemẽter est uitiosum: sed non attendimus, neq; exaudimus nosmet ipsos. Senarios uero, & Hipponacteos effugere uix possumus. Magnã enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendũ. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus peripateticus ĩ primis nobilis, plerosq; senarios, sed ẽt anapæstos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. prima enim syllaba dempta ex primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabã adiunxit insequentis. ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur: quod ne accidat: obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehẽdit Isocratẽ, ut à me animaduersum est studiose inquirenti, in eũ immittit imprudẽs ipse senariũ. Sit igitur hoc cognitũ: in solutis ẽt uerbis inesse numeros: eosdemq; esse oratorios, q̃ sunt poëtici. Sequitur ergò: ut q̃ maxime cadant in orationem aptam numeri: uidendũ sit. Et sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinẽ ueritatis adhibeatur in fabulis: quod ille dactylicus numerus hexametrorũ magniloquẽtiæ sit accommodatior. Ephorus autem lenis ipse orator, & profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylũ: fugit autem spondeũ, & trochæum. Quod enim pæon habeat tres breues, dactylus autẽ duas: breuitate, et celeritate syllabarũ labi putat uerba procliuius: contráq; accidere in spõdeo, et choreo: q̃d alter ex longis constaret: alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem: neutrã temperatam. Sed & illi priores errant: & Ephorus in culpa est. Nã & q̃ pæona prætereunt: non uident mollissimũ à sese numerũ, eundemq; amplissimũ præteriri. Quod lõge Aristoteli uidetur secus: qui iudicat heroũ numerũ grandiorẽ, quàm desyderet soluta oratio: iambum autem nimis è uulgari esse sermone. Ita neq; humilẽ, nec abiectam orationem: nec nimis altam, et exaggeratã probat: plenã tamen

eam uult esse grauitatis: ut eos, qui audient: ad maiorem admiratio nem possit traducere: trochæum autem non probat uel minime, q est eodē spatio, quo choreus: cordacem appellat: quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat: eoq; ait uti omnes: sed ipsos non sentire, cū utuntur: esse autem tertiū, ac mediū inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplus, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus ante dixi: tantummodo cōmoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in uersum cadunt maxime. itaq; ut uersum fugimus in oratione: sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio: nec quicquam inimicitius, quàm illa uersibus: pæon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeū quidem, quem fugit: intelligit esse æqualem dactylo, quē probat. syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat: quod idē facit in trochæo: q temporibus, & interuallu est par iambo, sed eo uitiosius in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem: eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. Nec .n. effugere possemus animaduersionem: si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poëma: neq; extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. Alterum nimis est uinctum: ut de industria factum appareat. alterum nimis dissolutum: ut peruagatum, ac uulgare uideatur: ut ab altero non delectere: alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista, & temperata numeris: nec dissoluta, nec tota numerosa: pæone maxime, quoniam optimus author ita censet: sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat: nunc dicendū est: atq; etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso, atq; humili sermone dicuntur: pæon autem in amplioribus: in utroq; dactylus: ita in uaria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis: si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt: hæc duo animaduertunt: & iucunda sibi censent: uerba dico, & sententias: eaq; dū animis attentis admirantes excipiunt: fugit eos, & præteruolant numerus: q tamen si abesset: illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorū, oratiōis dico: nā est lōge aliter in uersibus: nihil ut fiat extra

modum: nam id qdē esset poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & aequaliter, constanterq; ingrediens numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur: nō quod totum constat è numeris: sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, q̃ uersibus: quod in illis certa quaedam, & definita lex est: quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum: nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaq; non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi: sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, et terminata est: quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quaeri, totó'ne in ambitu uerborū numeri tenendi sint, an in primis partibus, atq; in extremis. pleriq; enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam. est autem, ut id maxime deceat, non id solū. ponendus est enim ille ambitus, nō abijciendus. Quare cum aures extremum semper expectent: in eoq; acquiescant: id uacare numero non oportet: sed ad hūc exitū tamen à principio ferri debet uerborū illa cōprehensio: & tota à capite ita fluere: ut ad extremū ueniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint: &, quaecunq; etiam sine scripto dicerent: similia scriptorū effecerint: non erit difficillimū. Ante. n. circunscribitur mente sententia: confestimq; uerba concurrunt: quae mens eadē, qua nihil est celerius, statim dimittit: ut suo quodq; loco respondeat: quorū descriptus ordo aliâs alia terminatione concluditur. Atq; omnia illa & prima, & media uerba, spectare debent ad ultimum. Interdum. n. cursus est in oratione incitatior: interdū moderata ingressio: ut iam à principio uidendū sit, quēadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, q̃ in reliquis ornamentis orationis, eadē cū faciamus, quae poëtae: effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. est. n. in utroq; & materia, & tractatio: materia in uerbis: tractatio in collocatione uerborum. Ternae autem sunt utriusq; partes uerborū, translatū, nouū, priscum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eae, quas diximus, cōpositio, cōcinnitas, numerus: sed in utroq; frequētiores sunt, & liberiores poëtae: nā et transferunt uerba cū crebrius, tum etiam audacius: & priscis libentius utuntur, & liberius nouis: quod idē fit in numeris, in q̄bus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen haec nec nimis esse diuersa, neq; ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in uersu, numerus extet: idq;, quod numerosum in oratione dicitur: nō semper numero fiat, sed nōnunq̃ aut cōcinnitate, aut cōstructione uerborū. Ita si numerus orationis quaeritur

qui sit: omnis est, sed alius alio melior, atque aptior. Si locus, in omni parte uerborũ: si unde ortus sit, ex aurium uoluptate: si cõponendorũ ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum: quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit: si ad quam rẽ adhibeatur, ad delectationem: si quando, semper: si quo loco, in tota continuatione uerborũ: si quæ res efficiat uoluptatem, eadem, quæ in uersibus: quorum modum notat ars: sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiũt.

Satis multa de natura: sequitur usus: de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in toto'ne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circunscriptionem dicimus: an in principijs solũ, an in extremis, an in utranque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere: an facere alias breuiores, alias longiores: idq; quando, aut cur, quibusq; partibus: pluribus'ne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæq; inter se aptissime collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumq;, quantos circuitus facere deceat: deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est: quærendumq;, utrum una species, & longitudo sit earum, an'ne plures: & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est: quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere: ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus, hoc quidem, quod in causis, foroq; uersatur: de quo dicremus. Ergo in alijs, idest in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq; more, illa circunscriptione, ambituq;: ut tanquam in orbe inclusa currat oratio: quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. Itaque posteaquam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero: scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; à iudicijs, forensiq; certamine: quin redigeret omnes ferè in quadrum, numerumq; sententias. Nam cum is est auditor, qui non uereatur, ne cõpositæ orationis insidijs sua fides atten-

tetur: gratiam quoq; habet oratori uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neq; assumendum est ad causas forenses: neq; omnino repudiandum. Si enim semper utare: cum satietatem affert: tum quale sit, etiã ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem: aufert humanum sensum actoris: tollit funditus ueritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est: primum uidendum est, quo loco, deinde quandiu retinenda sit: tum quot modis cõmutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliqd ornatius: ut nos in accusationis secundo de Siciliæ laude diximus, aut in Senatu de Cõsulatu meo: aut exponenda narratio: quæ plus dignitatis desyderat, q̃ doloris: ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus: conati quidem sæpissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atq; animo contendisse declarant. Id autem tum ualet, cum is, qui audit: ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur, & obseruet: sed iam fauet: processumq́; uult: dicendiq́; uim admirans, non inquirit, quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit: sed in orationis reliquis partibus. Nam cũ sis ijs locis usus, q̃bus ostendi licere: transferenda tota dictio est ad illa: que nescio cur, cum Græci κόμματα, & κῶλα nominent: nos non recte incisa, & membra dicimus. Neq; enim esse possunt rebus ignotis nota nomina. sed, cũ uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus: in omnibus hoc fit artibus: ut cum id appellandũ sit, quod propter rerũ ignorationem ipsarum nullũ habuerit ante nomen: necessitas cogit aut nouũ facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratim'ue dici: iam uidebimus. nunc quot modis mutentur cõprehensiones, conclusionesq́; dicendũ est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius: cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maxime: q dichoreus uocatur: cũ duo extremi chorei sunt, idest è singulis longis, et breuibus. Explanandũ est enim, quod ab alijs ijdẽ pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis: sed in orationis numero, nihil est tam uitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante. C. Carbo C.

» F. Trib. pl. in concione dixit his uerbis. O M. Druse: patrem appello.
» Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratim. Tu dicere
» solebas, sacrã esse remp. Hæc item membra ternis: post ambitus. Qui=
» cunq; eã uiolauissent: ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus:
» nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis: deinde. Patris di
» ctum sapiens, temeritas filiÿ cõprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro non'ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta: fac sic. Comprobauit filiÿ temeritas. iam nihil erit: etsi temeritas ex tribus breuibus, et lõga est: quẽ Aristoteles ut optimũ probat: à quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia: animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate, contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose, & iucunde cadant. nam & creticus, qui est è longa, & breui, & longa: & eius æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior: quam commodissime putatur in solutam orationem illigari: cum sit duplex: nam aut è longa, et tribus breuibus: qui numerus in primo uiget: iacet in extremo: aut totidem breuibus, & longa: in quem optime cadere censent ueteres: ego non planè reÿcio: sed alios antepono. Ne spõdeus qdem funditus est repudiãdus: etsi, quod est è longis duabus: hebetior uidetur, et tardior: habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus uero multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino: non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est è breui, & longa: aut par choreo, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo: parum uolubiliter peruenit ad extremum: si est extremus choreus, aut spondeus. nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. sed ÿdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est: nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem: in quo esset longa postrema: uidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Iam pæon, quod plures habeat syllabas, quàm tres: numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidẽ, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum,

unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autẽ è quinq; syllabis, breui, duabus lõgis, breui, lõga: ut est hoc: Amicos tenes: quouis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamq; uarijs si utemur: nec deprehendetur manifesto, quid à nobis de industria fiat: & occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, quod ante dictum est, concinnitatis: cõpositione potest intelligi: cũ ita structa uerba sunt, ut numerus nõ quæsitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud Crassum. Nam ubi libido dominatur: innocentiæ leue præsidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaq; siquæ ueteres illi: Herodotum dico, et Thucydidẽ, totamq; eam ætatem: apte, numeroseq; dixerunt: ea non numero quæsito, sed uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam sunt orationis: in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessário. Nam, cum aut par pari refertur: aut contrariũ contrario opponitur: aut quæ similiter cadunt, uerba uerbis comparãtur: quicquid ita cõcluditur: plerunq; fit, ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus: ut hæc quoq; copia facultatem afferat: non semper eodem modo desinendi. nec tamen hæc ita sunt arcta, & astricta: ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, idest similis numerorum: an planè è numeris cõstet oratio. alterum si fit: intolerabile uitium est. alterum nisi fit: dissipata, et inculta, & diffluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequẽter, uerum etiam raro in ueris causis, aut forensibus circunscripte, numeroseq; dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa: quæ membra. Hæc enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus: quæ membra dicimus: ut & aures impleat: & ne breuior sit, quàm satis sit, neque longior: quanquam utrunque nonnunquam, uel potius sæpe accidit: ut aut citius insistendum sit: aut longius procedendum: ne breuitas defraudasse aures uideatur: ne'ue longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uersu: & est liberior aliquanto oratio. E' quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis: quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere: insistimus; idq; cum

opus est: ab isto cursu inuidioso facile nos, & sæpe disiungimus. Sed
nihil tam debet esse numerosum, q̃ hoc: quod minime apparet: & ua-
» let plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: Missos faciant patronos:
» ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant: sensisset profecto
effluxisse senarium. Omnino melius caderet, prodeant ipsi: sed de ge-
» nere nunc disputo. Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? cur de p-
» fugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ
κόμματα Græci uocant: nos incisa dicimus: deinde tertium: κῶλον illi:
nos membrũ. Sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, idest mẽ-
bris perfecta comprehensio est: & in spondeos cadit: & Crassus q-
dem sic plerunq; dicebat: idq; ipse genus dicendi maxime probo. Sed
quæ incisim, aut membratim efferuntur: ea uel aptissime cadere de-
» bent: ut est apud me. Domus tibi deerat, at habebas: pecunia supera-
» bat, at egebas. Hæc incisa dicta sunt quatuor: at membratim quæ se-
» quuntur duo. Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insa-
nisti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam, comprehensione lon
» giore sustinentur. Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, q̃ te, &
» q̃ fortunas tuas æstimasti. Dichoreo finitur. at spondeus proximum
illud: nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet: breuitas facit ipsa
liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerunq; binis: &
utrisq; addi pedis pars potest: non ferè ternis amplius. Incisim autem,
& membratim tractata oratio, in ueris causis plurimũ ualet, maxi-
meq; his locis, cum aut arguas: aut refellas: ut nostra in Corneliana
» secunda. O' callidos homines, ó rem excogitatam, ó ingenia metuenda.
Membratim adhuc, deinde cæsim diximus, rursus membratim. Te-
» stes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus
» membris: quia non potest esse breuior. Quem quasi nostrum fefellit,
» ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut for-
tius, binis, aut ternis ferire uerbis, nonnunquam singulis, paulo aliâs
pluribus. inter quæ uarijs clausulis interponit se raro numerosa com-
prehensio: quam peruerse fugiens Hegesias: dum ille quoq; imitari
Lysiam uult: alterum penè Demosthenem saltat, incidens particulas:
& is quidem non minus sententijs peccat, q̃ uerbis: ut non quærat
quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, &
nostra posui: ut qui uellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in
minimis particulis orationis esset: iudicaret. Et quoniam plura de
numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante nos: nunc de eius
generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute (quod quidem tu
minime omnium ignoras) pulchre, & oratorie dicere: nisi optimis sen

tentijs, uerbisq́; lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructũ oratori ferat: nisi apte exposita, atq; absolute: nec uerborũ lumen apparet nisi diligenter collocatorum: & horum utrunq; numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëtice iunctus, uerum etiam fugiẽs illum: eiq́; omnino dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modo oratorum, & poëtarũ: uerum omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possimus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur: aut orationis, aut poëmatis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet: & adhibere necesse est, si ornate uelis dicere: non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur, ut flumen, oratio: quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarij: sed numero coacta debet insistere: uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, q̃ soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute: nec petendo uehementer: in quo non motus hic habeat palæstram quandam: ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam: idẽ ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci uocant: talis horũ mihi uidetur oratio: qui nõ claudunt numeris sententias: tantumq́; abest, ne, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga nõ sunt assecuti solẽt dicere: eneruetur oratio cõpositione uerborũ: ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat: nequid eorum, qui genus hoc secuti nõ tenuerunt: simile faciamus: ne aut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. quod se L. Cælius Antipater in procemio belli Punici, nisi necessario facturum negat. O' uirum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet: sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atq; in dicendo necessitatis excusatio nõ probatur. Nihil est enim necesse: & siquid esset: id necesse tamen nõ erat confiteri. Et hic qdem, qui hanc à Lælio, ad quẽ scripsit, cui se purgat, ueniam petit: & utitur ea traiectione uerborũ: & nihilo tamen aptius explet, concluditq́; sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quedam uerba quasi cõplementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringẽdis, cõcidẽdisq́; numeris in quoddam genus abiectũ incidant Siculorũ simillimũ. Tertium est, in quo

fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula absunt: tamen hoc uitium compensatur uel facultate, uel copia. sed apud eos uarietas non erat: quod omnia ferè concludebantur uno modo. Quæ uitia qui fugerit: ut neq; uerbũ ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur: neq; inferciens uerba quasi rimas expleat: nec minutos numeros sequens concidat: delumbetq; sententias: nec sine ulla commutatione in eodẽ semper uersetur genere numerorum: is omnia ferè uitia uitauerit. Nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantũ autem sit apte dicere, experiri licet: si aut cõpositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut & hæc nostra in Corneliana, & deinceps oĩa. Neq;
» me diuitiæ mouent: qbus omnes Africanos, & Lælios multi uenali-
» tij, mercatoresq; superarunt. Immuta paulum, ut sit: multi superarũt mercatores, uenalitijq;: perierit tota res. & quæ sequuntur. Neq; ue-
» stis, aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos,
» Maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic, ut sit: uicerunt eunuchi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium.
» Neq; uero mouent me ornamenta ista uillarũ: quibus L. Paulũ, et L.
» Mummiũ, q rebus his urbẽ, Italiamq; omnẽ refers erunt: ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita: potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vides'ne, ut ordine uerborum paulũ commutato, iisdem uerbis stante sententia ad nihilum omnia recidant, cũ sint ex aptis dissoluta. Aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquã sententiã: eamq; ordine uerborum paulum cõmutato in quadrum redigas: efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac solutum. Age sume de Gracchi apud Cens. illud. Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, q improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, qn eiusdẽ hominis sit, q improbos probet: probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquã noluit: nemoq; potuit, quin dixerit. Qui autẽ aliter dixerũt: hoc assequi nõ potuerunt: ita facti sunt repente Attici: quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris cõtorta ferrentur. Sed siquos magis delectant soluta, sequantur ea. Sanè modo siqs Phidiæ clypeũ dissoluerit: collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorũ operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desydero: ornamenta comparent. Isti autem, cum dissoluunt orationem: in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi

abiectum: non clypeum, sed, ut in prouerbio est: & si humilius dictum est: tamen consimile est: scopas (ut ita dicam) mihi uidentur dissoluere. Atque ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur: aut scribant aliquid uel Isocrateo more: uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur. tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc: sed iudicio refugisse: aut reperiam ipsa eadē conditione qui uti uelit: ut aut dicat: aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuissime dicā, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere, insania est: sententiose autem sine uerborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamē infantia: ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint: etiam plerunque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat: ut ei turpe sit quicq̄ aut spectari, aut audiri libentius. Habes meū de oratore Brute iudiciū: quod aut sequere, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum: in quo neq; pugnabo tecum: neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui: unquam affirmabo esse uerius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi: sed mihi ipsi aliud aliâs uideri. Nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectet, & ad aurium uoluptatem: quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius, quod tenerem: aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud, quodcunq; mihi quamsimillimum ueri uideretur: cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur: ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit: aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi: uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

m. AIORES nos res scribere ingressos C. Trebati, et ijs libris, quos breui tempore satis multos edidimus: digniores, è cursu ipso reuocauit uoluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses: & in bibliotheca separatim uterq; nostrũ ad suum studiũ libellos, quos uellet, euolueret: incidisti in Aristotelis Topica quædam: quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo à me eorum librorum sententiam requisisti. quam tibi cum exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorũ, ut sine ullo errore ad eam rationem uia perueniremus ab Aristotele inuenta, libris illis contineri: uerecũde tu quidẽ, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio: mecũ, ut tibi illa traderẽ, egisti. Cũ autem ego te non tam uitandi laboris mei causa, q̃ quod interesse tua arbitrarer: uel ut eos per te ipse legeres: uel ut totã rationẽ à doctissimo quodã rhetore acciperes, hortatus essem: utrunq;, ut à te audiebã, es expertus. Sed à libris te obscuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. quod quidem minime sum admiratus, eum philosophũ rhetori non esse cognitum: qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos, ignoretur. quibus eo minus ignoscendum est: quod non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ sunt: allici debuerunt, sed dicendi quoq; incredibili quadã, cum copia, tum ẽt suauitate. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti: et tamen uerẽti, ne mihi grauis esses, (facile enim id cernebam) debere diutius: ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cũ tu mihi, meisq́; multa sæpe cauisses: ueritus sum, ne, si ego grauarer: aut ingratũ id, aut superbũ uideretur. Sed dũ fuimus unà: tu optimus es testis, q̃ fuerim occupatus. Vt autem à te discessi, in Græciã proficiscens: cum opera mea nec resp. nec amici uterentur: nec honeste inter arma uersari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut ueni Veliam: tuaq́;, et tuos uidi: admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidẽ flagitationi tuæ. Itaq; hæc, cũ mecũ libros non haberẽ: memoria repetita, in ipsa nauigatione cõscripsi: tibiq́; ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorũ tuorum, te quoq;, etsi admonitore non eges: ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus: accedere.

Cum omnis ratio diligēs disserēdi, duas habeat parteis, unā c inueniendi, alterā iudicandi: utriusq; princeps, ut mihi quidē uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiam, quam dialecticen appellant. Inueniēdi uero artem, quae topice dicitur: quae ad usum potior erat, & ordine naturae certe prior: totā reliquerunt. Nos autem, quoniā in utraq; summa utilitas est: & utrāq, si erit otium, persequi cogitamus: ab ea, quae prior est: ordiemur. Vt igitur earū rerū, quae absconditae sunt: demonstrato, & notato loco facilis inuentio est: sic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus: locos nosse debemus. sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi sedes: è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet definire, locum esse argumenti sedem, argumentum autem rationem, quae rei dubiae faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt: alij in eo ipso, de quo agitur, haerent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tū ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Extrinsecus autē ea dicuntur: quae absunt, longéq; disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur: tum definitio adhibetur: quae quasi inuolutum euoluit id, de quo quaeritur. Eius argumenti talis est formula. Ius ciuile est aequitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem aequitatis utilis est cognitio. utilis est ergo iuris ciuilis sciētia. Tum partium enumeratio: quae tractatur hoc modo. Si neque censu, neq; uindicta, nec testamento liber factus est: non est liber. neq; est ulla earum rerum: non est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur: hoc modo. Cum lex Aelia Sanctia assiduo uindicem assiduum esse iubeat: locupletem iubet locupleti. locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab aere dando.

Dicuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Sed hoc genus in plures parteis distributum est. nam alia coniugata appellamus: alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differētia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequētibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quae sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quae orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. haec uerborum coniugatio συζυγία dicitur: ex qua huiuscemodi est argumentum. Si compascuus ager est: ius est compascere. A genere

sic ducitur. Quoniam argentũ omne mulieri legatum est: nõ potest ei pecunia, quæ numerata domi relicta est: non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. numerata autẽ pecunia, nomen argenti retinet. legata igitur uidetur. A` forma generis: quæ interdum quo planius accipiatur: partes enumerare licet hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata est à uiro: si ea uxor, materfamilias esset: si ea in manum uiri non conuenerat: nihil debetur. Genus est enim uxor. eius duæ formæ, una matrumfamilias: hæ sunt, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cũ fuerit Fabia: legatum ei nõ uidetur.

A` similitudine, hoc modo. Si ædes exesæ corruerunt: uitium'ue fecerunt: quarũ usufructus legatus est: hæres restituere nõ debet, nec reficere, non magis, quàm seruũ restituere: si is, cuius usufructus legatus est: deperisset. A` differentia. Non si uxori uir legauit omne argentum, quod suum esset: idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum. n. differt, in arca'ne positum sit argentum: an in tabulis debeatur. Ex contrario autem sic. Non debet ea mulier, cui uir bonorum suorũ usumfructum legauit: cællis uinarijs, & olearijs plenis relictis, putare id ad se ptinere. usus. n. non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis. Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit: non uidetur ex edicto Præt. secundum eas tabulas possessio dari. Adiungitur enim, ut secundum seruorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modo. Ab antecedentibus. Si uiri culpa factum est diuortium: & si mulier nuntium remisit: tamen pro liberis manere nihil oportet. A` consequentibus. Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui connubij ius non esset: nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur: pro liberis manere nihil oportet. A` repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarũ usumfructum legauit à filio: neq; à secundo hærede legauit: mortuo filio, mulier usumfructũ non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est: id ab eo inuito, cui datum est: auferri non potest. repugnat enim, recte accipere: & inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo. Omnibus est ius, parietem directum ad parietem cõmunem adiungere, uel solidum, uel fornicatũ. Aut siquis in pariete cõmuni demoliendo damni infecti promiserit: non debebit præstare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio, qui demolitus est: damnum factum est: sed eius operis uitio: quod ita ædificatum est, ut suspendi non possit. Ab

effectis rebus, hoc modo. Cum mulier uiro in manum conuenit: omnia, quæ mulieris fuerunt: uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia ualent: quæ sunt eiusmodi. Quod in re maiore ualet, ualeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur: neq; aqua in urbe arceatur. Item contra. Quod in minore ualet: ualeat in maiore. licet idem exēplum conuertere. Item quod in re pari ualet: ualeat in hac, quæ par est: ut quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarū omniū, quarum annuus est usus: ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desyderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur: ea maxime ex authoritate ducuntur. itaq; Græci tales argumentationes ἀτέχνους uocant, idest artis expertes: ut si ita respondeas. Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit: quantum parietis communis tegendi causa tectum proijceretur: ex quo in tectum eius, ædeis qui protexisset, aqua deflueret: id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi: ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam significatio, & demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed quoniam auidū hominem ad has discendi epulas recepi: sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid: quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisq; eorum locorum, quos exposui: sua quædam membra habet: ea quamsubtilissime persequamur: & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur: explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangi'ue possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrari'ue non possunt: cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut si usucapionem, si tutelam, si agnationem definias: quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in intelligentia: quam notionem uoco. ea sæpe in argumentando, definitione explicanda est. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est: quasi in membra discerpitur: ut siquis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus. S. C. rebus iudicatis, iuris peritorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omneis complectitur: quæ sub eo genere sunt: quod definitur hoc modo.

modo. Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum: sed ad huius libri institutum illa nihil ptinent. tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt: cum sumpseris ea, quæ sint ei rei, quā definire uelis: cū alijs communia: usque eò persequi, dū propriū efficiatur: quod nullam in aliam rem transferri possit: ut hoc. Hæreditas est pecunia. Cōmune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. adde qđ sequitur. Quæ morte alicuius ad quempiā peruenit. Nondū est definitio. multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. unum adde uerbum. Iure: iam à communitate res disiuncta uidebitur: ut sit explicata definitio sic. Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quēpiam puenit iure. Nondum est satis: adde. Nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta confectū est. Itemq; ut illud. Gentiles sunt, q inter se eodē noīe sunt. nō est satis. Qui ab ingenuis oriūdi sunt. ne id qdē satis est. Quorū maiorū nemo seruitutē seruiuit. abest ēt nunc. Qui capite nō sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim uideo Scæuolam Pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionum: siue id, qđ est: siue id, quod intelligitur: definiendū est. Partitionum autem, et diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed qđ inter se differant, planius dicendū est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas Græci εἴδη uocant: nostri, siqui hæc forte tractant: species appellant: non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si latine quidem dici possit: specierū, & speciebus dicere: & sæpe his casibus utendum est: at formis, et formarum uelim. Cū autem utroq; uerbo idem significatur: commoditatem in dicendo non arbitror negligendā. Genus, & formā definiunt hoc modo. Genus est notio ad plures differētias ptinens. Forma est notio: cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est, insita, & ante percepta cuiusq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt eæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur: ut siquis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idē esse, quod partes: confundit artem: & similitudine quadā conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiā definiunt et oratores, et poëtæ p translationes uerbi ex similitudine cū quadam suauitate. Sed ego à uestris exemplis

nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, & familiaris meus, cũ de litoribus ageretur: quæ omnia publica esse uultis: quærentibus ijs, ad quos id pertinebat: qd esset litus: ita definire, qua fluctus eluderet: hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum uitæ uelit definire. Translatione enim utens discedebat à uerbis proprijs rerũ, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua uideamus. Partitione autem sic utendũ est: nullam ut partem relinquas. ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare: non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid: quod idem in diuisione uitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuiq; generi subijciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaq; in oratorijs artibus quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolute. At cum de ornamentis uerborum, sententiarumq; præcipitur: quæ uocantur σχήματα: nõ fit idem. res enim est infinitior: ut ex hoc quoq; intelligatur, quid uelimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quanquam enim uocabula propè idẽ ualere uideantur: tamen quia res differebant: nomina rerũ distare uoluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est autẽ, cũ ex ui nominis argumentum elicitur: quã Græci ἐτυμολογίαν uocant: id est uerbum ex uerbo ueriloquium. nos autem nouitatem uerbi non satis apti fugientes, genus hoc notationẽ appellamus: quia sunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat: quod latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur: minus laborandũ est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo: ut cũ quæritur, postliminium quid sit: non dico quæ sint postliminij: nã id caderet in diuisionem: quæ talis est. Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. sed cum ipsius postliminij uis quæritur: & uerbum ipsum notatur: in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandũ, nisi post: & liminiũ illud, productionem esse uerbi uult: ut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus inesse timũ, quàm in meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. filius iunctum putat esse uerbũ: ut sit in eo & post, & limen: ut quæ à nobis alienata sunt: cũ ad hostem peruenerint: & ex suo tanquã limine exierint: hinc cum redierint post ad idẽ limen, postliminio uideantur rediisse. Quo in genere etiã Mancini causa defendi potest, postliminio redijsse: deditum non esse: quoniã non sit receptus. nã neq; deditionẽ, neq; donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus, qui con-

sunt ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quẽ modo dixi in plureis parteis distributũ: cuius primus est locus ex coniugatione: quam Græci συζυγίαν uocant: finitimus notationi: de qua modo dictum est: ut si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus: ueniret Mutius. qui, quia coniugata uerba essent pluuia, & pluendo: diceret omnem aquã oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducetur argumentum: non erit necesse id usq; à capite arcessere: sæpe etiã citra licet: dũmodo supra sit, quod sumitur, q̃ id, ad quod sumitur: ut aqua pluuia ultimo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbri: sed propriore loco: in quo quasi ius arcendi cõtinetur. Genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens: quarũ altera iubetur ab arbitro coerceri: altera non iubetur. Cõmode etiam tractatur hæc argumentatio: quæ ex genere sumitur: cũ ex toto persequare parteis: hoc modo. Si dolus malus est, cũ aliud agitur: aliud simulatur: enumerare licet, q̃bus id modis fiat: deinde in eorũ aliquẽ id, quod arguas: dolo malo factum includere: quod genus argumenti in primis firmũ uideri solet. Similitudo sequitur: quæ late patet, sed oratoribus, & philosophis magis, q̃ uobis. Etsi enim omnes loci sunt omniũ disputationum ad argumenta suppeditanda: tamen alijs disputationibus abundantius occurrunt: alijs angustius. Itaq; genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines: quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò uolunt: hoc modo. Si tutor fidem præstare debet, si socius: si cui mandaris: si q̃ fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens, quò uult: appellatur inductio: quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur: qua plurimũ est usus in sermonibus Socrates. Alterũ similitudinis genus collatione sumitur: cũ una res uni, par pari cõparatur: hoc modo. Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est: quia fines magis agrorũ uidẽtur esse, q̃ urbis: finibus regendis adijcere arbitrum non possis: sic si aqua pluuia in urbe nocet: quoniam res tota magis agrorum est: aquæ pluuiæ arcendæ adijcere nõ possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur: ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic hæredem instituisset: ut si filius natus esset in decem mensibus: isq; mortuus prius, q̃ in suam tutelam uenisset: secundus hæres hæreditatem obtinuisset. Quæ commemoratio exemplorũ ualuit: eaq; uos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent uim: sed ea oratoria magis sunt, quàm uestra:

quanquam uti etiam uos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquẽ dedisse id, quod mancipio dari non potest: num icirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit: ob eam rem se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur: ut mortui ab inferis excitentur: aut aliqd, quod fieri nullo modo possit: augendæ rei gratia dicatur, aut minuẽdæ: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. sed latior est campus illorũ: eisdẽ tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinẽ differentia rei maxime contraria superiori: sed est eiusdẽ dissimile, et simile inuenire. eius generis hæc sunt. Non, quẽadmodũ quod mulieri debeas: recte ipsi mulieri sine tutore authore soluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas: recte possis eodem modo soluere.

Deinceps locus est, qui à contrario dicitur. Contrariorũ autem genera sunt plura: unum eorũ, quæ in eodẽ genere plurimũ differunt, ut sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, qbus propositis, occurrunt tanq̃ è regione quadam contraria, ut celeritati tarditas, nõ debilitas: ex quibus contrarijs argumenta talia existunt. Si stultitiam fugimus: sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiã. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt: appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria: quæ priuantia licet appellemus latine: græce appellantur στερητικά. Præpositio enim, in, priuat uerbũ ea ui, quam haberet, si, in, præpositum non fuisset, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem: quorũ tractatio est eadem, quæ superiorũ: quæ aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt contrariorum genera, uelut ea, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplũ, simplũ, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt etiam ualde contraria alia: quæ appellantur negantia: ea ἀποφατικά Græci, contraria aientibus: ut, si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur argumento quærendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplũ paulo ante: multa scilicet adiungi: quæ suscipienda essent: si statuissemus ex edicto Præt. secundũ eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs: ualet: cũ quæritur, qd aut sit: aut euenerit: aut futurũ sit: aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rẽ, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius: ad Ciceronem, inquibat Gallus noster, siquis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quæreretur.

quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis institutæ locum præteriri: ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat: scribendum putarus: nimium te amare uideare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidē. Ante rem enim quæruntur quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ: & siquid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteráq; quæ suspicionem facti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longe diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulo ante dictum est: non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur: itemq; & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanq; rem: id cohæret cū re necessario. & quicquid repugnat: id eiusmodi est: ut cohærere nunquam possit. Cum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sumpseris: pecuniam numeratam mulieri deberi: cui sit omne argentum legatum: utrū hoc modo concludas argumentum? Si pecunia signata argentum est: legata est mulier: est autem pecunia signata argentum: legata igitur est. An illo modo? si numerata pecunia non est legata: nō est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est. An illo modo? non & legatum argentum est: & nō est legata numerata pecunia. legatum autem argentū est: legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti: in qua, cum primum sumpseris: consequitur id, quod annexū est, primū conclusionis modū. Cum id, quod annexū est: negaris: ut id quoq;, cui fuerit annexū: negandum sit secundus appellatur concludēdi modus. Cum autē aliqua coniuncta negaris: & his alia negatio rursus adiungatur: & ex his primū sumpseris: ut quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs conclusa: quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur: sed ut Homerus propter excellentiam commune poëtarum nomen efficit apud Græcos suum: sic cum omnis sententia enthymema dicatur: quia uidetur ea, quæ ex contrarijs conficiatur, acutissima: sola proprie nomen commune possidet. eius generis

hæc sunt. Hunc metuere: alterum in metu non ponere.
Eam, quam nihil accusas: damnas.
Bene quam meritam esse autumas: dicis male mereri.
Id, quod scis: prodest. nihil id, quod nescis: obest.
Hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes, sed philosophorum magis: qbus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio: quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt: q ex disiunctionibus constant. aut hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud. Itemq;, aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt: quod in disiunctione plus uno uerũ esse nõ potest. Atq; ex ijs conclusionibus, quas supra scripsi: prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic. Non & hoc est, & illud: hoc autem: non igitur illud. hic modus est sextus. septimus autem. non & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur: in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidẽ, quas exposui: ad hanc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficiẽtibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante posui, & quidẽ ex iure ciuili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: unum quod ui sua id, quod sub ea subiectum est: certe efficit: ut, ignis accendit. Alterũ quod naturam efficiendi non habeat: sed sine quo effici non possit: ut siquis æs causam statuæ uelit dicere: quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo nõ efficitur: alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tẽpus, materia, ferramenta, et cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum: & quædam afferunt p se adiumenta, etsi non necessaria: ut, amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentiũ fatum à Stoicis nectitur. Atq; ut earum causarũ sine quibus effici non potest: genera diuisi: sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ, quæ adiuuari uelint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, nec'ne, sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario: sine dubitatione licebit, quod efficitur, ab ea causa concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiẽdi necessitas: necessaria conclusio nõ sequitur. Atq; illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi ne-

cessariam: errorem, afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur: sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filij esse nō possunt: propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit: ab eo, in quo certe fit: diligenter est separandū. illud enim est tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes,

nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes: argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cum in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est: inflammatur nauis necessario. Atq; etiam est causarum dissimilitudo: quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant: uelut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut uolūtate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione: ut siquis euentum horum temporū timeat. Habitu, ut facile, & cito irascatur. Natura, ut uitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere nauiget. Nihil horum sine causa, nec quicquā omnino: sed huiusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia: in alijs non inest. In natura, & in arte constantia est: in cæteris nulla. Sed tamen earū causarum, quæ non sunt constantes: aliæ sunt perspicuæ: aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionē animi, iudiciumq; tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat: hoc ipsum est fortuna: euentus obscura causa: quæ latenter efficitur. Etiam ut ea, quæ fiunt: partim sine ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna: uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum, uoluntatis est: ferire quem uolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijcitur in uestris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atq; imprudentiā perturbationes animi: quanquā sint uoluntariæ: obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur: tamen habent tantos motus: ut ea, quæ uolūtaria sunt: aut necessaria interdū, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco causarū explicato, ex earū differentia in magnis quidē causis uel oratorū, uel philosophorum magna argumentorum suppetit copia: in uestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia. Nam & adsunt multum: & adhibentur in consilio: & patronis dili-

gentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, est additũ: plurimus earũ usus est. Vbi uero ẽt, ut inter bonos bene agi oportet, in primis'q; in arbitrio rei uxoriæ, in quo est, q̃d æquius: melius parati esse debent. Illi. n. dolũ malum, illi fidẽ bonã, illi æquum bonũ, illi q̃d socium socio, quid eũ, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent: quid eum, qui mandasset: eum'ue, cui mandatum esset: alterũ alteri præstare oporteret: quid uirum uxori: quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarũ loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa effectum indicat: sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiã philosophis: sed ijs, qui ornate, & copiose loqui possunt: mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant, quid ex quaq; re sit futurũ. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorũ facit. Reliquus est comparationis locus: cuius genus, & exemplũ supra positum est, ut cæterorum. nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in q̃bus spectantur hæc, numerus, species, uis, quædã etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur: ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longe, & late peruagata angustis: ex quibus plura bona propagentur: quæq; plures imitentur, et faciãt. Specie autem comparantur: ut anteponantur, quæ propter se expetenda sunt, ijs, quæ propter aliud, & ut innata, atq; insita, assumptis, & aduentitijs, integra contaminatis, iucunda minus iucundis, honesta ipsis etiam utilibus, procliuia, laboriosis, necessaria non necessarijs, sua, alienis, rara, uulgaribus, desyderabilia, ijs, quibus facile carere possis: pfecta, inchoatis: tota, partibus, ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, necessarijs: animata, inanimatis: naturalia, nõ naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur: efficiens causa grauior, quàm non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt meliora, quàm quæ egent alijs: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia incertis: quæ eripi non possunt, ijs, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi. Principum commoda maiora, quàm reliquorum: itemq; quæ iucundiora: quæ pluribus probata: quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora: sic deteriora, quæ ijs sunt con-

traria. Parium autem comparatio nec elationẽ habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare ciues, et auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ij, qui consulunt: & ij, qui defendunt, at quod primum est, quod sequitur igitur.

Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio: ut cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, pariũ: nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus: ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere: de qbus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de ijs pauca dicamus: & si ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem pficiamus, quandoquidem cœpimus. Neq; enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet. Et quoniam ad te hæc ita scribuntur: ut etiam in aliorum manus sint uentura: detur opera, ut quamplurimum ijs, quos recta studia delectant: prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers: in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunq; testimonij pondus habet. ad faciendam enim fidem authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant authoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerũ fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, qbus credatur, putant: nõ recte fortasse: sed uulgi opinio mutari uix potest: ad eamq; omnia dirigunt & q iudicant: et q existimant. Q ui. n. his rebus, quas dixi, excellunt: ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoq; rebus, quas modo numeraui: q̃q̃ in ijs nulla species uirtutis est: tamen interdum confirmatur fides: si aut ars quædam adhibetur: magna enim est uis ad pſuadendũ scientiæ: aut usus: plerunq; enim creditur ijs, q experti sunt. Facit etiam necessitas fidem: quæ tum à corporibus, tum ab animis nascitur. nam & uerberibus torti, & igni fatigati quæ dicunt: ea uidetur ueritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu: quia necessitatis uim habent: afferunt authoritatem, & fidem. cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam uerum inuenitur: pueritia, somnus, imprudentia,

uinolentia, insania. nam & pueri sæpe indicauerunt aliqd, ad quod pertineret ignari: & per somnum, uinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt: ut Stalerio nuper accidit: qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito: quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est: ut si interuētum est casu: cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset: aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi quoddam multitudinis testimoniū. Quæ autem uirtute fidem faciunt: ea bipartita sunt: ex quibus alterum natura ualet: alterum industria. Deorum enim uirtus, natura excellit: hominum autem, industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. Deinde rerum: in quibus insunt quasi opera diuina quædam. Primū ipse mundus, eiusq; omnis ordo, & ornatus: deinceps aerei uolatus auium, atque cantus: deinde eiusdem aeris sonitus, & ardores, multarumq; rerum in terra portē ta, atq; etiam per exta inuenta præsensio. A dormientibus quoq; multa significata uisis: quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimum. opinio autem est non modo eos uirtutem habere, q̄ habeant: sed eos etiam, qui habere uideantur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos uident: quorumq; uitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; pluriū: rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atq; in rep. uersantur: sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in qua non aliquis locus incurrat: nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem: & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum: alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos causam: infinitum, quod θέσιν illi appellant: nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisq; eorum: propositum autem in ali quo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque proposi-

ium pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, q̃bus cauſæ continentur: aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autem, quacunq; de re ſint, duo ſunt genera: unū cognitionis: alterum actionis. Cognitionis ſunt eæ, quarum finis eſt ſcientia: ut ſi quæratur à natura'ne ius profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiuſmodi exempla ſunt: ſit'ne ſapientis ad remp. accedere. Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt: cum, an ſit: aut quid ſit: aut quale ſit, quæritur. Horum primum coniectura: ſecundum definitione: tertium iuris, & iniuriæ diſtinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor parteis diſtributa eſt: quarum una eſt, cum quæritur, ſit'ne aliquid: altera, unde ortum ſit: tertia, quæ id cauſa effecerit: quarta, in qua de mutatione rei quæritur: ſit, nec ne: ſic: ecquidnam honeſtum ſit: ecquid æquum: re uera, an hæc tantum in opinione ſint. Vnde autem ſit ortum: ut cum quæritur natura, an doctrina poſſit effici uirtus. Cauſa autem efficiens, ſic: ut cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione ſic: poſſit'ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiā. Cum autem quid ſit quæritur: notio explicanda eſt, & proprietas, & diuiſio, & partitio. hæc enim ſunt definitionis attributa. Additur etiam deſcriptio: quàm Græci καταγραφὴν uocant. Notio ſic quæritur: ſit'ne id æquum, quod ei, qui plus poteſt: utile eſt. Proprietas ſic: in hominem'ne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuiſio, & eodē pacto partitio ſic: tria'ne genera bonorum ſint. Deſcriptio: qualis ſit auarus, qualis aſſentator: cæteraq; eiuſdem generis: in quibus natura, & uita deſcribitur. Cum autem quæritur, quale quid ſit: aut ſimpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter: expetenda'ne ſit gloria. Comparate: præponenda'ne ſit diuitijs gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo, fugiendoq;: de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo: unum de eodem, & alio: alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo huiuſmodi: Si expetendæ diuitiæ: ſi fugienda paupertas. De æquo, & iniquo: æquum'ne ſit ulciſci, à quocunque iniuriam acceperis. De honeſto, & turpi: honeſtum'ne ſit pro patria mori. Ex altero autē genere, quod erat bipartitum: unum eſt de eodem, & alio: ut ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: ut ſi quæratur, eloquentia'ne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus. Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: unum ad officium: alterum

ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, planéue tollendum. Ad officium sic: ut cum quæritur, suscipiendí ne sint liberi. Ad mouendos animos: cum fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriã, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesq; flebiles: rursusq; oratio tũ iracundiam restinguens: tum metum eripiens: tum exultantem lætitiã comprimẽs: tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint: eadem in causas transferuntur. Loci autem qui ad quasq; quæstiones accommodati sint, deinceps est uidendum. omnes quidem illi, quos supra diximus: ad plerasq; sunt: sed alij ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. atq; huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædã definitionis est. Si enim quæratur, idem'ne sit ptinacia, et pseuerãtia: definitionibus iudicandũ est. Loci autẽ conuenient in eius generis quæstionẽ cõsequẽtes, antecedentes, repugnãtes, adiũctis ẽt duobus ijs, qui sumũtur ex causis, & affectis. Nã si hanc rẽ illa sequitur: hanc autem non seqtur: aut si huic rei illa antecedit: huic nõ antecedit: aut si huic rei repugnat: illi nõ repugnat: aut si huic rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horũ, id, de quo quæritur: idem'ne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertiũ genus quæstionis, in quo quale sit quæritur: in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In id autẽ genus, in quo de expetendo, fugiendóq; quæritur: adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda. Itemq; cum de honesto, turpiq; quæritur: ad animi bona, uel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo, & iniquo disseritur: æquitatis loci colliguntur. hi cernũtur bipartito: & natura, & instituto. Natura partes habet duas: tuitionẽ sui, & ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est: altera conueniens: tertia moris uetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: una ad superos deos: altera ad manes: tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. pleraq; enim sunt ei cum proposito cõmunia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicij, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sint. Nam iudicij finis est ius: ex quo etiã nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum

æquitatis. Deliberandi finis utilitas: cuius hæ partes, quæ modo expositæ rerū expetendarum. Laudationis finis honestas: de qua item est ante dictum. sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationem, defensionemq; partitæ: in quibus existunt hæc genera: ut accusator p̃sonam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus: aut nō esse factū: aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse: aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quãuis molestum nomen hoc sit: iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus: in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis græce στάσις dicitur: latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnãdum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nã & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore: si aut omnino fieri non possunt: aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deq; ijs rebus, quæ his sunt contrariæ: incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur: aut nō eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile: quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meū. Sed quæ ex statu contentio efficitur: eam Græci κρινόμενον uocant: mihi placet id, quoniam quidẽ ad te scribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur: hæc continentia uocentur quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet: danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui: qui appellantur legitimæ disceptationes. Tū enim defenditur, nō id legẽ dicere, qđ aduersarius uelit, sed aliud. id autẽ contingit, cum scriptum ambiguum est: & duæ differentes sententiæ accipi possunt. Tum opponitur scripto uoluntas scriptoris: ut quæratur, uerba'ne plus, an sententia ualere debeat. Tum legi lex cõtraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum: discrepantia scripti, et uoluntatis: scriptura contraria. Iam hoc perspicuū est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ in scripto aguntur: posse controuersias easdem existere. Horū tracta-

tiones in alijs libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis ijsdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus; ut in principijs: quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant: efficiendum est proprijs locis. Itemq; narrationes ut ad suos fines spectent: idest ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquã in tota oratione esse debẽt: magis tamen sunt propria narrãdi. Quæ autem sequitur narrationem fides: ea persuadendo quoniã efficitur: qui ad persuadendum loci maxime ualeant, dictum est in ijs, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem et alia quædam habet, & maxime amplificationẽ: cuius effectus hic debet esse: ut aut perturbentur animi: aut tranquillentur. & si ita iam affecti ante sunt: ut augeat eorũ motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur: præcepta suppeditantur alijs libris: quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle senseram: cumulate satisfactum esse debet uoluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiẽdum pertineret: plura, q̃ à te desyderata erant, sum complexus: feciq; quod sæpe liberales uenditores solent: ut cum ædes, fundum'ue uendiderint, rutis cæsis receptis: concedant tamen aliqd emptori, quod ornandi causa apte, & loco positũ esse uideatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mãcipio dare debuimus: ornamenta quædã uoluimus nõ debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero filius.

STVDEO mi pater latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti: si modo tibi est otium: & si uis. C. pater. An est mi Cicero, quod ego malim, quàm te quamdoctissimũ esse? Otium autem primũ & summum est: quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est. deinde ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare: sic ego te uicissim eisdem de rebus latine interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ ac-

cepisti: & tu ordine audies, quæ requiris. C.F. Quot in partes distribuēda est omnis doctrina dicendi? C.P. In tres. C.F. Cedò quas? C.P. Primum in ipsam uim oratoris, deinde in orationē, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa uis? C.P. In rebus, & uerbis. sed & res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire: in uerbis eloqui dicitur. Collocare autem & si est commune: tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquendi comes est: earumq; omniū custos est memoria. C.F. Quid orationis, quot sunt partes? C.P. Quatuor: earū duæ ualent ad rem docendam, narratio, & confirmatio: ad impellendos animos duæ, principiū, & peroratio. C.F. Quid quæstio? quasnam habet partes? C.P. Infinitam: quam consultationē appello: & definitam: quam controuersiam nomino. C.F. Quoniam igitur primum est inuenire oratoris: qd quæret? C.P. Vt inueniat quemadmodum fidē faciat eis, qbus uolet psuadere: & quēadmodū motum eorū animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.F. Argumentis: quæ ducuntur ex locis aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. quos uocas locos? C.P. Eos, in qbus latent argumenta. C.F. Quid est argumentū? C.P. Probabile inuentū ad faciēdam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur: ea remota appello, ut testimonia. C.F. Quid insita? C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C.P. Diuinū, et humanū: diuinū, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes, & responsa sacerdotū, aruspicū, coniectorū: humanū, quod spectatur ex authoritate, & ex uolutate, & ex oratione aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. C.F. quæ sunt, quæ dicas insita? C.P. quæ infixa sunt rebus ipsis tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodāmodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, & ad id totū, de quo dissēritur: tū definitio adhibetur, tū partiū enumeratio, tū notatio uerbi. Ex ijs autem rebus, quæ quodāmodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur: alia cōiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differētia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedētibus, alia ex consequētibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex cōparatione maiorū, aut pariū, aut minorū, ut definitio, ut contrariū, ut ea, quæ sunt ipsi, contrario'ue eius aut similia, aut dissimilia, aut cōsentanea, aut dissentanea: aut ea, quæ sunt quasi cōiuncta: aut ea, quæ sunt quasi pugnātia inter se: aut earū rerū, de qbus agitur, causæ: aut causarū euentus. i. quæ

sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium, generum'ue partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia: in quibus inest aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit: in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

C.F. *omnibus'ne igitur ex his locis argumenta sumemus?* C.P. *Immo uero scrutabimur: & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reijciamus: nonnunq̃ etiam communia prætermittamus, & non necessaria.* C.F. *Quoniam de fide respondisti: uolo audire de motu.* C.P. *Loco tu quidem quæris: sed planius quod uis explicabitur: cum ad orationis ipsius, quæstionumq́; rationẽ uenero.* C.F. *Quid sequitur igitur?* C.P. *cum inueneris, collocare: cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè, quem exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum ptinent.* C.F. *Quomodo igitur ista explicas?* C.P. *Habeo cõmunia præcepta, fidem faciendi, & commouendi. Quoniam fides est firma opinio, motus autem animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: tot enim sunt motus genera: partes plures generũ singulorũ. Omnem collocationem ad finẽ accommodo quæstionis. nam est in proposito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixero, in qua est propositum: de utroq; dixero.* C.F. *Quid habes igitur de causa dicere?* C.P. *Auditorũ eam genere distingui. nam aut auscultator est modo, q̃ audit, aut disceptator, idest rei, sententiæq; moderator: ita ut delectetur: aut statuat aliqd. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut Senatus. Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur: proprium habet iam ex eo nomen.* C.F. *Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator?* C.P. *Delectationẽ in exornatione: in iudicio aut sæuitiam, aut clementiã iudicis: in suasione autem aut spem, aut reformidationẽ deliberantis.* C.F. *Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarũ?* C.P. *Vt rationem collocandi ad finẽ cuiusq; accommodẽ.* C.F. *Quonam tandẽ modo?* C.F. *Quia qbus in orationibus delectatio finis est: uarij sunt ordines collocandi. Nam aut temporũ seruantur gradus, aut generũ distributiones: aut à minoribus ad maiora ascendimus: aut à maioribus ad minora delabimur: aut hæc inæquabili uarietate distinguimus: cũ parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus intexímus: quæ in exornationẽ cadũt omnia.* C.F. *Quid in deliberatione, q̃d spectas?* C.P. *Principia, uel nõ longa, uel sæpe nulla. sunt enim ad audiendum,*

dicendum, qui deliberāt, sua causa parati. nec multum sanè sæpe narrandum est. est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium suasio, autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibēda est omnis oratio. C.F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C.P. Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur: & singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit: concludit acriter: confirmat tabulis, decretis, testimonijs: accuratiusq; in singulis commoratur: perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent: & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando. est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendū est contra reo? C.P. Omnia longe secus: sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ, quæ lædūt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ: firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscurāda, aut digressionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F. Semper'ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C.P. Non sanè: nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumq; præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum uersum, atq; mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt: coniuncta collocanda sunt. & simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta: natiua ea, quæ significata sunt sensu: reperta, quæ ex his facta sunt, & nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atq; etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera: natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contra: tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferūtur, aut immutantur: aut ea, quibus tanquam abutimur: aut ea, quæ obscuramus: quæ icredibiliter tollimus: quæq; mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur: ornamus. C.F. Habeo de simplicibus uerbis. nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioq; uerborum. Numeros aures ipsæ metiuntur: ne aut non compleas uerbis, quod proposueris: aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus uerbis, quod

non est latinum:sic in coniunctis,quod non est consequens, uituperandum est. Cōmunia autem simplicium, coniunctorumq; sunt haec qnq; quasi lumina, dilucidum,breue,probabile,illustre,suaue. Dilucidum fit usitatis uerbis,proprijs,dispositis aut circunscriptione cōclusa, aut intermissione,aut concisione uerborum. Obscurum autem aut longitudine,aut contractione orationis,aut ambiguitate,aut inflexione,atq; immutatione uerborum. Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis,semel unaquaq; re dicenda:nulli rei,nisi ut dilucide dicas, seruiēdo. Probabile autem genus est orationis:si non nimis est cōptum, atq; expolitum:si est authoritas,& pondus in uerbis:si sententiae uel graues,uel aptae opinionibus hominum,& moribus. Illustris autē oratio est,si & uerba grauitate delecta ponuntur,ac translata,et superlata,& ad nomen adiuncta,& duplicata,& idem significantia, atq; ab ipsa actione, atq; imitatione rerum nōn abhorrentia. Est.n.haec pars orationis:quae rem constituat penè ante oculos. is enim maxime sensus attingitur:sed caeteri tamen, et maxime mens ipsa moueri potest. Sed quae dicta sunt de oratione dilucida:cadunt in hanc illustrē omnia. est enim plus aliquanto illustre,quàm illud dilucidum. Altero fit,ut intelligamus:altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi,primum elegantia,& iucunditate uerborum sonantium,& lenium:deinde coniunctione: quae neq; asperos habeat concursus,neq; disiūctos,atq; hiantes:et sit circunscripta non longo anfractu,sed ad spiritum uocis apta:habeatq; similitudinem,aequalitatemq; uerborum:tum ex contrarijs sumpta uerbis,crebra crebris,paria paribus respondeant:relataq; ad idem uerbum,et geminata,atq; duplicata,uel etiam saepius iterata ponantur:constructioq; uerborum cum coniūctionibus copuletur: tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiā suauis oratio,cum aliquid aut inuisum,aut inauditum, aut nouū dicas. Delectat enim quicqd est admirabile: maximeq; mouet ea, quae motum aliquem animi miscet,oratio:quaeq; significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano,ac liberali:aut inflexione sermonis: cum aut augendi alterius,aut minuēdi sui causa,alia dici ab oratore,alia existimari uidentur:idq; comitate fieri magis,quàm uanitate. Sed multa sunt suauitatis praecepta:quae orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet,iudicandum. C.F. Reliquum est igitur,ut dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum:quae simplicibus in uerbis ita tra=

ctatur: ut aut ex uerbo dilatetur: aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur: aut assumpta uerba remouentur: aut in circuitus diriguntur: aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit: inuertatur ordo: & idem quasi sursum uersus, retroq; dicatur, deinde idem intercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed uarietate uocum, motu corporis, uultu: quæ plurimum ualebunt, si cum orationis genere consentient: eiusq; uim, ac uarietatem subsequentur. C. F. Nunquidnam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sanè præter memoriam: quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur: & in his imagines, ut literas, collocat. C. F. Quoniam igitur uis oratoris omnis exposita est: quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius partes: quarum prima, & postrema ad motum animi ualet. is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper: tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est: maximeq; cum aliquid aut confirmatum est: aut reprehensum. itaq; ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Est enim amplificatio, uehemens quædam argumentatio: ut illa docendi causa sit: hæc commouendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam: & à principijs primum ordiar: quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur: quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iusti-

tiæ, fidei, contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: & si in nos aliquod odiū, offensio'ue collata sit: tollenda ea, minuenda'ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Intelligenter autem ut audiamur, & attente: à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit: & quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturamq; causæ: si definias: si diuidas: si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine. quæq; mox de narratione diluada dicentur: eadē etiam huc poterunt recte referri. Vt attente autem audiamur: trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus: aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis: ut siquando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maxime in perorando dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte: ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus: multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid in narratione? quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei: ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide, probabiliterq; narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus: in quibus est breuitas: eaq; sæpissime in narratione laudatur: de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cuiusq; facti, & euenti causa ponetur: si testata dici uidebuntur: si cum hominum opinione, authoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam uenit: id

aut sit, nec'ne sit: aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C.F. Teneo istam distributionẽ. nunc coniecturae locos quaero. C.P. In uerisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, quod plerunq; ita fiat: ut, adolescentiam proclinio-rem esse ad libidinem. Propriae autem notae argumentum, quod nunquam aliter fit, certum'q; declarat: ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorum'q; naturis. In personis, naturae primum spectantur, ualetudinis, figurae, uirium, aetatis, marium, faeminarum: atq; haec quidem in corpore. Animi autem aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia. atq; haec quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiae, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, diuitiae, libertas, & ea, quae sunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: leues, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita: culti, an inculti: celebres, an deserti: coaedificati, an uasti: obscuri, an rerum gestarum uestigijs nobilitati: consecrati, an profani. In temporibus autem praesentia, & praeterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, instantia paulo post, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quae temporis quasi naturã notant: ut hyems, uer, aestas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas: quae sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiae. Iam facta, & euentus aut consilij sunt, aut imprudentiae: quae est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu; cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiae ad argumentum subiectae perlustrãdae animo partes erunt omnes: & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capiẽda. Est etiam genus argumentorum aliud: quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si praeparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere: partim, etiam si uidentur esse exigua per se: multum tamen,

cum sunt coacervata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nõnunquam etiam certæ rerũ, et propriæ notæ. maximam autem facit fidem ad similitudinem ueri primum exemplum: deinde introducta rei similitudo. fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis: tamen homines cõmouet. C.F. Quid definitionis? quæ ratio est, & quæ uia? C.P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia: ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunq; magna dissensio: definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrẽ descriptiones quoq; sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium: in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis. C.F. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant: quæ, cum factum constet, & nomen: qualia sint, uocatur in dubium. C.P. Est ita, ut dicis. C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta, sine ratione sunt: ea defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habent: in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit, quæritur: ex controuersia, iure, & rectè ne actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C.F. Age sis ergo: quoniam in confirmationem, & reprehensionem diuiseras orationis fidem: & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumpserit: si fictum, aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primũ dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicue falsis eadẽ posse dici: tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ uelint. Accedere autem oportet ad singula. sic uniuersa frangentur. Cõmemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio cõmunis periculi: si ingenijs hominum criminosorum sit exposita uita innocẽtium. C.F. Quoniam, unde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris: quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expositi: conficienda, & distinguenda dilucide est. C.F. Planè istuc ipsum desydero. C.P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio

argumenti argumentatio: sed ea conficitur, cum sumpseris aut nō dubia, aut probabilia: ex qbus id efficias, qđ aut dubiū, aut minus probabile per se uidetur. Argumentandi autē duo sunt genera: quorum alterū ad fidem directo spectat: alterū se inflectit ad motū. Dirigitur cū proposuit aliquid, quod probaret: sumpsitq; ea, qbus uteretur: atq; his confirmatis, ad propositū sese rettulit: atq; conclusit. Illa aūt altera argumentatio, quasi retro, & contra prius sumit, quæ uult: eaq; cōfirmat: deinde id, qđ proponēdū fuit: permotis animis iacit ad extremū. Est autem illa uarietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: ut cū interrogamus nos metipsos: aut percunctamur: aut imperamus: aut optamus: quæ sunt cū alijs cōpluribus sententiarū ornamenta. Vitare autem similitudinē poterimus, non semper à proposito ordientes: & si nō oīa confirmando disputabimus: breuiterq; interdū, quæ erunt satis aperta, ponemus: quodq; ex his efficietur, si id apertū sit: non habebimus necesse semper concludere. C.F. Quid illa, quæ sine arte appellantur: quæ iandudū assumpta dixisti: ecquonā modo, ecquonā loco artis indigent? C.P. Illa uero indigēt: et nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt: sed ea non parit oratoris ars: sed foris ad se delata, tamē arte tractat, et maxime in testibus. Nā de toto genere testiū, q̄ id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta rerū esse propria, testimonia uoluntatū: utendumq; est exēplis, qbus testibus creditū nō sit, et de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cū ignominia, si spe, si metu, si iracūdia, si misericordia ipulsi, si præmio, si gratia adducti: cōparandiq; superiore cū authoritate testiū: qbus tamen creditum non sit. Sæpe ēt quæstionibus resistendū est: quod & dolorē fugiētes multi in tormentis ementiti persæpe sunt: moriq; maluerunt falsum fatendo, q̄ infitiando, dolere: multi ēt suam uitam neglexerūt: ut eos, qui his cariores, q̄ ipsi sibi essent: liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, uim tormentorū ptulerunt. Alij ementiti sunt in eos, quos oderant. Atq; hæc exēplis firmanda sunt. Neq; est obscurū, qn, quoniā in utraq; parte sunt exēpla, et itē ad cōiecturā faciendā loci: in contrarijs contraria sint sumenda. Atq; ēt incurrit alia quædā in testibus, et in quæstionibus ratio. Sæpe.n. ea, quæ dicta sunt: si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt: aut etiā aliter ab alio dicta: subtiliter reprehenduntur. C.F. Extrema tibi pars restat orationis: quæ posita in perorando est: de qua sane uelim audire. C.P. Facilior est explicatio perorationis: nā est diuisa in duas ptes, amplificationē, et enumerationē. Augēdi aūt et hic est

proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehēsa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur: et rerum uerba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrādi: nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata: nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta: quæ dicuntur sine coniunctione: ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora: omninoq; semper quasi naturalis, & nō explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in uerbis: quibus actio uocis, uultus, & gestus congruens: & apta ad animos permouendos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenēda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda: cū grauiora sunt, quàm causa: diligenter ferè, quid quenq; deceat, indicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimiliū, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines, & exempla, fictæ etiam personæ: mutæ deniq; loquantur: omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur: quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidentur: alia usu: natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea, quorū obscuræ causæ: ut in terris, mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusq;, si attendas, ad augendū permulta suppetunt. Vsu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentū: aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiariū: aut honestate, ut uirtutū, maximeq; earū, quæ ad communionem hominum, et liberalitatē ualent. Ex ijs et cohortationes sumuntur ad ea retinenda: et ī eos, à qbus ea uiolata sunt: odia incitātur: et miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tā miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totū quidem moueat, si bona ex fortuna qs cadat: & à quorum caritate diuellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusue sit: exprimatur breuiter. Cito enim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est:

minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicij: quo quaq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur: ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accusatori fere, quæ ad iracundiam: reo plerunq;, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sæpe: accusatori sæpius, q̃ reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est: quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in breuitate latebit: aculei pungent. Sed erit in enumeratione utendum, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet: sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti: expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti quæstionis locum. C. P. duo sunt, ut initio dixi, quæstionũ genera: quorum alterum finitum temporibus, & personis, controuersiam causam appello: alterum infinitum, nullis neq; personis, neq; temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controuersiæ. inest enim infinitum in definito: & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicimus: cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: eius scientia est finis: ut ueri'ne sint sensus. alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid: ut si quæratur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, nec'ne: quid sit: quale sit. Sit, nec'ne: ut ius in natura sit, an in more. Quid autem sit: sit'ne ius id, quod maiori parti sit utile. Quale autẽ sit: iuste uiuere sit nec'ne utile. Actionis autem duo sunt genera: unum ad persequendũ aliquid, aut declinandum: ut quibus rebus adipisci gloriam possis: aut quomodo inuidia uitetur. alterum, quod ad aliquod commodum, usumq; refertur: ut quemadmodum sit resp. administranda: aut quemadmodum in paupertate uiuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione: ubi sit, nec'ne sit, aut fuerit, futurum'ue sit, quæritur. Vnũ genus est quæstionis: possit'ne aliquid effici: ut cum quæritur ecquisnam perfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quicq; fiat: ut quonam

pacto uirtus pariatur: natura'ne, an ratione, an usu: cuius generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusq; quaestionibus causae, rationesq; reru explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quaeritur: duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut pertinacia, & perseuerantia: in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est: ut qualis sit auarus: aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo quale sit, quaeritur: aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, honestum'ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autem sic: ut, sit'ne utile in rep. administranda uersari. De aequitate uero sic: ut, sit'ne aequum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quaeritur: exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solu quaeritur, quid honestum sit: quid utile: quid aequum: sed etia ex coparatione, quid honestius: quid utilius: quid aequius: atq; etiam quid honestissimum: quid utilissimum: quid aequissimum: cuius generis illa sunt: quae praestantissima sit dignitas uitae. Atq; ea quidem, quae dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cuius alterum est praecipiendi genus: quod ad rationem officij pertinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis moeroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda: cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est: uel gignendos, uel concitandos. Atq; fere haec est partitio consultationum.

C.F. Cognoui: sed quae ratio est in his inueniendi, & disponendi, requiro. C.P. Quid tu aliam'ne censes, & non eandem esse, quae est exposita: ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quae est exposita in alijs ratio: eade huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectatione sectatur aurium: alterius, ut obtineat: probet: & efficiat quod agit: omnis est suscepta contentio. Itaq; illud superius, exornatio dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneq; uarium: unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum est orationis: quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit: aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uersetur. Reliquum autem genus causarum

aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur: quorum alterum deliberationis est: alterũ iudicij. ex qua partitione tria genera causarum extiterunt: unum, quod à meliori parte laudationis est appellatum: deliberationis alterum: tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C.F. Mihi uero placet. C.P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste uiuendũ ualent: exponam breuiter: atq; à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt: & quæ cum uitijs, uituperanda. Quamobrẽ finis alterius est honestas: alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrãdis, exponendisq; factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendã, aut confirmandã accommodate. Non enim dubia firmantur: sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt: augentur. Quamobrem ex ijs, quæ ante dicta sunt: & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur: utendum erit his in oratione singulorum uerborũ insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est ut factis uerbis aut uetustis, aut translatis frequenter utamur: & in ipsa constructione uerborum ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circunscripta numerose non ad similitudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt: siue quæ mirabilia, nec opinata: siue significata monstris, prodigijs, oraculis: siue quæ uidebuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, mala'ue uersantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa: quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modiceq; laudato, aut si erit infame, prætermisso, si humile, uel præterito, uel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacito: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum: postea de corporis bonis: in quibus quidem quæ uirtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum: quorum collocatio triplex est. Aut enim temporum seruandus est ordo: aut in primis recentissimum quodq; dicendum: aut multa, & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum, atq; uitiorum

latiſſime patens, ex multis, & uarijs diſputationibus nunc in quandam anguſtam, et breuem cõcludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex: aut enim ſcientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq; grauiſſimo nomine ſapiẽtia appellatur: hæc ſciẽtia pollet una. Quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur: eius eſt munus in agendo: cui temperantiæ nomen eſt. Atq; illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica: in publicis, ciuilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in cõmunes distributa eſt: duobusq; modis in rebus commodis diſcernitur: & ea, quæ abſunt: non expetendo: & ab ijs, quæ in poteſtate ſunt: abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obſtat, fortitudo: quæ quod iam adeſt, tolerat, & perfert: patientia nominatur: quæ autem hæc uno genere complectitur: magnitudo animi dicitur: cuius eſt liberalitas in uſu pecuniæ: ſimulq; altitudo animi in capiendis incõmodis, & maxime iniurijs: et omne, quod eſt eius generis, graue, inſedatum, et turbulẽtum. In cõmunione autem quæ poſita pars eſt: iuſtitia dicitur: eaq; erga deos religio: erga parentes pietas: uulgò autem bonitas: creditis in rebus fides: in moderatione animaduertendi lenitas: amicitia in beneuolẽtia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ, comitesq; ſapientiæ: quarũ altera, quæ ſint in diſputando uera, atq; falſa: quibusq; poſitis, quid ſequatur, diſtinguit, & iudicat: quæ uirtus omnis in ratione, ſcientiaq; diſputandi ſita eſt. Altera autem oratoria. nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapiẽtia: quæ ex eodẽ hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, uberior eſt, atq; latior: & ad motus animorũ, uulgiq; ſenſus accommodatior. Cuſtos uero uirtutum omniũ dedecus fugiẽs, laudemq; maxime conſequẽs uerecundia eſt. Atq; hi ſunt quidem ferè quaſi qdã habitus animi ſic affecti, & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio uirtutis genere diſtincti: à qbus ut quæq; res geſta eſt: ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeq; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem, quaſi præculti, & præparati rectis ſtudijs, & artibus, ut in ſuis rebus, ſtudia literarum, ut numerorũ, ac ſonorum, ut menſuræ, ut ſyderum, ut equorũ, ut uenandi, ut armorũ. In communibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere uirtutis colẽdo: aut diuinis rebus deſeruiẽdo: aut parentibus; amicis, hoſpitibus præcipue, atq; inſigniter diligẽdis. Atq; hæc quidẽ uirtutum: uitiorũ autẽ ſunt genera contraria. Cernenda autẽ ſunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutẽ uidentur imitari. Nã et prudentiã malitia, et temperantiam

perantiã immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquẽdi. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in eodẽ genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime: quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusq; fuerit. & siquid cui magnum, aut incredibile acciderit: maximeq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri: tum quod quisque senserit: dixerit: gesserit: ad ea, quæ proposita sunt, uirtutum genera accommodabuntur: ex illisq; ijsdem inueniendi locis causæ rerum, et euentus, & cõsequentia requirentur. Neque uero mors eorum, quorũ uita laudabitur: silentio præteriri debebit: si modo quid erit animaduertendum aut in ipso genere mortis: aut in ijs rebus, quæ post mortẽ erunt cõsecutæ. C. F. Accepi ista: didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum: sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas: ad quem omnia referuntur in consilio dando, sententiaq; dicenda: ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidenda: quid aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam &, siquid effici non potest: deliberatio tollitur: quamuis utile sit: & siquid necesse est: necesse autẽ id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus: id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri possit: uidendum etiam est, quàm facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt: perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus: & si aliquid non necessarium uidebitur: uidẽdum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim permagni interest: pro necessario sæpe habetur. Itaq; cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione: suasori proponitur simplex ratio: si & utile est, & fieri potest: fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est: ne fiat: altera, si fieri non potest: nec suscipiatur. Sic suasori utrũq; docendum est: dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam

in his uersatur omne consilium duobus: de utilitate ante diximus: quæ in discernendis bonis, malisq; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria: quorum alia sunt per se expetenda: ut ea, quæ sita sunt in officijs, atq; uirtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorũ autem, quæ propter se expetuntur: partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda: quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quędã materies subiecta honestati: quæ maxime spectatur in amicitijs: amicitiæ autem caritate, & amore cernuntur. Nam cum deorũ, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt: ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus, familiaritasq; coniunxit: quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cũ bona sint: facile est intellectu, quæ sint cõtraria. Quod si semper optima tenere possemus: haud sanè, quoniam q̃dẽ ea perspicua sunt: consilio multũ egeremus. Sed quia temporibus, quæ uim habent maximam: persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet: earumq; rerum contentio plerunque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt: accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, q̃d anteferat semp utilitatẽ honestati: alterũ humanũ, expolitumq;, q̃d rebus omnibus dignitatẽ anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur. Atque etiam uoluptas: quæ maxime est inimica uirtuti: boniq; naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrime sequitur: neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit: in suadendo, cum ei generi hominum consiliũ des: sæpe sanè laudanda est. Et illud uidendum: quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nã neq; honesta tam expetunt: quàm deuitant turpia. Quis enim honorem? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tam unquam expetat:

quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum: malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidẽ nobis erit illud: ut doceamus, qua ui bona consequi, malaq; uitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimũ de laude, & de honestate dicemus: maximeq; ea uirtutum genera tractabimus: quæ in cõmuni hominũ utilitate tuẽda, augendaq; uersantur. Sin apud indoctos, imperitosq; dicemus: fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorũ proferantur: addantur etiam contumeliæ, atq; ignominiæ. Nemo enim est tam agrestis, quem nõ si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatẽ spectat: ex ijs, quæ dicta sunt: reperietur. Quod autem possit effici, nec'ne possit: in quo etiam quàm facile possit: quamq; expediat: quæri solet: maxime ex causis ijs, quæ quamq; rem efficiant, est uidendũ. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt: aliæ, quæ uim aliquam ad conficiendũ afferunt. Itaq; illæ superiores conficientes uocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere: ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam: cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior, aut minor: ut & illa, quæ maximã uim habet: sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimũ factu: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniã de utilitate iam diximus: de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earum'ue rerum, quæ ad quamq; rem efficiendam pertinent: possimus uti, requirendum est. Neq; solum ea sunt, quæ nobis suppetunt: sed etiam illa, quæ aduersantur: uidenda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra: non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum: sed curandũ etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est: aut efficiendi difficultates efferendæ, neque alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis. Vterq; uero ad augendũ habeat exemplorũ, aut recentium, quo notiora sint: aut ueterũ, quo plus authoritatis habeant copiam: maximeq; sit in hoc genere meditatus: ut possit uel utilia, ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient, si incitan-

di erunt: huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidẽ sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim supplex, ut ad iudicem uenit orator, sed hortator, atq; author. Quare proponere, qua mente dicat: quid uelit: qbus de rebus dicturus sit: debet: hortariq; ad se breuiter dicentẽ audiendum. Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententijs debet ornatior esse, q̃ uerbis. C.F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos. nũc quæ iudicijs accõmodata sunt, expecto: idq; nobis genus restare unum puto. C.P. Recte intelligis: atq; eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex cõparatione nonnunquam: ut cum de uerissimo accusatore disputatur: aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in qbus causis, qd æquius, æquissimum'ue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de qbus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiam ante iudicium de cõstituẽdo ipso iudicio solet esse contentio: cum, aut sit'ne actio illi, qui agit: aut iam'ne sit: aut num iam esse desierit: aut illa'ne lege, his'ne uerbis sit actio, quæritur: quæ, etiam si ante q̃ res in iudicium uenit: aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur. Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: non à me, non hac lege, non his uerbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili: quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisq;, nobis ad dicendum necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt: ut quanquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur: tamen ante iudicium tractanda uideantur: paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bono disceptantur: cadunt in eam formam: in qua quale quid sit, ambigitur: de qua dicturi sumus: quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus: ex quibus unus aliquis capiendus est: si plures non queas ad resistendum. Nam aut ita consistendum est: ut quod obijcitur factum neges: aut illud, quod factum fateare: neges eam uim habere: atque id esse, quod aduersarius

criminetur.

crimlnetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi po test: id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse, quod feceris: concedendum'ne defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autem definitione, atq; descriptione, aut informatione uerbi: tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit: non solū resistat, oportet aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiā rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, infitiationem'q; facti. Secundus, quod non sit in re: quod ab aduersario ponitur in uerbo. Tertius, quod id recte factum esse defendet: quod sine ulla nominis controuersia factū fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendū est ab accusatore: id quod si non esset in accusatione: causa omnino esse non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur: continentia causarū uocentur: quāquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur: q̄ ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandū depellendi criminis causa: quæ nisi esset: quid defenderet, nō haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur: sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autē, & ex firmamēti conflictione, et quasi concursu quæstio exoritur quædam: quam disceptationem uoco: in qua quid deueniat in iudicium: & de quo disceptetur, quæri solet. Nā prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in coniectura: ceperit'ne pecunias Decius. In definitione: minuerit'ne maiestatem Norbanus. In æquitate: iure'ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo late, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducat in angustam disceptationem. ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum: rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadē & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur: non minuit maiestatē: q̄d egit de Cepione turbulentius. Populi enim R. dolor iustus uim illā excitauit, non Trib. actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi R. in eius potestate, ac iure retinendo: aucta est potius, quàm diminuta. & ubi ita refertur. Maiestas est in imperij, atque nominis populi R. dignitate: quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionē uocauit: existit illa disceptatio: minuerit'ne maiestatē, q̄ uoluntate populi R.

rem gratam,& æquam per uim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur: cum est facti subiecta ratio sicut ab Opimio: iure feci salutis omnium, & conseruandæ reip. causa: relatumq; est ab Decio: ne sceleratissimum quidem ciuem sine iudicio, iure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio: potuerit ne recte salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur: quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ: fiunt rursus infinitæ: detractisq; temporibus, & personis, rursum ad consultationis formam, rationemq; reuocantur. Sed in grauissimis firmamentis & illa ponenda sunt: siqua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc qdem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. quod enim factum negatur: id argui non potest scripto. Ne in definitionem qdē uenit, genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbum aliquod de scripto definiendum est, quam uim habeat: ut cum ex testamētis qd sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ sint ruta cæsa: non scripti genus, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Cū autē plura significantur scripto propter uerbi, aut uerborū ambiguitatem: ut liceat ei, qui contra dicat: eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut uelit: aut etiam si ambigue scriptum non sit: uel à uerbis uoluntatem, & sententiā scriptoris abducere: uel alio se eadem de re contrarie scripto defendere: tū disceptatio ex scripti contentione existit: ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti, sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis sit cōprobandum. Disceptatio aūt cum est constituta: propositū esse debet oratori: quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniēdi locis coniiciātur. quod quanquam satis est ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat: quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria: tangemus. In cōiectura igitur cum est in infitiando reus: accusatori hæc duo prima sunt: sed accusatorē pro omni actore, & petitore appello. possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarū genera uersari. sed hæc duo sunt ei prima: causa, & euentus. Causam appello rationem efficiendi: euentum id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarū paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur: quamobrē aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultа-

tem: eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit: quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse: & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur: aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicatur: quod fit acrius: quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celãdi, aut si patefactũ esset, depellẽdi criminis, uel pro pellendi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium: aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur: cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitatione'q; alicuius incommodi quæritur: ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus: qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. C. F. Teneo: & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia, quæ quidem uel maxime suspicionem mouent: & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora: quod causæ communiter uidentur insimulare, & arguere omnes posse: quorum non interfuerit aliquid. Hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptum'ue uideatur: ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur: ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus: ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quàm factum est, aut postea suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt: tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illũ tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus: audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum: non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata conuinci. & hic etiam exem-

pla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiã
testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum: dicendumq;,
ne argumentis teneretur reus: ipsum sua cautione fecisse: testes effugere
non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia,
dictum est. Deinde etiam argumento firmo: quia tamen sæpe falsum
est, posse recte non credi: uiro bono, & firmo, sine uitio iudicis non
posse non credi. Atq; etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendũ
erit, non esse ex fortuna fidem ponderandã: aut eos esse cuiusq; locu-
pletissimos testes, qui id, de quo agatur: facillime scire possint. Sin quæ-
stiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt: con-
firmandum genus primum quæstionum erit: dicendũ de ui doloris,
de opinione maiorum: qui eam rem totam nisi probassent, certe repu-
diassent: de institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorum homi-
num: apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesq; tor-
quentur: de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis:
qui, cum de seruis in dominos quæri noluissent: de incestu tamen, &
coniuratione, quæ facta me Cos. est quærendum putauerunt. Irriden-
da etiam disputatio est: qua solent uti ad infirmandas quæstiones: &
meditata, puerilisq; dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine
cupiditate quæsitum: dictaq;, quæstionis argumentis, et coniectura pon-
deranda. Atq; hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis au-
tem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut
non sibi soli: aut commodius potuisse idem consequi: aut non his esse
moribus, non ea uita: aut nullos animi motus, aut non tam impoten-
tes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut uires, aut
animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tem-
pus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros: quorum crederet
nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non
posset: neq; tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequen
tia autem diluet exponendo, non esse illa certe indicia facti: quæ etiam
nullo admisso consequi possent: consistetq; in singulis: & ea, aut eorũ,
quæ ipse facta esse dicet: propria esse defendet potius, q̃ criminis: aut si
sibi cum accusatore communia essent: pro periculo potius, q̃ contra sa-
lutem ualere debere: testiumq;, & quæstionum genus uniuersum, &
quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante di-
ctum est, refellet. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbita-
tem ab accusatore ponentur: denuntiabiturq; insidiarum commune
periculum: excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem que-
rela conflati criminis, collectarumq; suspicionum, & accusatoris in-

sidiæ

ſidiæ, & item commune periculum proferetur: animiq́; ad miſericordiam allicientur: & modicæ beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt, caſusq́; narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandisq́; contrarijs ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atq; hæc quidem utriq; maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuerſa: alteri ſi planè cauſam redarguendo expliarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miſeratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor, quemadmodum coniectura tractanda ſit. nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſoriq́; præcepta. Vter enim definiendo, deſcribendoq́; uerbo magis ad ſenſum iudicis, opinionemq́; penetrarit: & uter ad communem uerbi uim, & ad eã præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, qui audient: magis, & propius acceſſerit: is uincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam expliando, excutiẽdoq́; uerbo: ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſusq́; reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicij corruptelã ab reo: defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum: in qua etiã ſi propius accedat ad conſuetudinem, mentemq́; ſermonis defenſoris definitio: tamen accuſator ſententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, q leges ſcripſerunt: ratum habere iudiciũ, ſi totum corruptum ſit: ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere: nititur æquitate, ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet: quæq́; tamen complecteretur in iudicijs corruptis: ea uerbo uno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autẽ teſtatur cõſuetudinẽ ſermonis: uerbiq́; uim ex cõtrario reperiet quaſi ex uero accuſatore: cui contrarium eſt nomen præuaricationis, ex conſequentibus: quod ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici, ex nomine ipſo: quod ſignificat eum, q in contrarijs cauſis, quaſi uarie eſſe poſitus uideatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquẽ periculi: communeq́; ſit hoc præceptum: ut cũ uterq; definierit, quam maxime potuerit, ad cõmunem ſenſum, uimq́; uerbi: tum ſimilibus, exemplisq́; eorũ, qui item locuti ſunt: ſuam definitionem, ſententiamq́; confirmet. Atq; accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille commu-

nis, minime esse concedendũ, ut is, qui de re confitetur: uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem de ea, quam proposui, æquitate nitetur: & ea cum secum faciat: non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur. quo in genere percensere poterit plerosq; inueniendi locos. Nam & similibus utitur, & contrarijs, & consequentibus: quanquam uterq;: tamen reus, nisi plane erit absurda causa: frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent: aut cum perorabunt: hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos, ex ijs, quæ sunt antepositæ: sumentur: si modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas postulabit. C. F. *Habeo ista. nunc ea, quæ, cum quale sit quippiam, disceptatur: quæri ex utraq; parte deceat: uelim audire.* C. P. *Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt: iuris est omnis ratio nobis explicanda: quod diuiditur in duas partes primas: naturam, atq; legem: & utriusq; generis uis, in diuinum, & humanum ius est distributa. quorum æquitatis est unum: alterum religionis. Aequitatis autem uis est duplex: cuius altera directi, & ueri, & iusti, &, ut dicitur, æqui, & boni ratione defenditur: altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt: & ea, quæ sine literis, aut gentiũ iure, aut maiorũ more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est: publicum aliud. Publicũ, lex, S. C. fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt: ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesq; tueamur: quodammodo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis: meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicẽda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit: quod non concederetur ijs, qui sua sponte, et uoluntate fecissent: ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est: quæ sumetur ex plerisq; locis æquitatis. Expositum est, ut potui breuissime, de omni controuersiarũ genere: nisi præterea tu quid requiris.* C. F. *Illud equidem, quod iam unũ restare uideo: quale sit, cum disceptatio uersatur in scriptis.*

C. P. *Recte intelligis. eo enim exposito, munus promissi omne confecero.*

fecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs praecepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse: dignam scriptoris prudētia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambiguo scripto intelligendum esse dicet: aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet: aut etiam discrepare cū caeteris scriptis, uel aliorum, uel maxime, si poterit, eiusdem: quamq; defendet ipse, eam rem, & sententiam quemuis prudentem, & iustum hominem, si integrum daretur: scripturū fuisse, sed planius: eam'q; sententiam, quam significari posse dicet: nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse: q scripto nititur: eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario: iterare: renouare: interrogare, num aut scriptum neget: aut contra factum infitietur. Post iudicem ad uim scripti uocet. Hac confirmatione usus, amplificat rē lege laudanda: audaciam'q; confutet eius: qui cum palàm contra fecerit: id'q; fateatur: adsit tamen: factum'q; defendat. Deinde infirmet defensionem. cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat: non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, q̃ à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit. Cur, cū ea, quae planè scripta sint: neglexerit: quae nunquam scripta sint, proferat. Cur prudentissimos in scribendo uiros summae stultitiae putet esse damnandos. Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset: ita dicat se secutum. Vtatur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit: quibus alij, quod excipiendum putarint: exceperint. Quaerenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri: quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur: aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij uocem, atq; legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementer'q; dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, uoluntate'q; defendet: in consilio, atq; in mente scriptoris, non in uerbis, ac literis uim legis positam esse defendet: quod'q; nihil exceperit in lege, laudabit: ne diuerticula peccatis darentur: atq; ut ex facto cuiusq;, iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis: in quibus omnis aequitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis, & calumniae retrahatur in odium

iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentia causa, quae non ad delictum, sed ad casum, necessitatem'ue pertineat: quod genus paulo ante attigimus: erit ijsdem aequitatis sententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est: & sic inter se sunt pleraq; connexa, & apta: ut quae paulo ante praecepta dedimus ambigui, quaeq; proxime sententiae, & scripti: eadem ad hoc genus causae tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quae nos adiuuat: eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quae modo de scripto, sententiaq; praecepta sunt eadem huc omnia transferamus. EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriae partitiones: quae quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neq; sine ea aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & uidere, quae sumenda in argumentando sint: quidq; ex ijs, quae sumpta sunt: efficiatur: & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere: & aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, & eadem uel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur: uel, ut oratorem decet: late exprimere: illius exercitationis, et subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis uero rebus, & malis, aequis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatem, aut copiam? Quare haec tibi sint mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alijs'ue perueneris: tum & haec ipsa melius, et multo maiora alia cognosces. C.F. Ego uero, ac magno quidem studio mi pater, multisq; ex tuis praeclarissimis muneribus nullum maius expecto.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquã poëtarum.id secus est: nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici,melici etiam,ac dithyrambici,quod magis est tractatum à latinis: suum quodus est diuersum à reliquis.Itaq; & in tragœdia comicum uitiosum est: & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris suus est cuiusq; certus sonus,et quædam intelligentibus nota uox. Oratorum autem siquis ita numerat plura genera: ut alios grandes, aut graues,aut copiosos:alios tenues,aut subtiles,aut breues: alios eis interiectos,& tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit,quæritur:in homine dicitur,quod est. Itaque licet diceret & Ennium summum epicum poëtam,si cui ita uidetur: & Pacuuium tragicum,& Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido:perfectum enim quæro. Vnũ est autem genus perfecti:à quo qui absunt: non genere differunt:ut ab Accio Terentius:sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator:qui dicendo animos audientium & docet,& delectat,& permouet. Docere, debitum est:delectare,honorarium:permouere, necessarium. Hæc ut alius melius,q̃ alius: concedendum est. uerum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est: & proximum, quod ei simillimum. Ex quo perspicuum est,quod optimo dissimillimum sit: id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis,& sententijs: perficiendum est,ut pure,& emendate loquentes,quod est latine,uerborum prætera & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In proprijs, ut aptissima eligamus. in translatis, ut similitudinem secuti,uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt: quot diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi,graues. Sed & uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum,& lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum,memoria est quasi fundamentum: lumen actio. Ea igitur omnia,in quo summa,erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellantur omnes

oratores, ut pictores appellãtur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus differunt. Itaq; nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: an Mænãder Homeri noluit. genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut, etiam si est: ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat: contra alius acutiorem se, quàm ornatiorẽ uelit: etiam si est in genere tolerabili: certe non est in optimo. siquidẽ quod omnes laudes habet: id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, q̃ res petebat: sed ad id, quod agimus: non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus: id quale sit, quærimus. Est autem tale: quale floruit Athenis. ex quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est: nota gloria. Nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia: siquid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. sed quatenus ualuerunt: sani, & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstricæ spatiari in xysto liceat: non ut ab Olympijs coronam petant. Qui cum careant omni uitio: non sunt contenti quasi bona ualetudine: sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris. Eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, q̃ incorrupta sanitate sunt: quod est propriũ Atticorum: q̃ eos, quorum uitiosa abũdantia est: quales Asia multos tulit. quod cũ faciemus: si modo id ipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior. sed quia & priuatas ille plerasq;, & eas ipsas alijs, & paruarũ rerum causulas scripsit: uidetur esse ieiunior: quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sanè orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiã illo modo sæpe dicendũ est in tali genere causarũ. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere: elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse: ut si de re priuata ad unũ iudicem diceremus: uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorũ sermo iam increbuit: partim se ipsos Attice dicere: partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet: cum aut non adhibeantur ad causas: aut adhibiti derideantur. nam si arridantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt: ipsi

autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq; iudicium: tanquam ad picturam probandam adhibentur etiã inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio: neq; eos quicquam excelsum, magnificumq; delectat: dicant se subtile quiddam, & politum uelle: graue, ornatumq; contemnere. id uero desinant dicere: qui subtiliter dicunt: eos solos Attice dicere, idest quasi sicce, & integre, & ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate Atticorum est, quid dubium est utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis: eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc siquis imitetur: eum & Attice dicturum, & optime: ut quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum: bene dicere, id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset: quale esset id dicendi genus: putaui mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenisq;: nec conuerti, ut interpres, sed ut orator sententijs ijsdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere: sed genus omnium uerborum, uimq; seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere: sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur: ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt: & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent: intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidem eloquentiam admirantur: id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando: aliud argumentando criminari, crimenue dissoluere: aliud narratione tenere auditorem: aliud concitare. At loquitur pulchre: num melius quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare siquis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur: is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili, & forensi: qui Thucididem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quẽ diuinus author Plato suum ferè æqualẽ admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate: quẽq; omnes docti summum oratorẽ esse dixerunt: tamen hunc in numero nõ re-

pono. Non enim in acie uersatur, & ferro: sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autē, ut cum maximis minima cōferam: gladiatorū par nobilissimum inducitur, Aeschines tanquam Aeserninus (ut ait Lucilius)

spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacideiano hic componitur optimu' longe
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorū opponuntur: unum hoc: uerū melius Græca: à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine? alterum, qd istas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos latinos recipiunt: sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à græco conuersis fastidium: nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus: si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populiscitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset: & altera lex eos, qui à populo donarentur: in concione donari debere: quia in Senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit: eosq; refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis: ut corona aurea donaretur: eaq; donatio fieret in theatro, populo conuocato: qui locus non est concionis legitimæ: atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolentiæq;, quam ergo populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines: quod contra leges scripsisset: ut & rationibus nō relatis corona donaretur, & ut in theatro: & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset: quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa qdem formula consuetudinis nostræ: sed est magna: habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranq; partem: et meritorū in remp. contentionem sanè grauem. Itaq; causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus: quod legationem ementitus esset: ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis iudiciū fieret de factis, famaq; Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus esset. Hanc multam Aeschines à Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium

factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur è tota Graecia factus esse. Quid enim aut tum uisendum, aut audiendum fuit, q̄ summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus: idest sententijs, & earum figuris, & rerum ordine uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro: quae si è graecis omnia conuersa non erunt: tamen ut generis eiusdem sint, elaborauimus: erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere: sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

FINIS.

*. **. a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F G H. Omnes sunt quaterniones
praeter *. **. & H quinterniones. I duernionem.

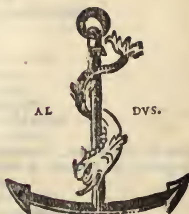
VENETIIS IN AEDIBVS HAEREDVM
ALDI MANVTII ROMANI, ET
ANDREAE ASVLANI SOCERI, MENSE MARTIO M.D.XXXIII.

Post emendatos locos plures, uisum est operæpretium, si adnotaremus etiam uarietatem exẽplariũ in calce operis: itaq; fecimus, quo magis omnibus consuleretur. In quo lector admonendus est, priorem numerum chartas, secundum uersus indicare.

Prætor urbanus.	4.50.
exitus orationis, & determinatio totius argumentationis.	60.15.
aut Cælius.	65.41.
facilius tractantur.	68.26.
ueneramur, & colimus.	70.64.
habent uindicandi.	75.4.
quisq; iudicio.	69.3.
dignitas curæ est.	86.57.
requisitum, & multum disputatum.	86.76.
pepulisti.	88.39.
certos libros.	89.64.
conformandis hominum.	92.18.
propalam collatis.	98.15.
sunt latæ primum.	101.5.
quã illorum, qui solent.	110.33.
me quidem non, sed audiret.	116.74.
aliquandóq; euelatum.	141.1.
oppugnare pararis, eamq; in conspectu P.R. conciderís. quam lectionem in altero codice reperi, post impressam priorem.	143.20.
fecit, rebus pub. abdicauit.	148.7
in poëtæ annis. ita legit Nonius.	152.19
publicarum? aut causæ tractatio.	153.35.
quàm stultam loquacitatem.	156.10.
Rape Vlysses, dum licet.	157.67.
scopulum, & cælum.	158.19.
ad heroi nos dactyli.	159.76.
auribus uocem natura modulatur ipsa.	160.29.
aptis circunscripta uerbis.	167.58.
non nouerũt. Hyperidæ quidem.	170.46
quæ pecuarias, aut pecuaria.	172.16.
uolunt, artem laudant.	192.20.
Quæ, si recte esset, salute reip.	196.38.
superiorum, ut annus amborum. Nonius ita legit.	198.60.

iunxiſſe, Theodectes autem. 200.57.
Nam quicquid eſt. 201.10.
uites, laſciuire agros. 204.43.
niſi uel ijs nota nota eſſent, qui accuſarentur, aut defen-
derētur: uel p ſe poſſent locis ſuis legere q quærerent. 206.23.
quaſi iactuoſæ partes. Non. 208.43.
quære cur ita ſit: probe iuuari ſe dicent. 212.15.
etiam modis quibuſdam, cantuq;. 215.4.
aut altero tantum. 215.41.
aut id, de quo agitur, ſi factum eſſe fateare, ſed neges eā. 238.77.

AL
DVS.

